

**T.C.**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ**  
**ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE İŞÇİ SINIFI HARİTASINDA**  
**GÜVENCESİZLİK DENEYİMLERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**Elif HACİSALİHOĞLU**

**Ankara-2014**

**T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ  
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE İŞÇİ SINIFI HARİTASINDA  
GÜVENCESİZLİK DENEYİMLERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**Elif HACİSALİHOĞLU  
08922006**

**Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR**

**Ankara-2014**

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFI HARİTASINDA  
GÜVENCESİZLİK DENEYİMLERİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Gülşen Tokdemir

Doç. Dr. Ayhan GENÇLER

Prof. Dr. Leyhan Erdoğdu

Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir

Prof. Dr. Mehdi Çankaya

İmzası

Gülşen Tokdemir

Ayhan Gençler

Leyhan Erdoğdu

Gamze Yücesan Özdemir

Mehdi Çankaya

Tez Sınavı Tarihi 22.12.2014

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(21/01/2015)

**Tezi Hazırlayan Öğrencinin**

**Adı ve Soyadı**

Elif HACİSALİHOĞLU

**İmzası**



## TEŞEKKÜR

Bu tez, gerek yazılma öncesi gerekse yazılma aşaması ve nihayetlenmesi esnasında birçok insanın, farklı düzeylerde desteğiyle ortaya çıktı. Tezin sonlandırıldığı aşamada kendilerine teşekkür etmek, benim için hem bir borç hem de bir mutluluktur.

Öncelikle, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü içerisinde yer alan herkese çok teşekkür ederim. Doktora eğitimim boyunca, akademik gelişimimde ciddi anlamda destek gördüğüm bu bölümde, aynı zamanda araştırma görevlisi olarak da yer aldım. Tezin yazılma aşamasında verdikleri destek ve anlayış için, özgürce bilimsel üretim gerçekleştirilebileceğim koşulların sağlanmasının parçası oldukları için, bölüm içerisinde yer alan herkese ayırt etmeksizin teşekkür ederim.

Bana bu uzun akademik yolculukta eşlik eden, düşünce ve yazım aşamasında tartışıp, düzenlememde yardımcı olan, yapıcı önerilerde bulunan, anlayış ve güler yüzünü eksik etmeyerek inancımı ayakta tutan, tezin olgunlaşması ve akademik gelişimimdeki önemli katkı ve desteği için tez danışmanından öte, sevgili hocam Prof. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir'e çok teşekkür ederim. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora başladığımdan bu yana kapısını bana açık tutan, sorularımı bıkmadan yanıtlayan, bu tezin hazırlanmasının tüm aşamalarında kendisinden büyük destek aldığım, çalışmaya önemli katkıları bulunan Prof. Dr. Metin Özuğurlu'nun, akademik gelişiminin farklı aşamalarında teşvikleriyle üzerimdeki emeği çoktur. Kendisine çok teşekkür ederim. Tez izleme komitelerinde ve jüride kıymetli katkı ve müdahalelerde bulunan, mezuniyet aşamasına taşınırken de son ana kadar desteğini

sunan, sevgili hocam Prof. Dr. Seyhan Erdoğan'ya çok teşekkür ederim.

Sevgili hocam Prof. Dr. Gülay Toksöz, bölümde araştırma görevlisi olarak yer aldığım yaklaşık bir buçuk senelik süre zarfında, üniversitede odasını benimle paylaştı; tezin yazımı için uygun koşulları sağlamam açısından bu paylaşım çok değerliydi. Bununla birlikte, tez yazım aşamasında yurtdışına yönelik aldığım kararları anlayışlı ve destekleyici yaklaşımından dolayı kendisine çok teşekkür ederim. Doç. Dr. Ayhan Gençler'e, tez sürecinin son ve sıkıntılı basamağını geçerken, destek olduğu için çok teşekkür ederim. Prof. Dr. Gülay Toksöz ve Doç. Dr. Ayhan Gençler, juride teze yönelik değerlendirme ve önerileriyle, tezin daha iyi bir hale getirilmesinde katkı sundular. Her iki hocama bu nedenle de ayrıca teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Prof. Dr. İlkey Savcı'ya da yine doktoranın ilk senesinden bu yana verdiği destek, gösterdiği ilgi için çok teşekkür ederim.

TÜBİTAK Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Bursu ile bir seneye yakın süre İrlanda'da Prof. Dr. Ronaldo Munck ile çalışma deneyimimim hem yaşama hem akademik bakışma katkısı büyük. Kendisi, böyle bir deneyimde her türlü imkan ve bilgisini erişimime açtı. Bu güzel deneyim için ne kadar teşekkür etsem az.

Tez yazım sürecinde yanı başımda yer alan, sürecin tüm stresine rağmen anlayışlarını eksik etmeyen sevgili genç akademisyen arkadaşlarım Çağrı Kaderoğlu-Bulut, Gökhan Bulut, Elif Tuğba Doğan ve Seray Kumlu'ya güleryüz ve destekleri için çok teşekkürler. Bu süreçte güvencesizleşmeyi bizatihi deneyimleme noktasına gelirken, sürecin sonuna doğru, en stresli ve zor zamanlarda, Seray çok iyi bir ev arkadaşıydı. Son ayları tebessümle de hatırlanacak anılarla doldurduğu için kendisine ayrıca teşekkür etmem gerekiyor.

Canım dostum Nilay Kantekin, farklı aşamalarda, farklı şehir ve ülkelerde

hep bir yerlerinden bu sürece dahil oldu. Ne zaman ihtiyacım olsa yanımdaydı, elinden gelen katkıyı sundu. Dostluğu ile yalnız hissetmeme müsaade etmediği için kendisine teşekkür ederim. Sevgili Onur Bakır’a, Ankara’ya doktora eğitimim için geldiğim günden bugüne güven veren dostluğu, tezle ilgili tartışmalarda yaptığı kritik müdahaleler için; sevgili Güven Savul’a dostluğu ve akademik anlamdaki desteği için çok teşekkürler. Ve sevgili Denizcan Kutlu’ya, bu uzun yolda bana başından sonuna eşlik ettiği, doktora eğitimimin ilk gününde başlayıp, tezin düzenlendiği son gün dahil sürdürdüğü her türlü desteği, bana ve çalışmanın tamamlanacağına olan inancı ile yorulduğum zamanlarda beni de motive ettiği için ve çalışmanın farklı aşamalarında sunduğu değerli katkılar için çok teşekkür ederim.

Sevgili aileme, gerek eğitim-öğretimim sürecinde maddi-manevi destekleri için gerekse kararlarımda arkamda durduklarını hissettirdikleri için babam İsmail H. Hacısalihoğlu’na, annem Nermin Hacısalihoğlu’na, kardeşlerim Esra ve Oğuz Hacısalihoğlu’na çok teşekkür ederim. Bu tez, ailemden aldığım her türlü destek ve bana olan inançları ile yazıldı; payları büyüktür.

Son olarak, bu çalışmanın gerçekleşmesinde payları olan, birçoğu ile halen görüştüğüm, adları bende saklı görüşmeciler, görüşmeler esnasında açık yüreklilikle yaşamlarını benimle paylaştılar; saatlerini ayırdılar. Çalışmayı tamamlamaya dair en umutsuz olduğum anlarda, onlara karşı hissettiğim sorumluluk hissi ve çalışmanın nihai haline dair dillendirdikleri merak ve beklentileri benim için olumlu yönde belirleyici oldu. Her bir görüşmeciye, tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Bu tezi, benim de içlerinde yer aldığım, Türkiye’de yaşayan kadın ve gençlere ithaf etmek istiyorum; karşılıklı gözyaşları ile değil, tebessümlerle paylaşacağımız deneyimlerimiz, canlı tuttuğumuz hayâllerimiz olsun diye...

## İÇİNDEKİLER

|                   |      |
|-------------------|------|
| TEŞEKKÜR .....    | i    |
| İÇİNDEKİLER ..... | iv   |
| KISALTMALAR ..... | viii |
| GİRİŞ .....       | 1    |

## BİRİNCİ KISIM

### GÜVENCESİZLİĞİ MEVCUT TARTIŞMALARDA SORGULAMAK VE YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA DENEMESİ

## BİRİNCİ BÖLÜM

### GÜVENCESİZLİK KAVRAMI VE LİTERATÜRDE KAVRAMIN İNŞASI

|                                                                                       |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.1. KAVRAMI İNŞA ETMEK.....                                                          | 12 |
| 1.1.1. Güvencesizlik: İlgi Odağı Olarak Çalışma Yaşamı ve Gündelik<br>Hayat .....     | 15 |
| 1.1.2. Güvencesizlik: Farklı Analiz Birimleri ve Mücadeleler .....                    | 21 |
| 1.1.2.1. Prekarya: Yeni Bir Sınıf (mı?) .....                                         | 21 |
| 1.1.2.2. Gayri Maddi Emek.....                                                        | 26 |
| 1.1.2.3. Güvencesizlik Ekseninde Eylemlilikler/Toplumsal<br>Hareketler .....          | 29 |
| 1.2. LİTERATÜRDEKİ EGEMEN EĞİLİM: BATI MERKEZCİLİK.....                               | 33 |
| 1.3. GÜVENCESİZLİK ÇALIŞMALARININ YÖNTEMİ: ÖLÇÜLEBİLİRLİK VE<br>SAYISALLAŞTIRMA ..... | 43 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLİK LİTERATÜRÜ

|                                                      |    |
|------------------------------------------------------|----|
| 2.1. LİTERATÜRDE KAVRAMIN MUĞLAKLIĞI.....            | 51 |
| 2.2. ANALİZ BİRİMİ VE İLGİ ODAĞINDA KIRILMALAR ..... | 57 |

|                                                          |    |
|----------------------------------------------------------|----|
| 2.2.1. Çalışma Yaşamı ve Sınıf Eksenli Tartışmalar ..... | 62 |
| 2.2.2. Yaşam ve Sınıf Eksenli Tartışmalar.....           | 68 |

### **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

#### **GÜVENCESİZLİĞE YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA**

|                                                                                                                                |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 3.1. ANALİZ BİRİMİ VE İLGİ ODAĞINI NETLEŞTİRMEK: ÜRETİM<br>NOKTASINDAN GÜNDELİK YAŞAMA DOĞRU SINIF VE SINIF<br>MÜCADELESİ..... | 76 |
| 3.2. NEOLİBERAL DÖNEMDE GEÇ KAPİTALİSTLEŞME DENEYİMLERİNE<br>ODAKLANMAK.....                                                   | 81 |
| 3.3. GÜVENCESİZLİK DENEYİMLERİNE ODAKLANMAK .....                                                                              | 84 |

### **İKİNCİ KISIM**

#### **TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

### **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

#### **TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ VE ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

|                                                                                             |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4.1. TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİNİ KAPİTALİZMİN<br>DÖNÜŞÜM PRATİKLERİNDE ARAMAK ..... | 86  |
| 4.2. TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLEŞMENİN OLUŞUM DİNAMİKLERİ.....                                  | 92  |
| 4.2.1. İşgücü Piyasası.....                                                                 | 95  |
| 4.2.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Koruma.....                                                | 109 |
| 4.2.3. Kırın Dönüşümü.....                                                                  | 113 |
| 4.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ .....                                                        | 117 |

## **BEŞİNCİ BÖLÜM**

### **ÇALIŞMA VE ÇALIŞMA YAŞAMI**

|                                                                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5.1. İŞ BULMA KANALLARI VE İŞGÜCÜ PİYASASINA GİRİŞ: “BANA YARDIMCI OLABİLECEĞİNİZ ÇEVRENİZ YA DA BİR ŞEYİNİZ VAR MI?” ..... | 131 |
| 5.2. ÇALIŞMA DENEYİMİ .....                                                                                                 | 135 |
| 5.2.1. Kamu Sektöründe İstihdam.....                                                                                        | 135 |
| 5.2.1.1. Kamuda Memur Olmak.....                                                                                            | 135 |
| 5.2.1.2. Kamuda İşçi Olmak.....                                                                                             | 142 |
| 5.2.1.3. Ne Memur Ne İşçi – 4/C Statüsü, 50/D ve Ücretli Öğretmenlik ile Araftakiler .....                                  | 147 |
| 5.2.1.4. Kamuda Alt-işverende (Taşeronda) İstihdam .....                                                                    | 153 |
| 5.2.2. Özel Sektörde İstihdam .....                                                                                         | 167 |
| 5.2.2.1. Özel Sektörde Alt-İşverende (Taşeronda) ve Fasonda İstihdam.....                                                   | 173 |
| 5.3. İŞSİZLİK DENEYİMİ.....                                                                                                 | 179 |
| 5.4. ÇALIŞMA/İŞSİZLİK ALGISI .....                                                                                          | 182 |
| 5.4.1. İyi/düzgün İş Algısı.....                                                                                            | 186 |
| 5.4.2. İşsizlik Algısı .....                                                                                                | 191 |

## **ALTINCI BÖLÜM**

### **KIR-KENT VE KUŞAKLARARASILIK**

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| 6.1. KIR-KENT .....                                    | 196 |
| 6.1.1. Kente Göç.....                                  | 196 |
| 6.1.2. İşgücü Piyasasına Giriş/İş Bulma Kanalları..... | 200 |
| 6.1.2.1. Göç Sonrası İşlerin Niteliği.....             | 202 |
| 6.1.2.2. Kır-Kent Değerlerinin Uyumsuzluğu.....        | 204 |
| 6.1.3. Kır ile Süren Bağlar .....                      | 207 |
| 6.1.3.1. Hemşehri Dernekleri .....                     | 209 |

|                                                                                                                |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 6.2. KUŞAK FARKI-KUŞAK MİRASI: “GÜVENCE GARANTİYLE İLİNTİLİ BİR ŞEY DEĞİL (...) BU BİR NESİLLER SÜRECİ.” ..... | 212 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

**YEDİNCİ BÖLÜM**  
**ÇİFTE GÜVENCESİZLEŞME: GÜNDELİK**  
**YAŞAM/İŞ DIŞI YAŞAM**

|                                                         |            |
|---------------------------------------------------------|------------|
| 7.1. ÇALIŞMANIN YAŞAMDAKİ YERİ- BOŞ ZAMAN .....         | 222        |
| 7.2. HANE.....                                          | 230        |
| 7.2.1. Hanenin Belirsizliği: Kentsel Dönüşüm.....       | 230        |
| 7.2.2. Barınma .....                                    | 232        |
| 7.3. SOSYAL GÜVENCE .....                               | 233        |
| 7.4. NAKİT GEREKSİNİMİ .....                            | 248        |
| 7.5. ÇALIŞMA YAŞAMININ ÇALIŞMA DIŞI YAŞAMA ETKİSİ ..... | 253        |
| <b>SONUÇ.....</b>                                       | <b>257</b> |
| <b>KAYNAKÇA .....</b>                                   | <b>266</b> |
| <b>ÖZET.....</b>                                        | <b>280</b> |
| <b>ABSTRACT .....</b>                                   | <b>281</b> |
| <b>EKLER.....</b>                                       | <b>282</b> |
| <b>Ek 1: Görüşme Formu .....</b>                        | <b>283</b> |
| <b>Ek 2: Görüşmeciler Tablosu .....</b>                 | <b>287</b> |
| <b>Ek 3: Güvencesizleşme Çizelgesi-1.....</b>           | <b>292</b> |
| <b>Ek 4: Güvencesizleşme Çizelgesi-2.....</b>           | <b>293</b> |

## KISALTMALAR

|              |                                                                                                                |
|--------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ABD</b>   | : Amerika Birleşik Devletleri                                                                                  |
| <b>AVM</b>   | : Alışveriş Merkezi                                                                                            |
| <b>Bkz.</b>  | : Bakınız                                                                                                      |
| <b>CV</b>    | : Curriculum Vitae (Özgeçmiş)                                                                                  |
| <b>DİSK</b>  | : Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu                                                             |
| <b>ESOPE</b> | : European Study of Precarious Employment                                                                      |
| <b>INSEE</b> | : National Institute of Statistics and Economic Studies (Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü) |
| <b>GOU</b>   | : Gazi Osmanpaşa Üniversitesi                                                                                  |
| <b>KİT</b>   | : Kamu İktisadi Teşebbüsü                                                                                      |
| <b>KPSS</b>  | : Kamu Personeli Seçme Sınavı                                                                                  |
| <b>OECD</b>  | : Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)                |
| <b>OSTİM</b> | : Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi                                                                           |
| <b>SEKA</b>  | : Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.                                                                    |
| <b>SSK</b>   | : Sosyal Sigortalar Kurumu                                                                                     |
| <b>TBMM</b>  | : Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                                 |
| <b>TCDD</b>  | : Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları                                                                      |
| <b>TEKEL</b> | : Tütün, Tütün Mamülleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri                                                             |
| <b>TİSK</b>  | : Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu                                                                |
| <b>TOKİ</b>  | : Toplu Konut İdaresi                                                                                          |
| <b>Vb.</b>   | : Ve benzeri                                                                                                   |
| <b>Vd.</b>   | : Ve diğerleri                                                                                                 |
| <b>YÖK</b>   | : Yükseköğretim Kurulu                                                                                         |

## GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, çalışma yaşamı ve çalışma yaşamının dışında görülen güvencesizleşme ve güvencesizleşmenin, Türkiye’de işçi sınıfının gündelik yaşam deneyimindeki gerçekleşme biçimleridir. Güvencesiz çalışma ve yaşam deneyimlerini konu alan bu çalışma, asli olarak odak noktasını işgücü piyasasına dayandırmakta ve buradan hareketle, çalışma yaşamı dışındaki alanlarını da analize dahil etmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma, işgücü piyasasını merkezine alan, ancak çalışma yaşamının yanı sıra yaşamın diğer alanlarını da kapsayan biçimde, “çifte güvencesizliği”<sup>1</sup> mercek altına almaktadır. Çalışma, güvencesizleşmeyi sınıf ekseninden kavramakta ve geç kapitalistleşen bir ülke bağlamında işçi sınıfı üyelerinin özdeneyimlerine odaklanarak, şu sorunun izini sürmektedir: Türkiye’de güvencesizleşme ile birlikte işçi sınıfı türdeşleşmekte mi ya da parçalanmakta mıdır?

Güvencesizlik, uluslararası literatürde son yıllar içerisinde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal eylemlilikler açısından da hareket noktası oluşturan bir kavram/olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram, “prekarya” olarak anılan “yeni” ve “oluşmakta olan” bir sınıfın ortaya çıkma süreci ile de tartışılmaktadır. Dolayısıyla, güvencesizleşme tartışmalarında, mevcut durum, süreç ve aynı zamanda süreç içerisinde “oluşmakta olan” sınıf, tartışmaların merkezindedir. Türkiye’de ise, kavramın genel bir eğilim olarak TEKEK direnişi ile literatüre nüfuz ettiği görülmektedir. Bununla birlikte güvencesizleşmenin, son

---

<sup>1</sup> Çifte güvencesizleşme (*double precarisation*) betimlemesini Candeias, emeğin ve toplumsal yeniden üretimin dönüşümünü nitelemek için kullanmaktadır. Bu çalışmada, çifte güvencesizleşme üretim noktasından hareketle, çalışma yaşamının dışını da kavrayan bir süreci ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bkz. Candeias, [http://www.rosalux.de/fileadmin/wgdw\\_uploads/Double\\_precarisation.pdf](http://www.rosalux.de/fileadmin/wgdw_uploads/Double_precarisation.pdf)

birkaç yıl içerisinde işçi sınıfının koşullarını ifade etme ve karşı eylemlilik sürecinde sınıfın sözcük ve deneyim dağarcığına yerleştiğini söylemek mümkündür. Kavramı, gerek gündelik yaşam dilinde, gerek eylemlilik pratiklerinde, gerekse çeşitli örgütlülük düzeylerinin yazılı-sözlü ifadelerinde bulmak ve okumak mümkündür. Ancak hem uluslararası literatür hem Türkçe literatürde ilgi gören bir kavram olmakla beraber, sıkça ve yaygın kullanım, kavram karmaşasını da beraberinde getirmektedir.

Güvencesizleşme/güvencesizlik kavramı hâlen üzerinde ortaklık sağlanmış, kesin tanımlaması yapılmış bir kavram değildir. Kavram, içerik olarak deneyimlenen bir belirsizlik durumuna işaret ederken, bizzat kendisi de belirsizliğe ve muğlaklığa yaslanmaktadır. Literatürün bir bölümünde, bu muğlaklık ve belirsizlik durumu eleştirilirken, küçük de olsa bir bölümü kavrama dair bir hat çizme amacındadır. Literatürün diğer bir kısmı ise, nicel çalışmalar üzerinden birikmekte, güvencesiz istihdama dair belirli olguları sabitlemekte ve analiz, görüngüsel düzeyde kalmaktadır. Literatür yöntemsel olarak büyük ölçüde Batı merkezci bir yaklaşıma sahiptir. Türkçe literatür ise oldukça sınırlıdır. Güvencesizlik kavramına metinlerde giderek sıkça rastlanmakla beraber, kavrama yönelik belirsiz, genel ve özensiz bir kullanım göze çarpmaktadır. Yaygınlaşan ve çok yeni birikmeye başlayan bir literatürde de, güvencesizlik “prekarite” olarak Türkçeleştirilmekte ve Batı merkezci kavramsallaştırma daha kalıcı kılınmaktadır. Birkaç çalışma dışında, Türkiye’nin sosyo-ekonomik ve toplumsal koşulları üzerinden güvencesizlik kavramına dair, Batı merkezci yaklaşıma da alternatif getirecek çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır.

Öncelikle, uluslararası literatürde aslen “*precarity*” ve “*precariousness*” sözcükleri ile ifade edilen kavramın, bu çalışmada neden “güvencesizlik” ile

kavramsallaştırıldığını açıklamak gerekir. Kavramsallaştırma için seçilen sözcüğün bizatihi kendisi, kuşkusuz içeriği kadar önemlidir. Bu çalışmada, neoliberal evrede işçi sınıfının deneyimlediği bir süreci ifade etmesi bakımından, güvencesizleşme kavramının tercih edilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Latince kökeni itibarıyla “precarious” sözcüğünün dua etme, dua etmeye muhtaç koşullarda bulunma vb. ile olan ilişkisidir. Öyle ki, bu fikirden hareketle Katolik inancı çerçevesinde, “San Precario” isimli güvencesizler için eylemlerde yer alan temsili bir Aziz yaratılmıştır.

İkinci olarak, oluşum halinde ve dönüştür(ül)me kapasitesi açısından güven ilişkisi ve güvencelik hâli arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye’de güvencesizliği bizatihi deneyimleyenler olarak işçi sınıfı üyeleri ile gerçekleştirilen, coğrafi politik olarak da deneyimi anlamaya çalıştığım derinlemesine mülakatlar esnasında, güvencesizlik açısından önemli bir yer tutan güven vurgusu öne çıkmıştır. Güvencesizlik yalnızca bir durum değil, ilişkinin tanımlayıcısı olarak mücadele pratiklerini de tartışmayı gerekli kılan bir süreçtir. Böyle iken, güvencesizleşme, hem kurulan/kurulmak istenilen/kaybedilen güven ilişkilerine hem güvenceye hem de güvenceli olma/güvenceli durumun kaybına yaptığı göndermelerle, Türkiye’de güvencesizleşme deneyimini açıklamada doğrudan ithal edilmiş bir kavrama göre daha açıklayıcıdır.

Üçüncü olarak, güvencesizlik kavramı, işçi sınıfının güncel deneyimini ifade ederken sendikalar, sınıfın hakları için mücadele eden sendika dışı farklı örgütlenmeler ve doğrudan tekil çalışanlar tarafından da içselleştirilmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Güvencesizleşmenin, işçi sınıfının neoliberal evrede mevcut somut

koşullarını ifade ederken, sınıfın kendisinde kabul gören bir kavram olması da tercih edilmesi açısından önemli bir etken olmuştur.

Son olarak, güvencesizleşme, yalnızca bugünün değil, geçmişten gelen bağlayıcılığı ve yarına dair aktarımlar açısından, toplumsal hayattaki izdüşümleri ile geniş bir alana nüfuz eden/etmesi beklenen bir olguya referans vermektedir. Yeni bir oluşum olmamakla birlikte, güvencesizleşmenin giderek derinleşen ve yaygınlaşan, kapsayıcı bir hâl alışı da geniş kitleleri ve sonraki nesilleri etkileyebilme (kuşaklararası güvencesizlik) potansiyeli açısından ayrıca önemlidir.

Kavrama dair yukarıda açıklanan tüm muğlaklıklar ve uluslararası literatürün niteliği ve Türkçe literatürün ve Türkiye'ye yönelik güvencesizleşme tartışmalarının çok sınırlı oluşu, bu çalışma için de zorlayıcı olmuştur. Çalışmada, önce mevcut literatürün analiz birimi ve ilgi odakları açısından ana hatları çizilmiştir. Belirlenen analiz birimi ve ilgi odaklarına yönelik analiz çerçevesi, literatürün dağınıklığını tasniflemeye ve gelecekte literatüre dahil olacak çalışmalara yönelik bir çerçeve denemesidir.

Bu çalışma, sınıf içerisindeki farklılık ve benzerlikler verilirken, güvencesizlik ekseninde bir ortaklaşmanın da izlerini sürmektedir. Türkiye'de emek, sınıf ve işgücü piyasasına yönelik yapılan çalışmalarda genel bir eğilim olarak, sınıf içerisindeki farklılaşma ve parçalanma eğilimlerine odaklanılmaktadır. Güvencesizlik, ayırıştırıcı etmenlerin sonucunda beliren bir türdeşleştirici sonuç ve olgu olarak tartışılacaktır. Güvencesizlik literatüründe, bilhassa Türkiye'deki yapılan çalışmalarda işçi sınıfının mavi yakalı, beyaz yakalı, nitelikli ve niteliksiz işçiler, belirli sektörlerde çalışanlar gibi belli konumlarında ve sektörlerinde yer alanlar incelenmiş ve sınıfın bir anına bakılmıştır. Bu çalışmada ise işçi sınıfı, farklılaşmalar

ve bölümlerlerin aksine, kapsayıcı bir analize dahil edilerek, bütün ve bütün içerisindeki farklılıkların birbiri ile ilişkileri görülmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın merkezine oturan çaba, sosyal politikanın dönüşümü ile birlikte güvencesizlik deneyimlerini gündelik yaşamı da içinde alarak, emeğin bulunduğu noktadan kavramaya çalışmaktır. Literatürde, güvencesizliğin yeniden üretim alanı ile ilişkili olduğu belirtilmekle birlikte, bu kısmın derinlemesine analize dahil edilmediği görülmektedir. Güvencesiz çalışma üzerine çoğunlukla durum tespiti yapılmakta, neye güvencesiz çalışma denildiğine ve güvencesiz çalışmanın ne olduğuna bakılmakta ve daha çok bir “iş güvencesinden ve sosyal güvenlikten mahrum olma hâli” ile bir tür “tanımlama” ve “sonuçlandırma” kaygısı ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada ise işçi sınıfı ve güvencesizlik, somut yaşanan alan içerisinde, karşıdan yapılan bir tanımlama yerine, içeriden bir anlamlandırma kaygısı ön plana çıkmak suretiyle kavranılmaktadır. Aynı zamanda böylesi bir çalışma, formel güvencelerin yanı sıra enformel güvenceleri sorgulamak ve açığa çıkarmak açısından zemin sunmaktadır. Sosyo-ekonomik açıdan bir geçiş, aynı zamanda oluşum dönemi olarak ifade edebileceğimiz bir süreçte, salt bu özelliği nedeniyle toplumsal açıdan resmi ve istatistiki verilerde henüz tespit edilemeyen yahut kurumsallaşmayan/yerleşiklik kazanmayan bilgilerin/verilerin de tespiti önemlidir. Dolayısıyla, böyle bir çaba, bundan sonraki süreçte, hangi dinamiklerin belirleyici olabileceğine yönelik ağları/ilişki setlerini de görünür kılmayı hedeflemektedir.

Üretim noktası üzerinden okunan bir deneyim olarak güvencesizleşmenin, çalışma dışı yaşamdaki görünümünün bu iki alan arasındaki bağlantılarla açığa çıkarılması da çalışmanın amaçlarından birisidir. Bu çalışma ile Türkiye’de işçi

sınıfının -üretim noktasındaki farklı konumlanmaları ile- güvencesizleşme ekseninde deneyimlerinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Güvencesizleşme, içerisinde yer alan farklı konumları ile birlikte, ikili bir etkileşim dahilinde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada başlığa taşınan “işçi sınıfı haritası”nda kullanılan harita niteliği ile bu çalışmanın sınıfı, sınıf içi farklılıkları ile ele alan, farklılıklara duyarlılığını ise işçi sınıfı bütünlüğü içerisinde yansıtan yaklaşımı kastedilmektedir.

Bu çalışmada, Batı merkezci literatür ve tartışmalar karşısında geç kapitalistleşme içindeki özgülüğü ile Türkiye gibi ülkelerde güvencesizleşmenin nasıl vücut bulduğu, hangi dinamiklerle tartışılması gerektiği gibi soruların da yanıtlanması amaçlanmıştır. Farklı coğrafi politik düzeyler açısından güvencesizleşme olgusu tartışılırken, ne gibi farklı uğrakların gözönüne alınması gerektiği tartışmaya açılmalıdır. Literatürün, Batı’yı merkez alarak yoğunlaşan odağını, farklı “merkez”lerin birikimiyle dağıtma girişimi, bu çalışmanın bir amacı olarak da görülebilir.

Literatürde oldukça ender rastlanan, güvencesizliğin bilgi ve deneyimini, sürecin öznelerinden okumak adına, sürecin özneleri olarak bizatihi işçi sınıfının deneyimlerini güvencesizleşme tartışmalarına dahil etmek de çalışmanın ortaya çıkış amaçları içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada, güvencesizlik gündelik yaşamı da içinde alarak, emeğin bulunduğu noktadan kavranmaya çalışılacaktır. Böylelikle işçi sınıfı ve güvencesizlik tartışması karşıdan yapılan bir tanımlama yerine, içeriden bir anlamlandırma çabasına yaslanmaktadır.

Bu çalışmada ortaya konulacak olan çözümlemelerin, daha şimdiden, genel bir toplumsal probleme neden olacağı öngörülen güvencesizliğe karşı geliştirilecek kamu politikalarına bir referans teşkil etmesi amaçlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı

sonrası uluslararası ölçekte uygulanan iktisat politikalarıyla gelişmiş kapitalist ülkelerde yüksek istihdam ve istikrarlı gelir dağılımının güvence altına alınması yaklaşımı hâkimdir. Merkez kapitalist ülkelerde, tam istihdam ve sosyal güvenlik düzeyi neredeyse sağlanmıştır. Günümüzde ise Samir Amin'in ifadesiyle "tarihin bu sayfası kapanmıştır" (Amin, 2011: 166). Güvencesizlik olgusu öyle görünmektedir ki artık, salt işgücü piyasası ile ücretli istihdama tabi tutulanlarla ilgili bir problem değildir; nüfusun geniş kesimlerini kavrayan ve çağımızın toplumsal dönüşümünü karakterize eden temel sorun alanı olarak güvencesizliğin gelişmekte olduğu vurgulanmaktadır (Amin, 2011: 165-173).

Yukarıda belirtilen önem ve amaçlar doğrultusunda, çalışma şu sorular etrafında örülmüştür: İşgücü piyasası içerisinde farklı istihdam biçimlerinde konumlanan işçi sınıfı üyelerinin karşı karşıya kaldığı deneyimler; işe giriş-çıkış deneyimleri, ücretleri, işsizlik süreleri, işsiz kaldıkları süre içerisindeki deneyimleri nelerdir? Geç kapitalistleşen bir ülkede, güvencesizleşme deneyimlerinde kır-kent hareketliliği işçi sınıfı üyeleri için ne ifade etmektedir? Geç kapitalistleşme deneyiminde farklı kuşaklar deneyimlerini/birikimlerini nasıl aktarır ve bunlar güvencesizlik deneyiminde nasıl etkili olur? İşçi sınıfı açısından bakıldığında, işgücü piyasasındaki güvencesizleşme ve çalışma yaşamı dışındaki güvencesizleşme arasında nasıl bir ilişki vardır? Gündelik hayatta barınma, sosyal güvence, sosyal yardım, kurulan hane dışı bağlantılar vb. açısından işgücü piyasasında farklı istihdam biçimlerinde konumlananlar (işsizler dahil) arasında bir türdeşleşmeden söz edilebilir mi? Çalışma güvencesizleşirken, sermayenin gereksindiği uyumlu ve ucuz işgücü profiline oluşumu bakımından, Türkiye'de çalışan ya da işsizler için bir güvencesizlik kültürünün oluşumundan söz edilebilir mi?

Bu soruları cevaplamak adına nitel araştırma yöntemi ile derinlemesine mülakat ve gözlem tekniklerine başvurulmuştur. Kasım 2013-Nisan 2014 tarihleri arasında Türkiye işgücü piyasasında kamu sektöründe farklı statülerde yer alan, özel sektörde farklı sözleşme türleri ile istihdam edilen, taşeron ve fason işyerlerinde çalışan, kayıtdışı istihdam edilen ve işsiz olan, amaca dönük örnekleme tekniği ile tespit edilmiş, toplam 28 kişi ile görüşülmüştür. Karşılaştırma yapabilmek ve çeşitliliği sağlamak adına hem yeni istihdam biçimlerinde yer alanlar hem de uzun yıllardır var olan ve günümüzde de görece güvenceli konumda olan istihdam biçimlerinde yer alanlar örnekleme dahil edilmiştir. Son olarak güvencesizleşme, istihdam hâlinde iken her an işsiz kalabilme tehlikesini de içerdiğinden, yani “işsizlik, istihdamın bir anına dönüştüğünden”, işsizler de örnekleme dahil edilmiştir. Türkiye işgücü piyasasının ayırt edici bir özelliği olarak kayıtdışı çalışanlar, işgücü piyasasının yaklaşık yarısını oluşturmaları nedeniyle, Türkiye üzerinden tahlile yönelen bir çalışmada bu denli yüksek bir orana sahip temsiliyet de çalışma kapsamına alınmıştır.

Bu çalışma temel olarak iki kısımdan oluşmaktadır; ilk kısım literatür değerlendirmesi ve bu çalışmanın dayanağını oluşturan çatıyı çizmektedir. İkinci kısım ise çalışmanın ana ayaklarından biri olan alan çalışmasından ve bulgulardan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk kısmı, kendi içerisinde üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, güvencesizlik kavramının yoğunlukla tartışıldığı ve Türkçe literatürün de beslendiği, uluslararası literatürün değerlendirmesi yapılacaktır. Kavramın uluslararası literatürde tartışılma biçimi irdelenecek, analiz birimi ve ilgi odakları açısından mevcut çalışmalar, analitik bir incelemeye tabi tutulacaktır. Literatürün

öne çıkan özellikleri olarak Batı merkezci yaklaşım ve nicel ağırlıklı yaklaşım da bu bölümde analiz edilecektir.

İkinci bölümde ise, Türkiye’de güvencesizlik literatürü ele alınacak; öncelikle kavramın Türkiye’de kullanımının öne çıkan yönlerinden biri olarak muğlaklığı tartışmaya açılacaktır. Yine ilk bölümde, uluslararası literatürde olduğu gibi, Türkiye’de güvencesizlik literatürü de incelemeye tabi tutulacaktır. Güvencesizlik literatürü, çalışma yaşamı, yaşam(ın tümü), sınıf eksenli ve sınıf dışı tartışmalar olmak üzere dört ana hat üzerinden değerlendirilecektir. Bu dört ana hat, literatürde yer aldığı üzere, farklı kombinasyonları üzerinden ayrı ayrı analiz edilecektir.

Üçüncü bölümde de, bu çalışmanın güvencesizlik kavramına yaklaşımını ortaya koymak adına, yeni bir kavramsallaştırma çabasına yer verilecektir. Öncesinde değerlendirilen uluslararası ve Türkçe literatürün de ışığında, çalışmanın çerçevesi böylelikle çizilmiş olacaktır. Analiz birimi ve ilgi odağının oturtulduğu temellerin yanında, “küresel kapitalizmde geç kapitalistleşme deneyimi” ve “güvencesizlik deneyimlerine odaklanmak” başlıkları altında Türkiye özelinde bu kavram ve deneyimi tartışmanın öznelliğine de işaret edilmiş olacaktır.

Çalışmada, “*Türkiye’de Güvencesizlik Üzerine Bir Araştırma*” başlığıyla yer alan ikinci kısımda, Türkiye deneyimine odaklanılacaktır. Dördüncü bölümde, Türkiye’de güvencesizliğin şekillendiği koşulların çerçevesini çizmek adına iktisadi, ve sosyal arka plana yer verilecektir. Dördüncü bölümde, ayrıca araştırmanın yöntemine dair açıklamalara da yer verilecektir.

Beşinci, altıncı ve yedinci bölümler alan araştırmasından edinilen bulguların ortaya konulduğu bölümlerdir. Alan araştırmasından elde edilen asıl bulguların yer

aldığı bu bölümler “çalışma ve çalışma yaşamı”, “kır-kent ve kuşaklararasılık” ve “çifte güvencesizleşme: Gündelik yaşam/iş dışı yaşam” olarak adlandırılmıştır.

## **BİRİNCİ KISIM**

### **GÜVENCESİZLİĞİ MEVCUT TARTIŞMALARDA SORGULAMAK VE YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA DENEMESİ**

Güvencesizlik kavramını irdelerken, kavramın ağırlıklı olarak tartışıldığı ve doğum yeri olan uluslararası literatürden başlamak gerekir. Zira uluslararası literatür, daha sonraki bölümlerde de görüleceği üzere, Türkçe literatür üzerinde de oldukça etkilidir. Bu nedenle kavramın inşa edildiği yer olarak, bu çalışma da tartışmaya uluslararası literatürü irdeleyerek başlayacaktır.

Uluslararası literatürün, güvencesizlik kavramını nereden/hangi alana ve kime/kimlere, hangi gruba vb. bakarak ele alıyor oluşu kavramın inşa süreci isimli başlık altında tartışılacaktır. Böylelikle, mevcut tartışmaların ilgi odakları ve analiz birimleri üzerinden, literatür kendi içinde de tasnif edilmiş olacaktır. Takiben, literatürde öne çıkan iki ana öz(n)ellik olarak, örnekler üzerinden Batı Merkezilik ve kavramın sayısallaştırılmasına/ölçülmesine yönelik bir tartışma gerçekleştirilecektir.

Uluslararası literatürde güvencesizlik tartışmasının hangi biçimlerde ve hangi kavramsal araçlarla ele alındığı, nasıl ortaya koyulduğu değerlendirilirken, mevcut uluslararası literatür de ana hatları doğrultusunda tasnif edilecektir. Böylelikle çalışmanın konumlanışına da zemin hazırlanmış olacaktır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### GÜVENCESİZLİK KAVRAMI VE LİTERATÜRDE KAVRAMIN İNŞASI

#### 1.1. KAVRAMI İNŞA ETMEK

Farklı dönemlerde, farklı bağlamlarda kullanılan bir kavram olarak güvencesizlik, bugün yeniden tartışmaya açılırken, kavramsal tartışmalarda da farklı noktalara işaret edilmektedir. Güvencesizlik ile karakterize edilen alan, güvencesizleşen kesim, güvencesizleşme karşısında oluşabilecek/geliştirilebilecek karşı hareketler gibi birbirinden farklı tartışmalar literatürde yer alır.

Güvencesizlik yeni bir kavram değilse de, kavramın yaygın biçimde sosyo-ekonomik değişimi tanımlamak için kullanılışı yakın zamana tekabül etmektedir. Daha önceki kullanımlarına bakıldığında, bugün kullanılan anlamlarından farklılaştığını görmek mümkündür. Örneğin Fransa’da, “14’üncü yüzyıldan itibaren bireyin koşulları”nı tanımlayan bir kavram olarak kullanılırken,<sup>2</sup> bir “toplumsal sorunun tanımlanmasında özel bir kavram” olarak güvencesizliğin kullanımı ilk defa Fransa’da 1970’lerin sonunda gerçekleşir (Barbier, 2002: 6). “*Güvencesizlik* başlangıçta Fransa’da *bir sosyal konum, durum, ailelerin/haneinin durumu ve de olası yoksulluğa götüren bir süreçti*” diyen Barbier (2002:6)’e göre, güvencesizlik yeni yoksulluk tartışmaları ile ailelerin yaşamlarını değerlendiren bir kavram olarak kullanılmaktadır. Güvencesizliği “tamamlayıcı olmayan”, “kusursuz/kesin/mutlak” bir kavram olarak betimlerken, yoksullukla ilişkili kullanımı esnasında da, bu

---

<sup>2</sup> Burada referans verdiğimiz kavram *précaire* kelimesi ile ifade edilmektedir, *précarité* kelimesinin tarihi ise 18’inci yüzyıla uzanmaktadır (Barbier, 2002: 6).

nedenle literatürün bir kısmında bu iki sözcüğün biraraya getirilerek “*yoksulluk-güvencesizlik*” (*pauvreté- précarité*) kavramının oluşturulduğundan bahsetmektedir (Barbier, 2002: 6).

Kavramın ilk kullanımları, istihdama ya da daha geniş olarak üretim noktasına herhangi bir referans içermemektedirler. Kavramı ilk kullananlardan olarak işaret edilen Pitrou’nun da 1970’lerde aile yaşamına odaklanan çalışmalarında, “güvencesiz aileler”i<sup>3</sup> ele alarak, kavramı, yine aile üzerinden tartışıldığı bir bağlama oturttuğu görülmektedir. Pitrou, güvencesizliği, “ailelelerin sosyo-ekonomik koşullar<sup>4</sup> ve bu koşulların istikrarı bozulduğunda, aile içi ağların da bozulması” üzerinden tanımlar. “Alt sınıf ya da işçi sınıfı aileleri için ailenin dayanışma ağı olarak rol oynaması ve aile dayanışmasına başvurmak” Pitrou’ya göre, “güvencesiz bir toplumsal bütünleşme işareti”dir (aktaran Barbier, 2002: 10).

Güvencesizlik, dışlanma ile bağlantılı olarak da kullanılmaktadır. “Fransız politik söyleminde ve politik bağlamdaki” bazı akademik araştırmalarda, “gevşek ve net olmayan bir kullanım” ile güvencesizlik, işsizlik ve dışlanmayı biraraya getiren bir içeriğe sahiptir.<sup>5</sup> İçerilme politikalarının işsizlerin çoğunluğunu kapsayacak

---

<sup>3</sup> Pitrou “koşulları oldukça ağırlaşmış aileleri” kastederken, bu aileleri “refah vakası” (*welfare cases*) ya da “marjinalize olmuş” aileler olarak değerlendirmektedir. Güvencesiz ailelere daha çok alt sınıflarda rastlandığını söyler ve bu aileleri yedi özellik üzerinden betimler: “[G]üvencesizlik veya emek piyasası vasıflarının yokluğu”; seyrek bulunan, düzensiz finansal kaynaklar”; “değişken/istikrarsız/yetersiz barınma koşulları”; “sağlık problemleri”; ileride kaç çocuk sahibi olunacağına dair belirsizlik”; “göreceli olarak sosyal bağlardan mahrumiyet”; “çiftin hayatı açısından güvencesizlik dengesi” (Pitrou’dan aktaran Barbier, 2002: 10).

<sup>4</sup> Pitrou, tartışmayı aile üzerinden kurarken, “çiftlerin işleri bağlamında istihdam boyutunu” da tartışmaya dahil etmektedir. Ancak “işlerin istikrarsızlığı yerine işlerin nitelik düzeyinin düşüklüğü” üzerinde durmaktadır. Zira araştırması, “yarı-tam zamanlı istihdam koşullarının arz edildiği dönemde” yapılandırılmıştır. Ona göre “işler nispeten istikrarlıdır; ancak istihdamın niteliğini” eleştirmektedir (Barbier, 2002: 11). Yani kavramın şekillenmesi, içeriğinin doldurulmasının, dönemin şartlarında neyin güvenceli olarak algılandığı ile yakından ilgilidir; hatta doğrudan onun tarafından belirlenmektedir.

<sup>5</sup> “Dışlanma kavramının 1970’ler ve 1990’lı yıllardaki kullanımı ve güvencesizlikle ilişkisi de farklılaşmaktadır. 1974’te Lenoir’in kitabı ile gündeme gelen dışlanma kavramı, bugünkü sosyal

şekilde genişlemesi<sup>6</sup> ile “dışlanma”, işsizlik ve “güvencesizlik” arasındaki sınır da bulanıklaşmaktadır (Barbier, 2002: 8). Dışlanma kavramının gündemde olduğu ve politikaların da bu doğrultuda içerilme biçiminde belirlendiği yıllarda, güvencesizleşme de dışlanma üzerinden tartışılan bir kavram olarak gündeme gelmektedir. Dolayısıyla güvenceli olmak da, dışlanmanın aksine, iş sahibi olmak üzerinden içerilme ile gerçekleşmektedir. Castel’in emeğin güvencesizleşmesi üzerinde yaptığı tanımlama da benzer niteliktedir. Emeğin güvencesizleşmesini “toplumsal kırılmalık besleyen, sonuçta işsizlikle ve ilişkisi kesme-reddetme (*dis-affiliation*) ile sonuçlanan bir süreci anlamının yolu” olarak işaret eder (Castel, 1995: 401 aktaran Barbier, 2002: 16). Castel’in yaklaşımı ile güvencesizlik, istihdam ya da statü sorunu olmaktan öteye geçerek, “yaşam biçimini belirleyen” hâline gelmiştir (Barbier, 2002: 16). Castel’in kullanımında da, 1990’larda Fransa’daki kullanıma/uygulamaya benzer biçimde, emeğin güvencesizleşmesi, işsizlik ve “toplumdan ilişkisi kesme” sürecine dönüşmekte ve bir tür dışarıda kalma/içerilememe hâline yol açmaktadır. Bu anlamda, asıl sorunu toplumdan dışlanmama ve ilişkisi kesmeme üzerinden kurulması nedeniyle bu tür kullanımlarda, sosyal dışlanma literatürünün konumuna yaklaşılmaktadır.

Sosyal dışlanma literatüründe ise dışlananlar asıl olarak çingeneler, boşanan kadınlar, tek kişilik aileler, engelliler vb. şekilde gruplara ayrılır. Bu grupların kendi

---

dışlanmışlıktan daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Engelliler, gençler ve göçmenler gibi toplumun kıyısında kaldığı farzedilen belirli gruplara işaret etmektedir. İşgücü piyasasına eklenme/piyasa ile bütünleşme üzerinden bu grupların içerilmesi gerekliliği öngörülmektedir. Zamanla içerilecek hedef grup işsizlerin çoğunluğunu kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu durum politik gündem ve uygulamalara da yansımış, işgücü piyasasına içerilme/eklenme, 1995’te Fransa genel seçimlerinde dışlanma, politik söylemde en önemli anahtar sözcüklerden biri olmuştur. Bu nedenle 1990’larda işsizlik, dışlanma ve güvencesizleşme kavramları arasındaki ayrımlar da bulanıklaşmıştır” (Barbier, 2002: 7-8).

<sup>6</sup> Önceleri içerilme politikaları bağlamında gençler ve engelliler gibi belirli grupların işgücü piyasalarına içerilmesi hedefleniyordu.

içlerinde bir ortaklığı yoktur; ancak içermeleri konusunda ortak bir nokta olarak işgücü piyasasına dahil edilebilme durumları/imkânları değerlendirilmektedir. Güvencesizliğin dışlanma ile yakınsaması, güvencesiz olarak nitelenenlerin de “içerilmesi gereken”, “toplumun dışına düşmüş”, mevcut konumu karşısında pasif, kendi başına onu dönüştürme potansiyelini taşımayanlar olarak nitelenmesi anlamına gelmektedir.

### **1.1.1. Güvencesizlik: İlgi Odağı Olarak Çalışma Yaşamı ve Gündelik Hayat**

Günümüze yaklaştıkça, güvencesizlik kavramının literatürde kullanımı yaygınlaşırken, kavramın istihdam ile ilişkilendirilme eğilimi de artmıştır.<sup>7</sup> Bu süreçte, “istihdamın güvencesizleşmesi”, “güvencesiz istihdam”, “güvencesiz çalışma” başlıkları altında güvencesizlik, üretim noktasını işaret eden bir kavrama dönüşmüştür. Çalışmanın güvencesizleşmesi (*precarization at work*), “önceden varolan standart istihdam modeli kapsamında güvenceli kalıcı/devamlı/sürekli istihdam koşullarının yerine, görece düşük ücretli, belirsiz işlere doğru artışı ifade eder”.<sup>8</sup> Çalışmanın güvencesizleşmesi, kısa zamanlı, düzensiz, korunmasız ve kayıtdışı çalışma biçimlerini tanımlamaktadır (Marti vd. 2002; Rodgers vd. 1995 aktaran Budowski, vd., 2010: 275).

Güvencesiz çalışma, atipik istihdam ile yakınsayan bir anlamda kullanılmaktadır. Güvencesiz çalışmanın, çalışma biçimleri açısından geniş bir yelpazeye işaret eden atipik istihdamla bu denli benzer anlamda kullanılması, çoğu

---

<sup>7</sup> Yine güvencesizliği “istihdam” boyutu üzerinden tartışan çalışmasında Savul (2008: 29)’un belirttiği gibi, “güvencesiz istihdam kavramının öncül tanımlaması 1980’li yılların ikinci yarısından sonra yapılmış olsa da, kavramın yaygın kullanımı izleyen on yıl içinde gerçekleşmiş ve 2000’li yıllarda belirgin bir yoğunlaşma göstermiştir.” Neilson ve Rossiter (2005) de kavramın (*prekarite*) 1980’li yıllardan beri dolaşımında olduğunu belirtmektedirler.

<sup>8</sup> <http://thistuesday.org/node/93>

zaman sınırların, farkın nerede kurulacağını da belirsiz hale getirmektedir. Beraberinde, atipik istihdam -belirlenen standarttan daha iyi ya da daha kötü olsa da- standart istihdam biçimlerinin dışındaki tüm istihdam biçimlerini içermesi nedeniyle, sorunlu bir kategori olarak eleştirilmektedir. Dahası “a-tipiklik” sorunludur, çünkü ülke örnekler üzerinden değerlendirildiğinde “açık seçik/bariz” değildir. Hangi tür çalışmanın atipik olarak değerlendirileceği ülkeye göre değişebilmektedir; örneğin “İtalya’da yarı zamanlı ve atipik olarak anılan çalışma biçimi, Birleşik Krallık gibi başka bir ülkede tipik olabilir” (ESOPE, 2005: 7).<sup>9</sup>

Güvencesizlik (*precariousness*) kavramının, emek ve çalışma ile ilişkili kullanımları, çalışma biçimlerinin yanında, işsizlik koşullarına da işaret etmektedir; işsizlerin durumunu tasvir etmede de kullanılmaktadır. Bununla birlikte, güvencesiz çalışma koşulları, “hanehalkının alternatif gelir kaynakları” ve “mücadele etme biçimleri” üzerinden güvencesiz yaşam koşullarına da yol açabilmektedir (Budowski, vd., 2010: 275).

Bir diğer yaklaşım da, güvencesizliği yalnızca üretim noktası ve çalışma yaşamı üzerinden ele almayıp, tüm bir hayatı güvencesizleşme temelinde tanımlamaktadır. Bu çalışmalarda, çalışma yaşamı, değişen istihdam biçimleri ya da bu biçimler içerisindeki dağılım da analize dahil edilirken, yalnızca çalışma yaşamına odaklanmanın, mevcut dönüşümü açıklamada yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, sözü edilen değişim, var olan çalışma yaşamı ve istihdam biçimlerine etki etmenin sınırlarını aşmış; yaşamın diğer alanlarında da

---

<sup>9</sup> Burada, sözü edilen istihdam biçiminin, “o ülke için istisnailikten çıkıp, yaygın hale gelmesi” olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. Verilen örnek üzerinden devam edersek, yarı zamanlı çalışmanın İtalya’da istisnai bir uygulama olup, kural haline gelmemesi; Birleşik Krallık’ta ise, yarı zamanlı çalışmanın asli bir istihdam biçimi olarak uygulanmasının kast edildiği belirtilebilir.

yerini almıştır. O nedenle de yapılacak analizler, yaşamın, çalışma yaşamı dışında kalan kısmına da odaklanmalıdır. Güvencesizlik;

[b]elirsizliğin, garantisi olmayan, esnek sömürünün olası tüm şekillerine atıfta bulunur: İllegal, mevsimlik, ve geçici istihdamdan, evde çalışma, esnek-ve geçici-çalışmadan, alt işverene, serbest çalışan ya da kendi hesabına çalışan olarak anılanlara. Ancak, öznelerarası yaşamın diğer bakış açılarını kapsamak adına, ikâmet, borç ve etkili sosyal ilişkiler kurabilme yetisi de kapsanarak çalışma dünyasının ötesine de referans verir. (Neilson ve Rossiter, 2005)

Güvencesizler hareketi içerisinde Milan’lı activist Alex Foti de güvencesizliğin (*precarity*) çalışma dışına taşan, çalışma yaşamının dışından da kavranması gereken yanına vurgu yapmaktadır: “[V]e cep telefonunuzla, her an patronunuz tarafından aranabilirsiniz, yemek yerken (...) ve gitmek zorundasınızdır çünkü bir [telefon] çağrı vardır. Bu precarity’dır”.<sup>10</sup>

Çalışma yaşamının, resmi çalışma saatleri, çalışılan yer, çalışma biçimi gibi “sınırların” ötesine geçerek, güvencesizliğin çalışma dışı yaşam üzerinden de algılanması gerektiğine dair yaklaşımların farklı vurguları vardır. Kastedilen çalışma dışı yaşam, literatürde –yukarıda da değinildiği gibi- sosyal ilişkilerden barınmaya, borç sahibi olmadan işverenin resmi çalışma dışında kalan saatlerde de işçi-işveren ilişkisini ve sorumluluklarını devam ettiren ilişki biçimi gibi noktalara işaret etmektedir. Burada, ilgi odağını yalnızca üretim noktasından kurmayan bir yaklaşımdan söz edebiliriz. Bu yaklaşımlarda, ilgi odağı üretim noktasının dışına çıkarılırken, çalışma dışı alan ya da yaşamın bütünü gibi yaklaşımların kendi içinde de farklı hareket noktalarını görmek mümkündür. Bunlardan ilkinde, çalışma zamanı dışında kalan, boş zaman olarak tarif ettiğimiz zaman dilimini özgürce kullanabilme, kontrolün kendinde olması ve tabii ki bunu sağlayabilecek/destekleyebilecek mekanizmaların (örgütlenme, sendika, grev vb. hakların kullanımı) işlerliği, işaret

---

<sup>10</sup> <http://pokumepi.blogspot.ie/2007/12/gvencesizlik-ve-yeni-avrupal-kimlik.html>

edilen noktalar. Bu yaklaşımda, yaşam, çalışma zamanı ve boş zaman olarak ikiye ayrılmaktadır. Boş zamanın, kişinin özgürce kullanacağı zaman dilimi olması gerekirken, işçi-işveren ilişkilerinin her an bu alana da taşınabilmesine işaret edilmektedir. Dolayısıyla burada, çalışma yaşamı dışında kalan, boş zamanın doğrudan nasıl etkilendiği ile ilişkili bir güvencesizlik yaklaşımından bahsedilebilir.

Bir diğer yaklaşım ise, çalışma yaşamı, yeniden üretim alanı, boş zaman vb. biçimde yaşam içerisindeki zamanlar/mekanlar arasında ayırım yapmadan; farklı alanlar içerisindeki doğrudan ya da dolaylı bir güvencesizleşme yerine, tümünden bu alanların güvencesizleşmesinin tanımlanması gerekliliğini vurgulamaktadır.<sup>11</sup> Bu yaklaşımda yaşamı farklı alanlara bölmeden, tüm yaşam üzerinde bir belirsizliğin mevcudiyeti üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır:

Güvencesizleşme, toplumsal emeği işaret eden süreç için analitik bir terimdir. Emek, toplumsal yaşam, üretim ve yeniden üretim artık daha fazla birbirinden ayrılamayacağından, güvencesizliğin daha kapsamlı bir tanımının yapılması elzemdir. Çağdaş kapitalizm altında canlı emeğin yaşamının maddi olan ve olmayan koşullarındaki tüm şartların belirsizliği bu durumda güvencesizlik olarak tanımlanabilir.<sup>12</sup>

Bu tür yaklaşımlarda, “belirsizlik”, “kaderini öngörebilme”,<sup>13</sup> gibi vurgular belirginleşmektedir. Belirsizlik, çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşam olmak üzere, her iki alanın karakteristiğini niteleyen, belirleyici unsur olarak ifade edilmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz, “üzerinde kontrol/söz sahibi olamama”, “garantiden yoksun yaşama ve çalışma” koşullarına<sup>14</sup> sahip olma durumunun tüm yaşama

---

<sup>11</sup> Bu yaklaşımlara teorik zemin oluşturan Hardt ve Negri’nin çokluk kavramsallaştırması için bkz. Hardt ve Negri, 2004.

<sup>12</sup> <http://thistuesday.org/node/93>

<sup>13</sup> Bkz. Foti (2014).

<sup>14</sup> <http://thistuesday.org/node/93>

yayılmasından bahsedilir; “geleceği öngörememe”, “belirsizliklerle kuşatılmış bir yaşam”, aynı zamanda “kontrol altına alamamak”, kişinin iradesinde gerçekleşen bir yaşamın (çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşamı da içererek) noksanlığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, “basitçe işgücünün ötesinde, gündelik yaşamın bütünlüğünün/sürekliliğinin istismarı” (Tsianos ve Papadapulos, 2006: 2) olarak ifade edilmektedir. “Sosyal devletin aşınması/dönüşümü, çalışma saatlerindeki artışın (hafta sonlarına, gece mesailerine yayılan çalışma saatleri) daha önce görece küçük ölçekli bir kesimin koşullarını nitelerken, giderek artış göstermesi ve yaygınlaşması” (Foti, 2014) ise bu durumu somutlamaktadır.

Analiz için çalışma yaşamına odaklanmanın yetersiz olduğu, tüm yaşama yayılan bir güvencesizleşmeden söz edilmesi gerektiği vurgusu için, “gelecek” ve “geleceğin belirsizliği/öngörülemezliği” önemli bir gösterendir. Burada, öncelikle “zaman yönetimi” sorunsalı önemli bir uğraktır. Bir diğer ifadeyle, güvencesizlik, yalnızca çalışma yaşamı/çalışılan zaman ve hangi koşullarda çalışıldığından öte, “zaman düzeyinde etkileyen/çalışan bir sömürü biçimi” (Tsianos ve Papadapulos, 2006: 2) olarak değerlendirilmektedir. İşgücünün sömürüsünün yaşamın tümüne yayılışı üzerinden, zaman temelinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu bakış açısına göre, sömürü artık klasik Marksist anlayıştaki gibi üretim noktasında gerçekleşmez; sömürü çalışma yaşamındaki dönüşümle de ilişkili olarak, yaşamın tümüne yayılmıştır. Dolayısıyla güvencesizlik tartışmasında yalnızca üretim noktası ve çalışma yaşamı yerine, sömürünün gerçekleştiği tüm yaşam alanına odaklanılmalıdır.<sup>15</sup> Tüm yaşam üzerinde kaybedilen zaman yönetimi sorunsalı da,

---

<sup>15</sup> Güvencesizlik tartışmasında analiz düzeyini tüm yaşam üzerinden kuran bu tür yaklaşımlar, karşı duruş ve mücadele biçimlerini de bu düzeye göre geliştirmektedirler. İleride, önerilen mücadele biçimlerine de yer verilecektir.

analizi “geleceğin öngörülemezliği/planlanamaması”, “geleceği üzerinde söz sahibi olamama/geleceği kesinleştirememe” ya da hepsini kapsayacak biçimde “geleceğin güvencesizliği”ne götürmektedir.

Güvencesizliği, “basitçe işgücünün değil, gündelik hayatın bölünmeden, süregiden şekilde istismar edilmesi” olarak yorumlayan görüşler bulunmaktadır (Tsianos ve Papadapulos, 2006: 2). Bu nedenle, esasında “zaman düzeyi üzerinde etki eden bir istismar biçimi” olarak kodlanır, zira “neyin üretken olmadığı anlamı değişmiştir.” Refah sistemi bireyin “üretken olmadığı dönemleri (hastalık, kaza, işsizlik, yaşlanma vb. durumlarda) koruma altına” almakta iken, post-fordizmde zamanın bu biçimde idaresinin ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Artık “geleceğin garanti altına alınması” söz konusu değildir. Hatta gelecek daha bugünden “sahiplenilmiştir”:

Emekçinin bakış açısından, her ne kadar bir işçi olarak bütün ömrüne dahil edilmesine karşın çalışma şimdiki zamanda vuku bulur ve kesinlikle yaşam boyu kapsam güvencesizlikte yok edilmiştir. Sermayenin bakış açısından ise güvencesiz emekçinin yaşamının sürekliliği şimdiki zamanda, ardışık sömürülebilir birimleri içerisinde parçalara ayrılmıştır. Güvencesizlik de yalnızca şimdiki zamanın kullanılanı olarak, aynı zamanda eş zamanlı olarak geleceğin sömürüldüğü, bu istismar biçimidir” (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 2).

Tüm bunlardan farklı olarak, kavrama ontolojik açıdan yaklaşan bir görüşün varlığından da bahsetmek gerekir. Bu görüş varoluşsal açıdan güvencesizliğe işaret etmektedir:

(...)[V]aroluşsal güvencesizlik (*precarity*). Yani, küresel savaş zamanlarında yaşam güvencesizdir. Siz ya bombalara veya askeri çatışmaya maruz kalan bir bedensiniz, ya da Abu Garib veya diğer batı hapishanelerinde mahkeme edilme hakkı ihlâl edilen bir mahkumsunuz. Her nerede tam bir tahakküm varsa, orada varoluşsal güvencesizlik (*precarity*) vardır. (Foti, 2014)

Bu türden bir güvencesizlik ifadesi, örneğin savaş koşullarında tahakküm altında olmak gibi, varoluşun tehlike altında olmasını ifade eder; yaralanma, ölüm gibi bedenin varlığına dayalı, bedenin bütünlüğünün tehlikede olduğu ontolojik bir yaklaşımla kavramı somutlar. Judith Butler'ın (2004) *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*<sup>16</sup> isimli çalışması, bu yaklaşımla “güvencesiz yaşam”ları tartışmaya açmaktadır.

### **1.1.2. Güvencesizlik: Farklı Analiz Birimleri ve Mücadeleler**

Güvencesizleşme tartışmalarında ilgi odağı olarak farklı toplumsal aktörler üzerine biriken ve çoğalan bir literatürden bahsetmek mümkündür. Prekarya, gayri maddi emek, bilgi işçileri ve göçmenler bu tartışmalarda öne çıkan kavram, terim ve öznelerdir. Bu bölümde, bu kavram ve terimler üzerinden yol alınacaktır.

#### **1.1.2.1. Prekarya: Yeni Bir Sınıf (mı?)**

Bugün güvencesizlik tartışmalarında dikkat çekici oranda yer alması nedeniyle, prekarya tartışmasına özel olarak yer vermek gerekmektedir. Yeniden hayat bulan ve oldukça geniş bir ilgiyle karşılaşp, tartışmaya açılan prekarya, Guy Standing (2011) tarafından farklı bir içerikle gündeme getirilmiştir. Standing, güvencesizleşme sürecinde etki altında kalan çalışan kesimi prekarya olarak tanımlamaktadır. Prekaryayı, en özet haliyle “yeni tehlikeli sınıf”<sup>17</sup> olarak adlandırmaktadır.

---

<sup>16</sup> Butler'in bu tartışmasının, temelde 11 Eylül 2001 olaylarına referans verdiğini ve zamansal olarak da çalışmanın yakın zaman içerisinde gerçekleştirildiğini hatırlatmak gerekir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Butler (2004).

<sup>17</sup> Bu dikkat çekici nitelendirme, aynı zamanda Standing'in 2011 basım tarihli “*Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*” ( *The Precariat The New Dangerous Class* ) adlı kitabının başlığına da taşınmıştır.

“Geçmişin izlerine sahip olsa da prekarya yeni bir olgudur. İşçi sınıfı ya da proletaryanın bir parçası değildir” (Standing, 2011: 6). Guy Standing, güvencesizlik tartışmasında bir süreç olarak güvencesizleşmeden öte, yeni bir sınıf olarak “prekarya”ya (*precariat*) işaret etmektedir. “Dünyadaki yeni bir grup hakkında, oluşum halinde olan bir sınıf” üzerine yazdığını söylemektedir. Prekarya, “içerisinde oldukça öfke ve endişe barındıran”, “yeni tehlikeli sınıf”tır. Deneyimin kendisinden öte, deneyimleyenlere odaklanan Standing’in prekarya içerisinde kimlerin yer aldığı noktasındaki analizi belirsizdir: “Prekarya orta sınıf, sınıf altı ya da aşağı işçi sınıfı değildir. Onu diğer sınıflardan ayıran sahip olduğu bir grup güvensizlik ve bir takım talepleridir” (Standing, 2011: vii).

Standing, Prekaryanın “tehlikeli bir sınıf” hâline gelme ihtimâlinden de bahsetmektedir. “Neoliberal model üzerinden ülkelerin işgücü piyasası esnekliğini arttırması ile risk ve güvensizliğin işçilerin ve ailelerinin üzerine transfer edildiğini” söylemekte, bu durumun da “istikrar dayanağı olmadan dünya çevresinde çok sayıda küresel prekaryanın yaratılmasına” yol açtığını ifade etmektedir. Sözü edilen kişiler bu koşullarda, tehlikeli bir sınıf hâline gelmişlerdir (Standing, 2011: 1).

“Yeni tehlikeli sınıf”, Standing’in yaklaşımının en dikkat çekici ve farklı kısmını oluşturmaktadır. Ne yazık ki en dikkat çekici ve farklılaştırıcı yanı, yaklaşımın aynı zamanda en temelsiz yanına dönüşmektedir. Zira Standing, prekaryanın neden yeni bir sınıf olarak görülmesi gerektiği sorusuna yapısal bir analizle cevap vermemekte ve neden yeni bir sınıf olarak tanımlanması gerektiği sorusundan ziyade, işçi sınıfından farkına odaklanmaktadır.

Bununla birlikte prekarya, kelime olarak “proletarya” ile de oldukça yakınsamaktadır. Standing (2011), işçi sınıfının çoğunlukla uzun süreli, sabit,

belirsiz süreli işlerdeki ilerleme imkânı ile sendikalaşma ve toplu sözleşmelere tâbi, “ebeveynlerinin anlayabileceği işlere sahip” işçilerden oluşan bir topluma işaret ettiğini öne sürmektedir. Görüldüğü gibi Standing’in ayıksılaştırırken işçi sınıfının özellikleri olarak sıraladığı özellikler, kapitalizmin Altın Çağ dönemine ait ve tüm işçiler için geçerli olmayıp, yalnızca bir eğilimi yansıtan özelliklerdir. Böylelikle, işçi sınıfı bir dönem ve hatta belirli coğrafyalar ile sınırlandırılmış olur. Oysa, işçi sınıfı söz konusu dönemden önce ve başka coğrafyalarda da, bu özellikler olmadan, bambaşka koşullar altında var olmuştur; Standing’in bahsettiği özellikler hiçbir zaman işçi sınıfının koşullarını belirleyen asli unsurlar olmamıştır. Dolayısıyla, işçi sınıfının “ayrıcalıklı” özellikleri yitiriyor oluşu, “yeni” bir sınıfa dönüştüğü anlamına gelmemektedir. Değiştiği görünüm ve özellikler, kapanan bir döneme içkin iken, sınıfın asli unsurları, diğer bir deyişle, varoluş dinamikleri sabit kaldığından, denilebilir ki özellikler de yerini başkalarına bırakabilir. Görünümü, çalışma biçimi ve koşulları değişebilmekle birlikte, sınıfsal belirlenimin asli unsurları bu özellikler olmadığından işçi sınıfı baki kalmaktadır; yeni bir sınıfın oluşma koşulları üzerinden altı doldurulamamıştır. Prekaryanın bir toplumsal sözleşmeye bağlı olmadığından yola çıkarak “eski” işçi sınıfından ayrıştığı iddiasından hareketle Seymour (2012) da bu tespitin Avrupa merkezci bir işçi sınıfı bakış açısına neden olduğunu söylemektedir.

Standing’in çalışması, prekaryanın sınıfsal temellerine oturtulması konusunda kimi belirsizlikleri barındırmaktadır. Standing, bir yandan prekaryanın “Marksist anlamda” bir sınıf olmadığını belirtirken (Seymour, 2012), diğer yandan da prekaryanın Marksist sınıf analizine referansla, Marksist anlamda, “henüz kendinde bir sınıf değilse bile, oluşum halinde bir sınıf” olduğunun ileri sürülebileceği

kanısındadır (Standing, 2011: 7). Ancak Standing, Marksist sınıf analizi çerçevesinde detaylı bir kavramsal ve analitik bir açıklama yapmaz. Seymour'un (2012) da eleştirdiği üzere, "Standing tarafından prekaryaya atfedilen özelliklerden hiçbirisi Marksist anlamda sınıf analizi için asli değil[dir]. Üretim ilişkileri ile doğrudan ilişki" taşımamasının yanı sıra, "sistemin yeniden üretiminin asli unsuru" olarak da sayılamazlar.

Prekaryanın, emek gücünün satışı ve üretim sürecindeki konum gibi Marksist anlamda sınıfı belirleyen unsurlardan çok, işgücü piyasasındaki belirli konum, istihdam biçimleri ve işler üzerinden tanımlanması, onun işçi sınıfı içerisindeki "ayrı bir sınıf" olarak sunulması sonucunu beraberinde getirmektedir. Standing'in bu analizi kavramsal düzeyde Weberci yaklaşımın, prekaryanın tanımlanması temelinde, Marksist yaklaşıma yerleştirilmesi olarak yorumlanabilir. Bu anlamda prekarya "yeni bir sınıf" değil, ancak işçi sınıfının, işgücü piyasasındaki belirli işler ve istihdam biçimleri etrafında kümelenen, belirli kültürel özellikler taşıyan ve bu hâliyle "tehlikeli" olarak adledilen bir dilimi olabilir. Standing'in, prekaryanın, "oluşum hâlindeki bir sınıf" olduğu yorumunun kavramsal sınırları bu şekilde belirlenebilir. Açıktır ki bu da Marksist anlamda sınıf tanımlamasını ve "yeni bir sınıf oluşuyor" değerlendirmesini daha baştan yanlışlamaktadır. Seymour, prekarya kavramsallaştırmasını değerlendirdiği yazısında da Standing'in "yeni ortaya çıkan/oluşan bir sınıf" yorumuna, Marksist sınıf anlayışını yeniden hatırlatarak cevap vermektedir:

(...) [S]ınıf ilişkisel, basitçe ampirik olmayan bir kavramdır. Sınıflar yalnızca bir diğeri ile ilişki halinde oluşur; birbiri ile ilişkiye girmeden önce ampirik objeler olarak var olmazlar. İkinci olarak, bu ilişkiler antagonistiktir, temel bölünmelerle nitelendirilirler. Bu nedenle mücadele ilişkileridir ve mücadele, sınıflar arasındaki ilişkileri üreten ve yeniden üreten tüm pratik topluluklarını ve bu sınıflar arasındaki ilişkileri

karakterize eder. Üçüncü olarak, bu ilişkiler öncelikle *üretim* ve *yeniden üretim* çevresinde örgütlenir. *Sınıf konumları* (*class locations*) *mal* ve *sermayenin üretimi*, *onların üretim araçları* ve kritik olarak da bütün olarak *sistemin yeniden üretimi* ile ilişkili bir pratikler düzeyi tarafından belirlenir (Seymour, 2012).

Seymour, böylesi özetlenmiş, iyi bir sınıflandırmadan sonra da Standing'in prekaryaya atfettiği özelliklerden hiçbirinin "Marksist anlamda" sınıf analizi için asli olmadığını belirtmektedir. Zira söz konusu özellikler üretim ilişkileri ile doğrudan ilişki arz etmemekte ve bütün olarak sistemin yeniden üretiminin asli unsurunu oluşturmamaktadır (Seymour, 2012).

Sınıf analizi, sınıfların birbiri ile ilişkisi üzerinden kurulurken, çıkar ilişkileri burada yol göstericidir. Standing'in "oluşum halinde olan yeni bir sınıf" olarak prekarya tanımlamasında, çıkarlarının işçi sınıfı çıkarlarından farklılaştığı ve "dayanışma içerisindeki emek topluluğunun bir parçası olarak görmediği" vurgulanmaktadır. Ancak çıkarların ne olduğu ise net değildir (Seymour, 2012). Kritik olan ise bu durumda prekaryanın kime karşı, neyin mücadelesini verecek olduğudur. Çıkarları işçi sınıfından farklı olduğu söylenen, ancak kendi çıkarları -ve dolayısıyla konumu- belirsiz prekaryanın politik stratejisinin bu şekilde tespiti mümkün değildir. Çıkarlar ve çıkar grupları arasındaki ilişkileri yukarıda sınıf belirleyicisi olarak tanımlamıştık; dolayısıyla bunlar belirsiz iken, prekaryayı yeni veya oluşmakta olan bir sınıf olarak tanımlamak mümkün değildir.

Prekarya kavramsallaştırma denemesinde Marks'ın yanı sıra, Standing, Gorz'a ve Weber'e de referans vererek eş zamanlı olarak üç kavramsallaştırmadan faydalanmaktadır. Ancak bu üç farklı kavramsallaştırmayı sistematik biçimde bir araya getirmeyip, analize detaylı bir katkı ile dahil etmemektedir. Bu nedenle de

Çizilen ereve, birbirinden farklı gövdelerden elde edilen parçaların eklenerek bir araya getirildiği, Standing’in ifadesi ile bir “canavar”a dönüşmektedir.

### 1.1.2.2. Gayri Maddi Emek

Güvencesizlik zerine literatürde yer alan tartişmaların bir diğer hattı gayri-maddi emek üzerinden şekillenmektedir. Post-fordist dönemdeki sınıf kompozisyonu üzerine güncel tartişmalarda, gayri maddi emek ve ilgili sosyal öznelerin mcadeleki yeri teorik ve politik açıdan irdelenmektedir (Tsianos ve Papadopoulos, 2006). Bu yaklaşımın ana hatlarından birini, güvencesizlik tartişmasında gayri-maddi emeğin ne tür açılımlar sağlayabileceği ve beraberinde nerelerde tıkanmalar olabileceği oluşturmaktadır. Dolayısıyla daha çok politik eksenli tartişmalar olduğunu söylemek mümkündür; aynı zamanda iktisadi ve sosyal analizleri de taşıtmaktadırlar. Gayri-maddi emeğin kapitalizmin sosyo-politik dönüşümündeki konumu ve yeri tartişmaların önemli bir aksını oluşturmaktadır:

Güvencesizleşme, gayri maddi üretimin, olağan/standart istihdamın ulusal toplumsal uzlaşmasına dayanan sosyal sistemlerinin kriziyle buluşmasıdır. Çünkü alışma, -üretken hale gelmek için- çalışma-dışı zamana dahil edilmiştir. İşgücünün istismarı çalışmanın sınırlarının ötesinde gerçekleşmektedir, hayatın tüm zaman ve alanına yayılmıştır. (Neilson ve Rossiter, 2005)

Güvencesizlik tartişmalarında özellikle İtalya merkezli tartişmaların da ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. “*Precarious-precarity-precariat*” sözcüklerinin kullanımının İtalya ve İspanya’dan tüm Avrupa’ya yayılan “dilsel bir yenilik” olduğuna vurgu yapılmaktadır (Tari ve Vanni, 2005). “Esneklik ve esnek-işçi” (*flexibility-flexworker*) terimlerinin aksine, bu sözcüklerle birlikte “yeni bir mücadeleye ve hatta yeni bir hayle” de terminolojik bir gönderme yapıldığı

vurgulanmaktadır (Tari ve Vanni, 2005). Kullanılan kelime ve kavramlar arası farklılığa literatürün bu ayağında özellikle işaret edildiği görülmektedir.

İtalya merkezli bu yaklaşım, ortak olanın deneyimlenmesi üzerinden, politik öznenin üretimini tartışmaların merkezine oturtmaktadır. “Ortak üzerinden yaratılan yenilikler, politik öznellik sürecinin tayin edicisi” olarak konumlanmaktadır. “Doğrudan eylemlerle beraber, linguistik ve sembolik düzeydeki yaratılan yeniliklerin ortaklığına” da dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda “yeni hakların”, “yeni bir politik özne tarafından dile getirilmesi” nedeniyle, “yeni bir dil ile ifadesi gereklidir” düşüncesi ile yeni bir terminolojinin gerekliliğinden de söz edilmektedir (Tari ve Vanni, 2005).

Gayri maddi üretimin belirsiz niteliğinin post-fordist süreçte somutlaşmış deneyimi, güvencesizlik olarak ifade edilmektedir (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 2). Geçici ve standart dışı işlerin artışının ve beraberinde geçicileşmenin (*casualization*) çeşitli biçimlerde deneyimlenmesinin, güvencesizlik koşulları temelinde ortaya çıkan mücadelelerin artışının ardındaki neden olduğu ifade edilmektedir (Tari ve Vanni, 2005). Sanayiye ve hizmet sektörüne dayanan işlerin yanı sıra bilgi, sembol ve enformasyon üreten işler, duygusal emeğe dayanan işler de bu geçicileşmeyi yansıtan tipolojide yerini alır ki; bu tablo güvencesiz emek olarak da isimlendirilmektedir (Tari ve Vanni, 2005). Görüldüğü üzere bilişim sektörü, bakım işleri gibi çok farklı kategorilerde yer alan işçiler böyle bir tipolojiyi oluşturmaktadırlar.

Bir tarafta böylesi bir “toplumsal ortaklık” kurulurken, diğer yanda “mevcut sendikal gelenekler etrafında 20’nci yüzyıl mücadelelerinin örgütlenemeyeceğine” de vurgu yapılmaktadır. “Sendikaların zayıflaması” ve “politik bir mücadele hattı

olarak yetersizliği” üzerinde sıkça durulmaktadır. Mevcut hâliyle sendikalar, “korkulacak özneler yaratamamakta, güvencesizliğin cisimleşmiş (*embodied*) hâli için de gereken koruma biçimini sağlayamamaktadır”lar. “Klasik sendikacılığın koruma boşluğu, güvencesizliğin cismani deneyimi üzerinden yansımaktadır” (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 7). Bu noktadan hareketle, “güvencesiz koşullarda yaşayan gayri maddi emekçilerin farklı bir koruma biçimine ihtiyaç duyduğu” belirtilmektedir. Bu “yeni biçim, hem kendi gündelik yeniden üretken aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri ve bununla beraber neoliberal sömürden etkilendiklerinde varoluşsal güvenliklerini garanti altına alacak biçimde” olmalıdır (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 7).

Mevcut sendikal örgütlenme biçimlerinin bu koruyuculuğu sağlayamadığı vurgulanmakta, güvencesizleşmeye karşı tepki olarak ortaya çıkan sosyal hareketlerin, “canlı emeğin güvencesizliğe karşı mutlak korunmasının sağlanması için talep ettikleri temel gelir”in de bu tip sendikacılıkla örtüşmediği ileri sürülmektedir. Zira temel gelir, emeğin ücret ile bağlantısının kopuşuna işaret etmektedir. Tüm bu nedenlerle klasik sendikacılığın dışında, bu gereksinimleri karşılayacağı düşünülen yeni bir sendikacılık formu olarak biyosendikacılık işaret edilmektedir (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 7).

Biyosendikacılık, güvencesiz öznelliklerin örgütlenmesine yönelik bir öneri olarak sunulmaktadır. Biyosendikacılığın bu anlamda farklı ve güncel kolektif örgütlenmeleri de bir araya getirebilecek düzeyi üzerinde durulmaktadır. “Ulusüstü, mekânüstü (*trans-spatial*), kimlik dışı (*non-identitarian*) ve sektör üstü (*trans-sectorial*)” bir yapılanma ile “emeğin ulusüstü hareketliliğini takip ederek, erkek ve yerli olarak baskın emek gücünün kimliğini sorunsallaştırır ve üretimin

örgütlenmesinde belirli bir sektör ya da yeri temsil etmeden, işçinin yaşamının içerisinde çalışma zamanının merkeziliğini sorgulayarak, güvencesizliğin yaşam deneyimine dahil olur” (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 7). Biyosendikacılık, klasik sendikacılığın karşısında, “yaşam merkezli bir sendikacılık” olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte yine de “klasik sendikacılığın bünyesinde hayat bulamayan, korku uyandıracak sosyal öznenin, biyosendikacılık ile güvencesizlik karşısında korku uyandıracak bir sosyal özne”<sup>18</sup> yaratır mı sorunsalı bakidir (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 7).

### **1.1.2.3. Güvencesizlik Ekseninde Eylemlilikler/Toplumsal Hareketler**

Güvencesizlik, politik ya da salt kavramsal tartışma ve önerilerinin ötesinde, toplumsal hareketler ekseninde eylemliliklerle bilfiil yaşamın içerisinde bir itiraz, karşı-koyma ve direniş pratiğinin de itici unsurudur. Güvencesizliği, yer yer bu konuda kendi bilgisini ve dolayısıyla literatürünü ortaya koyan bir pratikler bütünü olarak da ifade edebiliriz. Aslında güvencesizlik tartışmasının literatürde yeniden<sup>19</sup> tartışmaya açılmasının ya da yeniden çağrılmasının temel ayaklarından birini bu eylemlilikler oluşturmaktadır. Zira bu eylemliliklere işaret eden ve bunlardan hareketle işgücü piyasasının dönüşümü ve emeğe, bu dönüşüm esnasında yeni ihtiyaçlara dair yeni tanımlamalara literatürün bir kısmında yer verilmektedir.

---

<sup>18</sup> Sözü edilen “korku yaratacak bir özne” üzerine şu ifadeler de yer almaktadır: “Neden güvencesiz öznellik parti, sendika ya da mikropolitik biçim içerisinde korkutucu öznellik haline gelemiyor?” sorusunu yanıtlıyorlar: Zamanım yok...’ Belki de ilk defa işçilerin öznelliğinin tarihinde Zamanım yok’ ifadesi belirli bir politik ifade haline geliyor. Bu ifade kişisel zaman idaresi için kişiselleşmiş/bireyselleşmiş yola gönderme yapmaz, zamanın kendine uygun hale getirilip, tamamıyla öznelleştirildiği kolektif deneyimin, sembolik biçimde yoğunlaşır. Çoklu zaman eksenleri arasındaki duraksız hareketin somutlaşmış deneyimi, yaşamın sürekliliği içerisinde düzenlenen, güvencesiz yaşayan emeğin varoluşsal durumunu ifade eder” (Tsianos ve Papadopoulos, 2006: 6).

<sup>19</sup> Bu çalışmanın kavramın farklı dönemlerde kullanımlarına değinilen kısımda da görüldüğü gibi, aslında güvencesizlik yeni ve ilk kez literatürde kullanımı söz konusu olan bir kavram değildir.

Sözünü ettiğimiz eylemliliklerin en kitlesel olduğu gösteriler MayDay hareketleridir/eylemleridir. MayDay, “acil konularda sosyal hakları talep etmeye” odaklanmış bir sosyal aktivizm, eylemler bütünü olarak ifade edilebilir. Geçici, yarı zamanlı, kendi hesabına, standart dışı çalışanlar gibi farklı koşullarda çalışan çok sayıda çalışanın sokakta MayDay gösterileri/eylemleri ile bir tür alternatif 1 Mayıs gerçekleştirilmiştir. İlk MayDay yürüyüşü 2001 yılında Milan’da gerçekleştirilmiş ve sonrasında tüm Avrupa’ya yayılmıştır.<sup>20</sup> Bununla beraber Cannes film festivalini engelleyen geçici sahne görevlileri ve yarı zamanlı aktörlerin bir araya gelerek düzenli toplantılar gerçekleştirmesi de kitlesel eylemliliklerin dışında gerçekleşen daha küçük düzeyde eylemler arasında sayılabilir.<sup>21</sup>

MayDay ile hafta sonları çalışma ve gece mesaipleri her ne kadar önceden varolsa da, çalışma zamanının ve bu şekilde çalışma oranının giderek artışından hareketle *precarity* tanımlanmaktadır.<sup>22</sup> Çalışılan zamanın yanında “kişinin geleceğini belirleyememe”sinin ya da “sınırlı düzeyde belirleyebilme”sinin *precarity*’nin göstereni olarak ifade edildiği görülmektedir. MayDay hareketinin aktivistlerinden Alex Foti, daha önce gayri-maddi emek başlığı<sup>23</sup> altında belirtilene paralel olarak, “neo-liberal üretimin post-endüstriyel olduğu” ya da daha açık ifade ile “hizmet, enformasyon ve bilgiye” dayandığını vurgulamaktadır. Gerek Avrupa’da gerekse diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde meydana gelen “birikim sürecinin

---

<sup>20</sup> <http://www.euromayday.org/about.php>

<sup>21</sup> [http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007\\_12\\_01\\_archive.html](http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007_12_01_archive.html). Görüntü, poster vb. dokümanların yer aldığı çevrimiçi arşiv için bkz. <http://www.euromayday.ch>

<sup>22</sup> [http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007\\_12\\_01\\_archive.html](http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007_12_01_archive.html)

<sup>23</sup> Bu iki başlığı birbirinden farklı merkezlerde yer alan tartışma ve eylemlilikler yerine, birbirini besleyen biçiminde okumak daha doğru olacaktır.

kalbinin” buna dayandığına vurgu yapılmaktadır: Neo-liberal üretim zincirlerinin mevcut olduğu yerde kıta ayırt etmeksizin *precarity* de varolacaktır.<sup>24</sup>

*Chainworkers* (zincir işçileri) ve *brainworkers* (zihin işçileri) başlıkları altında isimlendirilen iki işçi tipi üzerinden ilerleyen ve güvencesizlik etrafında ilerleyen bir hareketin ortaya çıktığı görülmektedir. *Chainworkers*, yani zincir işçileri “alışveriş merkezleri ve hipermarketlerde çalışan, işçiler ile farklı lojistik ve anakentteki satış işlerindeki işçileri” tanımlamaktadır. *Brainworkers* yani zihin işçileri ise bilişsel emekçiler, programcılar, işgücü piyasasında bireysel değerleri ile yer alsa da, sosyal haklarıyla kolektif güç ve öznellikten yoksun olarak, serbest çalışan (*freelance*) işçileri kapsar. *Brainworkers* “yüksek ücretlerle çalışabilse de, işini kaybettiğinde yoksulluk şartlarına gerileyebilen”, *chainworkers* ise “her daim sosyal dışlanma ile karşı karşıya olma hâli” ile değerlendirilirken,<sup>25</sup> bu iki işçi tipi arasındaki dayanışma aslen baştan beri anlatmaya çalıştığımız eylemliliklerin aracılığıyla gerçekleşmektedir.

*Chainworkers* aktivistlerinden Alex Foti güvencesizlik üzerinden inşa edilen bu hareketi şöyle anlatmaktadır:

Bugünün Avrupa’sında, neoliberalizmin küresel krizlerinin birleşme noktasında, Avrupa çapında radikal bir örgütlenme için bir alan olduğunu düşünüyoruz. EuroMayDay bu süreçteki ilk adımdır. Göçmen mücadelesi, kendisini daha geniş bir mücadeleye eklemlen başka bir örnektir. Temel insan hakları tam şu anda yazılıyor ve biz, geçici işçiler, yarı-zamanlı işçiler ve Avrupa kıtasına dahil olmaları için göçmen işçilere temel haklar istiyoruz.<sup>26</sup>

---

<sup>24</sup> <http://pokumepi.blogspot.ie/2007/12/gvencesizlik-ve-yeni-avrupal-kimlik.html>

<sup>25</sup> <http://pokumepi.blogspot.ie/2007/12/gvencesizlik-ve-yeni-avrupal-kimlik.html>

<sup>26</sup> <http://pokumepi.blogspot.ie/2007/12/gvencesizlik-ve-yeni-avrupal-kimlik.html>

Avrupa özelinde geçici, yarı zamanlı işlerde çalışan işçiler ve bununla beraber Avrupa’da yaşayan göçmenleri de temel alan bir hareketler bütününden söz etmek mümkündür. “Oturma izni olmayan göçmen” ve “mülteciler” ya da “bekar bir annenin güvencesiz gündelik yaşamı” gibi, politik olarak güvencesizlik, “yaşam ve çalışma koşullarındaki garantiden yoksunluğa” işaret etmektedir.<sup>27</sup> Bu hareketlerin sosyal demokratlar ve sendikaların dışında bir temsiliyete yöneldikleri görülmektedir. Avrupa odaklı olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerde farklı biçimlerde istihdam edilen, parçalanmış işgücünü tanımlaması açısından kullanılan prekarite, EuroMayDay eylemlerinde de öne çıkan bir tanımlama olarak yer almıştır. Hareketler Avrupa merkezli ve yine daha çok Avrupa odaklıdır. Foti, bir röportajda, bu hareketlerin odaklandığı coğrafi politik alan olarak Avrupa’da işgücünün güvencesizleşmesinin altını çizmektedir. Foti,<sup>28</sup> aksi halde, bir karşı örgütlenme ve hareketlilik oluşturulmadığı sürece tüm dünyanın güvencesizleşmeyi halihazırda deneyimlemiş bir ülke olan Brezilya gibi olacağını belirtmiştir.

MayDay katılımcıları olarak ifade edilenlerin içinde göçmenlerden, kadın işçilere, medya sektöründe yaratıcı işlerde çalışanlara uzanan çok sayıda “işçi tipi”nin *precarity* altında toplandığı görülmektedir. Bu eylemliliklerde aslen amaçlananın “elit olan ya da olmayanlar,<sup>29</sup> göçmenler, orta sınıf mensubu kadınlar”

---

<sup>27</sup> <http://thistuesday.org/node/93>

<sup>28</sup> <http://pokumepi.blogspot.ie/2007/12/gvencesizlik-ve-yeni-avrupal-kimlik.html>

<sup>29</sup> Farklı sosyal çevrelere mensup bireylerin bir araya gelerek oluşması beklenen eylemliliklere bir örnek olarak Foti şundan söz etmektedir: “Birkaç yıl önceki Fransa’da (...) [o]lan şey şuydu; binlerce insanın hamilelik ve diğer geçim ihtiyaçlarını –özellikle sanat ve kültür festivallerinin daha baskın olduğu kış aylarında- kabul etmeyen işsizlik tazminatı sistemi reformu vardı. İnsanlar, Fransa’daki bütün festival prodüksiyonlarını engellemeye başladılar ve stüdyolara girip bildiri okumak üzere televizyonların akşam 8 haberlerine sabotaj düzenlemeye karar verdiler, kendileri genellikle sahne çalışanları ve yarı zamanlı işçilerden oluşan Intermittent’lerdi, konuyu kendilerinden daha yüksek sınıfa mensup tüm kültürel entelektüellerin gündemine soktular. Her festivalde sahneyi kuran ve kendileri de kültür işçisi olan binlerce işçinin olduğunu hatırd tutmak zorundayız. Böylece, film

gibi çoğaltılabilecek “farklı kategorilerde yer alanların kolektif olarak *precarty* karşısında bir hareket” oluşturmastır. Ancak kadınlar, gençler ve göçmenler üzerinde özellikle durulmaktadır, zira bu kategorilerin *prekarite*’den en çok etkilenenler olduğu düşünölmektedir. Göçmenlerin, çalışmanın bugün değersizleşmesi ve güvencesizleşmesine dair tüm biçimlerini deneyimlemeleri göçmen işçileri bu hareket içerisinde önemli kılar. “Farklılıkların biraradalığı”nın önemsendiğı bu yaklaşımda göçmen emeğı önemsenir, çünkü göçmen emeğı hareketlilik-çeşitlilik anlamına gelir ki, bunlar farklı düzeylerde de olsa tüm işçileri etkilemektedir. Bu sebeple de söz konusu koşulların genişlemesi ihtimaline karşı göçmen emeğinin politik merkezietinden söz edilmektedir.<sup>30</sup>

## 1.2. LİTERATÜRDEKİ EGEMEN EĞİLİM: BATI MERKEZCİLİK

Sosyal bilimler alanında, İngilizce’nin bilgi üretiminde ve yaygınlaşmasındaki hakimiyeti tartışma gerektirmeyen bir gerçekliktir. Dilin yadsınamaz etkisi ve -burada tartışmasına giremeyeceğimiz- çeşitli etmenlerle, özellikle sosyal bilimler literatüründe, Batı’da üretilen bilgi daha çok dolaşıma girer ve bu bilginin dolaşımı baskın hale gelirken, dolayısıyla da literatürün birikiminde de çoğı zaman Batı ağırlıklı bir etkiye neden olur. Sosyal bilimler alanında, topyekün bir genelleme yapmak kuşkusuz mümkün değildir. Elbette bilginin üretildiğı ve çalışmaların odaklandığı coğrafya bakımından, kuramsal yapısını Batılı ölkelerdeki

---

yönetmenlerini, aktörleri ve aktrisleri Intermittent’lerle dayanışma içinde gördük. Ve, sonuç olarak, birden kamuoyu ilgi göstermeye başladı. Tartışmalar hemen işsizlik tazminatının belirli bir sisteminden, işsizlik tazminatı sisteminin kendisine kaydı. Ve belirli kültürel bir çevre üzerine olan özel tartışmalar, hemen Fransız toplumundaki bilgi ve kültür merkezleri ve bu sektörün ne gibi haklara sahip olması gerektiğı üzerine olan ulusal tartışmalar halini aldı. Cannes’da (Jean-Luc) Goddard’ı basına konferans verirken ve Michael Moore’u da onlarla dayanışma içindeyken gördük. Şu an Intermittent davası, Sydney’den Singapur’a New York’a bütün okuyucular tarafından biliniyor.” [http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007\\_12\\_01\\_archive.html](http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007_12_01_archive.html)

<sup>30</sup> <http://thistuesday.org/node/93>

deneyimler üzerinden inşa eden, sorunsalını bu zemin üzerinden kuran Batı merkezli çalışmalarla beraber, tam tersine tartışma boyutunu evrensel düzeyde/farklı coğrafyalar temelinde kuran çalışmalar da mevcuttur. Biz burada, güvencesizlik literatürüne odaklanıp, kavramın kendisinin/dilinin, bilgisinin ve deneyiminin temini/tartışılması için nerelere<sup>31</sup> yönelindiğine bakacağız.

Güvencesizliğin Batı merkezci bir kavram olarak literatüre yansımaları birkaç noktada gözlemlemek mümkündür. Öncelikle yeni inşa edilen bir kavram olarak güvencesizlik, Batı merkezli dil kökeni üzerinden kurulmuştur. Kavram ve dil ilişkisi, Batı coğrafyasının dilleri üzerinden, bir dil ailesi içerisinde yer alanları ortaklaştıran, o dil üzerinden kavramı tartışmaya açan bir hat geliştirmektedir. İkinci olarak, çalışmaların da daha çok odaklanarak tartışıldığı coğrafya Batı ülkeleridir. Yakın zamanda yeniden tartışılan ve yeniden bir inşa sürecine girilen bir kavramın bilgisinin de özellikle belirli bir coğrafyadan temin edilmektedir. Zira kavramın birikimi de bu şekilde, bu coğrafyadan beslenmiş olmaktadır. Yeni bir birikim sürecine giren kavram külliyatının arkasındaki birikimin kaynakları<sup>32</sup> da bu şekilde serimlenmektedir. Son olarak da, yukarıdaki izleği tamamlar şekilde, kavramsal zeminin oluşumunda, literatürde Batı tarihine/deneyimine referanslar verilmektedir.

---

<sup>31</sup> Burada, “nereye” derken işaret edilen, yalnızca bir toprak parçası anlamında yer değildir. Elbette içerisindeki toplumsal süreçlerin birikimi, üzerinde oluşan tarih, diğer coğrafyalarla ilişkisi bakımından bir yere işaret edilmektedir. Olmuş, duran bir toprak parçası değil, üzerinde olan-biten, etrafında olanlarla ilişkisi, geçmişi ile var ve her daim etkileşimde olan bir yeri tanımlıyoruz. Daha sonra literatürde çalışmaların odaklandığı “nereye” sorusuna cevap verdiğimiz ülke örneklerini sıralarken de, ülkeler bu açıklama dahilinde düşünülmelidir.

<sup>32</sup> “Birikim kaynakları” kavramını, burada çok geniş bir anlamda okumak mümkün. Asıl olarak farklı coğrafyalar işaret edilse de, buradan kastedilen kuşkusuz kapitalist bir süreçte ortaklaşmakla birlikte, kendine içkin sosyo-kültürel, tarihsel, kültürel süreçlere sahip olunmasıdır. Kısaca, kapitalizme farklı coğrafi ve tarihsel süreçler ışığında farklı eklemlemeler, kendine içkin deneyimler getirmektedir. Analiz yaparken, bu öznellikler de işte bu nedenle analizlerde/karşılaştırmalarda dikkate alınmalıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz bilginin üretildiği dil konusundaki tartışmalara daha yakın mercek tutmak anlamlı olacaktır. Dil, bir toplumda bireylerin kendini ifade ettiği sözlü ve yazılı araçlar olarak tanımlanabilir. Ancak bu araçların tercihi ve oluşup-geliştiği toplumsal ilişkiler bütünü bu basit tanımdan soyutlamak mümkün değildir. Sosyal bilimler literatürünün çoğunlukla İngilizce üretilen çalışmalarla biriktiği, dolaşımın daha çok bu dilde üretilen çalışmalar üzerinden gerçekleştiği daha önce ifade edilmişti. Buradan güvencesizlik çalışmalarına döndüğünde, kavramın literatürde “*precarity/precariousness*” üzerinden tartışıldığını görmek mümkündür.

Güvencesizlik, yazında ekonomi politikalarının etkisi ile bugünün dönüşüm halindeki ve aynı zamanda da mevcut olan çalışma ve yaşam koşullarını betimlemek adına kullanılmaktadır. An itibarıyla dönüşüm halinde var olanı ama en çok da dönüşürken, neye doğru dönüştüğü konusunda bir eğilimi de tanımlamaktadır. Kırılganlık, belirsizlik, devamlılık arz etmeme gibi anlamları içerisinde barındırdığı konusunda kavramla ilgili fikir ortaklığı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat üzerinde net, sınırları çizili bir ortak tanımlamanın var olduğu henüz söylenemez. Dolayısıyla, içerikte olmasa da, kavram üzerinde uzlaşıldığı görülmektedir.

Kavramı somutlaştırmak adına seçilen sözcüğün tarihine ve kökenlerine bakıldığında, yukarıda işaret ettiğimiz dilin toplumsal süreçle etkileşimine referans verilmektedir. Barbier (2002)’in kavramın tarihsel olarak kullanımı ve sözcüğün etimolojik kökenlerine açıklık getirmek üzere yaptığı çalışmasında *precariousness*’ın sözcük olarak Fransızca ve İngilizce gibi farklı dillerde oldukça uzun bir süre yalnızca refah ve istihdamla ilişkili olmadan, bu konuların ötesinde de kullanıldığını vurgulamaktadır. Barbier (2002) Fransızca’da *precarité*’nin 14’üncü yüzyıldan bu

yana kullanıldığının ve 18'inci yüzyıldan bu yana da bireyin koşulları ve çeşitli yansımalarının altını çizmektedir. İngilizce'de ise *precariousness* kelimesinin 17'inci yüzyıldan bu yana kullanıldığını ve tahminen eski Fransızca'dan gelen bir kelime olduğunu belirtmektedir. 1980'li yıllarla yaygınlaşan İngilizce *precarity* sözcüğünün Fransızca *precarité* kelimesini çevirmek için “icat edildiği” (Neilson ve Rossiter, 2005:1) bilgisinin de desteğiyle, belirli bir tarihsel coğrafya üzerinden kavramın tarihsel süreçte kullanımı ortaklaşmaktadır. Böylelikle tarihsel açıdan da bu diller ve dolayısıyla ülkeler arasında kavramın kullanımı açısından bir geçişliliğe ve ortaklığa işaret edilmektedir. Barbier (2002), sözcüğün özellikle de Fransa özelinde, hangi dönemlerde ve hangi anlamlarda kullanıldığını da işaret ederken, kelime kökeni açısından kimi Avrupa ülkeleri arasında ortaklık kursa da, bu dil ailesini kendi içerisinde de kimi kullanım biçimleri açısından farklılaştırır. Yine de farklı kullanım biçimlerinin de toplumsal olana temas etmesi bakımından ortaklaştığı görülebilir. Böylelikle tarihsel açıdan da bu diller ve dolayısıyla ülkeler arasında kavramın kullanımı açısından bir geçişlilik/ortaklık kurmaktadır.

*Precarious*, sözcük olarak Latince kökenlidir. Kavramı, etimolojik kökeni üzerinden de tartışmaya açan Barbier (2002), Almanya, Birleşik Krallık, Fransa gibi ülkelerde kelime kökü itibarıyla de bir ortaklığa işaret etmektedir. Bu, aynı zamanda Türkçe gibi bir dilde, benzer ortaklığa sahip, geçmişî olan bir sözcük mevcut olmadığından, yerine geçecek bir sözcükte ortaklık kurulmasını sorunlu hale getirmektedir. Zira, henüz net olarak tanımlanamayan kavramın, bir açıklayıcı olarak, kendisini somutlayan sözcük anlamına ve sözcük köküne de başvurulmaktadır. Daha yakından bakıldığında, Barbier, kavramı, kendisini somutlaştıran sözcük ve kökeni üzerinden tartışmaya açarken, literatürde

*precarity/precariousness* olarak anılan kavramın Latince kökenine vurgu yapmaktadır. İspanya, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'daki kavrama ait kullanımlar, aynı Latince kökten gelmektedir.<sup>33</sup> *Precor (pray) (dua etmek, yalvarmak, rica etmek)/ precarious (obtained on condition of praying for) (dua edilen, yakarılan koşullar içerisinde bulunmak)* (Barbier, 2002: 6).<sup>34</sup> Kavramın, kendisini karşılayan sözcük ve kökeni üzerinden tartışmaya gitmek, Latince kökenli dil kullanan ülkelerin kavram çevresinde ortaklaşmasına işaret etmektedir. Latince kökenli alfabeleri nedeniyle hepsinin sıfat olarak *precarious*'a karşılık gelen bir sözcük barındırması gibi tespitler, kavramın tartışmasında kullanmak, bu içerici/ortaklaştırıcı; ama aynı zamanda bu diller ailesine mensup olmayan, Latince kökenli bir dil kullanmayan coğrafyaları dışlayıcı yöneme örnek gösterilebilir.<sup>35</sup>

Kavramın dil ve sözcük kökeni üzerinden yapılan tartışmayı destekler biçimde, güvencesizlik üzerine yapılan çalışmaların da çoğunlukla Batı coğrafyasına odaklandığı görülmektedir. Literatürde, mevcut çalışmaların büyük bir çoğunluğu Batı ülkelerini ele almakta ya da yine Avrupa içerisinde yer alan ülkeler arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. İlk etapta coğrafi bir yönelim olarak görünen bu eğilim, literatürün külliyatına ve dolayısıyla bilginin birikimine de yansımaktadır.

---

<sup>33</sup> Kelimelerin farklı dillerde de olsa birbirine benzerliği dikkat çekicidir. “Almanca’da “sıfat olarak *prekar* kelimesi” mevcut olup, “sosyal bilim araştırmalarında özel bir kelime olarak *Prekaritat* kullanılmakta; Fransızca’da kullanılan, metin içinde değindiğimiz kelime ise orijinal dilinde *précaire*’dir” (Barbier, 2002: 6).

<sup>34</sup> 2005 Şubat ayında Berlin’de gerçekleştirilen EuroMayDay hazırlık buluşmaları (*euromayday-preparation-meeting*) için hazırlanan çalışma metinlerinde güvencesiz (*precarious*), “tam anlamıyla emniyetsiz/şüpheli/riskli (*unsure*), belirsiz (*uncertain*), zor (*difficult*), kırılgan (*delicate*)” (<http://thistuesday.org/node/93>) anlamları ile tanımlanmıştır. “*Precarious*” ve “*precarity*” kelimeleri için, bugün farklı sözlüklerde “sabit olmadığı için tehlikeli olan” ve benzeri anlamlara rastlamak mümkün bkz. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/precarious>

<sup>35</sup> Barbier, “Latince kökenli dillerin kullanılıyor olması” nedeniyle, anılan ülkelerin dillerinde sıfat olarak “*precarious*”a karşılık gelen bir kelimenin yer almasının aksine, “*güvencesizlik* (*precariousness*) için sözü edilen ülkelerin dillerinin tümünde karşılık bulunmadığını” söyler (Barbier, 2002:6). Ortaklaşmanın yanında, ortaklaşamamayı da yine bu coğrafya üzerinden tespit eder.

Kanada,<sup>36</sup> Almanya,<sup>37</sup> İtalya,<sup>38</sup> Fransa<sup>39</sup> ve Güney'den Yeni Zelanda<sup>40</sup> Batı coğrafyasından güvencesizliğin tartışıldığı literatürde öne çıkan yerlerdir. Bu çalışmalarla, güvencesizlik tartışması, henüz üzerinde uzlaşılmamış/ortaklaşılmamış bir kavram olarak, tek tek ülke deneyimleri üzerinden birikmektedir. Çalışmaların merkezine bağlı olarak, bilgi ve deneyimin birikimi, Batı odaklı olacak şekilde gerçekleşmektedir. Tek tek ülkelere odaklanan kimi çalışmalar, zaman zaman çalışmanın bazı bölümlerinde farklı ülkelerle karşılaştırmalara da başvururlar. Bu başvurularda da yapılan karşılaştırmalar, yine diğer Avrupa ülkeleri, çoğunlukla da Avrupa Birliği içerisinde yer alan ülkelerle yapılmaktadır. Benzer bir tercih, örneğin Fagnani ve Letablier'in çalışmalarına da yansımış, bu yazarlar, Büyük Britanya ve İspanya karşılaştırmalarına yer vermişlerdir (Fagnani ve Letablier 2009: 11; 2009: 17).

Yapılan çalışmaların odaklandığı bölgelerin yanı sıra, çalışma içerisinde başvuru niteliğindeki karşılaştırmaların bağlamı da yine coğrafi olarak çoğunlukla Avrupa sınırlarında kalmaktadır. Yakın coğrafyalarda benzer birikime sahip ülke örnekleri üzerinden gitmek bir yöntem olarak uygulanabilirse de, farklı

---

<sup>36</sup> Kanada örneği üzerinden yapılan güvencesizlik çalışmaları için bkz. Vosko, 2003; Vosko, Zukewich ve Cranford, 2003; Vosko, 2006b; Vosko, 2006c; Goldring ve Landolt, 2011. Güvencesiz çalışmanın Kanada'da özelleştirme, engelliler, kendi hesabına çalışma, toplumsal cinsiyet, iş sağlığı ve iş güvenliği düzenlemesi, sendikalar vb. farklı boyutları üzerinden, farklı yazarlarca tartışıldığı makalelerin yer aldığı toplu bir çalışma için bkz. Vosko, 2006a.

<sup>37</sup> Güvencesizliğin Almanya özelinde tartışıldığı örnek bir çalışma için bkz. Bispinck ve Schulten, 2011.

<sup>38</sup> İtalya bağlamında güvencesizlik tartışmalarına örnek çalışmalar için bkz. De Sario, 2007; Murgia, 2013.

<sup>39</sup> Fransa deneyimlerinden hareketle yapılan güvencesizlik tartışmaları için bkz. Barbier, 2002; Barbier, 2004; Barbier, 2008; Barbier, 2011; Fagnani ve Letablier, 2009.

<sup>40</sup> Yeni Zelanda üzerinden güvencesizliğin tartışıldığı çalışmalar için bkz. Wilson, 2013; Tucker, 2002.

deneyimlere/birikimlere sahip coğrafyalar ile karşılaştırmaların da yapılması gerekir ki, kavramın farklı görünüm ve nedenleri tartışılabilirsin. Kwan Lee ve Kofman'ın (2013) çalışmasında olduğu gibi Batı'da bir bölgeye odaklanırken, Batı-dışından da var olan deneyimleri göz önünde bulunduran analizlerin artması gerekmektedir. Kwan Lee ve Kofman, Birleşik Devletler'i tartışabilmek adına, Afrika'dan Orta Doğu'ya, Çin'den Avrupa'ya farklı bölgeleri güvencesizlik bağlamında analize dahil etmektedirler. Kapitalist ilişkilerin üretimi bağlamında ortaklaşan ancak farklı birikimlere sahip coğrafyaların varlığının, güvencesizliğin tartışma araçlarını kurarken önemli olduğu vurgumuzu destekler biçimde, Kwan Lee ve Kofman da, “tarihsel eşitsizlik nedeniyle, Küresel Güney’de güvencesiz istihdamın kaynakları ve görünümünün farklı olduğunu” öne sürmekte, “sömürgecilik tarihi ve mirası, geç endüstrileşme, uluslararası finans kurumları tarafından dayatılan neo-liberal ve yapısal düzenlemelerin sınıf ilişkilerini, emek hareketini ve devletin kapasitesini de etkilediğini” söylemektedirler. Öz olarak Kwan Lee ve Kofman, “örnek olay incelemelerine bakıldığı taktirde, o bölgeye ait tarihsel geçmişin, güvencesiz istihdamın niteliği ve sonuçlarını etkilediğini” vurgularlar (Kwan Lee ve Kofman, 2012: 405).

Bir kısım ülke örnekleri üzerinden gerçekleştirilen analizlerin, daha büyük ölçekli karşılaştırmalı analizlere katkı sağlama amacıyla yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak, çalışmalarında sıklıkla Fransa özelinde güvencesizliği tartışmaya açan Barbier'in, her ne kadar Fransa'ya odaklansa da, çalışmalarını Avrupa Birliği'ne yönelik ve Birlik içerisinde yer alan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı analizlere katkı sağlamak için gerçekleştirdiğini de hatırlamak gerekir. *A Survey of the Use of the Term précarité in French Economics and Sociology* (2002) başlıklı çalışma,

“güvencesiz istihdam” kavramının ESOPE<sup>41</sup> projesi kapsamında, Avrupa Birliği içerisindeki ülkeler arasında kullanımına gösterilecek iyi bir örnektir. Geride kalan diğer Batı odaklı çalışmalar ise tekil bir Avrupa ülkesi yerine, doğrudan Avrupa’yı<sup>42</sup> -bir bölge olarak- ya da özelinde Avrupa Birliği ülkelerini<sup>43</sup> ele almaktadır. Avrupa Komisyonu için yazılan ve konuyu Avrupa ülkeleri bağlamında ele alan raporlar<sup>44</sup> da bulunmaktadır.

Batı merkezli olmayıp, Batılı ülkelere odaklanmayan, literatürün geneline göre oldukça az sayıda kalan çalışmalar, coğrafi açıdan çeşitlilik göstermektedir. Bir yandan, bazı çalışmalar, Afrika’ya odaklanmakta<sup>45</sup> ve güvencesizliği Güney Afrika üzerinden tartışmaya açmaktayken, diğer yandan, Güney Hindistan,<sup>46</sup> Japonya,<sup>47</sup> Meksika ve Arjantin’e<sup>48</sup> yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Batı dışında bir coğrafyaya odaklanan ve uluslararası literatürde dolaşıma girmiş çalışmalar oldukça sınırlıdır.

---

<sup>41</sup> ESOPE (*European Study of Precarious Employment*) projesi Avrupa Komisyonu (V. Çerçeve Programı) tarafından fonlanmıştır. Büyük Britanya, İspanya, Almanya ve İtalya’nın projenin ortaklarıdır.

<sup>42</sup> Avrupa’ya odaklanan çalışmalara örnek olarak bkz. Pochic, vd., 2013.

<sup>43</sup> Avrupa Birliği üzerinden güvencesizliği tartışan bir çalışma için bkz. Herrmann ve Maesen, 2008.

<sup>44</sup> Bkz. Gallie ve Paugam, 2002. Yine Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen Sosyal Haklar İçin Pazarlık (*Bargaining for Social Rights - BARSORI*) projesinin, “Almanya’da Güvencesiz İstihdama Yönelik Sendikal Sorumluluklar” (*Trade Union Responses to Precarious Employment in Germany*) başlıklı Almanya raporu için bkz. Bispinck ve Schulten, 2011; Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen bir başka proje olan ESOPE Projesi’nin “Precarious Employment in Europe: a Comparative Study of Labour Market related Risks in Flexible Economies” başlıklı çalışması için bkz. ESOPE Final Report, 2005. Söz konusu çalışmada, özellikle Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık üzerinde durulmuştur. *Precarious Work And High-Skilled Youth In Europe* (2012) başlıklı çalışma da Avrupa üzerinden güvencesizliği tartışırken, bilhassa İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık örneklerine eğilmekte, vaka incelemesi olarak bu üç ülkeyi masaya yatırmaktadır.

<sup>45</sup> Barchiesi’nin güvencesizlik tartışmalarında Afrika’ya odaklanan çalışmaları için bkz. Barchiesi 2008,

<sup>46</sup> Bkz. Cross, 2010.

<sup>47</sup> Bkz. Allison, 2012.

<sup>48</sup> Bkz. Bayon, 2006.

Kavramın kendisinin etimolojik kökeni, çalışmaların inceleme odağı olan coğrafi bölgelerin yanında, son olarak güvencesizlik bağlamındaki kavramsal tartışmalar da Batı merkezcilikten etkilenmektedirler. Batı'yı ve hatta Standing'in (2011) çalışmasında açık şekilde görüldüğü üzere, İngiltere'yi ve koşullarını referans alan çalışmalar, dolayısıyla o coğrafyada kapitalizmin görüngülerine, üretim biçimi ve sosyal refah devleti uygulamalarına referans vermekte; o coğrafyadaki koşullar üzerinden güvencesizliği tartışmaya açmaktadırlar. İyi bir örnek olarak Standing (2011)'in çalışması üzerinden detaylandırırsak, Standing, “yeni tehlikeli sınıf” olarak prekaryanın oluşumuna işaret eder: “Geçmişin izlerine sahip olsa da prekarya yeni bir olgudur. İşçi sınıfı ya da proletaryanın bir parçası değildir” (Standing, 2011: 6). Geçmişin izlerinden kastettiği ve işçi sınıfını hapsettiği, bu nedenle prekaryayı da yeni bir dönemin sınıfı olarak konumlandığı koşullar, “çoğunlukla uzun süreli, sabit, belirli süreli işlerdeki ilerleme imkânı ile sendikalaşma ve toplu sözleşmelere tabi, ebeveynlerinin anlayabileceği işlere sahip işçilerin” (Standing, 2011: 6) var olduğu koşullardır. Açıkça referansını belirli bir dönemde (Altın Çağ), Batı merkezli olarak belirli bir coğrafya üzerinden (Büyük Britanya) kurmaktadır.<sup>49</sup> Batı'da sosyal refah devleti uygulamalarının yaygın ve yoğun olduğu dönemin koşullarının norm olarak kabul edildiği görülmektedir. Güvencesizliğin, sosyal refah devleti uygulamalarının aşınması, bu uygulamaların maruz kaldığı “saldırı” üzerinden tanımlanması da yine çoğunlukla Batı merkezli uygulamaları referans alarak yapılmaktadır.<sup>50</sup> Literatürdeki bu eğilimin dikkat çekiciliği, konuya yönelik eleştirel

---

<sup>49</sup> Üstelik tarif ettiği ve değiştiğini öne sürdüğü koşullar, söz konusu coğrafyada da tümüyle hakim olmamıştır.

<sup>50</sup> Bu konuyu Avrupa'daki sosyal devlet uygulamalarına referans vererek açıklayan Alex Foti ile yapılmış bir söyleşi için bkz. Foti, 2004. Çalışma saatlerinde artışı, çalışılan zamanın ya da gece vardiyalarına doğru genişlemesini ise Avrupa, Amerika ve Japonya örnekleri üzerinden

yaklaşımların da gelişmesine zemin hazırlamıştır.<sup>51</sup> Örneğin Munck (2013: 752), *The Precariat: A view from the South* başlıklı çalışmasında, güvencesizlik (*precarity*) ve prekaryaya odaklanan geniş literatürün, teorik çerçeve ve ampirik referans noktaları açısından “tamamıyla Kuzey merkezli” oluşuna dikkat çekmektedir. Munck da, Standing’in prekarya kavramsallaştırmasını oluştururken, Kuzey dışında dünyanın hemen hemen hiç bir bölgesine referans vermediğini belirtmekte, söz konusu bölgede, içinde yer alınan koşulların “merkez ve norm” olarak görülerek, tüm coğrafyalar için geçerli olabileceğinin varsayıldığının altını çizmektedir. Munck (2013: 752), prekarya kavramının inşasının Batı merkezli niteliği karşısında ise “güvencesiz kavramı ile tanımlanan çalışma tipinin” aslında Küresel Güney’de “her daim norm” olduğunu<sup>52</sup> gündeme getirmekte; aksinin zaten “post-kolonyal dünya için hiçbir zaman norm” oluşturmadığını ifade etmektedir. Küresel bakış açısıyla yaklaşıldığında asıl olarak “Fordizm ve refah devletinin istisna”yı oluşturduğunu

---

değerlendirmektedir. J. C. Barbier de bu yaklaşım biçimine benzer yöntemleri eleştirmektedir. 1990’larda Fransa’da yapılan araştırmaların genel olarak eğilimine bakmış ve “analizlerin çoğunda standart istihdam sözleşmesinin (tam zamanlı- belirsiz süreli ve aylık ücret üzerinden ödeme yapılan) Fransa tarihinde yalnızca kısa bir zamanda var olduğunu yeniden belirtmeyi unuttuğunu” söylemektedir. Halbuki “muhteşem 30 yıl olarak anılan, 1945 sonrası, Fordist düzenlemenin muhteşem yılları olsa da, çalışma koşulları ve sanayi kazaları değerlendirildiğinde, idari çalışanlar da dahil olmak üzere tüm işçiler için oranların en kötüye ulaştığı yıllardır”. Fakat analizlerde buna değinilmediğini belirtmektedir (Barbier, 2002: 28). Dolayısıyla kuramı oluştururken referans verilen yıllar yalnızca Batı dışı coğrafyayı değil, Batı içerisindeki birçok ülkeyi de söz edilen şartları sağlamadığından dışlamaktadır. Altın Çağ, Batı coğrafyası içinde de bir istisnadır.

<sup>51</sup> Kavramın bu tür inşasına eleştirel yaklaşımlar için bkz. Neilson ve Rossiter, 2008; Seymour, 2012; Munck, 2013.

<sup>52</sup> Bu noktada, Avrupamerkezci yaklaşımın dinamiklerini ve düşünsel arka planının ufkunu göstermek adına, Amin’in (2007) *Avrupamerkezcilik – Bir İdeolojinin Eleştirisi* başlıklı çalışmasındaki şu ifadeleri, güvencesizlik/prekarya literatürünün Avrupamerkezci niteliğine ve güvencesizliğin yeni bir olgu olmadığı, Küresel Güney’de “her daim norm” olduğuna yönelik eleştiriler ile birlikte değerlendirilebilir: (...) Avrupalı Batılıların başkalarından öğreneceği fazla bir şey yoktu. Geleceği etkileyecek en önemli gelişmeler, ister kadın-erkek eşitliğinin kabulü, çalışma düzeninin parçalanmasının eleştirisi gibi toplumsal ilerlemeyle, ister ekolojik kaygılar gibi bilimsel ve teknolojik ilerlemeyle ilgili olsunlar, kaynaklarını buradan almaya devam edeceklerdi. Dünyanın diğer kesimlerini sarsan çalkantılı olaylar –sosyalist devrimler, sömürgecilik aleyhtarı özgürlük savaşları-besledikleri emeller görünüşte ne kadar köktenci olursa olsun, farkına varılmadan tutturulmuş bulunan Batı yolunun sağlayacağı gelişme kadar önemli değildirlir” (2007: 132)

vurgulamaktadır. Sonuç olarak Munck’a göre bugün, emeğe küresel ölçekte bir bakış açısı geliştirmek için, bu tip eski büyük şehir bölgelerinin tarihini merkezine alan, Avrupamerkezci (yahut Kuzey Atlantik) bakışın açıkça reddedilmesi gerekmektedir (Munck, 2013: 756).

### **1.3. GÜVENCESİZLİK ÇALIŞMALARININ YÖNTEMİ: ÖLÇÜLEBİLİRLİK VE SAYISALLAŞTIRMA**

Genel olarak bir konu, kavram üzerine yapılan çalışmaları ya da bu çalışma açısından güvencesizlik literatürünü yöntem açısından irdelemek neden gereklidir? Bunun, yeni bir çalışma için nasıl bir katkısı olabilir? Güvencesizlik kavramı konusunda kesin, üzerinde uzlaşılmış bir tanım yoktur. Bu durum çalışmaların yönteminde kullanılan araçlara da yansımaktadır. Aşağıda bu çalışmaların yöntem ve araçlarının genel eğilimi üzerinde durulacaktır.

Literatür içerisinde, verilerin ağırlıklı olarak kullanıldığı, güvencesizliği “güvencesiz istihdam” üzerinden anlamlandıran bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu tür çalışmalarda, çoğu zaman kavramın içeriğini derinlemesine tartışmak yerine, farklı istihdam biçimleri, güvencesiz istihdamı tanımlamada kullanılır ve çoğunlukla güvencesizliği istihdam boyutuna hapseden yönleri ortaya çıkartılır. Güvencesizliği istihdam üzerinden tartışmak, nicel analize yönlendirirken, nicel analiz ve nicel verilerin kullanımı, güvencesizliğin istihdam üzerinden değerlendirilmesini desteklemektedir. Burada karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek mümkündür.<sup>53</sup>

---

<sup>53</sup> Burada, yapılan çalışmalarda hangi saikle hareket edildiği üzerine kesin bir tanımlama yapmak zordur. Ancak, güvencesizliği istihdam üzerinden tartışan çalışmaların yalnızca nicel analize başvurmadığını, nicel analize yönelen güvencesizlik tartışmalarının ise ağırlıklı, güvencesizliğin istihdam üzerinden tartışıldığı çalışmalar olduğu söylenebilir.

Genel bir eğilim olarak standart dışı istihdam, geçici istihdam ve atipik çalışma güvencesiz istihdamın göstergeleri olarak ifade edilmekte ve tartışmalar bu göstergeler üzerinden somutlanmaktadır. Çoğunlukla standart istihdam ilişkisi, güvencesiz istihdamın tartışılmasında referans noktasıdır.<sup>54</sup> Bir diğer eğilim de –aynı şekilde- bir istihdam biçiminin diğeri ile karşılaştırılması ve bu karşılaştırmada görece olarak daha güvencesiz olanın belirlenmesidir. Örnek çalışmalarla somutlayacak olursak, Bispinck ve Schulten (2011) güvencesizliği, Alman işgücü piyasasına ait güvencesiz istihdam ve atipik istihdam biçimlerine dair nicel veriler üzerinden analiz etmeyi seçmiştir.<sup>55</sup> Yarı-zamanlı çalışma, geçici istihdam, mesleki eğitim (*vocational training/apprenticeship*), geçici istihdam bürosunda çalışma, bağımlı kendi hesabına çalışmayı (*dependent self-employment*) güvencesiz ve atipik istihdam biçimleri altında tanımlamaktadırlar. Bir başka çalışmada, Fagnani ve Letablier’in (2009) Fransa üzerinden güvencesizliği tartışırken, güvencesiz istihdamı yine çalışma biçimleri üzerinden, bu sefer “geçici çalışma”, “istemsiz/zorunlu yarı zamanlı çalışanlar” (*involuntary part timers*), “kamu veya özel sektörde sübvansiyonlu (teşvikli) işlerde çalışanlar” (*employees with subsidized jobs*) olarak tanımlamaktadırlar.<sup>56</sup>

---

<sup>54</sup> Judy Fudge de güvencesiz istihdamı tartışırken, ilişkili kavram olarak “standart istihdam ilişkisi”ne referans vermektedir. Güvencesiz istihdama odaklanan diğer tartışmaların eğiliminden farklı olarak, tartışmayı kurduğu kavram zemininin bir diğer ayağını ise erkeğin ekmeği getiren (*breadwinner*), kadının ev kadını olarak tanımlandığı toplumsal cinsiyet rejimi’ oluşturmaktadır. Bkz. Fudge, 2009.

<sup>55</sup> Aslında, güvencesiz istihdamın “ödeme, sosyal güvenceye erişim, iş güvencesi vb. boyutları içermesi nedeniyle genellikle atipik istihdam ile farklı değerlendirildiğini” (Weinkopf’dan aktaran Bispinck ve Schulten, 2011: 2) de hatırlatırlar. Ayrıca, “yarı-zamanlı çalışma gönüllü şekilde yapıldığı takdirde, güvencesiz bir istihdam biçimi olarak değerlendirilmeyebilir” ya da tam tersine “standart istihdam biçimleri de çok düşük ücretlerin ödendiği koşullarda güvencesiz olarak nitelenebilir” (Bispinck ve Schulten, 2011: 2 ).

<sup>56</sup> Güvencesiz istihdamın, geçici çalışma üzerinden değerlendirildiği bir başka çalışma için bkz. Vosko, 2000. Bu çalışmada da istihdam biçimleri üzerinden, güvencesizliğin anıldığını görebilmek mümkündür. Zira çalışma, standart istihdam ilişkisi ve geçici istihdam ilişkisinin karşıtlığını temel almakta ve geçici istihdam ilişkisini, istihdamın daha güvencesiz bir biçimine dayandığı üzerinden bir

Bu şekilde kavramı istihdam biçimleri üzerinden tanımlama yoluna gitmek, kavramın operasyonelleştirilmesi ve nicel göstergeler üzerinden temsiliyetini, dolayısıyla analizini kolaylaştırmaktadır. Kavram, sınırları çizili, ölçülebilir hâle bürünmektedir. Fakat, seçilen istihdam biçimleri üzerinden güvencesiz istihdamı tartışmanın yetersizliği de nihayetinde eleştirilmekte ve farklı yöntemsel arayışlara zemin hazırlamaktadır. Nitekim güvencesiz istihdam kavramının kendi başına istatistiksel bir kategori olmayışı işaret edilerek, “kendisiyle büyük oranda ortaklıklar içeren belirli süreli sözleşme, geçici istihdam, yarı zamanlı işler ve kendi hesabına çalışma gibi istatistiksel kategorilerle eşitlenmesi” de eleştirilmiştir.

Diğer yandan güvencesiz istihdam ile önemli ortaklıkları olan “*15 saatten az ve eksik istihdamın diğer biçimleri, sözde (quasi) kendi hesabına ve kayıtdışı çalışma*” gibi bazı kategorilerin güncel istatistiklerde yer almayışı, verileri alınmayan bu gibi kategorilerin analizlere yansıtılmasının söz konusu olamaması ve nihayetinde, güncel olarak “temel istihdam kategorilerinin ve durumlarının arasındaki sınırların netliğini yitirmesi, işveren ve çalışan tanımlarının ayırımını giderek zorlaştırmakta” (ESOPE, 2005: 8), bu da veri toplanması öncesinde kategorilendirmede bir başka sorun/zorluk olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların ötesinde, yalnızca bu konu özelinde de kalmayıp kapsayıcı olarak, bir kavramı tartışmaya açarken, göstergelerin rolü de ayrı bir sorundur. Fudge’nin (2009) de söylediği gibi “[g]östergeler, doğal istatiki yapılar değildir. Belirli dünya görüşlerini meşrulaştırır/doğrular ve bilginin seçilmiş alanlarını önceler, onlara öncelik verir.”

---

güvencesizlik vurgusu yapmaktadır (Vosko, 2000: 30); geçici istihdam, “güvencesiz tabiatı” (*precarious nature of the temporary employment relationship*) ile anılmaktadır (Vosko, 2000: 124). Güvencesizlik ya da güvencesiz istihdam üzerine net bir tanım/açıklama getirmeyen bu çalışma, “geçici yardımcı işleri” (*temporary help work*), güvencesiz istihdam biçimi olarak sunmaktadır. Böylece dolaylı olarak, geçici çalışma üzerinden güvencesiz istihdamı tarif etmektedir. Literatürde yer alan diğer çalışmalara benzer biçimde, güvencesizlik/güvencesiz istihdam, geçici çalışma ile kurulan yakın ilişki, yine tekrarlamaktadır.

Güvencesiz istihdam tartışmalarını, tartışmalarda hem ele alınan hem de dışarıda tutulan istatistiki kategorileri yukarıda işaret edilen noktayı göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir.

Öyle ise güvencesizliğin ölçümü neden önemlidir? Değindiğimiz eleştiri ve eksikliklere rağmen neden araştırmaların bir kısmı buna yönelir? Fudge (2009), mevzuatta yer alan boşluklar, ücretlerin düşük oluşu, yoksulluk ve sosyal dışlanma nedeniyle olgunun / kavramın ölçülmesi gerektiği kanaatindedir.

Güvencesiz çalışmayı, istihdam biçimleri üzerinden tanımlamanın yetersiz bulunduğu durumlarda, istihdam biçimlerinin yanında, bir başka açıklama biçimi olarak güvencesiz istihdamın boyutları da tartışmaya eklenmektedir. Düşük ücret, iş güvenliği, çalışma ve sosyal güvenlik hakları (Bispinck ve Schulten, 2011), ücret düzeyleri, yararlara (*benefits*) erişim, iş kontrolü düzeyi (*degree of job control*), mevzuata ilişkin/düzenleyici koruma, gelir ve istihdam koruması bu boyutlar arasında sıralanmaktadır (Fudge, 2009).

Güvencesizlik tartışmasında, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kimi çalışmalar, güvencesizliğin özellikle istihdam boyutuna odaklanan ve yoğunlukla standart dışı, atipik istihdam biçimleriyle yakınlık kurup, açıklama geliştirme eğilimindedirler. Farklı istihdam biçimleri başta olmak üzere, ücretler, sosyal güvenceye erişim vb. gruplandırmalar ile somutlaşmış tanımlamalara yönelmek, güvencesizleşmenin sayısallaştırılmasını, nicel veriler ile birlikte somutlaştırılabilmesini de sağlamaktadır. Söz konusu çalışmalarda da buna paralel biçimde, güvencesiz çalışmaya işaret ettiği düşünülen göstergelerin/bileşenlerin üzerinden, ilişkili başlıkların verileri ortaya konulur. Çalışmalarda başvuru verileri kategorilendiren değişkenlerden öne çıkanlara bakıldığında, bunlar çoğunlukla istihdam biçimlerini temel almaktadır. Bu değişkenler sözü edilen istihdam biçimlerinde istihdam

edilenlerin oranı, bunların cinsiyete göre dağılımı, anılan istihdam biçimlerinde çalışma nedenleri ve sayısı, yıllar içerisinde dağılımı, kendi hesabına çalışanlar, anılan kategori altında geçici istihdam bürosu çalışanları, stajyerler, kısa zamanlı ve uzun dönemli sözleşmeliler, yarı-zamanlı çalışma oranı, kamuda ve özel sektörde istihdam edilenlerin oranı, sözleşme biçimlerinin yıllar içerisindeki oranlarının seyri, firmaların büyüklüğüne göre belirli süreli sözleşme, yarı zamanlı çalışma ve kamu sübvanseli işlere dayanmaları, küçük ve büyük ölçekli firmalarda istihdam edilme oranları, belirli süreli/kısa süreli sözleşmelerin endüstriyel, meslek ve alan dağılımıdır (Bispinck ve Schulten, 2011; Fagnani ve Letablier, 2009). Literatürde bu grupta yer alan çalışmalar için güvencesizliğin, önce güvencesiz istihdam başlığı ile sınırlandırıldığı, daha sonra da güvencesiz istihdamın başta belirli istihdam biçimleri ile tanımlandığı ya da bu istihdam biçimlerinin, güvencesizliğin göstergesi olarak nitelendiği, yer yer kavramın boyutları ile istihdam biçimleri tanımlamasının ücret düzeyi, sosyal güvenliğe erişim gibi başlıklarla genişletildiği görülmektedir.

Nicel veriler ile analiz yapma tercihi, dolayısıyla belirli başlıkların/kategorilerin -ki yukarıda bu başlıkların çoğunlukla farklı istihdam biçimleri üzerinden oluşturulduğu belirtilmişti- istatistiki verilerin bilgisini elde etmeyi gerektirir. Bu da, güvencesizliğin bilgisine, güvencesizliğe hangi kaynaklardan elde edilen verilerden yola çıkarak ulaşıldığına götürecektir. Verilerin temini ulusal veri tabanlarından sağlanmış, tek bir ülke özelinde yapılan çalışmalar için çoğunlukla o ülkenin ulusal veri setleri esas alınmaktadır. Tek tek ülkeler özelinde güvencesizliği tartışan çalışmalara baktığımızda, örneğin Alman işgücü piyasasına ait güvencesiz ve atipik istihdam biçimleri için Alman Federal İstatistik Örgütü (*German Federal Statistical Office*), Federal İstihdam Ajansı (*Federal*

*Employment Agency*), Mesleki Eğitim ve Öğretim Federal Enstitüsü'nün (*Federal Institute for Vocational Education and Training*) verilerinden (Bispinck ve Schulten, 2011), Fransa özelindeki bir çalışma için de INSEE (Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü) (*National Institute of Statistics and Economic Studies*) (Fagnani ve Letablier, 2009), Ulusal işgücü Anketleri (*Labour Force Survey*)<sup>57</sup> verilerinden yararlanılmıştır. Kimi zaman hem bu çalışmalar içerisinde hem de ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya yönelik çalışmalarda da Avrupa odaklı veri setlerine başvurulmaktadır. Bu veri tabanlarının ortak noktası ise Avrupa merkezli bir kurum/kuruluş tarafından hazırlanmış olmalarıdır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İstihdam Gözlem Dergisi (*Employment Observatory Review*), Eurobarometreler, Eurostat ve OECD tarafından oluşturulmuş kategori ve veriler kullanılmış ya da çalışmalarda kullanılması üzerine öne çıkarılmıştır (Pochic, vd., 2003: 2).

Söz konusu veri tabanları, o coğrafyaların özgünlüğüne göre kategoriler ile inşa edildiğinden, güvencesizliğin nicel veriler ile ölçülmesi, -belirtildiği üzere- bu veri tabanlarındaki kategoriler dolayısıyla gerçekleşir. Ancak çalışmanın ilerleyen kısımlarında da üzerinde durulacağı üzere, güvencesizlik farklı coğrafyalarda, farklı tezahürlerle vücut bulabilir. Örneğin, geç kapitalistleşmiş bir ülke olarak Türkiye'de kayıt dışı istihdam, mutlaka işgücü piyasası analizlerinde göz önünde bulundurulması gereken, diğer kategorilerin bağlam içerisindeki yerini anlamlandırmak için önemli bir kategori iken, diğer coğrafyalar için işgücü piyasasını karakterize eden ana unsurlardan birisi olmayabilir. Bu nedenle, güvencesizliğin ölçümü için ortaya koyulan kategoriler içerisinde kendisine yer

---

<sup>57</sup> Avrupa'da iş güvencesizliğindeki artışı ölçmek için Ulusal İşgücü Anketi'nden faydalanmasını önerilmekte, oluşturulan kategorilere işaret edilmektedir (Pochic, vd., 2003; Bispinck ve Schulten, 2011).

verilmeyebilir. Ya da tam tersine, bu tür çalışmalarda kimi coğrafyalarda ele alınan kategorilerde öne çıkan değişkenlerin verilerine ulaşılmış iken, her coğrafya için aynı durum söz konusu olmayabilir. Dolayısıyla, güvencesizliğin ölçümünde farklı coğrafyalar arasında karşılaştırma yaparken, nicel çalışmalarda oluşturulacak kategorilerde ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinde bu gibi unsurların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Nicel araştırmalara ağırlık veren çalışmaların yanında, literatürde nitel ve nicel olarak her iki yöntemin bir arada kullanılmasını önemseyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, öznel deneyimleri de ortaya çıkarmak gerekliliği vurgulanmakta, bu yüzden nicel verileri, nitel araştırmalar ile de bir araya getirmenin önemine işaret edilmektedir. Dışardan gözlemleyenler tarafından güvencesiz olarak algılanan işlerin, “iş sahibi tarafından bu şekilde deneyimlenmemiş olabilir” eleştirisi yapılmaktadır (Pochic, vd., 2003: 21). Sonuç olarak, tartışmanın nicel verilerle yapıldığı analizlerde, güvencesiz olduğu düşünülen işlerin ve istihdam biçimlerinin veri setlerine başvurulmaktadır. Kavramın derinlikli tartışmasının yapılması yerine, bu çalışmalar daha çok, işgücü piyasasının farklı noktalardan değişimini yansıtmaktadır. Veri temininde başvuru bir diğer teknik ankettir.<sup>58</sup> Güvencesizliğin bilgisini deneyimleyenlerin bizzatı kendilerini analiz odağına almayan ilk türdeki değindiğimiz çalışmalar, işverenin/devletin uygulamalarına odaklanmaktadır. İşçilerin güvencesizlik konusunda düşüncelerine/deneyimlerine ve karşı hareketlerine –sendikal bağlam dışında- bu çalışmalarda rastlanmamaktadır. İkinci türden, anketlerin kullanıldığı çalışmalarda ise, güvencesizlik henüz tanımı net

---

<sup>58</sup> Belirli süreli sözleşmeli çalışanların istihdam koşulları hakkında fikirlerini öğrenmek adına 2004’te yapılan bir anketin sonuçlarına başvuru bir çalışma için bkz. Fagnani ve Letablier, 2009: 9-10.

olarak yapılmamış bir konuda, yine araştırmacının sınırları kendi ön kabulleri üzerinden çizmesine neden olmaktadır.

Literatürde, örnek olay incelemesi, bir başka kullanılan yöntemdir. Bu analizler kimi zaman çalışmanın odaklandığı ülke ile kimi zaman belirli ülkelere, belirli sektörlerle odaklanarak gerçekleştirilmektedir. Her iki türün yer aldığı, hem farklı ülkeleri hem de seçilmiş sektörleri karşılaştıran ESOPE projesi (2005) gibi çalışmalar olduğunu da söylemek gerekir. ESOPE projesinde İspanya, İtalya, Almanya, Fransa ve Büyük Britanya gibi ülkeler karşılaştırılırken, aynı zamanda çağrı merkezleri, performans sanatları, yaşlı bakım emeği gibi üç farklı sektör<sup>59</sup> de, örnek olay incelemesi bağlamında değerlendirilmiştir

---

<sup>59</sup> Bu çalışmada, söz konusu üç sektörün araştırma konusu olması, genişleyen hizmet sektörleri olarak görülmeleri nedeniyledir. Beraberinde dördüncü bir sektör olarak Almanya'da multimedya endüstrisi de, sektörler arası çelişen hedefler nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. ESOPE, 2005: 6.

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLİK LİTERATÜRÜ

Bu bölümde Türkçe literatürde güvencesizlik ve güvencesizleşme tartışmalarının değerlendirmesi yapılacaktır.

#### 2.1. LİTERATÜRDE KAVRAMIN MUĞLAKLIĞI

Daha önce yabancı literatürde, kavramın literatürdeki kullanımı üzerine belirtilen Batı merkezci niteliği, Türkçe literatüre de taşınmış bir kavram olarak, kavramın Türkçeleştirmesinde de farklılaşmaya neden olmaktadır. Latince kökenli diller ailesi temelinde tartışılan, kavramın bugün ile ilişkisini sözcüğün kökleri ile ilişkilendirerek açıklayan bir literatürle yakınlık kurmak, Türkçe yapılacak bir çalışma için mümkün değildir. Belirli bir coğrafya ve tarih bağlamında oluşan dilin ögesi olarak sözcük, yaşanmışlığını oradan alırken, bu nedenle bu topraklarla söz konusu yaşanmışlığa karşılık gelen sözcük/kavram nasıl seçilecektir? Türkçe literatürde kavramın içeriğinden öte, adlandırması için de bir uzlaşma mevcut değildir. “Eğreti”, “güvencesiz”, “kırılgan”, “prekarite”,<sup>60</sup> “prekarizasyon”<sup>61</sup> olarak farklı kullanımlara rastlanır.<sup>62</sup> Yine de “güvencesizlik”, “güvencesizleşme” kavramının yaygın şekilde kullanıldığı ve yalnızca akademik açıdan değil, gündelik hayatta, sendikal gündemde vs. de kullanımının yerleştiğini söylemek mümkündür.

---

<sup>60</sup> Yakın zamanlı çalışmaların bir kısmında kavramın Türkçe karşılığı aranmadan, doğrudan kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Artun, 2014a.

<sup>61</sup> Bkz. Bora ve Erdoğan, 2011.

<sup>62</sup> *Precariousness*, *prekarite* kavramlarının dışında farklı kavramların da güvencesizlik olarak Türkçeleştirilmesine rastlanır. Örneğin Sönmez, *vulnerable employment* kavramını güvencesiz istihdam olarak kullanmıştır (Sönmez, 2010: 176).

Burada, güvencesizlik ya da güvencesizleşme tartışmalarına öncelikle sosyal gerçekliğin düzeyi açısından bakılacak, Türkçe literatür üzerinden tartışmalar hukuki, siyasi, iktisadi ve toplumsal olmak üzere dört düzey bakımından analize tabi tutulacaktır. Bu dört düzey kimi çalışmalarda inceleme nesnesinin karakteristiğinden de kaynaklanarak, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Bu nedenle kimi zaman söz konusu düzeyler arasında geçişler, farklı düzeylerin bir arada kullanılması gibi örnekler mevcuttur.

Mevcut çalışmalar, ayrıca ilgi odakları ve analiz birimleri üzerinden de sınıflandırılacak ve literatür böylelikle birkaç yönden kendi içerisinde tasnif edilecektir. Bu tip bir tasnif, hem uluslararası literatür ile Türkçe literatür arasındaki benzerlik ve farklılıkları, her iki literatürün eğilimlerini görmeyi sağlarken, aynı zamanda bu çalışmanın durduğu konumu tanımlamada da kimi referans noktalarına işaret edecektir. Sonuç olarak, metodolojik açıdan değerlendirme ölçütlerine tabi tutulan literatür, katkı ve eksiklikleri ile birlikte, bu çalışmanın da üzerine kurulan ayaklarında belirleyiciliğe sahiptir.

Güvencesizlik ya da güvencesizleşme uluslararası literatürden farklı olarak, Türkçe literatürde yaygın olarak yakın zamanlı bir sosyo-ekonomik dönüşümün açıklanmasında kullanılır. Uluslararası literatürde 2000’li yıllar öncesindeki kullanımlarında görülen, yoksulluk, sosyal dışlanma gibi başka kavramlar ile ortaklaştırılarak oluşturulan yeni kavramlaştırma denemelerine rastlanmaz. Türkçe literatürde önceleyen bir kavram olarak “sosyal güvencesizlik” eski bir kavram olmakla birlikte, bu çalışmada konu edinilen güvencesizliği destekleyen ancak birebir karşılamayan bir terimdir; “sosyal güvencesizlik”, aslen sosyal güvenlikten yoksun olmayı (*social insecurity*) ifade etmektedir. Güvencesizlik, sosyal

güvencesizliği de içerir, birbirinden bağımsız tanımlamalara işaret etmez. Ancak sosyal güvencesizlik, güvencesizliğin bir türevi ya da biçimini işaret etmek üzere türetilmiş bir kavram değildir; ondan bağımsız ve daha eski bir kavram olarak kullanımdadır. Güvencesizlik tartışmaları ile bir unsur ya da bir hat olarak tartışmaların içerisine yerleşmiştir.

Kavram karmaşası, Türkçe literatüre taşınırken benzer kavramların kullanılmasından kaynaklanır. Aslen *social security*, sosyal güvenlik olarak Türkçeleştirilmişken, *social insecurity*nin de sosyal güvenlikten yoksunluk olarak Türkçeleştirilmesi gerekirdi. Halbuki çalışma süresince işaret ettiğimiz “güvencesizlik” kavramı *precarity/precariousness* kavramlarının Türkçeleşmiş hâlidir. Güvencesizlik, yukarıda değinildiği, ileride de daha detaylıca yer verileceği gibi sosyal güvenlikten yoksunluk tartışmalarını da içerir. Ancak, mevcut literatürde sosyal güvencesizlik çalışmaları, *social precarity* bağlamında ele alınmadığından, literatür değerlendirmesinin dışında tutulacaktır.

Güvencesizliğin (*precarity*), “güvenliğin (*security*) ve otoritenin konum ve etkisini tarihsel olarak farklı biçimlerde ifade ettiğini” belirten tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalarda güvencesizlik genel olarak, “güvenlikten yoksunluk (*insecurity*)<sup>63</sup> ve kırılganlık (*vulnerability*), belirsizlik (*uncertainty*) ve tehlikeye atmak (*endangerment*)” olarak tanımlanmaktadır. Güvencesizliğin karşılığı yani güvenceli olma, genellikle kişiyi “tehlikeye attığı düşünülen şeyler karşısında

---

<sup>63</sup> Güvencesizlik kapsamına yerleştirilebilecek bir tartışmanın, literatürde, güvencesizlik, güvenlik eksikliği, güvenlikten yoksunluk (*insecurity*) tartışması etrafında da gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin Robinson (2000: 25), işgücü güvencesizliği (*workforce insecurity*) ve esnek işgücü arasındaki ilişki ele aldığı çalışmada, güvenlik yoksunluğunun, net bir tanımından söz etmenin mümkün olmadığını ve pek çok anlama gelebileceğini belirtmektedir. Robinson’a (2000: 25) göre, bu kavram, işsizlik ve işsizliği izleyen süreçte yeni bir iş bulma zorluğunu ifade edebilir. Ayrıca, ücret ve ödeme belirsizliğini ve işçinin işyerindeki kontrol eksikliğini de yansıtabilmektedir. Görüleceği üzere, kavramın, güvencesizlik ile yakın bir bağlantısı da bulunmaktadır. Bu konuda kavramsal bir tartışma için bkz. Heery ve Salmon, 2000.

koruma, siyasi ve sosyal bir direnç kazanma”yı ifade etmektedir. Bugün, geniş toplum kesimlerinin, güvencesizleşmenin yarattığı yeni tehlikeler karşısında, politik ve toplumsal bir dirence/bağıışıklığa sahip olmadığı söylenebilir. Aksine güvencesizlikle bir örtüşme ve hatta ayırt edilemezlik söz konusudur. Bu durum da “neoliberalizmdeki güvencesizleşmenin artık istisna olmaktan çıkıp, yerine güvencesizlik (güvenlikten yoksunluk/insecurity) üzerinden yönetime imkân sağlayan, normalleştirme sürecinin”den kaynaklanmaktadır (Lorey, 2011)

Güvencesizlik kavramı hem literatür hem de gündelik hayatta yakın zamanlı olarak kullanılmaya başlansa da, kullanım oldukça yaygındır. Ancak bu yaygın kullanım bir kavram karmaşasını da beraberinde getirmiştir. “Güvencesizlik”in tam anlamıyla neye referans verdiği belirsiz ve henüz netleşmemişken, kavram karmaşası kavramın içinin boşalmasına da neden olmaktadır. Güvencesizliğin/güvencesiz çalışmanın, sosyal sigortadan yoksunluk, belirli süreli iş sözleşmesi ile istihdam edilme, kamuda 4/A statüsü<sup>64</sup> kapsamının dışında istihdam edilme vb. durumlardan kimi zaman yalnızca birini ya da birkaçını kapsayacak şekilde kullanımlarına rastlanmaktadır.

Çoğu zaman bu yaygın ve temellendirilmemiş kullanıma işaret eden “güvencesizlik artıyor”, “güvencesizleşmenin artışı” vb. kullanımların Türkiye

---

<sup>64</sup> Kamuda 4/A statüsü kapsamında istihdam edilme ile 657 sayılı Devlet Memurları Yasası’ndaki istihdam biçimlerinden birine işaret edilmektedir. 657 sayılı Devlet Memurları Yasası’nın “istihdam şekilleri” başlığını taşıyan 4. maddesinde, “[k]amu hizmetleri; memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler eliyle gourdurulur” denilmektedir. Bu maddenin A bendinde, söz konusu istihdam biçiminin yasal koşulları şöyle ifade edilmiştir: “Mevcut kuruluş biçimine bakılmaksızın, Devlet ve diğer kamu tüzel kişiliklerince genel idare esaslarına göre yurutulen asli ve sürekli kamu hizmetlerini ifa ile görevlendirilenler, bu Kanunun uygulanmasında memur sayılır. Yukarıdaki tanımlananlar dışındaki kurumlarda genel politika tespiti, araştırma, planlama, programlama, yönetim ve denetim gibi işlerde görevli ve yetkili olanlar da memur sayılır.”

işgücü piyasası (ve/veya sosyal güvenlik sisteminin dönüşümü) bağlamında hangi soruna referans verdiğini anlamak mümkün olmamaktadır. Kapsayıcı ve çatı bir kavram olarak herhangi birine veya hepsine birden referans vermesi mümkündür. Bir dönüşüm sürecinin niteliğine referans verdiği muhakkak ise de nitelenenin detaylandırılmasının söz konusu olmadığı kullanımlara giderek artan sayıda rastlamak mümkündür.<sup>65</sup> Bu da çatı bir kavram gibi her şeyi kapsarken, neyi nitelediği belirsizleşerek, güvencesizliğin içeriği boşaltılan bir kavrama dönüşmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de güvencesizlik tartışmaları, asıl olarak uluslararası literatürü takip etmekte, uluslararası literatürde güvencesizlik bir süreç olarak tartışılmaktadır. Mevcut sürecin “güvencesizlik”/ “güvencesizleşme” başlığı ile kavramsallaştırılması çabaları, çalışmanın güvencesizleşmesinden, yaşamın güvencesizleşmesine varan yaklaşımlar ile tanımlamak mümkünse eğer, Türkçe literatürde benzer hatlar üzerinden, eş zamanlı olmayan; ancak uluslararası literatürü takip eden bir seyir söz konusudur.

Güvencesizliği bir süreç olarak tartışmaktan öte, öznesine odaklanan “prekarya” tartışmaları ise, yine Türkçe literatürde yerini bulsa da, daha çok eleştirilen bir düzeyde çalışmalara konu olmaktadır.

---

<sup>65</sup>Demirhan’ın “*Ortadoğu’da Yeni Siyasallaşma Sürecinin Temel Dinamiği: Güvencesiz Yeni İşçi Kitleleri*” başlıklı yazısında, yeni işçi kitlesini “güvencesiz” olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Ancak güvencesiz olma halinden neyi kastettiği belirsizdir; güvencesizliği ne olarak ele aldığı ya da benzeri bir tartışma, tanımlama söz konusu değildir. Yazıda da “güvencesiz” kavramı her ne kadar başlığa taşınmış olsa da, metin içinde yalnızca bir kez kullanılmaktadır: “Halk hareketlerine ilişkin haber ve değerlendirmelerde sıklıkla yeni orta sınıf” diye anılan bu kitleler, meslek sahibi’ olmaları ve geleneksel işçi kalıplarına uymamaları nedeniyle böyle anılsalar da bugünkü ihracata dayalı ekonomi modelinin bel kemiğini oluşturan ucuz ve güvencesiz işgücünün, yani yeni proletaryanın bir parçası haline gelmiştir” (Demirhan, 2012:176). Bir başka örnek olarak Parlak da “*Devleşen Ekonomide Küçülen İnsanlar: Çin’de Güvencesiz Çalışma*” başlıklı yazısında güvencesiz çalışmayı “neoliberal politikalarla üretim sürecine girmiş olan” bir kavram olarak tanımlamakta ancak kavramı nasıl bir içerikle kullandığına dair herhangi bir açıklama sunmamakta, kavramın kapsamını belirtmemektedir. Onun yerine Çin’deki mevcut istihdam koşullarını açıklarken, bu koşullar ile “güvencesiz çalışmanın [Çin ekonomisinde] neredeyse bir ön kabul haline” geldiğini ifade etmektedir (Parlak, 2012: 220).

Bir diğerk nokta ise uluslararası literatürde güvencesizlik tartışmalarında krizler ve özellikle 2008 ekonomik krizi belirleyici bir referans noktası olurken, Türkiye’de güvencesizlik tartışmaları özellikle TEKELE eylemleri sürecinde gündeme gelmiştir. Bir kısım çalışma da, güvencesizlik tartışmasında özellikle TEKELE eylemleri ve sürecindeki 4/C uygulamasını işaret etmektedir.<sup>66</sup> Burada, uluslararası literatürde 2008 öncesi de konu ile ilişkili çalışmalar olduğunu, tartışmalarda kriz dışında farklı referans noktalarının mevcut olduğunu, aynı şekilde Türkiye bağlamında, TEKELE eylemleri öncesinde de farklı çalışmaların olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, TEKELE eylemlerinde genel bir eğilim olarak bu hatların dikkat çekici olduğunun/öne çıktığının altını çizmek gerekmektedir. Türkiye’deki mevcut durumun 2008 krizinden önce, güvencesizlik kavramı ile betimlenebileceği, yalnızca kriz anında ve doğrudan etkisinin söz konusu olmasından öte, öncesinde var olan ve yine kriz ile/sonrasında devam eden bir süreç olması ile açıklanabilir. TEKELE sürecinde yaşanan ise her daim en güvenceli sektör olarak görünen Türkiye’de kamu sektöründe de mutlak bir güvencenin söz konusu olmadığını açık, net ve bu denli geniş kitleyi kapsayacak biçimde ortaya çıkışıdır. Öyle ki Türkiye’de, en azından belirli bir zaman dilimi için kamu sektöründe istihdam edilmek ile güvenceli çalışma<sup>67</sup> arasında bir özdeşimden söz etmek mümkündür. TEKELE direnişii sürecinde yaşanan, yıllara dayanan bu yerleşmiş fikrin de geniş bir çalışan kesim tarafından

---

<sup>66</sup> Sönmez de TEKELE eylemleri ve Türkiye’de güvencesizlik tartışması ilişkisi üzerine benzer fikirdedir: “ (...) TEKELE işçilerinin direnişii Türkiye’nin gündeminin en baş sıralarından birisine güvencesizlik sorununu oturttu. Çoğtandır sürmekte olan güvencesiz çalıştırma uygulamaları bu şekilde toplumun bilincine çıkmış oldu.” (Sönmez, 2010: 173) Güvencesizleşme/güvencesizlik tartışmasını TEKELE eylemleri üzerinden irdelleyen ya da TEKELE eylemlerini güvencesizlik tartışmasında konumlandıran örnek çalışmalar için bkz. Özsever, 2012; Sönmez, 2010; Özüğurlu, 2010; Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010.

<sup>67</sup> Bu noktada, toplumda yaygın olarak var olan “devlete bir kapağı attın mı...” ve “devlete sırtını dayamak” şeklindeki ifadeler anımsanmalıdır.

aksi yöndeki deneyimidir. Türkçe literatüre dair bu genel girişin ardından, bu kısımda literatürün metodolojik açıdan incelenmesine geçilecektir.

## **2.2. ANALİZ BİRİMİ VE İLGİ ODAĞINDA KIRILMALAR**

Türkçe literatüre dahil çalışmaları, analiz düzeyleri açısından net olarak ayrışan çalışmalar olarak değerlendirmek mümkün değildir. Kimi çalışmalarda sosyal gerçekliğin düzeylerini ifade eden iktisadi, toplumsal, hukuki, siyasi olan dört düzey içerisinde bir ya da birkaç düzey üzerinden analizler yapılmaktadır. Dolayısıyla çalışmalarda, bu anlamda çok-düzeyle analizler mevcuttur.

Analiz düzeyini dünya ölçeğinde meydana gelen sosyo-ekonomik dönüşümler, sermaye birikim sürecindeki değışiklikler ve bunun üretim sürecine yansması ile kapitalist üretim süreci bağlamında tartışan katkılar, sosyal gerçekliğin düzeyini sosyo-ekonomik açıdan ele alarak toplumsal ve iktisadi düzeye de referans vermektedirler. Bu çalışmaların bir kısmı makro düzeye<sup>68</sup> sahip olup, kavramı analiz ederken kurdukları çerçeve de daha çok Batı literatürü üzerinden hareket etmektedir. Örneğin standart istihdama referansla yapılan güvencesiz istihdam tartışmalarında Batı literatüründen faydalanılır. Böylelikle, kavram da sanayileşmiş ülkelerde standart istihdamın karşılaştırılması gibi bir zemin temelinde kurulmuş olur.<sup>69</sup> Bu tip analizlerde kavramın inşası uluslararası literatür ve dolayısıyla Batı ağırlıklı bir literatürden beslendiğinden, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerin öznellikleri analize dahil edilmez.

İktisadi-toplumsal ilişkiler çerçevesindeki bir diğer analiz türü, olguyu küresel ölçekteki bağlamı içinde ele alma iddiası ile hareket etmekte ve Türkiye’de

---

<sup>68</sup> Bkz. Savul, 2012.

<sup>69</sup> Bkz. Savul, 2012: 119-124

güvencesizliğin tezahürünü bu bağlam içinde değerlendirmektedir. “Türkiye tarımını karakterize eden temel yapı ve süreçler[i], piyasa serbestisine dayalı mevcut küresel iktisadi işleyişin içinde” konumlandırıran Özüğurlu (2012)’nun çalışması bu türe örnek olarak verilebilir. Burada güvencesizleşme tartışması hem küresel iktisadi bağlamına yerleştirilmiş hem de Türkiye’nin kendi iç dinamikleri analize dahil edilmiştir. Güvencesizleşme eğilimlerini tarım işçiliği, iç göç, “küçük köylülük ve köy ayaklı proleter” kategorileri ile tartışmaya açan Özüğurlu, söz edilen çalışmasında tarımdaki dönüşümün güvencesizler hareketine yönelik olası etkisine dikkat çekmektedir. Benzer biçimde Sönmez (2010) de küresel kapitalist üretim ilişkilerinin bir ayağı olarak, Türkiye işgücü piyasasının bu sürece eklenmesi çerçevesinde, güvencesiz çalışmayı analize dahil etmektedir. Mülksüzleşme ile kırdan geçinemeyen nüfusun kentlere yönelmesine Sönmez de dikkat çekmiş, istihdamsız büyüme, farklı istihdam statüleri ile kamuda sözleşmeli-geçici statülerde istihdamın artması ve esnek istihdam uygulamaları ile güvencesizleşmeyi küresel kapitalist ekonomi-politikalarla ilişkisi bağlamında değerlendirmiştir. Güvencesizliğin uluslararası ölçekte yaşanan deneyim ve tartışmalarına odaklanan Oğuz’un (2012) çalışması, Türkiye işgücü piyasasından yer yer verdiği örneklerle, ulusal ve küresel ölçekleri ilişkilendirir. Ana hat olarak iktisadi- toplumsal düzeyde tartıştığı kavramın, yer yer hukuki ve siyasi düzeydeki görünümünü de metne taşır.

Uluslararası literatürde gayri maddi emek tartışmaları ekseninde güvencesizliği ele alan tartışmalarla paralel olarak, iktisadi-toplumsal düzeyin bir parçası olarak “kültürel işçiliği” analiz eden çalışmalara yakın zamanlı olarak Türkçe literatürde rastlanmaktadır. Bu çalışmalar, tartışmalarını daha çok sanatın üretimi, kültür işçileri, gayri maddi emek ekseninde kurmaktadır. Ürünlerin maddi

gereksinmeler nedeniyle değil, ürettikleri semboller nedeniyle tüketildiği, farklılık ve kimlik üretimi üzerinden gerçekleşen bir tüketime işaret edilmektedir. Kitlesele tüketimin yerini aldığı belirtilen ve “kimlik göstergesi” hâlini alan bu tüketim biçimi, ürünlerin oluşumu için reklamcılardan, tasarımcılardan, sanatçılardan oluşan büyük bir endüstriyi de beraberinde getirmektedir. Bir başka çıktı olarak, bu süreçte tasarım ve sanatsal yaratıcılığın üretim süreci ile iç içe geçmesine vurgu yapılmaktadır. Bu olgu “sanayiye sanatsallaştırırken”, sanatı da “yer yer birçok sanat emekçisinin çalıştığı bir imalat” biçimine dönüştürür (Artun, 2014b: 18-19). “Tüketim biçiminin/anlamının değişimi, üretilen semboller, farklılık ve kimliklerle, hayatın finansallaşarak, her bireyin yaşamının şirketleşmesi, yaşamın 24/7 bir mesai halini alması” gibi gözlemler güvencesizliğin gündelik yaşamdaki dönüşümüne ve “çalışma hayatının kültürelleşmesi”ne vurgu yapmakta, böylece güvencesizlik tartışması kültürel düzeye de taşınmış olmaktadır. “Sanatın sanayileşmesi, bir girişimciliğe dönüşerek, sanatı, başka sanatçıların emeği üzerinden üretenlerin sayısındaki artış” (Artun, 2014b) gibi gelişmeler, sanat ve estetik alanın da ekonomi politik düzlemle doğrudan bağına işaret etmektedir. “Modernlik çözülüp, sona ermiş olsa da emeğin niteliğinde, entelektüel ve fiziksel öğelerinin bileşiminde, emek süreçlerinin örgütlenmesinde ve işbölümünde yaşanan dönüşümler yeni bir çağın yapılanmasında” söz konusu olsa da, “emek, sermaye, emekçi, sınıf, toplum, sömürü gibi analitik kategorilerin de ömürlerini” henüz doldurmadığının altı kalınca çizilmektedir (Artun, 2014b: 27).

Güvencesizlik tartışmasını mevcut yasal dönüşümlerle anlamlandırmaya çalışan, konuyu hem toplumsal-iktisadi hem de hukuki düzeyde tartışmaya açan bir

yazının<sup>70</sup> yanı sıra, ağırlıklı olarak hukuki düzeyden konuya yaklaşan çalışmalar da mevcuttur. Özveri'nin çalışmaları konuyu bu düzeyde tartışan katkılar arasındadır. Özveri, mevcut yasal dönüşümler ve gündeme gelen yasal değişimlerle güvencesizleşmeyi tartışmaktadır.<sup>71</sup> Özveri, çalışma yaşamını düzenleyen gerek temel gerekse de çalışanları ilgilendiren diğer yasaların, son 30 yıllık süreçte bir bütün olarak korumadan esnekliğe, aynı anlama gelecek şekilde, güvencesizliğe doğru bir değişim gösterdiğini ileri sürmektedir. Bu dönüşüm güvencesiz çalışmanın alt yapısının inşası anlamına gelmektedir. Refah kazanımlarının düzenleyici hükümlerle yasal çerçeveye yerleşmiş olması, sosyal politikanın 20. yüzyıl deneyimi bakımından oldukça önemliydi. Bu bakımdan Özveri'nin, güvencesizleşmenin hukuki boyutunu kavrayan çalışmalarının özel bir önemi bulunmaktadır. Güvencesizleşme bir geçiş sorunu mudur, yoksa yasal temellerle istikrarlı bir kalıcılığa sahip olduğu ileri sürülebilir mi şeklindeki kritik soruların yanıtları için aydınlatıcı noktalar Özveri'nin çalışmalarında mevcuttur (Özveri, 2012; 2014).

Güvencesizliği Türkiye'de hukuki açıdan istihdam biçimlerinde yapılan değişiklikleri takip ederek açıklayan, süreçte emek hareketinin izleyeceği yola işaret eden, siyasi-hukuksal düzlemde analizler de mevcuttur.<sup>72</sup> Nasıl bir mücadele anlayışı ile hangi kurumlar temelinde ve hangi taleplerle bu mücadelenin örüleceğine dair yaklaşımlar, bu tartışmalar içerisinde yer almaktadır. Mücadele ayağının yoğunlukla Türkiye ölçeğinde tartışıldığının altını çizmek gerekir. Yaklaşık 30 yıllık süreci, "sermaye[nin] önüne gelen her şeyi metalaştırabilmek için tüm insanlığı"

---

<sup>70</sup> Bkz. Kutlu, 2012.

<sup>71</sup> Bkz. Özveri, 2011; 2012; 2014.

<sup>72</sup> Bkz. Özsever, 2012.

işçileştirdiği, dünya nüfusunu hızla proleterleştirdiği bir süreç olarak gören bu yaklaşım, “işçi sınıfı hareketinin “köklü” kurumları” ile “yok oluşa doğru” gittiğini, dolayısıyla da “[i]şçi sınıfı hareketinin bugünkü gerçekliğinin bir “tarihsel çöküş”” olarak tanımlanabileceğini, aynı zamanda bu süreci “bir tarihsel dönemeç” olarak da görmek gerektiğini vurgulamaktadır (Koç, 2012: 291). Literatürde mevcut sendikal hareketin bugünkü işçi sınıfı mücadelesini ileriye taşıyamadığı, günün gereklerini karşılayamadığının altı çizilir. Bu doğrultuda “işçi sınıfının bugünkü gerçekliğini ve direnme koşullarını” (Koç, 2012:292) karşılayacak yeni bir sendikal mücadele anlayışına işaret edilir. **“[E]konomik, politik ve ideolojik mücadele alanlarının birbirinden kesin sınırlarla ayırlamadığı”** ‘öz savunmacı bir kitle mücadelesi” sürecinde, “güvencesizleştirme”ye karşı mücadeleler Türkiye işçi sınıfının da “kitlesel öz-savunma hareketlerinin” temel eksenini olarak betimlenmektedir (Koç, 2012: 299-300).

“[S]ınıf mücadelesinin ana motorunun güvencesizler olduğunu” (Göztepe, 2012: 43) vurgulayan, “güvencesizlik, tüm kazanılmış hakların ortadan kaldırılmasının somut ifadesi” iken, “buna karşı yürütülecek mücadele de hak mücadelesi biçimine bürünmelidir” (Göztepe, 2012: 36-37) gibi görüşler ileri süren yaklaşımlar, konuyu elbette ki siyasal düzlemde ele almaktadır. Siyasal düzlemde konuyu ele alan çalışmalar yine de üretim sürecinin parçalanması, refah devletindeki dönüşüm ve reel üretim karşısında finansallaşmanın artışı gibi dinamiklere vurgu yapmaktadırlar.<sup>73</sup>

---

\*Vurgular orjinal metine ait.

<sup>73</sup> Bkz. Göztepe, 2012.

Türkçe literatürde güvencesizlik tartışmaları, daha önce de kısaca değindiğimiz gibi *ilgi odağı* olarak çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşam olmak üzere iki ana hata ayrılmaktadır. Bu çalışmalara *analiz birimi* açısından bakıldığında, çalışmaları sınıf ve diğer toplumsallıkları esas alan analizler olarak tasnif etmek mümkündür. Mevcut literatür aşağıda, bu iki ana başlık altındaki özelliklerden yola çıkarak çözümlenerek, konumlandırılacaktır.

### 2.2.1. Çalışma Yaşamı ve Sınıf Eksenli Tartışmalar

Güvencesizliği çalışma yaşamı üzerinden ele alan yaklaşımlar güvencesizlik, güvencesiz istihdam, güvencesiz çalışma gibi başlıklarla çalışma yaşamındaki dönüşümlere ve farklılaşan istihdam biçimlerine odaklanmaktadır. Çalışma yaşamındaki dönüşüm ve farklı istihdam biçimlerinin, “tüm toplumsal hayatı etkileyen bileşenlerini tanımlamayı hedeflediği vurgulanmaktadır, dolayısıyla, dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, güvencesizliğin sadece çalışma yaşamı değil, aynı zamanda emeğin toplumsal yeniden üretim alanı için de geçerli bir kavram olmasıdır (Savul, 2012: 127). “Dolayısıyla, insanın sadece işgücü piyasasındaki varlığı değil, yaşamın tüm alanlarındaki varlığı itibariyle de çifte güvencesizleşmesi eğiliminden söz etmek daha doğru olacaktır” (Kutlu, 2012: 111). Asli olarak çalışma yaşamına odaklanan ve ancak analizin tamamlayıcı bir boyutu olarak çalışma dışı yaşama eğilen bu katkılar, çalışma dışı yaşam ve toplumsal hayata nasıl bakılması gerektiği konusunda bilgi vermezler.

İlk olarak, **çalışma yaşamına** odaklanan, analiz birimini **sınıfın** oluşturduğu çalışmalar mercek altına alınabilir. Bu katkılar, güvencesizliği elbette güvencesiz çalışma bağlamında ele almakta, belli başlı temalar olarak da; istihdam biçimlerindeki değişim (post-fordist uygulamalar, geçici istihdam biçimleri), çalışma

yaşamında esnekleşme, taşeron (alt-işverenlik) uygulamaları ve sendikal örgütlenme başlıkları ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası literatürde, net, ortaklaşımış, sınırları çizili bir tanımın bulunmayışı, Türkçe literatüre de yansımış, bu da istihdam ayağından güvencesizleşmeyi tartışan çalışmaları, üretim biçimlerindeki değişimlerin farklı vechelerini tartışan konumda birleştirmiştir. Olgu olarak yaygınlaşan, görüngü itibarıyla farklılaşan ilişki setlerinin henüz kategorik olmayan, analitik seviyesi tartışmalı düzeydeki kavramsallaştırılması, Türkçe literatürde kendisini tanım sorunu olarak aksettirmiştir. Güvencesizliğin boyutları, biçimleri gibi kavramı farklı tanımlama denemelerinin nedeni de bu olarak görülebilir. Bu düşünsel ortamda, kavramın “çok boyutluluğunun” altının bilhassa çizilmesi anlaşılırdır.<sup>74</sup> Güvencesizliğin “çok boyutluluğu”na, “içerdiği farklı bileşenleri”ne dikkat çekilmekte, bu doğrultuda da güvencesizliğin boyutları üzerine yapılan tanımlamalar, güvencesiz istihdamın olası belirtileri üzerine yapılan tespitler, güvencesiz istihdam kapsamında değerlendirilen uygulamalar gibi kavramın farklı yönlerden tanımlamalarına başvurulmaktadır.<sup>75</sup> Türkiye’de güvencesizlik kavramı henüz somut ve maddi yaşam pratikleri içerisinde tespit edilip, buradan edinilen verilerle farklı coğrafyalarla kıyaslamalı olarak analize tabi tutulmuş değildir.

Literatürdeki bir diğer tartışma eksen, standart istihdam biçimini referans almaktadır. Standart istihdam ilişkisi, “günümüz koşullarına göre güvenceli olarak” (Savul, 2012: 123) adlandırılmaktadır. Bu istihdam ilişkisine dayanan çalışma koşullarının yaygınlığı ile karakterize edilen, sosyal refah devleti uygulamalarının

---

<sup>74</sup>Bkz. Savul, 2012: 119.

<sup>75</sup>Bkz. Savul, 2012; Kutlu, 2012.

hakim olduğu dönem II. Dünya Savaşı Sonrası'ndan 1973 Petrol Krizi ile başlayan döneme kadar uzanır. Dolayısıyla söz konusu dönemde hakim istihdam ilişkisini tanımlayan standart istihdam ilişkisi, güvenceli istihdam olarak betimlenir.<sup>76</sup> Standart istihdam ilişkisinin bozulması ile de güvencesiz istihdam tarzının<sup>77</sup> oluşumu söz konusudur. Ancak standart istihdam biçimi ile istihdam edilen bir işçi için de güvencesizlikten söz edilebilir: Tam zamanlı ve belirsiz süreli iş sözleşmesi ile çalışıyor olmasına rağmen sendikal hakkı yoksa, yaşamını insanca sürdürebilmesini sağlayacak bir ücret almıyorsa vb. durumlar örnek gösterilebilir (Savul, 2012: 129). Böylece, güvencesiz istihdam da içinde bulunulan tarihsel koşullarla ilişki kurarak tanımlanmış olur. Bu çalışmalarda güvencesizlik, işçilerin belirli bir zaman dilimindeki (20'nci yüzyıl sonu ve 21'inci yüzyılın başlarından günümüze) küresel kapitalist uygulamalar sonucunda karşı karşıya kaldıkları sorunları anlaşılır kılan bir kavram olarak görülür. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında bilhassa ileri kapitalist ülkelerde, “belirli bir saatle sınırlanmış, belirsiz süreli ve tam zamanlı iş sözleşmesi aracılığıyla, kapsamlı toplu sözleşme haklarından yararlanarak, geniş sosyal ödemelerle desteklenen ücretlerle” şekillenen çalışma yaşamının kapsamlı bir dönüşümden geçilmesi (Savul, 2012: 118-124), güvencesiz çalışma tartışmasının temel ayağını teşkil etmektedir. Kısaca, Savul'un değindiği ve uluslararası literatürde de sıklıkla vurgulandığı üzere, “standart dışı, standart olmayan veya a-tipik” olarak anılan çalışma biçimleri, güvencesiz istihdam biçimlerinin oluşmasındaki başlıca nedenlerdendir (Savul, 2012: 125). Sosyal korumadan yoksunluk ve örgütsüzlükle

---

<sup>76</sup>Bkz. Savul, 2012: 123.

<sup>77</sup> Savul, güvencesizliği çalışma yaşamı üzerinden tartışırken “güvencesiz istihdam tarzı” tanımlamasını kullanır; güvencesizlik, istihdamın biçimi ya da boyutu değil, tarzıdır bu yaklaşıma göre. Bkz. Savul, 2012.

tanımlanan güvencesiz işçilerin yanına görece güvenceli<sup>78</sup> işçiler de 2008 küresel krizi ile beraber katılmaktadırlar. Esnek istihdam modelleri, işçileri güvenceliden güvencesiz kategoriye geçirme işlevi görmektedir. Kamuda 4/A statüsünde (kadrolu) istihdam edilen işçilerin 4/C statüsüne geçirilmesi, toplu sözleşme hakkını kullanan sendikalı işçilerin taşeron uygulaması ile güvencesizleştirilmeleri, sözü edilen geçişin Türkiye’deki tipik örnekleridir (Sönmez, 2010: 182). Kamuda 4/A statüsü ile istihdam edilme “görece güvenceli”, yerine sözleşmeli personel olarak çalışmanın ise güvencesiz olarak konumlandırılışı, güvenceli-güvencesiz ayrımında yaygın bir ampirik tasnif göstergesidir.

İşsizliği, güvencesiz istihdamın dışında tutan Savul’un yaklaşımı üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira bu tartışmada işsizlik sorunu da önemli bir yer tutmaktadır. Savul, istihdamın güvencesizleşmesini işsizlik gibi bir sorun olarak görmektedir. Ancak “dünya genelinde yaşamını emek gücünü satarak sürdürenlerin işsizlikten sonraki en büyük sorunu güvencesiz koşullarda istihdamdır”; “işsizlik kadar yaşamsal bir öneme sahip güvencesiz istihdam tarzı” (Savul, 2012: 118; 124) derken, kavramı işsizlikle ayırıştırır. İşsizliği de içeren bir koşullar bütününe işaret etmekten ziyade –tanımda görülen karşılaştırma/sıraya koyma nedeniyle- dışsallaştırmış olur. Halbuki işsizlik istihdamın güvencesizleşmesinden bağımsız ve farklı bir sorun değil, bizatihi bu sürecin parçasıdır. İşsizlikle ne zaman, hangi koşullarda karşı karşıya kalınabileceği ihtimali, istihdamın güvencesiz oluşunda belirleyenlerdendir.

Güvencesizlik kavramını çalışma yaşamı üzerinden ele alırken, analiz birimini sınıf üzerinden kuran bu tartışmalarda, işçi sınıfı içerisinde bir ortaklaşma

---

<sup>78</sup> Sönmez “görece korunmalı işçiler” olarak ifade etmiştir (2010: 182).

vurgusunun altı çizilmektedir. Böylelikle güvencesizlik, farklılaştıran, ayırıştıran, bölen, parçalayan günümüz istihdam biçimleri karşısında işçi sınıfının ortak kaderidir: “Güvencesiz istihdam, vasıfsız inşaat işçisinden yüksek vasıflı devlet memuruna kadar her işçinin/çalışanın karşılaşılabileceği günümüz koşullarının bir gerçekliğidir”<sup>79</sup> (Savul, 2012: 139). Gelir seviyeleri ve yaşam koşulları, mevcut statüleri itibariyle sınıf içerisinde “ayrıcalıklı” görünen yerlerde konumlananlar dahi bu süreçten etkilenmiş, “Amerikalı yatırım şirketi Lehman Brothers’ın iflasını ilan etmesini takiben şirketin adeta “fildişi kulelerde” yaşayan yatırım uzmanları, borsa aracıları [dahi] işlerini” kaybetmiştir (Savul, 2012: 135).

Kapitalist toplumsal ilişki ve görünümü olarak güvencesizlik ile mücadele kapasitesinde sendikaların mevcut hâli onanmamaktadır. Görece güvenceli işçilerin örgütlülüğünün yanı sıra güvencesiz istihdam koşullarının daha fazla nüfuz ettiği çevre işgücünün de örgütlenmesi yönünde bir sendikal mücadele ile güvencesiz istihdam karşısında “birleşik ve güçlü sınıf sendikacılığı”nın altı çizilmektedir (Savul, 2012: 138). Güvencesizliğe karşı bu tip bir sendikal mücadele, kavramın sınıf içi farklılıkları birleştiren bir ortak deneyim olarak görülmesi ile de uyumludur. Güvencesizlikte benzeşen koşullar, aynı zamanda sorunun kendisi ve kaynağını dönüştürmede yetersiz kalan mevcut sendikal yapılar için de potansiyel bir mücadele kapasitesi olarak gösterilmektedir.

---

<sup>79</sup> Savul, deneyimin sınıf içi bu ortaklığı vurgulasa da, deneyimin farklı hissetme biçimlerinin olabileceğini de örnekendirir: “[G]ünümüz emek piyasasının temel özelliği olan güvencesiz istihdamın hem atölye işçisini hem de tasarımcıyı etkileyecek olmasıdır. Atölye işçisi, yeterli ücret, sınırlandırılmış çalışma süreleri, örgütlenme hakkı ve sosyal güvenlik bir çok koruyucu önlemden yoksun çalışmasından dolayı güvencesizliği açık olarak hisseder. (...) Sürekli gelişim baskısının yanı sıra, yöneticilerin nezdinde olumlu değerlendirilmek amacıyla üstün performans’ sergileme ve sendikal örgütlülüğünden uzak durma eğilimi de tasarımcının(vasıflı işgücünün) güvencesiz bir şekilde istihdam edildiğinin göstergesidir.”(Savul, 2012: 133-134)

Çalışma yaşamına odaklanan güvencesizlik çalışmalarının azımsanmayacak bir kısmı da doğrudan iş güvencesizliğine odaklanmaktadır. İş güvencesizliğini, mevzuattaki kapsamıyla, fesih ihbarı ve işten çıkarma gerekçesi gibi başlıklarla ilişkilendiren anlayıştan, piyasayla uyumlu, çalışanların rekabet etme olanağını arttıracak önlemlerle yeni tarz güvencenin (Özveri, 2011: 282-283) varlığına yönelik değişime dikkat çekilmektedir. Güvencesizlik, belirsizlik gibi kavramlarla birlikte yan yana<sup>80</sup> ve birbirini tamamlayan/yakın kavramlar olarak kullanılır. Kimi çalışmalarda iş güvencesi, doğrudan mevzuat kapsamındaki bir anlama işaret etmektedir:

Gerçek anlamda iş güvencesinden bizim anladığımız işe iade kurumunun mutlak anlamda tüm sonuçlarıyla uygulanmasıdır. Daha açıkçası gerçek anlamda iş güvencesi ve sonuçları; işçinin geçerli bir neden olmaksızın işten çıkartıldığı durumlarda, mahkemenin geçerli fesih nedeni bulunmadığını kabul etmesi halinde işçinin işten atıldığı tarihten yeniden işe başlatılana kadar geçen sürenin ücret ve ücrete bağlı tüm haklarını aldığı gibi, işverenin işe başlatmadığı durumlarda da ücretini almaya devam ettiği, işe iadenin tek istisnasının, yargıcın tarafların arasında yeniden iş ilişkisinin kurulmasının taraflardan birisi açısından katlanılamayacak bir durum oluşması halinde iade yerine tazminata hükmettiği sistemdir (Özveri, 2011: 293).

Bu durumda, iş güvencesi mevzuatta yer alışıyla tanımlanıp, yukarıda sayılan durumlar sağlandığı halde, iş güvencesinin varlığından söz edilmektedir. Dolayısıyla, mevzuat üzerinden sınırları belirlenmiş bir kavram olarak tanımlandığı durumda, sözü edilen yasal uygulamalar da mevzu bahis değil ise kavramın zıddı olan iş güvencesizliğinden söz edebilir. Bu nedenle “iş hukukunun esnekleştirilmesi güvencesizlik olarak tanımlanabilecek yeni durumun hukuki” alt yapısını yaratmaktadır (Özveri, 2011: 294).

---

<sup>80</sup> Bkz. Özveri, 2011: 292.

### 2.2.2. Yaşam ve Sınıf Eksenli Tartışmalar

Türkçe literatürde güvencesizlik tartışmalarının diğer hattında, yaşamın tümü güvencesizlik tartışmasına dahil edilir; bu nedenle çalışma yaşamına bakılırken, çalışma yaşamı dışı da analizlere katılmaktadır. Güvencesizlik, salt çalışma yaşamına odaklanan analizlerdeki gibi, üretim alanındaki dönüşümleri tanımlamakta; ancak bu alanla sınırlı kalmamaktadır. Yaşamın bütününe analizine dahil eden çalışmaları da kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı, güvencesizliği yine üretim süreci dolayısıyla tahlil edip, çalışma yaşamına odaklanmaktadır. Ancak güvencesizlik karşısında tartışmaya açılan önerilerde ya da mücadelede çalışma yaşamı dışında kalan alanlardaki dönüşümden ötürü, mücadeleyi bu alanlarla da bütünleştirip kurmaktadır. Böylelikle ilgi odağı çalışma yaşamının dışında, tartışmanın daha çok bu kısmına taşınmış olmaktadır. Diğer çalışmalarda ise tartışma doğrudan yaşamın bütününe güvencesizleşmesi üzerinden kurulmaktadır. Burada, önce ilk grupta yer alan çalışmalar değerlendirilecek, ardından diğer çalışmaları da detaylandırırken, aradaki bu fark kendini açıkça ortaya koymuş olacaktır.

Bu çalışmalarda da “çalışmanın güvencesizleşmesi olgusunun katmanlı niteliği” vurgulanmaktadır. Ancak güvencesiz çalışmanın belirli süreli istihdamı karşılayan, güvencesizliğin geçici, mevsimlik ve kısmi zamanlı çalışma gibi bir istihdam biçimine referans verilen yaklaşımlar karşısında, Özügürlü (2010: 49), güvencesizliğin “çalışmanın karakterini” tanımlayan boyutuna işaret etmektedir. Yoksullaşma, mülksüzleşme, üretim ve geçim araçlarının sermayeleşmesinin bileşeni olarak proleterleşme sürecinin emek piyasasında neden olduğu dönüşümün karşılığı “güvencesizleştirme” olarak adlandırılmaktadır (Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 66). Meta-dışı alanların metalaşması, mülksüzleştirilerek işgücü piyasasına

dahil olanlar ve yeniden işçileştirilen ücretlilerin günden güne nakit bağımlılığını arttırmaktadır. Diğer taraftan işçi sınıfının kazanılmış haklarının sona erdirilmesi (Özügurlu, 2010: 51), çalışma yaşamının yanı sıra çalışma dışı alanı da kapsamına alan bir güvencesizleştirme kavramsallaştırmasını ifade etmektedir. Odağına yine çalışma yaşamını ve çalışmanın güvencesizleşmesini alırken, mülksüzleşme, yeniden işçileşme ve metalaşmaya yapılan vurgularla, odağı genişleten bir yaklaşımdan söz edilebilir.

Bu başlık altında konumlandırılabilen çalışmalar, işgücü piyasasının esnekleştirilerek, istihdam biçimlerinin çeşitlendiğinden bahsedilmektedir. Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, refah devleti döneminden istihdamın niteliğini “güvenceli”, neoliberal dönemde ise “güvencesiz” olarak kodlamaktadırlar. Neoliberal dönem öncesi istihdam biçim(ler)i, güvencesizlik için referans alınmaktadır. İstihdam biçiminin farklılaştığı ölçüde, beraberinde güvencesizleşmesi de söz konusudur (Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 84). Çalışmanın güvencesizleşmesi, “bölümlere ayrılmış işgücü piyasası içerisinde yer alan”, “farklı istihdam biçimlerini boydan boya enlemesine kesen”, böylelikle “sınıf içi farklılıkları ortak kader çizgisinde yeniden türdeşleştiren bir temel eğilim”dir; eş anlı olarak “enlemesine keserken, türdeşleştirir” (Özügurlu, 2010: 47; Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 82). İstihdam biçimi ve istihdamın niteliği ayırımından hareketle, Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe neoliberalizmin sınıfı farklı istihdam biçimlerine <sup>81</sup> böldüğünü, güvencesizliğin tüm bu istihdam biçimlerinin ortak bir özelliği halini alarak istihdamın niteliği düzeyinde türdeşleştirici/homojenleştirici bir etkide bulunduğunu

---

<sup>81</sup> Metnin aslında “sınıfı istihdam biçimlerine bölmekle” ifadesi geçmektedir. Ancak, “sınıfın farklı istihdam biçimleri ile bölünmesi”nin kastedildiğini düşünmekteyiz. Aksi halde cümle anlamını yitirmektedir.

ifade etmektedirler (Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 82). “[Y]eni işçi sınıfı, yaşamları parçalanırken yazgıları birleşenlerdir” (Özuğurlu, 2010: 47).

Neoliberal uygulamalarla beraber, uluslararası işbölümünün değişimi ve beraberinde çalışma ilişkilerinde meydana gelen dönüşümlerin, işçi sınıfının yapısını da dönüştürdüğü ifade edilmektedir. Dünyada ve Türkiye’deki bu proleterleşme dalgası ile yeni bir işçi kitlesi işaret edilmektedir. Yeni işçi kitlesi ile kastedilen, “yeniden proleterleşme” sürecinde “tarımsal istihdam ve küçük üreticilik hızla çözülürken, buradan kopan kitleler”dir; “dağınık” halde bilhassa hizmet sektöründe istihdam edilirler. “İngiltere’de *çitleme hareketi* (...) sürecinden farklı olarak proleterleşen mülksüz kitleler, yeni dönemde, kitlesel ve seri üretim yapan büyük ölçekli fabrikalarda, *düzenli istihdam* temelinde toplanmamaktadır” (Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 83). Yeni işçi kitlesi, güvencesizler<sup>82</sup> olarak da anılmaktadır. Aslında sözü edilen yeni bir sınıf değil, sınıfın içerisinde meydana gelen değişimdir. Buna sınıf kompozisyonundaki değişim demek de mümkündür. Bu yöndeki değerlendirmelerin asıl vurgusu, yeni bir sendikal yapının gerekliliği konusundadır.

Güvencesiz çalışma, “birleşik bir sınıf hareketinin örgütleyici halkası olarak” sınıf içerisinde ortaklaştırıcı etkisi ile sorunsallaştırılırken, ortaklaşmanın, kapitalizm içerisinde bulunan ilişki setlerini değiştirme ve mevcut olan/oluşabilecek mücadele kapasitesine türdeşleştirme yönündeki etkisine dikkat çekilmektedir (Özuğurlu, 2010: 49). Çalışmanın güvencesizleştirilmesi, bir yandan işçi sınıfının mevcut haklarının tasfiyesi ile de desteklenerek gerçekleşmektedir. Kazanılmış hakların savunulması yönündeki mücadelelerin de güvencesizlik eksenindeki işçi sınıfı

---

<sup>82</sup> Bkz. Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010.

mücadelesinin önemli bir bileşeni olduğunun altı çizilmektedir (Özügürlü, 2010). Güvencesizleşmeye karşı çekirdek işgücünü esas alan ve ücret sendikacılığına odaklanan bir sendikal anlayış yerine, toplumsal hareket sendikacılığı yaklaşımını öne süren bu analizlerde, toplumsal hareket sendikacılığına şu görevler yüklenmektedir:

- Sınıfsal taleplerin toplumsal-politik içerikleri ile diğer toplumsal taleplerin sınıfsal içeriklerini açığa çıkaran ikili bir işlev üstlenmelidir.
- İşyeri ve işkolu ayrımını aşmaya yönelik, işçi sınıfını bir ya da birkaç işkolunda, bölge ve/veya ülke düzeyinde genel ve topyekûn olarak örgütlemeyi önüne koyan bir yaklaşım benimsemelidir.
- Örgütlemeye dağınık ve örgütsüz çevre işgücü olan yeni işçi kitlesini temel almalıdır.
- İşçi sınıfının sendikal mücadelesi ile diğer ezilen kesimler ve toplumsal hareketlerin mücadelesini birleştirme çabası gütmelidir.
- Kadın, göçmen, azınlık gibi kategorilerin sendikal hareket içinde özerk kimliklerini koruma; bu kimliklerden doğan sorunları sendikal talepler olarak formüle etme mücadelesinde olmalıdır” (Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 84-85).

Bu çalışmalarda toplumsal hareket sendikacılığı ve hak temelli bir güvencesizlik/güvencesizleşme mücadelesi vurgusu yapılmaktadır. Böylece güvencesizlik tartışması üretim noktasına odaklanırken, kazanılmış haklar temelinde yürütülecek bir mücadele ile güvencesizler hareketi gündelik yaşamın tümünü kavramış olmaktadır. Üretim ve yeniden üretim alanlarının mücadele ekseninde bütünleştirilerek ele alınması bu yaklaşımların en kritik önermeleridir. Yeniden üretimin refah devletinin olgunlaştığı dönemdeki meta-dışlaştırılmasına karşı, yeniden metalaştırılmasına dönük neoliberal stratejilere karşı, bu alanın hak mücadeleleri bağlamında yeniden formüle edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımda güvencesizlik, hak mücadelesi ve sınıf mücadelelerinin kesişme noktasıdır (Atabek-Çerkezoğlu ve Göztepe, 2010: 85-86).

Yukarıda ilgi odağını öncelikle çalışma yaşamı üzerinden kurup, güvencesizleşme karşısında bir mücadele hattını oluştururken, odağını çalışma yaşamının dışına genişleten yaklaşımlardan bahsettik. İkinci bir eğilim olarak, güvencesizliği yaşamın bütününe odaklanarak kuran çalışmaların varlığından söz etmiştik. Bu çalışmaların genel bir eğilimi, güvencesizliği sanat, sanat emeği temelinde tartışmalarıdır. Sanatın emekle birleşmesi, emeğe dönüşmesi üzerinden güvencesizlik<sup>83</sup> tartışması gelişmektedir. Güvencesizlik ya da bu çalışmalarda kullanıldığı biçimiyle prekarite, bu sürecin bir sonucudur. Küresel kapitalizmin bir üretim süreci ve ürünü olarak sanatı da dışarıda bırakmaz (Artun, 2014:12).

Bu çalışmanın ilk kısmını oluşturan iki bölümde, henüz üzerinde ortaklığa varılmış, net bir tanıımı oluşmamış bir kavram olarak güvencesizlik üzerine farklı ilgi odakları ve analiz birimleri ile genişleyen bir literatüre dair ana hatlar çizilmiş oldu. Uluslararası literatürün bu konuda öne çıkan bir özelliği olarak akademik üretimin yanı sıra, kendi bilgisini ve literatürünü üreten pratikler bütününden de beslenmekte olduğu görülmektedir. Uluslararası literatürdeki tartışmalar, genel olarak Türkçe literatür üzerinde oldukça etkilidir. Türkçe literatürün henüz sınırlı olmasının yanı sıra, Türkçe literatürde kavramsal tartışmaların da ağırlıkla uluslararası literatürdeki tartışmalar ekseninde yürütüldüğü literatüre dair bir saptama olarak ortaya konulabilir. İlk kısımdaki mevcut literatüre dair bu iki bölümün ardından, bu kısım içerisinde yer alan son bölümde, güvencesizliğe yeni bir kavramsallaştırmaya yer verilecektir. Kavramsallaştırmada, ulusal ve uluslararası literatürde yürütülen tartışmaların katkıları ve farklı coğrafyaların özgün dinamikleri için noksan kalan yönler göz önünde tutularak, böylelikle çalışmanın ilk kısmı sona erdirilecektir.

---

<sup>83</sup> Bu tartışmalarda, kavramın orijinalinin çevrilmeden Türkçeleştirilmeye çalışıldığını daha önce de belirtmiştik.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### GÜVENCESİZLİĞE YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA

Çalışma boyunca güvencesizlik kavramından sıklıkla, üzerinde ortaklaşmış, net bir tanımın yapılmamış bir kavram olduğundan bahsedildi. Bu vurgunun birkaç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise muğlaklıktır. Öyle ki muğlaklık, kimi zaman kavramın temelsiz ve özensiz kullanımına da yol açmaktadır. Böylelikle çalışmaların katkısıyla ortaya çıkan bilgi birikimi de karşılaştırılamayan ve birbirinden bağımsız hâle gelmekte, kimi zaman çalışmalarda ortak bir durumun işaret edildiğini anlamayı engellemektedir.

Bir diğeri ise, bu durumun uzantısı ya da diğeri yüzü olarak kavramsallaştırma sorunudur. Böylesi muğlak ve özensiz kullanım, her türlü örnekte yaşanacağı gibi kavramın içeriğini boşaltır; boşluk dolduran bir ‘joker kavram’ haline getirir. Gerçekliğin kavranışı, onun açıklanması, bu amaçla mevcut bilgilerin örgütlenmesi olarak ifade edilebilecek kavramsallaştırma süreci yerine, gerçekliğin basitçe adlandırılması olarak “popüler”/dikkat çeken bir araç olarak kullanımına dönüşür.

Bertell Ollman, Marks’ın çalışmalarında kullandığı yöntemi analiz ederken “dünyadaki her şeyin nedenler, koşullar ve sonuçlar olarak doğrudan veya dolaylı olarak birbirleriyle ilişkili” olduğundan hareket ettiğini vurgulamaktadır. Öğeler arasında karşılıklı bağımlılık içselleştirilmiş, böylelikle “bir şeyin varlığının koşullarını o şeyin ne olduğunun parçası olarak” değerlendirmiştir (Ollman, 2008: 163). Bu çalışmada da güvencesizlik, bugün onu vareden koşullar, aynı zamanda güvencesizliğin ne olduğu ve onun parçaları olarak tanımlanacaktır.

Bu çalışmada takip edilecek kavramsallaştırma sürecine daha yakından bakıldığında şu söylenebilir: Güvencesizliği vareden koşullar ve ilişki ağları, aslında

“güvence”nin kendisine de işaret etmektedir. Güvence, bir anlaşmada taraflardan birinin sorumluluğu üzerine alması, bir teminat, garanti olarak tanımlanır; “alınan sorumluluğa karşı, şüpheyi dağıtmak için ortaya” koyulur.<sup>84</sup> Adım adım ilerlediğimizde, en sade tanımıyla güvencesizlik, güvenceden yoksun olma hâlidir. Yani güvencesizleşme, antlaşmada taraflardan birinin sorumluluğunu üzerine almış iken, sorumluluktan feragat etmesi, böylelikle teminat ve garantiden yoksun olmasıdır. Taraflardan biri sorumluluğa karşı, varolan/olabilecek şüpheyi dağıtmak için ortaya koyulan şeyi geri almış demektir. Ancak burada mevcut tarihsel birikime bakıldığında, sözcüğün sözlük anlamından doğrudan hareket etmeden, içeriği kavrama aktarmak sorunlu olabilir. Bu nedenle, taraflar arasındaki antlaşmada üzerine alınan sorumluluk ve sorumluluktan feragat edilmesi, yani güvencenin lağvedilmesi sözcük anlamından hareket edildiğinde yalnızca sermayenin kontrolünde geçen bir eylemliliğe dönüşmektedir.

Kapitalizmin tarihine bakıldığında ise güvencelerin elde edimi ve yönetilmesini yalnızca sermayeye bırakmak, işçi sınıfı mücadele tarihini yok saymak anlamına gelmektedir. Kapitalizmin farklı dönemlerinde, çıkar ilişkilerindeki farklılaşmalardan da hareketle, çıkar ve güç ilişkilerinin seyrine göre güvenceler varolur. Dolayısıyla kelimenin sözlük anlamından farklı olarak, burada güvenceden söz ederken, salt tek taraflı verilen olarak kurgulanmadığını özellikle vurgulamak gerekir. Her ne kadar kelime anlamını açıklamak adına öncelikle geleneksel sözlüğü esas alsak da, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere bu çalışmada aslolan deneyimin belirleyiciliğidir. Deneyimden türeyen teoriyi esas alan ve ona işaret eden bu çalışma, sözcük ile kavram farklılığından hareketle -olması gerektiği gibi- sözlük

---

<sup>84</sup> [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr)

anlamının ötesinde bir kavramsal içeriğe yaslanmaktadır. Yine başa dönersek, bu çalışmada, güvencesizlik hem tek tek varolmayan güvenceleri ifade ederken hem de bu güvence yoksunluğunun mevcudiyetini mümkün kılan toplumsal ilişki örüntülerini de içerecek biçimde kavramsallaştırılmıştır. Böylelikle güvencesizliğin varlığının koşulları, tıpkı yukarıda söylenildiği gibi, aynı zamanda onun ne olduğu ve onun parçaları olarak ele alınmaktadır.<sup>85</sup> Aşağıda sınıf ve sınıf mücadelesi bağlamında şimdiye kadar işaret edilen ilişki ve içerisindeki taraflar, güvencesizlik kavramı ekseninde somutlanacaktır.

“Güvencesizlik hangi parçalardan oluşmaktadır?”; “Bu parçalar nasıl ilişkilenebilir?”; “Bu parçaların ait olduğu bütün nasıl bir şeydir?”<sup>86</sup> soruları ekseninde ontolojik boyutu ve yine güvencesizliğin bilgisinin nereden ve nasıl edinildiği üzerinden de epistemolojik boyutları ile bir kavramsallaştırma gerçekleştirilecektir. Her cevap, aynı zamanda kavram için bir adım olacaktır; böylelikle sorular cevaplandıkça adım adım kavramsallaştırma tamamlanmış olacaktır.

---

<sup>85</sup> Marks’ın yöntemine açıklık getirirken Ollman, “sermaye sadece fiziksel üretim araçlarını değil, potansiyel olarak o araçların şimdi işledikleri gibi işleyebilmelerini mümkün kılan toplumsal ilişki örüntülerini de içerir” örneğini kullanmaktadır (Ollman, 2008: 163).

<sup>86</sup> Ollman, Marks’ın çalışmalarında takip ettiği yöntemi aktarırken, ontoloji, epistemoloji, araştırma, düşünsel yeniden inşa ve sergileme başlıkları ile beş düzeyden bahsetmektedir. Bu çalışmanın kavramı kurduğu noktada kullanılan bu sorular, Marks’ın ontolojik düzeyde “gerçeklik nedir?” sorusuna yaklaşımının beraberinde getirdiği soruları takip ederek şekillendi. Bkz. Ollman, 2008: 162-163.

### 3.1. ANALİZ BİRİMİ VE İLGİ ODAĞINI NETLEŞTİRMEK: ÜRETİM NOKTASINDAN GÜNDELİK YAŞAMA DOĞRU SINIF VE SINIF MÜCADELESİ

Güvencesizlik, bu çalışma için kapitalist üretim ilişkileri içinde anlamlandırılmaktadır. Bu ilişkiler içerisinde güvencesiz olma işçi sınıfı için ne anlama gelmektedir? Güvencesizliği meydana getiren unsurlar, yani soyutlama açısından kavramın boyutları, yine onun içerisinde olduğu işçi sınıfı ve sermaye sınıfı arasındaki ilişkileri ile belirlenir. Üretim araçlarının sahibi olmayan ve yaşamını idame ettirmek için emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayan işçi sınıfı üyeleri ile semayedar/işveren arasında bir sözleşme yapılmalıdır. Bu ilişki kapitalizm içerisinde verili iken, hayatının idame ettirilmesinin devamına dair şüpheleri ortadan kaldıran, destek olan araçların her biri karşılıklı ilişki içerisinde işçiyi güçlü kılar. İlişkiyi görece güvenceli olarak niteleyen koşulların sağlanması, iş güvencesi, sendikal güvence, sosyal güvence gibi çoğaltılabilecek güvenceler ile somutlaşır. Hem güvenceyi üretim noktasından kuran bu çalışma için, hem de gündelik yaşam deneyimlerinden yola çıkanlar için, iş güvencesi kuşkusuz en önde gelen ve belirleyici güvencelerdendir.<sup>87</sup> Dolayısıyla güvencesizlik tartışmasının da

---

<sup>87</sup> Hürriyet Gazetesi'nin 5 Ekim 2014 İK ekinde yer alan “*Çalışanın Önceliği İş Güvencesi*” başlıklı bir habere göre, *Towers Watsons* isimli bir danışmanlık şirketi Küresel İşgücü Çalışması ve Küresel Yetenek ve Ödül Yönetimi Çalışması başlıkları altında iki çalışma gerçekleştirmiştir. İlki için 26 ülkeden 32.000 çalışanın, diğeri için ise 31 ülkeden 1637 şirketin katılımı ile gerçekleştirilen bu çalışmalara Türkiye’den de büyük ve orta ölçekli 34 firmadan 825 kişi katılıyor. Haberde, araştırma sonucuna göre “Türkiye’de her yaş grubundan çalışanı cezbeden ilk etken **iş güvencesi**” iken, dünyada çalışanları en çok **baz maaşları**’ dikkate alıyor. Türkiye’de çalışanların ilgisini çeken diğer etkenler sırasıyla **kariyer fırsatları**, **emeklilik hakları** ve **baz maaş** oluyor. Aynı araştırmanın 2012 sonuçlarına göre, 6. Sırada olan emeklilik haklarının 2014 yılında 3. sıraya yükselmesi dikkat çekiyor” denilmiştir. Bu da haberin devamında “çalışanların gelecekleri ile ilgili kaygılarının artmasıyla birlikte kendilerini güvence altına almak istemeleri emeklilik hakları ve iş güvencesi konularının önemini ortaya çıkıyor” biçiminde yorumlanmıştır. “Çalışanın Önceliği İş Güvencesi”, Hürriyet İK, 991, 5 Ekim 2014.

merkezinde konumlanır. Güvencesizlik bağlamında, iş güvencesinin çalışma yaşamı dışındaki süreçte de belirleyici olması, merkezi konumunu desteklemektedir.

Yukarıda bahsi geçen tüm bu güvenceler öngörülebilir, planlanabilen, dolayısıyla görece kontrol edilebilir bir geleceğin temelini oluştururken, bu güvencelerin yokluğu belirsizliği, yani geleceğin güvencesizliğini inşa etmiş olur. Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere, güvencesizlik karşılıklı sınıf ilişkisinde anlaşılmaktadır. Bu ilişkinin niteliği, tanımlayanı, güvencesizliktir. İlişki daha başından kuruluş biçimi itibarıyla, bu şekildedir. Burada kapitalist sistem içerisinde sınıflararası ilişkinin mutlak güvencesizlik ile kurulduğunu söylemiş oluyoruz. Bu ilişki farklı dönemlerde ve coğrafyalarda farklı eğilimlerle güvencesizlik niteliğini korusa da, görece güvenceli olarak tanımlanabilecek hâle gelmiştir. Yani sınıflararası ilişki asli niteliği olan güvencesizliği korumuştur; ancak somut birtakım güvencelerin yarattığı koşullar ile ilişki içerisinde, işçi sınıfının görece güvenceli deneyiminden de söz etmek mümkündür.

Sosyal refah devleti uygulamalarının yoğun olarak deneyimlendiği süreç, görece güvenceli olarak ifade ettiğimiz bu düzeyin vücut bulmuş hâlidir. Sürecin görece güvenceli olarak tanımlanmasını oluşturan koşullar ise yine sınıflararası ilişkinin eğiliminde belirlenir; ilişkiye dışsal değildir. Yani ilişki bağlamında bu koşullar oluşmakta/dönüşmekte ve yine ilişki bağlamında, taraf olarak işçi sınıfını güvencesiz, görece güvenceli vb. olarak konumlandırmaktadır.

İşçi sınıfının sermaye sınıfı ile kurduğu ilişkide, hayatının idame ettirilmesinin devamına dair şüpheleri ortadan kaldıran, destek olan araçların her biri, karşılıklı ilişki içerisinde işçiyi güçlü kılar demiştik. Kurumsallaşmış güvence mekanizmalarının da bu ilişki içerisinde işçiyi güçlendiren, sermayenin

belirleyiciliğinin ağırlığını değiştirebilen bir ortama imkân verebileceğini belirtmiştik. Kurumsallaşmış güvence mekanizmaları uygulamada gerçekleşmese dahi, oluşturdıkları dayanak ilişkinin keyfi ve tamamıyla sermayenin belirleniminde yönlenmesine engel teşkil eder; sermayeyi bunun için yükümlülük altına sokar. Örneğin 4857 sayılı İş Kanunu'na göre, iş güvencesi işçiye o işte mutlak bir istihdam sağlamaz; ancak işveren tarafından (30 veya daha fazla işçinin çalıştırıldığı işyerlerinde, en az 6 aylık kıdem mevcutsa ve belirsiz süreli iş sözleşmesi ise) fesih bildirim süresi dışında, iş sözleşmesinin feshedilmesini geçerli sebebe dayandırma zorunluluğu getirir.<sup>88</sup> Kıdem tazminatını da bir tür “önleyici güvence” olarak okumak mümkündür. Kıdem tazminatı da İş Kanunu'nda belirtilen koşullar çerçevesinde, işveren için sözleşmenin feshedilmek istenildiği durumda bir maliyet unsuru olması dolayısıyla, işçi için bir güvence olarak okunabilir.<sup>89</sup> Güvenceler aynı zamanda diğerlerinin etkisi üzerinde de destek oluştururlar. Örneğin kıdem tazminatı uygulaması, iş güvencesini güçlendiren bir uygulama olarak da değerlendirilebilir, hatta TİSK (2011) tarafından belirtilen görüş ve önerilerde işsizlik sigortası ve iş güvencesinin mevcudiyeti dahilinde, kıdem tazminatı kendisine alternatif oluşturan bu güvenceler karşısında işletmeler üzerinde ağırlık oluşturan ve yeniden düzenlenmesi gereken bir uygulama olarak ifade edilmektedir. Ataman'ın (2014: 96)

---

<sup>88</sup> Detaylar için bkz. Süzek, 2012.

<sup>89</sup> TİSK Başkanı Tuğrul Kutadgobilik (2009), kıdem tazminatını Türkiye'de işverenler için “pranga” olarak nitelemektedir: “Türk işverenini uluslararası rekabet mücadelesinde zayıf bırakan kıdem tazminatı sorununa duyarsız kalınmaz. Kıdem tazminatı konusu Üçlü Danışma Kurulu'nda 2821 ve 2822 sayılı Kanunlarla eşanlı olarak ele alınmalı ve Türk İşvereni ayağındaki kıdem tazminatı prangasından kurtarılmalıdır.” TİSK, 2011 yılında işveren kesiminin taleplerini sunduğu *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun Temel Görüş ve Önerileri* başlıklı dokümanda, kıdem tazminatı üzerine yansıttığı görüşleri, güvence-kıdem tazminatı-sınıflararası güç ilişkisi ile işaret ettiğimiz noktayı desteklemektedir: “Dünyanın güçlü ekonomileri ile rekabet etmek ve ayakta kalmak zorunda olan Türk Sanayii, bu rekabette dünyanın en ağır kıdem tazminatı yükünü taşımaya devam etmektedir. Nitekim Türkiye, Dünya Bankası verilerine göre kıdem tazminatı yükünün ağırlığı bakımından dünyada birinci sıradadır. İşten çıkarmanın zor ve yüksek maliyetli olması, işe girişin de aynı ölçüde zorlaşması sonucunu doğurmaktadır.” (TİSK, 2011)

da ifade ettiği gibi sınıfsal mücadele içerisinde kıdem tazminatının bir hak olarak elde edilmesinin ardından yasal olarak düzenlenmiştir: “İşçiler kıdem tazminatını diğer tüm haklar gibi kendilerine güvence oluşturacak ve yaşam düzeylerini korumalarını sağlayacak bir hak olarak öne sürmüşlerdir.”

Sözünü ettiğimiz ve yukarıda birkaç örnekle de somutladığımız kurumsallaşmış güvencelerin dışında, bunların yokluğu ya da eksikliği/yetersizliği hâlinde diğer bir güvence sağlama biçimi aile, hemşerilik vb. aracılığıyla ya da sendikal örgütlenmelerin dışında çalışanların bir araya gelerek oluşturduğu farklı platformlarla, enformel düzeyde gerçekleşmektedir. Enformel güvenceler<sup>90</sup> olarak tanımlayabileceğimiz bu güvenceler tamamlayıcı ya da ikâme edici nitelikte olabilirler.

Nihayetinde, kapitalist üretim ilişkileri altında, sınıf ilişkilerinin kurulumuna ilişkin olarak, işçi sınıfının mutlak güvenceli olduğu bir dönem yoktur. Bu yüzden yeni bir kavram ya da durum olarak güvencesizliği tanımlamak, yeni bir sınıf olarak güvencesizleri tartışmak, bu tarihsel bakışı ve tarihsel kapitalizmin bu özelliğini reddetmek anlamına gelmektedir. Ancak kapitalizmin farklı dönemlerin elde edilen ya da yitirilen farklı güvencelerden söz edilebilir.

Aşağıda tekrar değinileceği üzere, işçi sınıfının durum ve deneyimlerini de imleyen bir kavram olarak güvencesizlik, aynı zamanda güvencesizleşmeye karşı koyan süreçlerle de bugün gündemdedir. Uluslararası literatürde kavramı bu

---

<sup>90</sup> Konya Organize Sanayi Bölgesi’nde işçi ve işverenlerle yapılan görüşmeleri içeren bir alan çalışmasının bulgularında da enformel güvence vurgusu görülmektedir. İşverende güven algısı yaratarak, işçinin kendisine enformel güvence sağlaması şu şekilde aktarılmıştır: “İşverene yeterli ölçüde güven verildiğinde elde edilecek kazanımlar somut ve hızlı bir şekilde ortaya çıkmakta, böylelikle pek çok işçi açısından “işverenin güvenliğini sağlamak” esaslı bir gaye haline gelmektedir. Fakat her işçi böyle bir güvene mazhar olamayacağından işverene yakınlığa göre işçiden işçiye değışen bir enformel güvence ortaya çıkmaktadır.” (Durak, 2012: 76)

m¼cadele içerisinde vareden ve m¼cadelenin birikimi ¼zerinden tartışmaya açan, g¼ndeme taşındığından daha ¼nce bahsedilmişti. Eşitsiz sınıf ilişkileri içerisinde ilişkinin kuruluşunun aynı zamanda koşullarından biridir g¼vencesizlik ve sabit değil, değişken/değişebilir niteliktedir.

Odağını sınıflararası ilişkiden kuran bir kavram olarak g¼vencesizlik, sınıf yapısı olarak işçi sınıfından s¼z eder.<sup>91</sup> Kavramı buradan kurmakla beraber, bu çalışmada g¼vencesizliėin sınıf içi ilişkilere etkisinden hareket edilmekte, dolayısıyla aşağıda sınıf deneyimi başlığında belirtileceği ¼zere, sınıf içi ilişkilere, işçi sınıfı oluşumuna ışık tutmak amaçlanmaktadır. Ancak bu iki kavram setinin birbirinin alternatifini olarak g¼r¼lmediėi, ele alınan kavram setinin bağımsız değil, diğeriyle ilişkili olarak ele alındığı vurgulanmalıdır.

G¼vencesizlik kavramı, parçalara (sınıflararası ilişkiler), bu parçaların nasıl ilişkilendiğine (sınıflar m¼cadelesi) ve bu parçaların ait olduğu b¼t¼ne (kapitalist ¼retim ilişkileri) içkin olarak açıklanmalıdır.

Burada ¼zellikle literat¼rde ¼zerinde durulan ilgi odağı kavrayışını, bu çalışma için de netleştirmek gerekmektedir: Kapitalist ¼retim ilişkileri içerisinde, sınıflar arasındaki ilişki bağlamında gerçekleşen g¼vencesizlik nereden bakarak okunmalıdır? İlgi odağı neresi olacaktır? Literat¼rde iki ana ilgi odağının varlığından s¼z edilmişti. Bu çalışmada g¼vencesizlik, sınıflararası ilişkilerin aslolarak belirlendiği yer olan ¼retim noktası, çalışma yaşamından hareketle ele alınacaktır. Hareket noktası çalışma yaşamında sabitlenirken, çalışma dışı yaşam da bu noktadan

---

<sup>91</sup> Ollman'ın, Marks'ın soruna g¼re sınıf tanımı yaptığı analizinden hareketle, ¼ė¼tle ve eğin sınıf yapısı ve sınıf oluşumuna dair odak farklarını ř¼yle ¼zetler: “ Marks, işçi sınıfından bahsettiğinde, irdelediği meselenin bağlamına uygun olarak, bir sınıf yapısı olarak işçi sınıfından ya da bir oluşum olarak işçi sınıfından bahsediyor olabilir. İlk durumda odak noktasında, işçi sınıfının başta burjuvazi olmak ¼zere diğer sınıflarla ilişkisi vardır; ikinci durumda ise odak noktası, işçi sınıfının kendi içindeki ilişkilere, s¼zgelimi ¼rg¼tlenme pratiklerine ya da muhtelif bilinç biçimlerine vs. kaymıştır.” (¼ė¼tle ve eğin, 2007: 37)

yola çıkarak ilgi odağı içerisine dahil edilecektir. Bu anlamda, sosyal güvenlik-sosyal koruma sisteminde de çalışma dışı yaşam ele alınabilir. Dolayısıyla burada, yaşamın tümüne yayılan yaklaşımlardan farklı olarak, her iki alanı da içerirken ilgi odağını eşit düzeyde sabitlemeyen ve böylece öncelikli olarak üretim noktasına odaklanan bir yaklaşımın benimsendiğinin altını çizmek gerekir.

Güvencesizliğin, tarihsel bir bağlamda, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde kendini var ettiğinden söz edilmişti. Zamansallık ve coğrafyanın bu bağlamın belirleyiciliğinde durumu nedir? Bağlamın çevrelediği ve sabitlediği, her devir ve coğrafyaya dair sabit bir güvencesizlikten bahsedilebilir mi? Bu soruların cevabına dair yukarıda sosyal refah devleti uygulamaları üzerinden aslında bir açıklık getirmiş oluyoruz. Aşağıda küresel kapitalizmde geç kapitalistleşme deneyimi başlığı altında bu tartışma yeniden açılacaktır.

### **3.2. NEOLİBERAL DÖNEMDE GEÇ KAPİTALİSTLEŞME DENEYİMLERİNE ODAKLANMAK**

Güvencesizleşme olgusunun içerisinde gerçekleştiği bağlamı ve bütünü görmek önemlidir; çünkü kavramı ve olguyu o bütün ve bütün içerisindeki ilişkiler bağlamında tanımlıyor ve ele alıyoruz. Kavram, bu bütün içerisinde anlamlı ve önemlidir. Güvencesizlik işçi sınıfının deneyimi olmasının yanı sıra emek ve sermaye arasındaki karşılıklı ilişkide anlam kazanıyor demiştik; bu deneyim, ilişkinin diğer tarafı olarak sermaye için de anlamlı ve önemlidir. Aynı zamanda, daha geniş bağlamda, işçi sınıfı ve sermaye arasındaki ilişkilerin ana çatısını oluşturan kapitalist üretim ilişkileri içinde, sistemin devamlılığını sağlar. Güvencesizliği oluşturan parçalar ve bunların ilişkilene şekli, kapitalist üretim

ilişkileri içerisinde gerçekleşmektedir. Öyle ise güvencesizlik, onu oluşturan parçalardan ve aynı zamanda ilişkilerden oluşur. Bu ilişkiler ve parçalar da, kapitalist sistem içerisinde var olmakta ve sistem dahilinde yeniden üretilmektedirler.

Kapitalist sistem içerisinde, işçi sınıfı üyeleri için güvencesizlikten söz etmek adına, içinde bulunulan ve karşılıklı var edilen ilişki ağlarını ortaya koymak gerekmektedir. İşçi sınıfı üyeleri yaşamını nerede ve nasıl idame ettirmektedirler? Farklı coğrafyalarda güvencesizlik deneyimi farklılaşmakta mıdır? Farklı coğrafyalarda, farklı güvencesizlik deneyimleri<sup>92</sup> yaşanabilir ya da tam tersine ama aynı anlamı işaret ederek, farklı güvencelere sahip olunabilir. Ancak farklı tezahürler, ortak nedenin ürünleri de olabilir. Ortak nedenin, kapitalist sistem içerisinde yukarıda sınıflar arası ilişkilerden kaynaklandığına işaret etmiştik. Öyle ise farklı tezahürlerin oluşma nedeni nedir? Bu sorudan hareketle Türkiye’de güvencesizlik deneyiminin özgünlüğüne de açıklık getirmiş olacağız.

Coğrafi açıdan farklı tezahürlerin mümkün olduğunu belirttik. Daha önce literatür değerlendirmesinde sosyal refah devleti uygulamalarının yaygın şekilde uygulandığı Altın Çağ olarak da ifade edilen, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp, 1970’lere kadar uzanan dönemin “görece güvenceli” olarak nitelendirildiğinden söz etmiştik. Kuşkusuz bu tanım genel eğilimi ifade etmekle birlikte, küresel düzleme dönük mutlak anlamda genelleştirilebilir bir nitelik taşımamaktadır. Söz konusu dönemde sermaye birikiminin düzenlenmesindeki farklılıklar, çalışma ilişkileri ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde de etkili olmuştur. Sınıflar arası ilişkiler yeni güvence biçimlerinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

---

<sup>92</sup> Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler ve farklı güvencesizleşme deneyimlerinden hareket ederek, Türkiye özelinde farklı güvencesizleşme derecelerine ilişkin geliştirilmeye çalışılan farklı iki çizelge örneği için bkz. Ek 3 ve Ek 4.

Sözü edilen ilişkilerin farklı zaman dilimleri içerisinde farklı biçimlerdeki tezahürü, zamansal açıdan sözü edilen ilişkilerin kuruluşunun farklı coğrafyalarda büründüğü desenlerden kaynaklanmaktadır. Üretim ilişkileri kapitalist sistem dahilinde farklı coğrafyalarda da birbiriyle ilişkilidir. Bu da güvencesizlik tartışmasında Türkiye için özgün ancak küresel ölçekte kapitalist sistem içerisinde oluşan ilişkilerden ve diğer coğrafyalardan bağımsız bir tartışma yürütülemeyeceği anlamına gelir. Sosyal olguların içinde bulundukları ortama göre biçimlendiği (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 48) bilgisinden hareketle, güvencesizliği Türkiye bağlamında tartışırken, uluslararası ölçekte meydana gelen sosyo-ekonomik değişimleri ve etkileşimi değerlendirmek gerekir. Amin'in (1980: 2-3), kapitalist toplumun toplumsal yeniden üretimini değerlendirirken, kapitalist dünya sistemindeki ulus devletlerin içsel ekonomik işleyişlerinden hareket etmenin yetersiz olduğunu söyleyerek, küresel düzeyde bir çözümleme yapmanın gerekliliğine yaptığı vurguyu burada hatırlayabiliriz. Böylelikle Türkiye'de güvencesizlik için belirleyici koşullara bakarken, ulusal düzeyle yetinmeyip, uluslararası ölçekte kurulan/konumlanılan ilişkilere referansla değerlendirme yapılması gerekliliği belirginleşir. Uluslararası literatürde yapılan mevcut güvencesizlik tartışmaları da zaman zaman belirli coğrafi-politik odaklanımları ve buna karşın genellemeci yaklaşımları nedeniyle eleştirilmektedir. Örneğin Neilson ve Rossiter (2005), daha önce uluslararası literatürde baskın eğilim olarak işaret ettiğimiz Batı merkezci yaklaşıma karşı, gelişmiş ülkelerdeki güvencesiz çalışmada görülen mevcut artışın, kapitalizmin tarihinin yalnızca küçük bir parçasını oluşturduğunu, oysa ki daha geniş bir açıdan yaklaşıldığında güvencesizliğin (*precarity*) hem coğrafi hem de tarihsel açıdan norm haline geldiğini belirtmektedir.

Somutlamak gerekirse, Türkiye’de güvencesizlik tartışılırken, birbiriyle içsel bağlantıya sahip üç ana hattın temelde belirleyici olduğu söylenebilir: Bunlar, Türkiye’nin küresel kapitalist sistem içerisindeki konumlanması, küresel kapitalizme eklemlenme biçimi bağlamında, neoliberal evrede ilk olarak, işgücü piyasası, ikinci olarak sosyal güvenlik-sosyal koruma sisteminin dönüşümü ve üçüncü olarak kırım dönüşümüdür. Bu üç hat, birbirinden bağımsız değil, aksine birbiri ile bağlantılı olarak düşünülmelidir.

### **3.3. GÜVENCESİZLİK DENEYİMLERİNE ODAKLANMAK**

Daha önce güvencesizliğin sermaye ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiden ve sınıfların çıkarları ve/ya mücadeleleri ekseninde şekillendiğini belirtmiştik. Bu ilişki ekseninde kendini var eden bir kavram olarak, nesnel bir durum tanımından öte, öznel (işçi) sınıf deneyimine de işaret etmektedir. “Doğayı dönüştürme sürecinin bizzat içinde” olmaları, işçilerin “sistemin sürekli gelişim içinde olma özelliğini daha iyi görebilecekleri ve anlamlandırabilecekleri bir konumda bulunmanın ayrıcalığını[n]” da sahibi olmalarını sağlamaktadır (Ollman, 2008: 36).

Bu çalışmada güvencesizlik, hem sınıflararasındaki ilişkiye dair bir kavram olarak ilişkiye odaklanan hem de karşılıklı ilişki esnasında sınıf içi ilişkileri de ele alan iki düzeyde konumlandırılmaktadır. Sınıflararası ve sınıf içi ilişkileri birbirini etkileyen ilişki setleri içerisinde görülüp, bu karşılık içerisinde ele alınmaktadır. Kavram, işçi sınıfı açısından varolanı anlamdırmaya çalışan bir kavram olarak değerlendirildiğinden, bizatihi işçi sınıfı üyelerinin deneyimlerine ve deneyimlerinin öğreticiliğine başvurulması, güvencesizlik tartışması için bu çalışmada oldukça önemli bulunmaktadır.

## İKİNCİ KISIM

### TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de güvencesizleşmenin olgusal dayanaklarına yer verilecektir. Öncelikle, Türkiye’de güvencesizleşme işgücü piyasası, sosyal koruma ve kırım dönüşümü temelinde, nesnel ve yapısal temellerine yerleştirilecek; ardından ise, çalışma kapsamında gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları, “Çalışma ve Çalışma Yaşamı”, “Kır-Kent ve Kuşaklararasılık”, “Çifte Güvencesizleşme: Gündelik Yaşam/İş Dışı Yaşam” başlıkları altında özgün bir tasnif eşliğinde sunulacak ve tartışılacaktır.

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

### **TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ**

#### **VE ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

Bu bölümde Türkiye’de güvencesizleşme sürecinin oluşum dinamiklerine değinmeden önce, ilk başlık altında küresel bağlama değinilecektir. Ardından Türkiye’de güvencesizleşme sürecinin bağlamını kurarken, güvencesizleşmenin oluşum dinamikleri başlığı altında işgücü piyasası, sosyal güvenlik ve sosyal koruma ve son olarak kırsal dönüşümü başlıkları takip edilecektir. Sonrasında araştırmanın metodolojisi aktarılarak, bulgularına yer verilecektir.

#### **4.1. TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİNİ KAPİTALİZMİN DÖNÜŞÜM PRATİKLERİNDE ARAMAK**

Çalışmanın önceki bölümlerinde, güvencesizlik tartışmasında Türkiye’nin küresel kapitalist sistem içerisinde konumlanışının önemli olduğu vurgulanmış, güvencesizliğin işçi sınıfı ve sermaye sınıfı arasındaki ilişki çerçevesinde tanımlandığı belirtilmişti. Küreselleşme sürecinde, sermayenin değerlenme ve birikiminin ulus aşırı bir düzeyde gerçekleşmesinden hareketle, tanımladığımız ilişkinin bu süreçle bağlantısını kurmak gerekmektedir. Sermaye birikiminin gerçekleşme düzeyinin küresel ölçek olarak yeniden belirlendiği küresel kapitalist evrede, çalışma ilişkileri ve işgücü piyasası yapıları da belirgin bir dönüşüm geçirmiştir (Standing, 1999; Munck, 2003). Bu dönüşümün işçi sınıfı açısından sonucu, mülksüzleşme ve işçileşme temelinde gerçekleşen güvencesizleşme olgusunda gözlemlenmektedir. Üretimin küresel ölçekte yapılması yönündeki gelişmeler, tek tek ülkelerin sanayileşme stratejilerini buna göre yeniden yapılandırmasını beraberinde getirmiş, bu ise yeni üretim koşulları ve çalıştırma

biçimlerine paralel olarak gelişen güvencesizlik olgusunu, üretimin ölçeğine koşut olarak küresel bir düzeye taşımıştır. Bir diğer ifadeyle, kapitalist üretim koşullarında tarihsel olarak farklı seyirler izleyerek var olmuş olan güvencesizlik olgusu, küresel düzlemde derinleşerek yaygınlaşmıştır. Bu anlamda, uluslararası literatürde kavramın farklı yaklaşımlar etrafında ele alındığı ilk bölümden hareketle, küresel bir güvencesizleşme olgusundan söz etmek mümkün gözükmektedir.

Bu dönüşümün sermaye birikiminin gerçekleşme ölçeği bakımından ulusal ve küresel bir zemini bulunmaktadır. Sözü edilen bu ulusal ve küresel zemin, bu bölüm altında ele alacağımız üzere, uluslararası işbölümünün değişen yapısı ile tek tek ülkelerin bu sürece eklenme tarzları arasındaki ilişki içerisinde anlaşılabilir. Kapitalist üretim zincirlerine hangi düzeyde dahil olduğu ve uluslararası işbölümüne yakından bakmak bu açıdan açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Uluslararası yeni işbölümü altında üretimin, -üretici ya da satın alıcı- meta/değer zincirleri ile küresel ölçekte örgütlendiği günümüz evresinde, küresel üretim, işgücü piyasalarını güvencesizleşme doğrultusunda karakterize eden ana özellik olarak belirlemektedir. Bununla birlikte, sosyal politika uygulamalarının değişen eğilimi, dışsallaştırılan işgücü maliyetleri ve metalaştırma, çalışma ve çalışma dışı yaşamı ya da yeniden üretim alanını güvencesizleşme temelinde etkilemektedir.

Uluslararası yeni işbölümü, “imalat süreçlerini, dünya çapındaki değişik merkezlerde yapılan kısmi imalatlara giderek artan biçimde parçalanmaya zorlayan” eğilim olarak ifade edilebilir (Erdoğan, 2006: 56).<sup>93</sup> Teknik işbölümü; üretim

---

<sup>93</sup> Uluslararası yeni işbölümü ile karşılaştırma yapabilmek adına geleneksel uluslararası işbölümüne dair kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Geleneksel uluslararası işbölümünün geçerli olduğu 19’uncu yüzyıl ve 20’nci yüzyılın ilk yarısını kapsayacak şekilde “merkez –sömürgeci ülkeler sınai üretimde, çevre, sömürge ve eski sömürge ülkeler de tarım ve madencilikte yoğunlaştılar. Uluslararası işbölümünün bu aşamasında ileri kapitalist ülkelerdeki şirketler açısından üretim için önemli olan,

sürecinin parçalanması ve işçilerin bu parçalanmış yapıda, üretimin farklı aşamalarında uzmanlaşması demektir. Sosyal işbölümü ise çalışanların farklı meslek ve işlere sahip olduğu koşullarda, “bir firmanın bazı işleri ve işlevleri, bu işler ve işlevlerde uzmanlaşmış kendi dışındaki firmalardan temin etmesi”dir (Erdoğan, 2006: 132). Son olarak üretimin farklı coğrafyalarda uzmanlaşması da mekânsal işbölümü olarak adlandırılır (Harvey, 2008). Bu üretim süreçleri birbirinden bağımsız değil, aksine birbiri ile iç içe geçmişlerdir.

Bir ülkenin neyi üreteceği, o ülkenin dışında, kurduğu sosyal ve politik ilişkilerle de bağlantılıdır. Küreselleşme süreci ile birlikte yukarıda kısaca tanımladığımız uluslararası mekânsal işbölümünde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerle öncesinde ulusal düzeyde varlık ve biçim kazanan teknik ve sosyal işbölümü de beraberinde küresel bir seviyeye taşımış, bu da kapitalizm içerisinde merkez ve çevre olarak ifade edilen ülkelerin üretim süreçleri üzerinde etkili olmuştur (Cohen, 1991: 125-129).

Mekânsal işbölümü kapsamında, kapitalist emek sürecindeki yeniden yapılanma ile beraber, 1960’lı ve 1970’li yıllarla birlikte, sanayi üretiminin emek yoğun bölümü merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru aktarılmaya başlanmıştır. Bunda asıl etken ise çevre ülkelerdeki emeğin merkeze kıyasla örgütsüz ve ucuz oluşudur. Üretim sürecinin parçalanması, ulaşım ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler de ürünün farklı yerlerde üretim ve pazara sunumunun gerçekleşmesinde kolaylık oluşturmuştur (Harvey, 2004). 1950 ve 1960’lı yıllarda, dünya ekonomisi, Fordist birikim koşullarında, sermaye birikiminin gerçekleştiği ulusal ölçek doğrultusunda, farklı ulusal ekonomilerin bir araya gelmesi ile tanımlanıyordu.

---

gereken hammaddelerin bağımlı ülkelere kesintisiz ve sorunsuz akışının sağlanmasıydı.” (Erdoğan, 2006: 133)

Üretimin organize edilmesi, eğilim olarak ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşmekteydi (Gereffi, 1995). Yeni uluslararası işbölümü olarak adlandırılan ve üretimin organizasyon sürecindeki farklı eğilimlere dikkat çeken olguda, aslen sanayileşmiş ülkelere geç kapitalistleşen ülkelere doğru sermaye akımı belirleyicidir. Böylelikle yarı çevre olarak isimlendirilen yeni sanayileşen ülkeler ortaya çıkmıştır (Fröbel, vd., 1982: 55-59, 91-93). Bu ülkelerde sözü edilen sermaye aktarımı ile ihracata yönelik üretim yapıldığından ve yabancı sermaye de ucuz ve örgütsüz işgücü nedeniyle bu bölgelere yöneldiğinden, bunu idame ettirecek ortamın sağlanması ve devam ettirilmesi gerekmektedir. Bu da o ortamı sağlayacak bir endüstri ilişkileri sistemine gidilmesi ve işçi haklarının baskılanması anlamına gelir (Cohen, 1991: 125; Coffey, 1996: 50, 53; Erdoğan, 2006: 134).

1980'li yıllarla birlikte uluslararası yeni işbölümünde meydana gelen değişiklikler üzerine de sonraki süreç için daha yeni uluslararası işbölümü kavramı kullanılmaktadır (Coffey, 1996: 55-57). Bu süreçte ise diğerinden farklı bir eğilim olarak geç kapitalist ülkelere doğrudan sermaye yatırımı gerçekleştirilmemesi söz konusudur. Bu sefer çok uluslu şirketler, geç kapitalistleşen ülkelerdeki şirketlerle taşeron ilişkisi kurarlar. Yerel firmalar ile kurulan bu taşeron ilişkisi ile fiziki üretim bu noktalara kaydırılır (Erdoğan, 2006: 137). Hem yeni hem de daha yeni uluslararası yeni işbölümünün bu çalışma için Türkiye'de güvencesizlik tartışmasında neden önemli olduğu noktası da bu aşamada netleşmektedir. Türkiye'deki koşulların yalnızca ulusal düzeyde düzenlemeler olarak ele alınmaması gerekliliği, Türkiye'nin yeni/daha yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde nerede durduğu sorusuna götürür. Zira bu konum, Türkiye işgücü piyasasının koşulları için de belirleyicidir.

Ulaşım ve iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmelerle üretimin dünya çapından örgütlenmesi gerçekleşmiş, yedek sanayi ordusu bu örgütlenme üzerinden parçalanmış iş sürecinde çalışma yaşamına dahil olma uğraşına girişmiştir (Fröbel, vd., 1982: 55; Cohen, 1991). Sermayenin değerlendirme ve birikimi için gereken sınır koşullarının değiştirilmesi, “yani dünya piyasasının üretim merkezlerinden beklediği” gereklerin değiştirilmesi ile birtakım ülke ve girişimler üzerinde etkilidir. Politika ve sermaye değerlendirme stratejileri buna uygun biçimde düzenlenmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2006: 57-58).

Gereffi (1995: 219-221), küresel meta zincirlerine ait, “üretici yönlendirmeli” ve “satın alıcı/tüccar” yönlendirmeli olarak iki farklı örgütlenmeden bahsetmektedir. Bu yapılar da, geç kapitalistleşen ülkelerdeki firmaların ve istihdam edilen işçilerin ulusal düzeyi aşan biçimde hangi koşullarda küresel ekonomiye eklemleneceği üzerine açıklayıcıdır. Üretici yönlendirmeli meta zincirleri, otomotiv ve bilgisayar sanayileri gibi sermaye ve teknoloji yoğun endüstriler ile karakterize olur. Bu endüstriler, ulus ötesi bir coğrafi dağılım içerisindedir. Bu meta zincirinde farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler yer alır (Gereffi, 1995: 219).

Satın alıcı/tüccar yönlendirmeli meta zincirleri ise büyük perakendecilerin, marka ürünler/tüccarı (*brand-name merchandisers*) ve ticaret şirketleri ile adem-i merkeziyetçi üretim ağlarına referans yapar. Bu ağlar daha çok çeşitli ihracatçı ülkelerde, sıklıkla da üçüncü dünya ülkelerinde konumlanmaktadır. Üretici yönlendirmeli meta zincirlerinden farklı olarak, satın alıcı/tüccar yönlendirmeli meta zincirlerinde, ev eşyası, oyuncak, tekstil ürünleri, ayakkabı gibi katma değeri düşük ve emek yoğun tüketim mallarının üretimi söz konusudur (Gereffi, 220-221). Gereffi örnek olarak Nike, Reebok, The Gap gibi firmaların, çevre ülkelerde kendi adlarına

Üretim meknları olmadığından söz eder. Bir diğer ifade ile bu firmalar evre lkelerdeki üretim meknlarıyla kurdukları meta zinciri iliğkisini satın alıcı/tüccar bir konum ve biçimde kurmuğtur. Sattıkları markalı ürünlerin tasarım ve pazarlamasını kendileri yapar, fakat üretimini gerekleğtirmezler. Marka sahipleri üretim sistemini kontrol ederler. Bu ynetiğim biçimindeki anağirketlerin rolü üretim ve ticaret ağlarının kurulması ve zincirin bir bütün oluğturmasıdır. okulusluğirketlerin markalar yaratarak merkezi üretim süreçlerini -tasarlama, pazarlama, dağıtım-yönlendirirken malların üretimi fason anlağmalar yoluyla, ihracata yönelen ülkelerde, özellikle GO’de yapılır. Bu ynetiğim biçiminde üretim ve dizayn ağamaları birbirinden tamamen ayrılmığtır (Gereffi, 1995: 221).

Küresel retim düzenlenmesi anlamında kullanılan küresel fabrika terimi yukarıda bahsi geçen küresel meta zincirleri ile paralel biçimde çokuluslu sermaye ve tağeron iliğkilerini içermektedir (zuğurlu, 2003a). Yeni ve daha yeni iğblm doğrultusunda (Coffey, 1996) güvencesizlik tartığmasında, emek-sermaye iliğkisinin nasıl dnğtğ geç kapitalistleğen ülkeler ve alığmamız özelinde Türkiye için önemlidir. Farklılıklar barındırsalar da, tüm bu yaklağımlar özde üretim küresel düzeyde rgtleniği ve bu bağlamda farklı bölgelerde bu örgütlenmeye farklı dahil oluğların altını çizmektedir. Bu dahil oluğ, o bölgenin (ulus düzeyinde de söz edilebilir) kendine has özellikleri ile ilgilidir. Bununla birlikte örgütlenmeye dahil oluğ da o bölge üzerinde etkileyici olacaktır. Ya da kısaca “dünyamızın bir ‘küresel fabrikaya’ dnğyor olması”, iğileğme süreçlerinde ve iğgc piyasalarında yeni dinamiklerin harekete gemiğ olması anlamına gelmektedir” (zuğurlu, 2003a: 203) yle ise güvencesizlik tartığmasında da, tartığılan bölgeler için bu özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.

## 4.2. TÜRKİYE’DE GÜVENCESİZLEŞMENİN OLUŞUM DİNAMİKLERİ

Türkiye’de güvencesizlik deneyimlerine yakından bakmadan önce, güvencesizliğin deneyimlendiği koşulların çerçevesini somutlaştırmak gerekmektedir. Ancak bundan önce bir sınırlandırma yapmak faydalı olacaktır. Türkiye’de işgücü piyasası ve sosyal politika ile sosyal güvenlik ve sosyal korumanın neoliberal dönüşümü teması pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu bölümde neoliberal dönüşümün sonuçları tüm ayrıntılarıyla değil; kuramsal kısım, kavramsal tartışmalar ve çalışmanın ampirik sonuçları arasındaki bağı oluşturacak biçimde kaleme alınacaktır.

Güvencesizlik, ilk bölümde detaylıca ele alındığı üzere, henüz literatürde üzerinde netlik sağlanmayan bir kavram iken, çalışmada kavramın nasıl ele alındığı önceki bölümde açıklanmıştı. Üretim noktasının, güvencesizliği kavramada ana hareket noktası olduğu ve dolayısıyla öncelikle çalışma yaşamındaki dönüşümlere bakmak, beraberinde de çalışma dışı yaşamı ele almak gerektiği ifade edilmişti. Öyle ise Türkiye koşullarında güvencesizlik deneyimleri için çerçeveyi çizerken asli olarak üretim noktasına odaklanmak gerekecektir. Burada kalmayıp, güvence yitiminin/güvencesizliğin koşullarını çalışma yaşamı dışına uzanarak da çözümlemek icap edecektir.

Güvencesizlik, olumsuzlayan ve öncesinde varolanın yokluğunu işaret eden, negatif bir kavramdır. Yalnızca emek gücünü satarak yaşamını idame ettirebilecek olan emeğin, sermaye ile kurduğu bu ilişkide sahip olduğu güvencelerin, bu güç ilişkisinde kendisini güçlendiren etkenlerin her biri güvence olarak nitelendirilebilir demiştik. Güvencesizlik, bir durumu, güvencesizleşme ise bir süreci ifade eden birbiriyle ilişkili iki kavramdır. Bu çalışmada Türkiye’de işçi sınıfının mevcut

durumunu işaret eden bir kavram olarak güvencesizliğin, bir süreç olarak algılanması gerektiği fikrinden hareketle güvencesizleşme sürecine dair bir tartışma yürütülmektedir. Sermaye –emek arasındaki ilişkide güvence yitimine işaret eden bir kavram olarak güvencesizleşme, tek bir çalışmada her bir noktasının tek tek işaret edilebilmesinin mümkün olmadığı kadar geniş ve sürekli hareket halinde olan bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla bu çalışma da söz konusu ilişkideki güvencesizlik bağlamında somut olarak ifadesini bulan güvencelerin her birini ifade etme iddiasında değildir. Ancak genel hatlarıyla bu güvence yitimlerinin hangi alanlarda ve hangi hareket noktalarında zemin bulduğunun üzerinde durulmaktadır. Böylelikle, bir sonraki bölümde işçi sınıfı üyelerinin kendi deneyimlerinden yola çıkarak aktaracağımız güvencesizlik deneyimlerinin ne gibi sosyo-ekonomik değişikliklerin yer aldığı bir bağlamda meydana geldiğine dair bir çerçeve çizmiş olunacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de güvencesizleşmenin oluşum dinamikleri gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Burada oluşumdan kastedilen, olmayan bir şeyin ortaya çıkış süreci değil, varolan bir şeyin derinleşerek yeniden yaşama nüfuz etmesidir. Türkiye’de güvencesizleşme birbiriyle içsel bağlantılara sahip olan iktisadi ve toplumsal yapıya ilişkin temel olarak üç alanda incelenebilir: İşgücü piyasası, sosyal güvenlik ve sosyal koruma alanı ile kırım dönüşümü.

Bu noktada, ilk belirleme olarak kimi kavramsal ve olgusal ayrımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu başlık içerisinde ele alındığı haliyle ana bir oluşum kaynağı olarak işgücü piyasası alanı, güvencesizleşmenin üretim noktasına ilişkin oluşum dinamiklerini içermektedir. Sosyal güvenlik ve sosyal koruma alanı ise emek gücünün yeniden üretimi şeklinde kavramsallaştırılan bir alanın Türkiye’de güvencesizleşme doğrultusundaki eğilimlerini kapsamaktadır. Bu iki alan, değişen

sermaye birikim süreçleri ve buna paralel olarak oluşan neoliberal yeniden yapılanma stratejilerinin iktisadi ve toplumsal düzeyde iki temel gerçekleşme alanıdır. Dolayısıyla üretim noktasına içkin bir değişim, emek gücünün yeniden üretimi alanına içkin değişim eğilimlerinden bağımsız değerlendirilemez. Bu anlamda, işgücü piyasaları ve sosyal güvenlik ve sosyal koruma alanı, yeni birikim stratejileri ve neoliberal dönüşümün birbiriyle uyumsuz değil, içsel dönüşüm dinamikleri bakımından birbiriyle kendi içlerinde uyumlu ayrılmaz iki alanıdır. Dolayısıyla işgücü piyasası ve sosyal güvenlik-sosyal koruma alanı çalışmanın genel anlatımı ile uyumlu bir biçimde güvencesizleşme sürecinin iki temel uğrağı olarak değerlendirilecektir.

Güvencesizleşme sürecinin iki temel uğrağına - işgücü piyasası ve sosyal güvenlik-sosyal koruma – dair kavramsal ve olgusal bir sınırlandırmanın da altı çizilmelidir. Bu sınırlandırmaya göre bu iki alandaki gelişmeler ve değişim dinamikleri bir bütün olarak değişimin olgusal sonuçlarının dökümü olarak değil, güvencesizleşmeye zemin oluşturan ögeleri bakımından ele alınacaktır.

Bu kavramsal ve olgusal sınırlama aynı şekilde kırsal dönüşümü açısından da geçerlidir. Bu bölümde kırsal dönüşümü bir bütün olarak Türkiye’de tarımsal dönüşümün öyküsü şeklinde değil, esas olarak çalışmanın bulgularının tartışıldığı kentsel güvencesizleşmeyi besleyen sonuçları itibariyle ortaya konulacaktır. Bu bölümde her üç başlığı kapsayacak bir biçimde derinlemesine bir biçimde ele alınmayacak olan çeşitli referanslardan söz etmek gerekir. Bunlar ilk olarak Türkiye’de kapitalizmin küresel üretim yapısı ve dinamikleriyle bütünleşme tarzı; ikinci olarak Türkiye kapitalizmine içkin belirli periyodlarla gerçekleşen kriz evreleri

ve son olarak da sermayenin politika yapım süreçlerine etki etme hedefi çerçevesinde yarattığı “esneklik- katılık” şeklindeki ideoloji yüklü söylemlerdir<sup>94</sup>.

Bu alt bölümde ilk olarak, güvencesizleşmenin oluşuma ilişkin işgücü piyasası dinamikleri, ikinci olarak sosyal güvenlik-sosyal koruma alanının dinamikleri ve son olarak kırım dönüşümüne ilişkin dinamikler genel hatlarıyla tartışılmaya çalışılacaktır.

#### 4.2.1. İşgücü Piyasası

Türkiye’de güvencesizleşmenin oluşum sürecinde işgücü piyasası dinamiklerini ele alırken, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsediği 1980’li yıllarla ilişkilenebilir. <sup>95</sup> Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarını izleyen dönemde “iç finansal piyasalarda, mal piyasalarında, dış ticaret rejiminde ve döviz kuru rejiminde serbestleşmeye dayanan bir yapısal uyum programıyla” (Ansal, vd., 2000:69) uluslararası işbölümünün değişen yapısına, küresel meta zincirlerine

---

<sup>94</sup> Burada ayrıntılarıyla ele alınmayacak olmakla beraber, işverenlerin işgücü piyasasının esnekleştirilmesi doğrultusundaki söylemlerine örnek olarak çeşitli metinlere göndermede bulunulabilir. Bkz. TİSK, 1999; TİSK, 2009. Politika önerisi belgeleri olarak da ele alınabilecek olan bu metinler, Türkiye’de güvencesizleşmenin oluşumunda esnek çalışma boyutuna ilişkin önemli belgeler olarak incelenmeyi hak etmektedir. Bu noktada işverenlerin temel kavramsal vurgusunun katılık söylemi etrafında inşa edildiği görülmüştür. Bu konuyu işgücü piyasasının olguları üzerinden tartışan bir çalışma için bkz. Onaran, 2004. Onaran (2004: 212), bu çalışmada şu şekilde bir yaklaşım sunmaktadır: “Özellikle işveren örgütlerinin raporlarında sıklıkla göze çarpan bu iddiaların aksine, yapısal uyum politikalarının emek piyasası ile ilgili sonuçları detaylı olarak incelendiğinde, ihracata yönelik büyüme modeline geçiş sürecindeki uyum sorunlarının bütün yükünü çalışanların taşıdığı görülmektedir. Türkiye’de emek piyasası yapısal uyum sürecinin önünde bir engel olmamış, aksine reel ücretlerdeki dramatik düşüşler emek piyasasının esnek uyum kapasitesinin manifestosu haline gelmiştir.” Ayrıca Özşuca (2003: 3) esnekleştirmenin rekabeti teşvik ederek işsizlik üzerinde olumlu etki yaratacağı doğrultusundaki iddialara karşılık “Türkiye’de işgücü talebinde kısıcıcı bir etki yapabilecek kurumsal yapının zayıf” oluşuna vurgu yapmaktadır. Özşuca’ya (2003:3) göre “emek piyasasının kurumsal özellikleri ve ücret belirleme mekanizması açısından gösterdiği uyum, Türkiye’deki işsizliğin emek piyasası düzenlemelerinden ve katılıklarından kaynaklandığı iddiasını kuşkulu kılmaktadır.”

<sup>95</sup> Türkiye’de ihracata yönelik sanayileşme politikaları benimsenip uygulanmakla beraber, sanayileşmenin gerçekleşmediğini belirten görüşler bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008: 80-84. Yücesan-Özdemir ve Özdemir’in (2008:88) belirttiği üzere, “ithal ikameci sanayileşme, hegemonik bir proje olarak ortadan kalkmıştır; ama sosyal bir gerçeklik olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde hâlâ belirleyicidir.”

eklemlenme çabası içerisinde olmuştur (Yücesan- Özdemir ve Özdemir, 2008; Çelik, 2012: 229- 231). Türkiye'nin bu dönemde uluslararası işbölümünde değişime çoğunlukla düşük teknolojili ve düşük katma değer üretimine dayanan emek yoğun üretim sektörleriyle eklemlendiği ifade edilebilir (Köse ve Öncü, 1998; Köse ve Öncü, 2000; Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008). Bu süreç aynı zamanda ihracata yönelik sanayileşme ile işgücü piyasası ve çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelerin emek lehine sonuçlar yaratacak biçimde oluşumunu da engellemiştir. Örneğin bu dönemde esneklik, “taşeronluk, belirli süreli iş sözleşmeleri ve sözleşmeli çalışanların her geçen gün artması ve formel sektörde çalışanların maaşlarının ve haklarının sınırlandırılması” gibi işgücü piyasasına ilişkin olgulardan söz edilebilir (Yücesan- Özdemir ve Özdemir, 2008: 126). Öte yandan, bu dönemde geçici ve kısmi çalışmaya dayalı işlerin yaygınlaşması ve üretim süreçlerinin esnek-yalın üretim teknikleri doğrultusunda yapılandırılması yönündeki ilk ve henüz yaygınlaşmamış olan eğilimlerin, esnek işgücü kullanımı ve sendikasılaşma yönünde kimi ülkelerde görülen sonuçlarının (Petrol-İş, 1991: 514-528) Türkiye’de de ilk örneklerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

1980-1988 yılları arasını içeren neoliberal evrenin bu alt döneminde “sanayileşme hızının yavaşlamasına bağlı olarak”, ithal ikameci sanayileşme döneminden farklı olarak “toplam istihdam içinde sanayinin ve özellikle imalat sanayinin payı” azalmıştır (Petrol-İş, 1991:560). Bunun en önemli sonuçlarından biri 1980’li yıllar boyunca ücretlerde yaşanan reel kayıplarda gözlemlenebilir. Reel ücret kayıplarına dayanan bu yapının 1988 yılına kadar devam ettiği görülebilir.<sup>96</sup>

---

<sup>96</sup> Konuyla ilgili olarak bkz. Petrol-İş, 1995:245-247.

Türkiye'nin uluslararası işbölümüne eklemlenme tarzı işgücü piyasasına ilişkin farklı alanlar üzerinde pek çok etkiye neden olmuştur. Buna göre, talebin kaynağının iç piyasadan dış piyasaya kaydırılması, ücretlerin iç tüketim fonksiyonunun zedelenmesine yol açarken, ücretlerin “sadece bir maliyet unsuru”na indirgenmesinin önünü açmıştır (Ansal, vd., 2000:69). 24 Ocak kararları olarak da bilinen istikrar programının amaç ve nedenlerinin sunulduğu raporda “yüksek ücretlere” yapılan vurgu bilinmektedir. Bu düzeyde ücretlerin ihracat için engel teşkil ettiğine yönelik değerlendirme hatırlandığında, Türkiye’de ücretleri baskılayacak/disipline edecek yöntemlere gidilmesi yönündeki değerlendirmeler (Boratav, 2006: 147), yukarıdaki anlatıyı tamamlar niteliktedir.<sup>97</sup> Yeni ve emek aleyhtarı olarak adlandırılabilen bu politikalar yalnızca memur maaşları, emekli ikramiyeleri, kıdem tazminatları ile de görülen ücretlerin baskılanmasının farklı boyutları ile sınırlı kalmamıştır. Grev yasakları, DİSK yöneticilerinin yargılanması gibi işçilerin örgütlülüğüne yönelik boyutları olduğu gibi, tarıma yönelik destekleme politikalarında da hem hacimsel hem de kapsam olarak gerilemeler yaşatmıştır (Boratav, 2006: 150-151; 165).

Ücretleri bastırmaya dayalı sözünü ettiğimiz stratejik eğilim, 1980’lerin sonuna değin sürerken, peş peşe gelen bu tip uygulamalar, karşı tepkileri de doğurmuştur. Bunlardan muhakkak anılması gerekenlerden birisi 1989 yılında Bahar Eylemleri olarak da bilinen işçi eylemleridir ki kamu sektörü işçilerinin bu protestolarına, genel merkez düzeyinde sendikalar da dahil olmuştur. SEKA ve Zonguldak grevleri gibi işçi hareketinde görülen ivme kamu işçilerinin ücretlerindeki

---

<sup>97</sup> 24 Ocak kararlarının sermaye-emek arasındaki ilişkideki rolünü Boratav (2006: 148) “bu kararlar sadece bir istikrar programı niteliği taşımamaktaydı; beynelmilel sermayenin özellikle Dünya Bankası aracılığıyla “pazarladığı” ve içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile beynelmilel ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef etrafında oluşan bir “yapısal uyum” perspektifi de taşımaktaydı” cümleleri ile ifade etmektedir.

artış üzerinde belirleyici olmuş, kamu işçileri %142 düzeyinde bir artış sağlanmıştır. Bu artışı, memurların ücretlerindeki artışlar da takip etmiştir. Özel sektördeki toplu sözleşmelerin de yine aynı süreçte, aynı oranda olmamakla beraber, tabloyu tamamlayıcı biçimde artış sağlayarak sonlandığı görülür (Boratav, 2006: 176). Dolayısıyla ücretlerdeki değişimin, 1989-1993 toplu sözleşme dönemine kadar, 1980 sonrası reel kayıpları giderecek şekilde gerçekleştiği söylenebilir.<sup>98</sup> Sermayenin söz konusu ücret telafilerine dönük tepkisi esas olarak 1994 krizi sonrasında gerçekleşmiştir. Bu döneme ilişkin reel ücret verileri incelendiğinde, 1989-1993 dönemindeki reel ücret telafilerinin kamuda ve özelde, özellikle 1994 yılından başlayarak tersine döndüğü görülmektedir (Petrol-İş, 2000: 499-505). Böylelikle, nominal ücretlerdeki artış karşısında ücretli çalışmanın, çalışanlar ve bağımlı nüfus açısından refah yaratıcı özelliğinin azaldığı söylenebilir. Dolayısıyla ücretler, neoliberal dönüşümün 1980’li ve 1990’lı yıllarında işçi sınıfı açısından bir güvence unsuru değil, güvencesizleşmenin oluşumuna yerleşen bir dinamik olarak belirlemiştir.

1990’lı yılların çalışma ortamı ve işgücü piyasası yapısına ilişkin önemli sonuçlarından biri de firmaların üretim ve organizasyon yapılarında gözlenen yalın ve esnek üretimdeki artış eğilimidir. Bu dönemde, 1994 krizinin de etkisiyle sermayenin işgücü piyasasına dönük katılık söylemi etrafında esneklik yönündeki vurgularını da arttırdığı görülmektedir (Onaran, 2004: 212, 217; Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008: 98-99). Bu konuda Özar ve Ercan’ın (2004: 195) tespitleri şu şekildedir:

1989’da reel ücretlerde önemli bir artış yaşanmıştır. Bu ücret artışları hem kamu hem özel sektör işverenlerinin, emek açısından yeni ve esnekleştirici uygulamalara geçişini hızlandırmıştır. Reel ücret

---

<sup>98</sup> 1989-1991 dönemi reel ücret kayıplarının giderilmesine ilişkin veriler için bkz. Petrol-İş 1995: 245-247.

artışlarına tepki olarak esnek iş örgütlenmesi, taşeronla iş verme gibi düzenlemeler yaygınlaşmış, emek piyasası kurumlarının güçsüzleştirilmesi ve bütün bunlara uyumlu olarak yasaların değiştirilmesi girişimleri söz konusu olmuştur.

Bu noktada vurgulamak gerekir ki sermayenin bireysel iş hukukunun esnekleşme yönündeki taleplerinin gerçekleşmesi, 2003 yılında yasalaşan 4857 sayılı İş Yasası ile yaşama geçmiştir. Bununla beraber, 1990’lı ve 2000’li yıllara ait işgücü piyasası ve çalışma ilişkileri yapısının esnekleşme yönünde değişiminin, iş ilişkilerinin yasal çerçevesindeki bir değişimi beklediğini söylemek doğru olmayacaktır. Bu dönemde bir yandan esnekleşme uygulamaları üretim noktasında fiili olarak deneyimlenirken, diğer yandan da “önce mahkeme içtihatları” daha sonra da doktrine (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008: 101) yansıyan gelişmelerle esneklik uygulamalarının yasal düzleme taşındığını söylemek mümkündür. 1994 krizi sonrasında bireysel iş hukukunun, “iş çevreleri, yargı ve doktrin tarafından o güne değin algılandığından esaslı olarak farklı bir biçimde algılanmaya” başladığı şeklinde yorumlanmaktadır (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008: 98).

Sermayenin esneklik yönündeki talep ve esnekleşmeye yönelik beklentileri yalnızca iş ilişkilerinin yasal çerçevesi içerisinde sınırlanıp, yasa yapıcıya yönelmemiştir. Bu dönemde esneklik vurgusunun, kamu ve özel sektörde toplu iş sözleşmelerinin yapım sürecinde de gündeme getirildiği görülmektedir. Örneğin esnekleştirilmesi yönünde vurgu yapılan alanları, günlük ve haftalık çalışma süreleri, izin süreleri, toplu sözleşmede yazılı olan fazla mesai, hafta tatili, genel tatil çalışması ve vardiyalı çalışmalarda alınacak ücretler ve fason üretim ilişkileri olarak sıralamak mümkündür (Petrol-İş, 2000: 813-816). Ayrıca, “taşeronluk, kaçak çalıştırma, geçici işçi, mevsimlik işçi, kapsam dışı personel, özel güvenlik görevlisi, belirli süreli hizmet akdi, ihbar önelllerinin azaltılması ya da kaldırılması, kısmi süreli

hizmet akdi, part-time çalışma<sup>99</sup>, toplu izin, ücretsiz izin, toplu işten çıkarma, kısa süreli çalışma, vardiya sayısının azaltılması ya da çeşitlendirilmesi, telafi edici çalışma, vardiyalı çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, işçilere yarım ücret ödenerek izne çıkarılması, ücret zamlarının toplu iş sözleşmesinden kabul edilenden az uygulanması, toplu iş sözleşmelerinde ücret maddesinin tadili, performansa dayalı ücret sistemleri, toplam kalite yönetimi ve kalite çemberleri veya iş mükemmeliyeti” (Petrol-İş, 2000: 849) gibi esneklik uygulamaları da bu dönemi tanımlayan uygulamalar arasında sayılabilir. Yine, üretim noktasında, işlerin bir kısmının işletmenin dışına çıkarılması yöntemiyle fason üretim biçimi ya da işlerin bir kısmının işletme içerisinde müteahhit ya da taşeronla verilerek, esnekleşmenin başka biçimlerde uygulanması söz konusudur. Bu tip esneklik uygulamaları, üretim sürecinin parçalanarak, hareket alanı açarak düşük işgücü maliyetine ulaşmayı kolaylaştırırken, işçi sınıfı ve güvencesizleşme açısından bakıldığında ise sendikasılaştırma ile sonuçlanmaktadır (Petrol-İş, 2000).

İşgücü piyasası üzerindeki etkileri bakımından Türkiye ekonomisinde bu dönemde görülen önemli gelişmelerden biri de özelleştirme uygulamalarıdır.<sup>100</sup> Bu uygulamalar sonucunda, 1990’lı yıllarla hızlanan özelleştirme<sup>101</sup> uygulamaları (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 129) ile çalışma ortamı güvencesizleşmeye

---

<sup>99</sup> Part-time çalışmanın, II. Dünya Savaşı sonrası gündeme girmesi ve Türkiye’de yaygınlaştırılma çabası üzerine bkz. Çetik ve Akkaya, 1999: 80-81.

<sup>100</sup> Neoliberal dönüşümün 1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ve özelleştirme ile ilgili sonuçları için bkz. Petrol-İş, 1995; Petrol-İş, 2000.

<sup>101</sup> Özelleştirme uygulamasının farklı biçimlerde gerçekleştirilmesi mümkündür. “Kamu kurum ve kuruluşlarının satılması”, “kamu kurum ve kuruluşlarının kapatılarak piyasanın özel sektöre devredilmesi, kamu kurumlarının ticarileştirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı işlerin hizmet alımı, taşeronluk veya fason üretim biçimiyle özel sektöre yaptırılması” (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 130) özelleştirilmenin farklı biçimlerde uygulamaları olarak sayılabilir. Bu çalışmanın bulgularının yer aldığı kısımda da farklı biçimlerdeki özelleştirme uygulamalarının etkilerini görmek mümkündür.

başlamıştır. Güvencesizleşmenin oluşum dinamikleri arasında yer alan olgulardan biri olarak istihdam kayıplarından da söz etmek mümkündür. 1990-2000 yılları arasında KİT’lerde istihdamın yüzde 30,1 oranında gerilediği görülmektedir. Buna göre, bu işletmelerde çalışan işçi sayısı 10 yıllık bir zaman diliminde, 643 bin 58’den, 449 bin 414’e gerilemiştir. Yaşanan istihdam kayıpları<sup>102</sup> ilk olarak, KİT’lerde emekli olan işçilerin yerine kadrolu işçi alınmaması uygulamaları; ikinci olarak ise özelleştirilen işyerlerinde görülen istihdam düşüşleri biçiminde, iki başlıkta açıklanabilir. Buna ilave olarak özelleştirmeler<sup>103</sup> sonrasında işten atılma oranı yüzde 68,2 iken, sendikasılaştırma oranının yüzde 72 düzeyinde olduğu bilinmektedir (Petrol- İş, 2000: 300-301).

Özelleştirmeler 2000’li yıllarda da devam etmiş ve güvencesizleşme kavramının da Türkiye’de yaygın şekilde kullanılmaya başladığı özelleştirme uygulaması olarak TEKEK’in özelleştirilmesi gerçekleşmiştir. TEKEK’in özelleştirilmesi sürecinde, güvencesizleşmenin bizatihi bu süreçte yaygınlaşan bir kavram olarak kullanılması ise uygulamanın “bir istihdam hedefi gözet[il]meyerek Anayasa’nın sosyal devlet ilkesine sırt çeviren ve çalışanları bir de kısaca 4/C olarak anılan, ne iş ne de sosyal güvencesi olmayan bir eğreti statüye mahkum” (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 139) etmesi ile ilintilidir. Özelleştirmeler sürecindeki eğilimlerden, tarımsal üretim ve ham madde üretimi yapan işletmelerin özelleştirilmesine gidilmesi veya kapatılmalarının hem kentli işçiler hem de kırsal kesim açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Kırın dönüşümü ve kırdan göç

---

<sup>102</sup> Artan işsizlik koşulları altında, dönem içerisindeki uygulanan özendirme politikaların da katkısıyla, işçi ve sendikaların, işletmelerin kapatılmasının önüne geçmek için satın alma yönünde hareket ettikleri bilinmektedir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 133-135).

<sup>103</sup> Bu dönemde özelleştirme süreci kapsamındaki kuruluşlar, süreçte yapılan harcama ve tahsilatlar, satın alan firmalar, özelleştirme karşıtı yapılan toplu gösteri-eylem ve direnişlere dair bilgilerin yer aldığı detaylı tablolar için bkz. Petrol-İş, 2000: 305-353)

kısımında güvencesizleşme ile ilintili sonuçlarından bahsedileceği üzere, bu uygulamalarda;

Refah devleti döneminde pazar istikrarını, tüketimin sürekliliğini, fiyat dengesini sağlayan ve toplumsal yeniden üretim ile sosyal ücret açısından önemli işlevler gören bu kurumlar, pazara terk edilmeye başlamışlardır. Sonuçta tarımsal sektörde yoğun bir mülksüzleşme ve tekelleşme süreci yaşanmıştır (Topak, 2012: 244).

Yukarıda, ücretten kaynaklanan maliyetleri düşürmek adına, 1990'lı yıllarla ilgili yaygınlaşan yeni istihdam biçimlerinden bahsetmiştik. Çetik ve Akkaya (1999), bu tür istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasının işten çıkarmalarla gerçekleştiğini, bu esnada da sendikasızlaştırma için sendikalı işçilerin işten çıkarılmasına öncelik verildiğini belirtmektedirler. Müteahhit-taşeron işçiliğinin hem kamu hem de özel kesimde payının arttırılması ve sermayenin teknolojik yenilemeye gidişi, yine sendikasızlaşmayı etkileyen etkenler iken, “toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında bırakılan işçi gruplarının” genişletilmesi (Çetik ve Akkaya, 1999: 119-120) de işçi sınıfını sendikasızlaştırarak güvencesizleştirmesi eylemliliği olarak görülebilir. Oranlara bakıldığında, 1994 yılında kapsam dışı personel, kamu kesiminde personelin yüzde 8,6'sı iken, 1997'de yüzde 13,1'ine ulaşmıştır. Özel sektörde ise aynı yıllar içerisinde yüzde 23,7'den, yüzde 25,6'ya yükselmiştir (Çetik ve Akkaya, 1999: 120).

Esnekliğe yönelik vurgu ve uygulamalar 1990'lardan 2000'li yıllara da taşınmış ve Türkiye'de işçi sınıfı ve sermaye arasındaki ilişkinin, işverenin kontrolüne destek olacak biçimde düzenlenmesini de kolaylaştırmıştır. “İşçi çalıştırmayı düzenleyen kuralların olabildiğince gevşetilmesine ve işverenlerin işgücünü kullanma sırasındaki serbestisinin arttırılması”na (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 182) dayanan esneklik, bu özelliğiyle güvencesizleşmenin yaygınlaşma ve

derinleşmesinde alan açmıştır. 1998-2008 arası 10 yıllık süreçteki işten ayrılmalardaki süreklilik gösteren artışlarda,<sup>104</sup> 2003 yılında çıkarılan İş Yasası'nın da esnekliğin hukuki zemine oturtulması (Topak, 2012: 253) ve yaygınlaşmasına imkanı sağlaması söz konusudur. Söz konusu Yasa'daki kimi düzenlemeler<sup>105</sup>, “işçiyi kontrol etmede ve bağımlılık ilişkisinde sermayedara ciddi avantajlar” (Topak, 2012: 253) sunarken, bu nedenle işçiyi de güvencesizleştirmektedir. Esnekliğin, yalnızca çalışma biçimine değil, çalışma sürelerine ve işsizliğe yönelik etkileri bulunmakta iken, güvencesizleşme sürecinde önemli bir etkileşim aracı rolünde olduğunu söylemek de mümkündür: “Esnek üretim organizasyon sistemlerinin iş güvencesini sağlamadığı, aksine güvencesizlik üzerine oturtulduğu gerçeği Türkiye için” (Petrol-İş, 2000: 850) öne çıkan bir gerçek olarak vurgulanabilir. Esneklik, işten çıkarmalar karşısında iş güvencesini olumsuz yönde etkileyen bir uygulama olarak da ifade edilmektedir. Gerek 1994 ve 1998 sonu kriz dönemlerinde gerekse 2001 krizindeki işgücü devrinin artışında farklı kaynaklarda (Petrol-İş, 2000: 850-851; Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011) esneklik uygulamalarının etkisine vurgusu yapılmaktadır. 1998-2008 döneminde işgücünün ayrılmalarda görülen düzenli artış “bir yanıyla yaşanan yapısal krize ve küresel krizin etkilerine, diğer yanıyla da işçi-işveren ilişkilerinde esneklik uygulamalarının artmasına” (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 107) dayalı olarak gerçekleşecek zemini bulmuştur.

---

<sup>104</sup> İşçi devri artışını göstermesi bakımından belirli yıllardaki işten ayrılan işçi sayılarını yansıtabilecek olursak: 1998 yılında 783.265 kişi işten ayrılmışken, 1999'da bu sayı yaklaşık iki katına çıkarak 1.417.235'e ulaşmıştır. 2001 ve 2002'de yaklaşık düzeyde kalırken, 2005 ve sonrasında artış göstermektedir. 2006 yılında işten ayrılan işçi sayısının 3.108.017, 2007'de 5.011.182, 2008'de ise 5.483.652 olduğu görülmektedir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 107-108).

<sup>105</sup> İş Yasası'nın esneklik getiren düzenlemelerine dair değerlendirmeler için bkz. Topak, 2012: 252-258.

Özşuca ve Toksöz (2003), ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmesi üzerine, uluslararası piyasalara yönelik üretimde Türkiye vb. geç kapitalistleşen ülkelerdeki firmaların, rekabet edebilmek adına emek maliyetini düşürdüğünü belirtmektedirler. Ücretlerde esneklik için “dışsal/pasif” esnekliğe başvurulmuş, büyük işletmeler üretim süreçlerini parçalara bölerken, küçük ve orta boy işletmeler fason üretim yaptırmaya yönelmişlerdir. Düşük maliyete yönelim, dolayısıyla da ucuz işgücü sağlama arayışı emeğe, “sigortasız” ve “asgari ücretin altında” (Özşuca ve Toksöz, 2003: 48-49) çalışma koşulları olarak yansımıştır.

Neoliberal anlayış kamu sektöründe de dönüşüm ihtiyacı, Kamu Personel Rejim Tasarısı’nda ifadesini bulmuştur. Böylelikle “kamu çalışanlarının sözleşmeli hale getirilmesi”, “esnek çalışma biçimlerinin uygulanması”, “toplam kalite yönetimi”, “performansa bağlı ücret sistemine geçilmesi”, “norm kadro uygulamalarının tamamlanması”<sup>106</sup> başlıkları ile ifade edilebilecek düzenlemelerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir (Topak, 2012: 260). Bu uygulamalar çalışmanın “dönemsel sözleşmelerle” düzenlenmesi, “birden çok fonksiyon yüklenen yeni çalışan anlayışı”, performans ile ücretler arasında bir ilişki kurarak, “örgütsüzlük ve bireysel çalışmayı teşvik”, çalışanlarının sayısını azaltma, işyerlerinin değişimi (Topak, 2012: 261-262) gibi çıktıları barındırmaktadır. 2000’li yıllar yukarıda diğer alanlarda da belirttiğimiz gibi esnek çalışma biçimlerini yaygınlaştırmış, “bazı bakanlıklarda ve kamu işyerlerinde, bazen aynı işyeri içerisinde iki ya da daha çok sayıda farklı işçi grubunu ortaya çıkarmıştır” (Topak, 2012: 263). Böylelikle, -bu çalışmanın bulgularına da yansdığı üzere- aynı işyerlerinde işçiler,<sup>107</sup> farklı çalışma

---

<sup>106</sup> Değerlendirmeler için bkz. Topak, 2012: 260-262.

<sup>107</sup> Topak (2012), bu bölünme içerisinde yer alan işçileri “sürekli ve güvenceli çalışan işgücü” ve “güvencesiz işgücü” olarak nitelemektedir.

koşullarında istihdama dahil olmuşlardır. “Sağlık altyapı, eğitim gibi devlet kurumlarında taşeronlaşma ve hizmet alımı”, sözleşmeli personel uygulaması, geçici personel <sup>108</sup> uygulamasının yaygınlaştırılması, güvencesizleşmenin kamu sektöründeki görünen yüzü olmuştur.

Esneklik uygulamaları, üretimde işgücünün maliyetinin fason üretim, taşeronlaştırma yoluyla düşürülmesine dair yöntemlerden yukarıda bahsetmiştik. Özellikle taşeronlaştırma, 2000’li yılların Türkiye’inde daha dar bir biçimde güvencesiz istihdamın önemli temellerinden biridir. <sup>109</sup> Taşeronlaştırma, aynı işyerindeki işçileri parçalayan, işgücü piyasasında ikili yapı sunan bir uygulama biçimidir ve giderek yaygınlaşan bir eğilim göstermektedir. Taşeron işçi sayısının 2002-2007 yılları arasında yaklaşık 3 katı kadar, yine 2007-2011 yılları arasında yüzde 50 düzeyinde <sup>110</sup> arttığı bilinmektedir (Öngel, 2014: 40). Kamuda, sağlık sektöründeki dönüşümle de paralel olarak, ağırlıklı olarak sağlık sektöründe taşeronlaşmanın görüldüğü tespit edilmektedir. Diğer alanlar madencilik ve enerji sektörü olarak belirlemekte, bu sektörlerde taşeronlaşma ve güvencesizlik ilişkisi ise işçi ölümleri ile somutlanmaktadır. Belediyeler de taşeron işçilerin yoğun olarak istihdam edildiği kamuda, öne çıkan kurumlar olarak belirlemektedir (Öngel, 2014: 46)

---

<sup>108</sup> Geçici personel (4/C) hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Gülmez, 4/C, <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/gulmez2.pdf> ; M. Gülmez, (2012), 4/C **Anarşisi - Hukuksuz Dayanaklarıyla 4/C’ler ve 4/C’liler 1965-2012**, İstanbul: Legal Yayıncılık.

<sup>109</sup> Kamuoyunda torba yasa olarak bilinen ve 11.09.2014 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun” ile taşeron çalışma ilişkisine dönük kimi düzenlemeler getirilmiştir. Sosyal-İş Sendikası’nın konuyla ilgili belirlemelerine göre, muvazaa tespiti, taşeronda çalışan işçilerin ücreti ve yıllık izin ve kıdem tazminatı hakkı gibi başlıklarda kimi düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte, bu düzenlemeler, taşeron işçilerinin zaten var olan haklarının daha açık bir biçimde yazılması biçiminde gerçekleşmiştir (Sosyal-İş, 2014).

<sup>110</sup> Öngel, taşeronlaşmaya yönelik resmi istatistiklerin elde edilebildiği TBMM bünyesinde verilen soru önergelerine verilen cevaplar ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ndan elde edilen verilerdeki tutarsızlığa dikkat çekmektedir. Türkiye’de taşeronlaşmayla ilintili detaylı bilgi için bkz. Öngel, 2014.

Özel sektörde en yoğun taşeronlaşmanın söz konusu olduğu alan inşaat sektörüdür ve gemi inşaat sektörü ile birlikte ölüme varan sonuçları ile anılmaktadır (Öngel, 2014: 46).

2000’li yıllarda güvencesizleşme sürecinde, Türkiye için mutlaka değinilmesi gereken diğer bir nokta da “istihdamsız büyüme” olgusudur. “İstihdamsız büyüme”, işgücü piyasalarında yer alanları doğrudan etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yeldan (2009), 2001 krizi sonrası “yüksek büyüme”ye dikkat çekerken, bu büyüme ile beraber Türkiye işgücü piyasası üzerinde “yüksek işsizlik ve düşük işgücüne katılım oranları” ile somutlaşan etkisinin büyümenin istihdam yaratmayan niteliğini vurguladığını ileri sürer. Neoliberal politikaların hayata geçirildiği 1980 sonrası dönemde, 2006 yılına değin “ekonominin yüzde 4’ün üzerinde büyümesine karşılık, istihdamdaki artış oranı <sup>111</sup> yaklaşık yüzde 1,5 düzeyinde kalmıştır” (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 174). Daha önce değinilen özelleştirme uygulamalarındaki artış ve yaygınlaşmaya, 1990 – 2000 yılları arasındaki 10 yıllık süreçte, “reel sektör yerine finansal sektöre yatırım”, “reel sektöre aktarılan kredilerin azalması”, “ihracattaki ve üretimdeki artışın önemli bir kısmının yurtiçinde katma değeri düşük sektörlerde gerçekleşmesi”, “devletin üretim faaliyetlerinden aşamalı olarak çekilmesi”, “yurtdışından gelen sabit sermayenin bankacılık, finans gibi istihdam yaratma kapasitesi zayıf olan sektörlerle yönelmesi” gibi unsurlar da eklenmiş, tüm bunlar üretim ve istihdamın artışını olumsuz yönde etkilemişlerdir (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 174-179).

---

<sup>111</sup> 2001 krizi sonrası için işsizlik, işgücüne katılım oranları ve büyüme ile ilgili Yeldan (2009) şu tespitlerde bulunmaktadır: “ İşsizlik oranı 2001 krizinden sonra % 10’un üzerine çıkmış ve hızlı büyümeye rağmen, kriz öncesi düzeylere inmemiştir (2000 yılında % 6,5). Ek olarak, sürekli bir açık işsizliğin yanı sıra gizli işsizlik de yükselmiştir” (2009: 133). İşgücüne katılım oranları da 2000 yılı sonrasında yüzde 50’nin altına düşen bir seyir izlemiştir (Yeldan, 2009: 149). Grafikler üzerinden değerlendirme için bkz. (Yeldan, 2009: 146-150)

2001 yılında “istihdamsız büyüme” ile anılan ekonomik kriz sonrasında, 2008-2009’da ikinci kriz sonrası dönem “enformelleştirilmiş istihdam” ile betimlenmektedir. Bu döneme yansıyan istihdamsız büyümenin etkisine, “mali kuruluşlar dışında hemen tüm sektörlerde küçülmeler” eklendiği görülmektedir. 2004-2008 yılları arasında, kayıtdışı istihdamın toplam istihdam içerisindeki oranı düşerek yüzde 43,5’e gerilese de, genel olarak yüksek düzeyini koruduğu görülmektedir. 2008 yılında, tarım dışı sektörlerde bakıldığında da “ücretli ve yevmiyeliler içinde kayıtdışılık oranının yüzde 24” gibi bir oranda olduğu söylenebilir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 42-53). İstihdam artışının da sanayiden ziyade, “işgücü koşullarının son derece parçalanmış ve güvencesiz” olduğu, “örgütsüzlüğün ve enformelleşmenin yoğun” olduğu tarım ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 55).

1990’lı yılların ortası itibariyle Türkiye işgücü piyasasında görülen bir başka özellik maaş-ücret parametreleriyle ilgilidir; Mütevellioğlu ve Işık (2009), 1995 sonrası on yıllık süreçte, mülksüzleşmenin ücretli çalışma başlığında görülen bu farklılığa neden olduğuna işaret etmektedirler. Bu süreçte memur statüsünde çalışanların oranında azalma görülürken, ücretlilerin sayıca ve istihdam içindeki oranları açısından artış gösterdiği, kayıtdışı istihdamda artışın da eş zamanlı olarak gerçekleştiği (2009: 179-180) vurgulanmaktadır.

Ücretlilerin artışı ile beraber, güvencesizleşme tartışmasında önemli bir ayak olarak sendikal örgütlülük/örgütsüzlük de öne çıkmaya başlamıştır. Türkiye’de kapitalizmin dönüşüm dinamikleri güvencesizleşmenin oluşumuna nesnel olarak bir zemin sunarken, sendikaların nitel ve nicel varlığında görülen zayıflama eğilimleri de güvencesizleşmenin oluşumuna ortam hazırlamıştır. Daha önce özelleştirme ve

esneklik uygulamalarının olumsuz etkilerine kısaca işaret etmiştik. Bu düzenlemelerle beraber 1990'lı yıllarda sendikasızlaştırma uygulamalarının da giderek yaygınlaşan bir biçimde görüldüğü bilinmektedir (Petrol-İş, 2000). Resmi sendikalaşma istatistiklerine sendikalaşmanın seyri konusunda başvurulabilir ancak, Türkiye'de sendikalaşma oranlarının hesaplanması ve gerçekliği yansıtması<sup>112</sup> konusu tartışmalıdır (Çelik, 2012: 244). Ücret, maaş ve yevmiye geliri elde edenleri içeren tüm ücretliler üzerinden bakıldığında, toplu iş sözleşmeleri kapsamında olanlar 1990'ların başında 1.5 milyon kişi dolaylarındadır (Çelik, 2012). 2000 yılı itibariyle bu sayı 1 milyon 50 bin düzeylerine inmiş ve 2003 itibariyle bir daha üzerine çıkmamıştır (Çelik, 2012). Son olarak 2010'da 786 bin işçi toplu iş sözleşmesi kapsamındadır (Çelik, 2012). Kapsam içerisinde bulunan işçi sayısının genel olarak azalan bir eğilim seyrettiği görülmektedir. Fiili sendikalaşma oranları da buna paralel bir biçimde seyretmiştir. 1990'ların başında yüzde 20 düzeyinde iken, 1995 itibariyle yüzde 14,8'e düşmüştür. Sonrasında genel olarak düşen bir eğilimde devam etmiştir. 2000'lerle birlikte ise yüzde 10'un da altına düşmüş ve 2010 itibariyle yüzde 6,1'e kadar inmiştir (Çelik, 2012).

---

<sup>112</sup> Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, işçi ve kamu görevlilerinin sendikalaşma oranlarının hesaplanmasında farklı yöntemler izlemektedir. Bununla beraber, 1984-2009 arasında sendikalaşma oranları yüzde 51 –yüzde 69 arasında seyir izlemektedir. Çelik, bu oranın Avrupa Birliği dahilindeki ülkelerle kıyaslanınca yüksek ve yine Avrupa Birliği ortalamasının da üzerinde olduğunu belirtmektedir (Çelik, 2012: 244- 245). Resmi sendikalaşma istatistiklerinin hesaplanması üzerine eleştirel bir çalışma için bkz. Çelik ve Lordoğu, 2006.

#### 4.2.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Koruma

Üretim sürecini temel alarak, çalışma yaşamı dışında alanları da kapsayan bir kavram olarak sosyal refah devleti uygulamaları da muhakkak ki güvencesizlik tartışmasında değerlendirilmesi gereken bir alandır. Türkiye’de çalışma dışı yaşam kapsamında güvencesizliğin oluşum dinamikleri, sosyal güvenlik ve sosyal koruma alanı içerisindeki gelişmeler takip edilerek de izlenebilir. Türkiye’de 2000’li yıllarda görülen neoliberal dönüşümün sosyal güvenlik ve sosyal koruma alanında da çeşitli yansımaları olmuştur. Sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması, emeklilik sisteminde değişim, özel sağlık sigortacılığının teşviki ve sosyal yardımların artışı yönündeki gelişmeleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması çerçevesinde, hastaneleri tek çatı altında toplayan ve 19.01.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5238 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığı’na Devredilmesine Dair Kanun ile “kamu sağlık birimleri” Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir.<sup>113</sup> Böylece, Genel Sağlık Sigortası uygulamasına geçişin önkoşulları ile “finansman ve hizmet sunumunun birbirinden ayrılması” sağlanmıştır. Bu şekilde, bir yandan tek çatı altında topladığı hastanelerin birer “idari ve mali özerk işletme” hâline getirilmesi hedeflenirken, diğer yandan da özel sağlık birimlerine sağlık alanında daha fazla “yer ve rol” verilmesi öngörülmüştür. Bu dönemin özelliklerinden bir diğeri de sağlık alanına bütçeden ayrılan payı azaltılırken, sağlık harcamalarına dönük kaynağın esas olarak, sosyal güvenlik kuruluşlarının kaynakları ile karşılanmasıdır. Yine bu dönemde, sağlık hizmetleri söz

---

<sup>113</sup> Cumhurbaşkanlığı, yüksek mahkemeler, Sayıştay, Türk Silahlı Kuvvetleri, Milli İstihbarat Teşkilatı, üniversiteler, mahalli idareler ve mazbut vakıflara ait sağlık birimleri, bu kapsamın dışında bulunmaktadır (TTB, 2007: 22).

konusu olduğunda, kamu sağlık kurumları tarafından sunulan yerine, kamu dışından satın alınan bir sağlık hizmeti modelinden söz etmek yerinde olacaktır. Toplamda sağlık harcamalarındaki artışın kaynağına bakıldığında ise sağlık harcamalarının yarısına yakınının, özel sektöre kaynak aktarılması şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Hamzaoglu ve Yavuz, 2006; Soyer, vd., 2007: 19-24).

Türkiye’de sosyal güvenlikte dönüşümün (Gökbayrak, 2010), nüfus yapısında değişim,<sup>114</sup> sosyal güvenlik sisteminin yoksulluk karşısında gerekli korumayı sağlayamaması, “sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri”<sup>115</sup> ve tüm nüfusun koruma kapsamına alınamaması (T.C. Başbakanlık, 2005: 33-55) gibi noktalardan hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Türkiye’de sosyal güvenlikte dönüşümün, sosyal güvenlik sistemine yapılan katkıların artırılmasına karşılık, yararların azaltılmasına yönelik bir modeli içerdiği belirtilebilir. Bu bağlamda, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası’, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları prim gün sayısı ve yaş şartlarını hüküm altına almıştır. Böylelikle, prim gün sayısı şartı, halihazırda 4/a kapsamında, “hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar” için 7200 gün, ilk kez ilgili yasaya göre sigortalı sayılanlar için ise, 9000 gün olarak belirlenmiştir. Düzenlemeye göre, yaşlılık aylığına hak kazanmak için kadında 58, erkekte ise 60 yaş şartı, 2036 yılına kadar geçerliliğini koruyacaktır; ancak bu yıldan

---

<sup>114</sup> Bu dayanaklar içerisinde yer alan ve çok çocuklu aile yapısının yaratılması için de öne sürülen nüfusun yaşlanması vurgusunun Dünya Bankası yaklaşımları ile de ortaklaştığı belirtilmektedir (Erdoğan, 2006: 216; Gökbayrak, 2010: 146).

<sup>115</sup> Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde yeniden yapılanmanın belirli ekonomik hedeflerle birlikte yaşama geçirildiği belirtilmelidir. Bu hedefler için bkz. T.C. Başbakanlık, 2005: 90. Bu savunuya göre, sosyal güvenlikte dönüşümün sağlanması sonucunda, sosyal güvenlik kurumlarına bütçeden gerçekleştirilen “kaynak transferleri” önlenerek ve bütçe açığı “azaltılarak faiz dışı bütçe fazlası hedefine daha kolay ulaşıla”caktır (Güzel, 2006: 176).

başlayarak, 2048 yılına kadar kademeli bir artış ile 2048 yılında, 65 yaşta sabitlenecektir. Bununla birlikte, adlarına en az 5400 gün prim yatırılmış olanlardan belirlenen yaş şartlarına 65'i aşmamak koşuluyla 3 yıl ekleneler de yaşlılık aylığı almaya hak kazanırlar.

Güncelleme katsayısı da gelir ve aylıkların belirlenmesi noktasında önem taşımaktadır. Bu noktada çeşitli kayıplar olduğu belirtilmektedir. Önceki düzenleme çerçevesinde, prim kazançları “enflasyon ve büyüme oranlarının yüzde 100’ü ile” güncellenirken, yeni yasal düzenleme ile “enflasyon artışının tamamı, milli gelir artışının yüzde 30’unun dikkate alınması” da “aylıkların hesaplanmasında artış hızını etkileyecek” bir kayıp olarak değerlendirilmektedir (Tan, 2008: 59).

Bu düzenlemelerden de görülebileceği gibi, bir yandan yaşlılık aylığını hak ediş koşulları yaş ve prim gün sayısı temelinde ağırlaştırılırken diğer yandan da sisteme katkıların arttırıldığı görülmektedir. Güzel (2006: 177) bu yeni yapılanmayı, “daha fazla prim, daha az aylık” şeklinde ifade etmiştir.

Söz konusu düzenlemelerin, Türkiye’de işgücü piyasasının ve çalışma yaşamının güvencesizleşme eğilimi düşünüldüğünde, işgücü piyasası gerçeklerinden kopuk bir sosyal güvenlik ve sosyal koruma modeli öngördüğü ve yaşama geçirdiği belirtilebilir. Bu modele göre, güvencesiz çalışma kapsamında, düzensiz ve geçici sürelerle ve kayıtdışı çalışanların, söz konusu emeklilik düzenlemesinin en çok etkileyeceği kesim olacağı öngörülebilir (Erdoğan, 2005: 24). Ayrıca, işgücü piyasasında esnek ve düzensiz çalışmaya dayalı istihdam biçimlerinin yaygınlaşması yönünde bir tahmin ve beklenti ile güvencesizleşme, prim gün sayılarının arttırıldığı bir sosyal güvenlik ve sosyal koruma sisteminin, bu çalışmanın bütününde kavramsal ve olgusal olarak ele alınan ve ortaya koyulan çalışma ve çalışma dışı yaşamın birlikte

güvencesizleşmesi durumu ile uyumlu bir nitelik taşıdığı da söylenebilir. Güzel'in (2006: 177) belirttiği gibi, sosyal güvenliğin, sosyal boyutu yerine, ekonomik boyutunun ön plana çıkartıldığı bir sosyal güvenlik ve sosyal koruma modelinin yaşama geçirilmesi söz konusudur.

Türkiye'de yaygınlaşan sosyal güvencesizlik, Yeşil Kart, Ekim 2008'den bu yana uygulanan mevcut düzenleme ile Genel Sağlık Sigortası üzerinden de takip edilebilir. 1995-1998 yılları arasında bütçenin yüzde 5,3 düzeyinde olan Yeşil Kart harcamaları, 1999-2002 yılları arasında yüzde 6,3 ortalama düzeyine yükselmiş; 2006 yılında ise, yüzde 12,4'e ulaşmıştır. Bu artışta, Yeşil Kart sahiplerine "ayaktan bakımda da yatarak tedavideki hakların tanınması"nın etkili olduğu belirtilmektedir. Önce Yeşil Kart, günümüzde ise, Genel Sağlık Sigortası ile sağlık yardımı kapsamında değerlendirilebilecek uygulamalar ile diğer türlerin yanı sıra sosyal yardımların, Türkiye'nin sosyal koruma sistemine başat bir "sosyal güvenlik" aktörü olarak dahil olduğu gözlemlenmektedir (Soyer, vd., 2007: 24; Erdoğan ve Kutlu, 2014: 103). Ayrıca, Genel Sağlık Sigortası'nın da yoksulların yaşamına bir güvence unsuru olarak dahil olduğunu söylemek güçtür; çünkü "Temel Teminat Paketi" dışındaki, sağlık hizmetleri için "tamamlayıcı özel sigorta" ya da 'cepten ödeme' yolu gösterilmektedir". Öte yandan, zaten sunulan kimi sağlık hizmetleri için katkı payı ödemeleri de bulunmaktadır (Soyer, vd., 2007: 30).

Türkiye'de sosyal yardım alanında görülen artışı, modern bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulamaması çerçevesinde değerlendirmek mümkün gözükmemektedir (Soyer, vd., 2007: 24).

#### 4.2.3. Kırın Dönüşümü

Bu çalışmada güvencesizlik deneyimleri her ne kadar kentteki işçi sınıfı deneyimleri üzerinden ortaya konulsa da, çalışma bulgularının çözümlendiği kısımda da görüleceği üzere, kırdan kopuk bir kentsel işgücü piyasası değerlendirmesi bir yanıyla eksiktir. Özellikle Türkiye gibi coğrafi-politik ülkelerde, kırsal nüfus ve tarım sektörünün düzeyinin özelliklerini görmezden gelmek mümkün değildir. Kırdaki süreç, kentteki işgücü piyasasını ve çalışan/iş arayanları doğrudan etkilemektedir.

Bu noktadan devam ederek, bağlantılı olarak diğer önemli hususu da tartışmaya çağırmak gerekmektedir: Proleterleşme. Özuğurlu (2008: 64), proleterleşme sürecinin “dört eşit ve birleşik süreç içinde” değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Bunlar, “*yoksullaşma ve mülksüzleşme*”nin yanı sıra, “üretim ve geçim araçlarının *sermayeleşmesi*” ve “sermayenin özel mülkiyet temelinde *yoğunlaşması*” olarak belirtilmektedir. Özuğurlu (2008), kavramın betimleyici bir düzeyde kalmamasının ve ekonomi-politik bir analiz düzeyine çekilebilmesinin ilkel sermaye birikimi kavramı ile mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Sermayeyi bir “stok birikimi” süreci yerine, toplumsal/sınıfsal ilişki olarak ele almak, mülkiyetten kopartılmayı da tartışmaya dahil etmek gerekecektir. İlkel birikim süreci de tam da bu noktada üreticilerin üretim araçlarından kopartılmalarını tanımlamaktadır (Özuğurlu, 2008: 64-65).

Proleterleşme sürecinin önemli bir boyutunu teşkil eden mülksüzleşme, kır-kent tartışmasının da merkezindedir. Mülksüzleşme üretim araçlarının mülkiyet ve denetiminin yitirilmesi anlamına gelmektedir. Beraberinde “kişinin meta-dışı geçim alanlarını ve yeteneklerini kapatarak sermaye rasyonaline tabi kılan bir süreç”

biçiminde de açıklanmaktadır. Bunun da “yeniden üretim koşullarının da metalaştığı” (meta-dışı geçim olanaklarının metalaşması), böylelikle gündelik hayatın “nakit para gelirine bağlı hale geldiği (*cash nexus*)” biçiminde yorumlandığı görülmektedir (Özuğurlu, 2003b: 173). Mülksüzleşme süreci ile beraber, emek gücünün özgürleşmesi olgusu gündeme gelmektedir. “Kapitalist olmayan toplumsal formasyonların ona tâbi hâle getiriliş süreci” söz konusu olurken, “insanların ücret sistemi dışındaki alternatif geçinme stratejilerinden uzak tutulmaları” da yine proleterleşme sürecinde<sup>116</sup> gerçekleşmektedir (Özuğurlu, 2008: 65).

Proleterleşme süreci, güvencesizlik tartışmasında muhakkak tartışmaya dahil edilmesi gereken bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye özelinde bakıldığında tarım sektörünün görece uzun süren ağırlığı ve bir yandan tarımdaki dönüşüm süreci, Türkiye’de güvencesizlik deneyimi tartışmaları için görmezden gelinemeyecek öneme sahiptir. Tarımda süregiden dönüşüm, proleterleşme sürecinde kentte de etkisini halihazırda göstermektedir ve göstermeye de devam edecektir. Çalışmanın ilk bölümünde Batı merkezci niteliğini vurguladığımız güvencesizlik literatürü tartışmayı kent odaklı yürütmektedir. Türkiye için –daha sonra alan çalışmasının bulgularında da görüleceği üzere- yalnızca kent üzerinden bu tartışmayı yürütmek, çok temel odaklardan birini görmemek anlamına gelir. Zira kırdaki/tarımdaki dönüşüm, kırdan kente göç, kentteki güvencesizlik tartışması için de başat bir noktadadır. Yukarıda mülksüzleşme ve emeğin özgürleşmesi noktalarına vurgu yaptığımız proleterleşme süreci buraya kadar açıklayıcı olsa da, kırdan göç ve

---

<sup>116</sup> Proleterleşme süreci üzerine farklı değerlendirmelerin bulunduğunu belirtse de, Öngen, proleterleşmenin nihayetinde “mutlak bir yoksullaşmaya ve yabancılaşmaya yol açan bir sürece işaret” ettiğini belirtmektedir (Öngen, 1994: 166). Proleterleşme tartışmalarının özet bir karşılaştırması için bkz. Öngen, 1994.

tarımda dönüşüm sonrası ve de kentte halihazırda yer alan işçi sınıfının durumunu açıklamada bir diğer kavram setini çağırmak gerekmektedir: Yeni proleterleşme.

Yeni proleterleşmeyi, proleterleşme sürecinden ayırt eden nedir ya da bu kavram setinin sunduğu katkı nedir? Özuğurlu'nun bu sorulara yanıtı şu şekildedir:

Yeni proleterleşme dalgasını ayırt edici kılan şu özelliğidir: İşgücü piyasasına fırlatılan kitleler, “esnekleştirme” ve kuralsızlaştırma” gibi politikalarla düzenli ve istikrarlı istihdam olanaklarından alıkonurken, diğer yandan da, gündelik yaşamın idamesi her zamankinden daha fazla nakit gereksinimine tabi hale gelmektedir (metalaşma). Bu birleşik sürece emekçilerin bulunduğu yerden bakıldığında; *cash nexus* ya da nakit bağı, boyunlarına takılmış bir yağlı urgan gibi görülür; gündelik yaşamlarını, altlarındaki sehpaye her an, her yerden fırlatılacak bir tekmenin ağır tehdidi altında sürdürürler. (Özuğurlu, 2008: 67)

Yeni proleterleşme, mülksüzleşme ve emeğin özgürleşmesi sürecinin ardılı olan işgücü piyasasına dahil olma sürecine işaret etmektedir. Beraberinde halihazırda emekçi sınıflar içerisinde yer alanların, yani daha önce proleterleşme sürecini deneyimlemiş olanların mevcut durumlarında dönüşümü de nitelemektedir. İşgücü piyasası kurallarının yeniden düzenlenmesi ve kuralsız ve esnek piyasa koşullarının sağlanması, emek gücünün vasıfsızlaşma ve değersizleşmesi, aynı zamanda daha önce de değindiğimiz güvencesizliğin tanımlandığı işçi sınıfı- sermaye sınıfı arasındaki ilişkiyi görece güvenceli olarak niteleyen koşulların da aşınması anlamına gelmektedir. İş güvencesi, sendikal güvence, sosyal güvence gibi örneklerle somutlaştırdığımız güvencelerin bugün Türkiye işgücü piyasasındaki deneyimlenmesi, bir güvence olarak kamuda “düzenli ve istikrarlı” istihdamın koşullarının da farklılaşması ile beraber bu kavram seti ile açıklık kazanmaktadır.<sup>117</sup>

---

<sup>117</sup> Gerek kamuda istihdam edilmenin koşullarının getirdiği süreklilik ve düzenlilik, gerekse (sağlık sektöründe yer alan belirli çalışanlar açısından) üretim araçlarının mülkiyetine sahip olabilme imkanının sağladığı –görece- güvenceli koşullarıyla öğretmenler ve sağlık sektöründeki dönüşümü benzer bir yaklaşımla proleterleşme süreci üzerinden değerlendiren yakın zamanlı iki çalışma için bkz. Ç. Ünlütürk Ulutaş, (2011), **Proleterleşme ve Profesyonelleşme Tartışmaları Işığında Türkiye’de**

Yeni bir sınıf olarak tanımlanan “prekarya” (*precariat*) ve “prekarya”nın oluşum sürecini işaret eden “prekerleşme” (*precarity*) süreciyle de yer yer benzeşen ancak tartışmaya açmadığı süreçlere de açıklık getiren bir kavram olarak “yeni proleterleşme”nin kapsayıcı niteliği açıktır.

Güvencesizleşme üzerine yeni bir kavramsal inşa denemesinde mülksüzleşme ve proleterleşme-yeniden proleterleşme ile kır-kent arasındaki bu ilişkinin arka planına açıklık getirmeye çalışmıştık. Amin, bu süreci şöyle özetlemektedir:

Modernleşme her zaman sermaye birikimi ve üretkenliğin artışı gibi yapıcı boyutları, emeği pazarda satılan bir mal haline getirmek, genellikle üretim ve hayatın yeniden üretimi için gereken doğal ekolojik temeli tahrip etmek ve refahın küresel düzeydeki dağılımını kutuplaştırmak gibi yıkıcı boyutlarla birleştirmiştir. Modernleşme her zaman aynı anda, hem genişleyen pazarların istihdam yaratması ile birlikte bazılarını içerip, hem de bir önceki sistem içindeki konumlarını yitirdikten sonra yeni emek gücüne dahil edilmeyen diğerlerini, dışlamaktadır. Kapitalist küresel genişleme, tırmanma evresinde, dışlama süreçlerinin yanı sıra birçoklarını da içermiştir. Ama şimdi, üçüncü dünyanın köylü toplumlarında, sadece göreceli olarak çok az sayıda insanı dahil ederken kitlesel sayıda insanı dışlamaktadır (Amin, 2009: 90).

Amin günümüz Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın köylü toplumlarında yaşayan ve üreten insanlar açısından da bu sürecin aynen geçerli olup-olmadığına dikkat çekilmesi gerektiğini söylemektedir. Burada sorunun çok boyutlu bir tartışması yürütülebilir, küresel ölçekte tarım ve gıdaya yönelik düzenlemeler, kapitalist çiftçilik, küçük üreticilik gibi tartışmaların çağrılması<sup>118</sup> gerekmektedir. Sebep ve süreç başlı başına bir çalışma konusu olması gerekirken, kırdan kente göç edenlerin hangi koşullarda işgücü piyasasına dahil olacağı sorusu, bu çalışmada esas ilgilenilen soruyu oluşturacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki, bulguların yer aldığı

---

**Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü**, Ankara: Nota Bene Yayınları. O. S. Durmaz, (2014), Emek Süreci ve Yeniden Proleterleşme: Türkiye’de Öğretmen Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

<sup>118</sup> Türkiye’de köylülük üzerine yakın zamanlı dinamiklere odaklanan bir çalışma için bkz. M. Özügür, (2013), **Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı –Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler**, 3. Baskı, Ankara: Nota Bene Yayınları.

bölümde de görüleceği üzere, kır kökenli bireyleri, çok farklı sebepler kentte işgücü piyasasına dahil olmaya itebilir. Bu nedenler çalışmanın sonuçlarının okunduğu bölüme dahil edilecektir. Amin’in geniş işçi kitlelerinin içerisinde yer alan “kararsız halk sınıfları” tanımlaması ile bakılırsa,

Kararsız halk sınıfları (...) (düşük vasıf düzeylerinin, vatandaş olmama statülerinin, ırklarının ya da cinslerinin bir sonucu olan) düşük pazarlık güçleri tarafından zayıflatılmış olan işçileri olduğu kadar, ücretleriyle geçinmeyenleri de (resmi işsizler ve kayıtdışı sektörde çalışan yoksullar) içerir. Bu ikinci kategoriyi, “dahil edilmemiş” ya da “marjinalleştirilmiş” yerine “kararsız” olarak adlandırmak daha yerindedir, çünkü bu işçiler sermaye birikimini yöneten sistemik mantığa mükemmel biçimde dahil edilmişlerdir (Amin, 2009: 93).

Dolayısıyla, kır kökenli bireylerin, kentteki işgücü piyasasına, diğer bir deyişle, “kararsız halk sınıfları”nın sermayenin mantığına ne koşullarda dahil olduğu bu çalışmayla doğrudan ilgilidir.

#### **4.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ**

Bu çalışma, güvencesizleşmeyi sınıf ekseninde kavramakta, geç kapitalistleşen bir ülke bağlamında işçi sınıfı üyelerinin özdeneyimlerine odaklanarak, şu sorunun izini sürmektedir: Güvencesizleşme ile birlikte işçi sınıfı türdeşleşmekte mi ya da parçalanmakta mıdır? Güvencesizleşmenin işçi sınıfı içerisinde bir türdeşleşme ya da parçalanma yaratıp yaratmadığı tartışması, bu çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmada, bu ana sorunsalı cevaplamak adına şu alt sorulardan hareket edilmiştir:

- İşgücü piyasası içerisinde farklı istihdam biçimlerinde konumlanan işçi sınıfı üyelerinin karşı karşıya kaldığı deneyimler, işe giriş-çıkış

deneyimleri, ücretleri, işsizlik süreleri, işsiz kaldıkları süre içerisindeki deneyimleri nelerdir?

- Geç kapitalistleşen bir ülkede, güvencesizleşme deneyimlerinde kır-kent hareketliliği işçi sınıfı üyeleri için ne ifade eder?
- Geç kapitalistleşme deneyiminde farklı kuşaklar deneyimlerini nasıl aktarır ve güvencesizlik deneyiminde nasıl etkili olur?
- İşçi sınıfı açısından bakıldığında, işgücü piyasasındaki güvencesizleşme ve çalışma yaşamı dışındaki güvencesizleşme arasındaki ilişki nasıl kurulmaktadır?
- Gündelik hayatta barınma, sosyal güvence, sosyal yardım, kurulan hane dışı bağlantılar vb. açısından işgücü piyasasında farklı istihdam biçimlerinde konumlananlar (işsizler dahil) arasında bir türdeşleşmeden söz edilebilir mi?
- Çalışma güvencesizleşirken, sermayenin gereksindiği uyumlu ve ucuz işgücü profiline oluşumu bakımından, Türkiye’de çalışan ya da işsizler için bir güvencesizlik kültürünün oluşumundan söz edilebilir mi?

Alt sorular üzerine yoğunlaştıktan sonra, görüşmelerde geliştirilen verilerin de eşliğiyle, işçi sınıfı içerisinde güvencesizleşme ekseninde türdeşleşme ya da

parçalanma tartışmasının üç ekseninde yürütülebileceği ortaya çıkmıştır: Çalışma ve çalışma yaşamı, kır – kent ve kuşaklararasılık, ve gündelik yaşam. Araştırmada kullanılan görüşme formunu oluştururken, derinlemesine mülakat soruları, bu üç boyutu izleyecek biçimde düzenlenmiştir (Ek I).

Araştırmanın sorunsalı, güvencesizliğin, işçi sınıfı içerisinde nasıl bir değişime (türdeşleşme/parçalanma) neden olduğudur. Araştırma sorusunu bu şekilde kurmak, anlamaya yönelik bir araştırma yöntemi (Kümbetoğlu, 2005: 34) olan niteliksel yönteme başvurmayı da beraberinde getirmiştir. Çalışma sorunsalında da dile gelen ortaklık (farklılık) arayışı, yine nitel yöntemle çalışmayı<sup>119</sup> tercih de belirleyici nedenlerden biridir. Güvencesizliğin, Türkiye özelinde oldukça yakın zamanlı tartışılmaya başlanması ve işçi sınıfının deneyimlerinden beslenen, teorik inşaya yönelik nitel çalışmaların son derece sınırlı düzeyde olması, alan çalışmasının bir boyutuyla keşfedici tarzda oluşmasına da neden oldu.

Güvencesizliğin, işçi sınıfı içerisinde homojenleştirici ya da heterojenleştirici etkisinin bilgisine, analiz birimi sınıf olarak belirlendiği için işçi sınıfı üyelerinin deneyimlerinden yola çıkarak ulaşılmaya çalışıldı. Yukarıda belirttiğim, ana sorunsalı detaylandırmak üzere oluşturduğum alt sorular, soru formunun hazırlanmasında kılavuz işlevi gördü. Bu alt sorulardan hareketle, görüşme formunun soruları somutlaştı. Ancak, burada baştan sınırları net olarak belirlenmiş bir soru formunun olmadığını, hatırlatıcı kelimelerin formda bulundurularak, kimi soruların görüşme esnasında açılması için yardımcı olduklarını ifade etmeliyim. İzlediğim bu yol, görüşmelerin akıcı biçimde ilerlemesini de kolaylaştırıp, sorular ekseninde ve

---

<sup>119</sup> Nitel ve nicel araştırma seçimi konusunda Özuğurlu (2006: 3), “ yani sosyal olgular nasıl çalışılmalı ve çözümlenmeli sorularına verilen iki farklı yanıt, şeklinde yaklaşıldığında, vurgulanması gereken temel ayrım şudur; nicel araştırma, ortalamaya (avaraj), nitel araştırma ise ortaklıklara (farklılıklara) odaklanır” demektedir.

önceden belirlenilmiş bir sınırdan seyrinin önüne geçti. Açık uçlu araştırma soruları “araştırmacıya incelemek istediği olguyu esnek ve açık uçlu bir yaklaşımla ele alma olanağı sağlar. (...) özellikle araştırma konusuna temel oluşturabilecek kuramsal alanyazının yetersiz olduğu durumlarda önemli kolaylıklar sağlar”; kapalı uçlu soruların “sınırlayıcılığının” aksine, “incelenen konuyla ilgili önemli değişkenler”in (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 99- 100) ortaya çıkabilmesinin zeminini de açık tutar. Bu nedenle açık uçlu sorular aracılığıyla kuramsal literatüre katkılar sunabilecek önemli değişkenlerin, bu şekilde sınırlandırılarak gözden kaçabilme ihtimalini de en aza indirmeye çalıştım.

“Açık uçlu soru yazma süreci araştırma konusuna ilişkin genel bir soru ile başlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 100)”; bu doğrultuda, çalışmada da demografik verilerin temini sonrasında, görüşmelere “ilk defa para kazanarak yaptığın iş neydi?”<sup>120</sup> sorusu ile başlamıştım. Alan çalışmasının başında, görüşmeleri, görüşmecilerin “ilk para karşılığı yaptıkları iş” deneyimlerinden başlayarak, yaşam hikâyelerini bugüne değin anlatma biçiminde kurgulamıştım. Görüşme formunda esas olarak belirlediğim sorular ve hatırlatıcılar, görüşmecilerin deneyimlerini paylaşırken bana da yön vermiş oluyordu. Ancak, pilot görüşmeler sonrası, öncelikle şu anki işçilik/çalışma deneyiminden başlayarak, bugüne ait deneyiminde yoğunlaşmayı tercih ettim. Geçmiş deneyimlere ise çalışmanın sorunsalına katkısına göre, özet ya da detaylı olarak zaman ayırdık. Aksi halde geçmişten bugüne doğru, sırasıyla tüm çalışma yaşamı deneyimlerinin paylaşımında, bugüne gelene kadar görüşmeci enerji ve isteğini tüketmiş oluyordu. Yine görüşmeler esnasında ortaya

---

<sup>120</sup> Daha samimi ve anlaşılır bir iletişim kurabilmek için görüşülen kişilerin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri de göz önünde bulundurularak, soruyu “ilk defa ekmek parası kazandığın iş neydi?” biçiminde içerik değiştirmeden, farklı biçimlerde sordum. Kimi başka sorularda da benzer yöntemle hareket ettim.

ıkan önemli noktalar eşliğinde, görüşmeler öncesi ngremediğimiz kimi sorular eklendi. Dolayısıyla soru formunu sabitlemeden, araştırma süresince gelişime açık bir şekilde yenilediğimi belirtmeliyim. nemli bir nokta olarak, çalışmanın literatür değerlendirmesi kısmında sıkça yinelediğim, güvencesizlik kavramının netleştirilmemiş, kesin ve ortaklaştırılmamış olmasından hareketle, çalışmanın ilerleyen aşamalarında kavramın bizatihi kendisinin işçi sınıfı açısından nasıl anlamlandırıldığını da sordum. Gerek literatür gerekse de bulguları değerlendirirken, bu konuda verilen cevaplar yani deneyimin bilgisi benim için ynlendiriciydi.

Güvencesizlik deneyimlerini anlamak adına, örneklemin tespiti, araştırmanın başından itibaren tez izleme komitelerinde üzerinde çok tartıştığımız bir sorundu. şematik bir hale getirip, çeşitli biçimlerde gruplandırmalar yapmaya çalıştık. Son olarak araştırma sorusu ve bu soruyu diğer işgücü piyasasını analiz eden çalışmaların bakış açısından farklılaştıran noktaya geri dönmenin uygun olduğunu düşündük. Güncel emek çalışmaları literatürü, istihdam biçimlerindeki çeşitlenmeye ve parçalanmaya ve bu durumun sendikal örgütlenmeye olan olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda ben de Türkiye’de işgücü piyasasının özelliklerini de değerlendirerek, sınıf içerisindeki bu parçalanmada ne çıkanlardan hareket ettim. Farklı istihdam biçimlerinin güvencesizlik deneyimi üzerinden, sınıf içi homojenleşme, bütünleşmeye neden olup olmadığını anlamaya çalıştım. Örneklemin için bu parçalı yapı içerisinde ne çıkan şu ana istihdam biçimlerini ele aldım:

Kamuda istihdam biçimleri: 4/A, 4/B (bu statüdekiler 4A kadrosuna aktarıldı, o nedenle örnekleme dahil edilmedi), 4/C, 4/D statüsünde istihdam edilenler ve *ücretli öğretmenler*

Devlet üniversitelerinde 33/A ve 50/D statüsü ile istihdam edilenler.

Özel sektörde : Ana firma, taşeron firma ve fason firmada istihdam edilenler,

*Büyük ölçekli ve küçük ölçekli işyerinde istihdam edilenler.*

*Belirli süreli ve belirsiz süreli sözleşmeli istihdam edilenler.*

Kayıtdışı istihdam edilenler.

İşsizler.

Bu istihdam biçimlerinin başlıkları kimi zaman “özel sektörde, belirli süreli sözleşmeli olarak, taşeron firmada istihdam edilme” gibi çapraz kombinasyonlarla içiçe geçti ve tek bir görüşmecide vücut buldu. Her başlıkta, bu parçalanmışlığı temsilen hem görece yeni yaygınlaşan istihdam biçimine (ücretli öğretmenlik, 50/D gibi) hem de eski ve görece güvenceli olarak görülen istihdam biçiminde yer alanlara (4/A, 4/D gibi) karşılaştırma yapabilmek adına da yer verdim.

Çalışmanın başında, yalnızca işgücü piyasasında hâlihazırda istihdam edilen, ücretlilerle görüşmeyi planlamaktaydım. Ancak bazı görüşmecilerin çalıştığı hâlde kendilerini işsiz olarak nitelemesi, ya da birkaç gün sonra işsiz kalacak olması gibi gerçekliklerin yanı sıra; bu çalışmada güvencesizliğin önemli bir göstereni olarak, bugün işçi sınıfı üyelerinin “istihdam ve işsizlik” hâlleri arasında gidip gelen bir süreçte bulunmaları önemliydi. İş güvencesizliğinin en önemli sonuçlarından birinin işsizlik olması, işsizleri de örnekleme dahil etmeyi gerçeklikle dayatılan bir

zorunluluk hâline getirmiştir. Ayrıca görüşmecilerle iletişimin devamlılığını mümkün olduğunca sağlanmaya çalıştığımdan, görüşme esnasında istihdam ediliyor olanların, daha sonra işsiz kalmaları ya da işsiz olanların çalışmaya başladığı bilgilerini edindim. Bu aslında, güvencesizlik tartışmasında işsizlerin önemini ifade ederken, diğer yandan da henüz hepsini kapsamasa da, yukarıda belirtilen istihdam biçimlerinin de yüzer-geçer konumlar olduğunu ifade etmekteydi. Bugün görüşme yapılan kişi, bir süre sonra başka sözleşme biçimi ile farklı bir ölçekte tanımlanan firmada çalışıyor ya da işsiz olabilir. Bu olguya, işçi sınıfı üzerine yapılacak çalışmalarda da bundan sonra dikkate alınması gereken bir nokta olarak not düşmek gerektiğini düşünüyorum. İşsiz olanlar için soru formunda da değişiklik yaptım, “mevcut işi” başlığı altındaki soruları, işsizlik özelinde hazırladığım sorularla değiştirdim.

Görüşmecileri belirlerken deneyimlerini paylaşmaya açık ve hevesli, konuşkan kişiler olması da benim için belirleyici bir faktördü. Güvene dayalı tanıdık ilişki ağlarına da sıkça başvurdum. Ortak tanıdıkların bulunması, görüşmecilerin hem görüşmeyi kabul etmesinde hem de deneyimlerini açıklıkla paylaşmasına yardımcı oldu. Burada üzerinde durmam gereken ve bundan sonra işçi sınıfı çalışmalarında da dikkat edilmesi gereken bir nokta da politik atmosferin böylesi çalışmalardaki belirleyiciliği idi. 17 Aralık 2013 tarihi itibarıyla sosyal medya üzerinden yaygınlaştırılan ses kayıtları ve yeni bir seçim sürecine girilmiş olması, Türkiye’nin politik atmosferini etkileyen iki olgu olarak, çalışmada görüşmelerin gerçekleştiği zaman dilimine denk düşmüştü. Türkiye işçi sınıfının üyeleri olarak, görüşmecilere de bu ortamın etkileri doğrudan yansdı ve görüşmeler öncesi ve esnasında bu etkiyle korku ögesinin çok baskın olduğunu gördüm. Bu olumsuz durumu görüşmecilere

ulaşmada kendilerine güven verecek tanıdıklık ilişkilerini devreye sokarak, kimliğini, ses kayıtlarının ne için kullanılacağını, bu çalışmanın içerik, amaç ve hangi sebeplerle gerçekleştirildiği gibi bilgileri doğrudan ve açıkça anlatarak, istenildiği an cihazı kapatacağını ve isimlerinin gizli tutulacağını belirterek aşmaya çalıştım. Yine de kayıt cihazının, sesin kayda alınması fikrinin, emeklilik yaşını doldurmasına 2-3 sene kalmış, dolayısıyla iş yaşamına dair ileriye yönelik bir beklentisi kalmamış bir görüşmeciye dahi tedirgin ettiğini, zaman zaman üstü kapalı konuşmaya yönlendirdiğini söylemeliyim. Öyle ki ses kayıt cihazı kapalı iken korkusundan bahseden bir diğer görüşmeci, kayıt esnasında bu konudan bahsetmesini istediğimde, korkunun kendisinden bahsetmekten korkarak, konuyu tedirgin olarak kapatmıştır. Aynı görüşmecinin korkusunu aşmak adına görüşmeciye kayıt esnasında farklı bir isimle hitap ettim ve çalıştığı kurumların isminden hiç bahsetmedik. Kimi zaman aracılık yapan kişilere duyulan güven düzeyinin yüksekliği de, görüşmecilerin korkusunu ortadan kaldırmada yeterli olamadı. Kimi görüşmecilerde ise yaptığım çalışma, yerel seçim sürecinde, belirli bir parti mensubu olarak anketör olabileceğim fikrini doğurdu. Bu da yine görüşmecilerin duyduğu korkuyu olumsuz biçimde destekler bir etkide bulundu. Bu çalışmanın alan çalışması kısmında araştırmacı olarak yaşadığım en büyük zorluk, görüşmecilerin korku içinde iken, bu korkunun aşılarak deneyimlerin paylaşılmasını ve veri etkileşimini sağlamaktı.

Görüşme formunun kılavuzluğunda, 28 kişi ile derinlemesine mülakat tekniği ile yüzyüze görüşmeler gerçekleştirdim. Görüştüğüm kişilerin özellikleriyle birlikte aktarıldığı görüşmeci tablosu Ek II’de sunulmuştur. Görüşmecilerle iletişimi sürdürebilmeyi kolaylaştırma, ses kaydının gerçekleştiği zamanlar dışında da

görüşebilme ve böylece gözlem imkânını arttırmak için, veri kaynağına yakın olmak adına görüşmeler için çoğunlukla Ankara’da ikâmet eden görüşmecilere yöneldim. Belirli şehirlerle karakterize olan istihdam biçimleri için o şehirlere gittim: 4/C statüsü üzerinden güvencesizlik deneyimi için Samsun’a, fason çalışma için İstanbul’a, özelleştirme sonrası büyük ölçekli bir işyerinde çalışma deneyimi için Kırıkkale’ye giderek görüşmeleri gerçekleştirdim. Veri kaynağına kolay ulaşım imkânı, sonrasında kimi görüşmecilerin özel yaşamlarındaki gelişmeleri takip etmemi ve bu gelişmelere dahil olmamı da kolaylaştırdı. Görüşmeler dışında buluşma, telefonlaşma, düğüne katılma, haneye ziyaret vb. farklı biçimlerde iletişim kanalları çoğu görüşmeciyle devam etti.

Bireysel görüşmeler dışında, benzer istihdam biçimleri içerisinde olanların birlikte bulundukları alanlarda da gözlem yaptım. YÖK Kanunu’nun 50/D maddesine göre istihdam edilen bir araştırma görevlisinin istihdamının sona erdirilmesi nedeniyle gerçekleşen bir eyleme katılıp, gözlem yaptım. Oradaki diğer araştırma görevlilerinin bakış açısı, tepkiselliği üzerine değerlendirmelerine başvurdum. Bir beyaz yakalı örgütlenmesi olarak anılan Beyaz Yakalı İşçiler’in, toplantı ve etkinliklerine dahil oldum. 5 üyenin yer aldığı toplantı, aynı zamanda yer yer bir grup mülakatına da dönüştü.

Bazı görüşmeler hanehalkından eş, çocuk vb. bireylerin katılımı ile gerçekleşti. Bu durum eşlerin iş ve yaşam deneyimlerinin bilgisinin doğrudan alınması ve görüşülen kişilerin hatırlayamadığı kısımlarda aydınlatıcı olmalarını, kimi boşlukların doldurulmasını sağladı. Özellikle erkek görüşmecilerin eşleri ve çocuklarının kimi zaman unutulmuş ya da detaylandırılmayan anlatımlarda kimi zaman görüşmeyi zenginleştiren katkıları oldu. Bu süreçte görüşülen işçilerin

deneyimleri hane içi ve bir önceki/sonraki kuşağa dair bilgiler ile de desteklenmiş oldu. Böylece merkeze görüşmeci ve onun deneyimlerinin bilgisi otursa da, onu çevreleyen, ilişki içerisinde olduğu en yakın ağ (haneîçi) ve devraldığı kuşağın özellikleriyle de doğrudan ilişkiye geçilmiş, deneyimlerine bizatihi kendileri üzerinden ulaşılmış oldu. Ancak, hanehalkının diğer bireyleri yanında iken, görüşülen kişilerin kimi noktalarda bilgi vermekten kaçınmış olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Görüşmecilerin tümünün izinleri dahilinde ve kayıt cihazlarını görebilecekleri şekilde ses kayıtlarını gerçekleştirdim. Talep etmesi üzerine bir görüşmecinin ses kayıt deşifresini de kendisine ulaştırdım. Ses kaydının öncesi ya da sonrasında not edilmesi gerektiğini düşündüğüm noktaları, yine görüşmeci görecektir şekilde not ettim. Görüşmecilerin hassasiyetlerinin arttığını, tedirgin olduklarını düşündüğüm zaman dilimlerinde, ses kayıt cihazını yine görebilecekleri şekilde durdurdum; kayıt almaya izinleri dahilinde devam ettim. Görüşmecilerin ağladığı zamanlarda ve siyasi tercihlere dair yapılan açıklamalarda sıklıkla kaydı durdurdum. Bu davranışımın görüşmecileri rahatlatıcı etkisi olduğunu gözlemledim.

Görüşmeler, görüşmecilerin kendilerini rahat hissedebilecekleri, varsa kendi önerileri doğrultusunda belirlenen yerlerde kafeler, kendi evleri, iş yerleri ve birisi kahvede olmak üzere farklı mekânlarda gerçekleşti. Görüşmelerin öngörülenden uzun sürdüğü zamanlarda, görüşmecinin izni ve uygunluğu dahilinde görüşmeyi sıkıştırmamak adına görüşmeyi ikinci seferde devam ettirmeyi önerdim. Böylelikle, kısa zaman diliminde sağlıklı ve sıkıştırılmış cevapların da önüne geçtiğimizi gördüm. Görüşmeciler de ikinci görüşmede dinlenmiş ve önceki görüşmeden kurulan ilişki ile daha rahat iletişim kuruyor, özel yaşama dair bilgileri de verirken daha rahat

davranıyorlardı. Görüşmelerin ikinci seferinde, araştırmacı-görüşmeci ilişkisinin çoğu zaman bir arkadaşlık ilişkisi samimiyetine taşınabildiğini söyleyebilirim. Görüşmeyi parçalara ayırmak, görüşmeleri tekrar dinleyerek, eksik kalan ve detaylandırılması gereken kısımları tespit etmemde de faydalı oldu. Bir sonraki görüşmede bu noktalardan hareket etmeme fırsat vermiş oldu. Ek olarak, görüşme öncesi ve görüşmenin bitip, kayıt cihazının kapatılması sonrasında da görüşmecilerin de uygun bulması hâlinde, sohbet için belirli zaman dilimleri ayırmaya çalıştım. Bu zaman dilimleri, kayıtlı görüşmeler esnasında konuşulmayan ya da üzerinde durulmayanların paylaşılmasında önemli katkılar sundu. Güven ilişkisini arttırmak adına, görüşmelerde kayıt öncesi ve sonrasında iletişimin, sohbet ortamında fikir alış verişinin devamlılığı sağlanmaya çalışıldı. Görüşmecilerin çoğunluğunun samimiyetle deneyimlerini paylaştığı, hislerini, düşüncelerini aktardığını söylemek mümkün, küfretme, ağlama, durgunlaşma vb. duygu durumu değişiklikleri de bu durumun göstergesi olarak okunabilir. Yine de, özellikle erkek görüşmecilerin, deneyimlerinin kendilerine nasıl yansıdığı, neler hissettirdiği vb. sorularda kapalı yanıtlar verdikleri, bu kısımlarda mesafeli konuştuklarını gözlemledim. Aynı şekilde örgütlülük, mücadele etme vb. konularda aktif olan görüşmeciler, bu kimliklerini öne çıkararak sorulara cevap verdiler. Psikolojik olarak ne derece etkilendiklerinin bilgisini ancak kayıt sonrası söylenen belirli cümlelerden çıkartabilmek mümkündü. Kayıt sonrası rahatlama ve iletişimin sohbet biçimine dönüşmesi, kayıt cihazının kapalı oluşu nedeniyle de hem daha samimi hem de mesafeyi kaldırarak kendileri hakkında paylaşımda bulundular. Gözlemimi doğrular biçimde, kayıt sonrası oldukça uzun bir sohbet esnasında bir görüşmeci “Bak şimdi farkına vardım, istemeden de olsa [seninle aramda] mesafe koymuşum, pay bırakmışım. Bazı şeyleri

söylememişim. İstersen bir daha kayda alalım” dedi. Benzer biçimde kayıt esnasında söylenmeyenler, cihaz kapalı iken söylendi. Kadın araştırmacı olmam ve yeni tanışıyor olmanın etkisiyle, “erkekliğe dair” kimi bilgilerin/yorumların dile getirilmesinde seçici davranıldığı, yine kayıt sonrası görüşmelerde bir görüşmeci tarafından ifade edildi. Görüşmecilerin bir kısmı ile iletişim hâlâ devam etmektedir. Kadın bir görüşmeci olarak bazı işçilerle (TCDD işçileri) işyerinde görüşme talebim, kurumda mühendis olarak çalışan aracı kişi tarafından uygun bulunmadı, aracılık reddedildi. Yalnızca erkek bir araştırmacının böyle bir çalışma için çalışma ortamına girişinin ve görüşmesinin uygun olabileceğine yönelik bir açıklama yapıldı. Eş zamanlı olarak, çalışma için benzer konumda olan başka görüşmecilerle iletişim kurulduğundan, planlanan bu görüşmenin gerçekleşmesi üzerine gidilmedi.

Görüşmeler esnasında, araştırmacı olarak görüşmeci-araştırmacı ilişkisindeki bilen-yönlendiren iktidarını kırmaya yönelik bir tutum takip etmeye çalıştım.<sup>121</sup> Görüşmecilerle, işçi sınıfının güvencesizlik deneyimlerinin olgusal düzeyde bilgisine sahip, güvencesizliği hem deneyimleyen hem de etkileşim halinde olan kişiler olarak iletişim kurdum. Sürece yalnızca maruz kalan değil, müdahale eden özneleri olarak deneyimleri açığa çıkarmaya çalıştım.

Görüşmeler, kimi zaman görüşmecilerin kendileri üzerinde de bazen üzerinde hiç düşünmedikleri konularda düşünmelerine ya da düşünce ve eylemlerini sorgulamalarına neden oldu. Bunu kimi zaman o konuda hiç düşünmediklerini

---

<sup>121</sup> Paulo Freire’nin (2008), diyalogun kurulma koşulları üzerine önerileri, derinlemesine mülakatlarda yapılan görüşmelerde iletişimin kurulma biçimi ve görüşme esnasındaki hiyerarşiyi kırma açısından da yol göstericidir: “Ötekileri hep cahil olarak damgalıyorsam ve kendi cehaletimi hiç fark etmiyorsam nasıl diyalog kurabilirim? (...) Kendimi “pür” insanların, doğrunun ve bilginin sahibi olan bir çekirdek grubun üyesi olarak görürsem, bu grubun üyesi olmayanlar “o insanlar” veya ayaktakımı olursa nasıl diyalog kurabilirim? Dünyayı adlandırmanın seçkinlerin görevi ve halkın tarihte yer almasının bir kokuşma işareti olduğu, bu yüzden de bundan kaçınılması gerektiği varsayımından yola çıkarsam, nasıl diyalog kurabilirim? Ötekilerin katkısına kendimi kapatır – ve hatta bu katkıyı hakaret olarak algılasam – nasıl diyalog kurabilirim?” (2008: 67)

belirterek, cevap vermek için zaman isteyerek, kimi zaman hanede diğer kişilerle tartışıp cevabı oluşturarak, kimi zaman da belirli sessizliklerden anlamak mümkündü. Aynı zamanda uzun süredir üzerine düşünülmemiş, unutulmuş geçmişe dair deneyimlerin yeniden çağırılması, görüşmecilerin işçilik-işçileşme deneyimlerinin sürecine dair hatırlatma ve kimi zaman yüzleşme işlevi de gördü. Ölçmek yerine, anlamak ve ortaya çıkarmaya odaklandığım bu çalışmada, zaman zaman mülakat esnasında ya da sonrasında sorunun yöneltildiği kişi de oldum. Örneğin bazı görüşmeciler, sorulan soru üzerine bilgi ve deneyimini aktarırken, aynı zamanda bunu farklı biçimde, soru halinde kurgulayarak bana yönelttiler. Bazı görüşmeciler de benim çalışma yaşamı deneyimime dair (iş güvencesi, hiyerarşik ilişkiler vb.) sorular sordular. Dolayısıyla görüşmelerdeki araştırmacı-görüşmeci ilişkisinin bu tip örneklerde alt-üst edildiğini söyleyebilirim. Her ne kadar, korku ögesinin baskın olması nedeniyle sorunlar yaşamış olsam da, görüşmeler esnasında düşünce ve deneyimlerin aktarılmasına dair, bir yandan kuvvetli bir istekle karşılaştığımı da söylemem gerekiyor. Görüşmeler yer yer çalışma yaşamına dair sorunların aktarıldığı, şikayetlerin özgürce dile getirilebildiği bir “iç dökme” biçimine evrildi. “Şunu da söylesene”, “onu da anlat”, “duysunlar bizi” gibi ifadelerle eşlik eden, ses kayıt cihazına belli cevaplarda özellikle yaklaşarak konuşma, zaman zaman sesin de yükselerek eşlik ettiği bu gibi davranışlar Türkiye’de işçi sınıfının kendini ifade etme mekanizmalarının ve muhatap alınmanın eksikliğini duyduğuna işaret etmektedir.

Görüşmeler sonunda elde edilen ses kayıtlarının deşifresi ile 500 sayfayı bulan metinleri, sadeleştirerek 370 sayfaya indirdim. Kategorik endeksleme ile önce görüşme metnindeki verileri kodladım ve bu kodlara göre sınıflandırdım.

Ardından ilgili ve birbirine benzeyen kodları gruplandırarak, bir üst başlıkta temalandırdım. Bu şekilde derinlemesine mülakatlar esnasında geliştirdiğim verileri, tümevarımcı bir yaklaşımla analize tabi tutmuş oldum. Verilerden ulaştığım kod ve temaları, çalışmanın alt sorularının çatılarını belirleyen ve görüşme sorularını da gruplandırırken kullandığım başlıklarla yeniden değerlendirerek şekillendirdim. Son hâliyle daha önce belirttiğim üç başlık altında gruplandırırdım. Bulgular da esas olarak bu üç başlık altında sunulmuştur.

## BEŞİNCİ BÖLÜM

### ÇALIŞMA VE ÇALIŞMA YAŞAMI

*“Hayat güzelim, anlatsan uzun bir  
yol,  
bitmez de bitmez.”  
(Gürsel)*

Bu bölüm altında, güvencesizliğin çalışma ve çalışma yaşamına dönük boyutları sergilenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda, öncelikle, iş bulma kanalları ve işgücü piyasasına dahil olma biçimlerini izleyecek şekilde, kamuda ve özel sektörde istihdam deneyimine ilişkin alan araştırması bulguları anlatılacaktır. Bunu izleyecek şekilde, istihdamın diğer yüzü olan işsizlik deneyimine odaklanılacak ve ardından, bu yapı içerisinde, oluşan çalışma ve işsizlik algısı incelenecektir.

#### 5.1. İŞ BULMA KANALLARI VE İŞGÜCÜ PİYASASINA GİRİŞ: “BANA YARDIMCI OLABİLECEĞİNİZ ÇEVRENİZ YA DA BİR ŞEYİNİZ VAR MI?”

Türkiye’de işgücü piyasasında, iş arama süreci güvencesizleşmenin açığa çıktığı önemli bir andır. İş arama süreci ve işgücü piyasasına giriş biçimi ve kanalları, çalışma faaliyeti içerisinde deneyimlenmeyi bekleyen güvencesizliğe bir giriş niteliğinde sayılabilir. Bu anlamda, iş arama kanallarından temellenen güvencesizlik, alan araştırmasının ilerleyen bölümlerinde anlatılacağı üzere, henüz işgücü piyasasında deneyimlenmeden kırdan kente göç ve aileden aktarılan güvencesizlik ile çalışma faaliyeti içerisinde deneyimlenen güvencesizlik arasında bir bağ niteliğindedir. Türkiye işgücü piyasasında, iş ararken başvuru alan farklı kanallar bulunmaktadır. Bunların bazıları formel biçimde olabilirken, bir kısmı da

enformel biçimde konumlanmaktadır. İhtiyaç halinde iş arama kanalı haline gelenler olduğu gibi, kimi zaman işler tesadüfi biçimde de bulunuyor olabilir. Bu da güvencesizleşmenin bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

Aile dostları, akrabalar, arkadaş tavsiyesi, tanıdık vb. yakın çevre, iş ararken kullanılan öncelikli kanallardandır. Eski işyerinden arkadaşlar, piyasanın bilgisine sahip olanlar olarak iş bulma kanalı haline gelirler. Piyasada iş aramak için, o piyasanın bilgisine sahip insanlarla etkileşim içinde yer almak önemlidir. Ancak çalışılan yer, ilişkilerin sınırlarını da belirleyebilir:

İlk önce bir AVM’de bir çevre edinmen için bir yerde uzun çalışman gerekiyor ki arkadaş edinmen gerekiyor. E henüz birkaç tane arkadaş ediniyorsun. Daha AVM’nin dışına çıkamıyorsun. (...) çıkan aynı içerisinde işte A mağazasından çıkan B’ye giriyor, B’den çıkan C’ye. (...) Hangi yerin şartı daha iyiye orada başlıyorsun. (Ahu)

Kadınların iş bulma kanallarında, işyerinin ikâmet edilen yerden uzaklaşmadan iş bulma gereksinimi, belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Ankara’ya yeni gelen ve şehri tanımayan Ahu’nun iş bulmak için aracı kanallardan da yoksun oluşu, eve yakın yerlerde iş aramasına yol açmıştır. Evine yakın mesafede çalışan aranan yer olarak yalnızca market bulunduğundan, oraya başvurur. Hülya da “komşulardan, çalışan kızlar” dolayısıyla şu anki işinden haberdar olmuş, tekstil sektöründe çalışıldığını öğrenmiştir. Sevil de bir dönem oturduğu binanın karşı tarafındaki işte çalışmıştır.

Himayecilik ilişkileri de iş bulma kanalları olarak kullanılmaktadır. Siyasi ağların, iş bulma kanalları haline getirildiğini, bir siyasi partinin mahalle temsilciliği üzerinden belediyede taşeron işçi olarak çalışmaya başlayan Atilla şu şekilde aktarmıştır: “Mahalle temsilciliğine üye oldum, hâlâ üyeyim. İş için. Düşünce de işte koyacağız dedi, buraya koydular işte. Beş senedir Allah var buradayım. [üye olunca

hemen] işe başladım.” Melek de himayecilik ilişkisini “yüksek yerlerden torpilin olacah, torpilsiz hiçbir yere giremen” diyerek ifade etmiştir. İşin, hiyerarşik yapısına bir de iş bulma kanallarının söz konusu enformel doğası eklenir ve bu ilişki biçimi, çalışanda işe yerleştirilmenin bir “lütfetme pratiği” şeklinde gerçekleştiği yönünde bir algı oluşturabilir. Böylelikle, bu tür iş bulma kanalları, çalışanda, işverene ve aracı kişiye karşı bir borçluluk doğurur. Bu ise, çalışanın, çalışma ilişkisine ve koşullarına dönük kabullenmeci ve itaatkâr bir tavır sergilemesine neden olabilir. İşe ve işgücü piyasasına bu giriş biçimlerinin, çalışmanın güvencesiz yapısına karşı çıkma potansiyelini zayıflatacağı ve böylelikle, güvencesiz çalışma ortamını yeniden üreteceği söylenebilir.

İş bulmanın tamamıyla tesadüfî, rastlantısal biçimde gerçekleştiği durumlar da söz konusudur. İşgücü piyasasına bu giriş biçimi, işin ve işin süresinin/kalıcılığının belirsiz ve dolayısıyla güvencesiz doğasını bütünleyen bir boyut olarak değerlendirilmelidir. İşsizken dolmuşta tanıştıkları aracılığıyla iş bulan Pelin ve Gonca bu rastlantısallığı şöyle aktarmaktadırlar:

Allah bir kapıyı kapatıyor, bir kapıyı açıyor. (...) O, “ben İçişleri Bakanlığı’nda çalışıyorum,” Sıla’yla konuşuyo. (...) Dolmuştayız, Güvenpark’ta bindik geliyoruz, hesabımız kesildi işyerinde. (...) Kadın da dolmuşa bindi. “Ben de Sokullu’da oturuyorum” dedi. Anan nerede, baban ne iş yapıyor. (...) Napoli Pizza’da, “Allah Allah ben oranın devamlı müşterisiyim” dedi. O da bizim Sokullu’nun girişinde oturuyormuş. Böyle böyle “İçişleri Bakanlığı’na eleman alıyorlar, gelsene” dedi. (Pelin)

Bir amca öğretmen hatta kendisi, valizimi taşımaya yardımcı oldu dolmuşa binerken. (...) ablam benden bahsetti, “fizik öğretmeni, şu anda iş arıyor” falan. Adam dedi, “benim çalıştığım dershaneye gelsin, ben patronla müdürle görüştüreyim” dedi. Zaten o gün eve gittim, bir ya da iki gün sonra görüşmeye gittim. Öyle başladım yani. (Gonca)

Formel yollar olarak sınıflandırabileceğimiz gazete ilânı, özgeçmiş gönderme, kurum sınavları gibi yollar da iş bulma kanalları arasındadır. Bu kanalları

Doğukan ve Nazlı gibi eğitimleri üzerinden vasıflı olarak nitelendirilebilecek kişilerin kullanma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Formel bir iş bulma kurumu olarak İş-Kur'un, işçiler arasında güven uyandırmadığı, bu nedenle kendilerine iş sağlayacak aracı bir kurum olarak görülmediği ve İş-Kur'a başvurmayı tercih etmeme eğilimi taşıdıkları görülmektedir:

Gidip de devlete başvurmam. (...) Yoh, ben hiçbir zaman İşçi Bulma Gurumu'na gidip de bu zamana gadar, 35 yaşındayım, (...) İş Bulma Gurumu'na başvurmadım. (...) Yani arhadaş anlatıyor gidip de gönderdiği yerleri, "işçi buldum". Gönderiyorlar, "işçi buldum". Ora da sahat. (...) Çünkü gönderdikleri her yerde işçi buluyorlar. (...) Gerek galmadı ama gene gönderiyorlar. (Salih)

Tüm sıralanan formel ya da enformel iş bulma kanallarına başvurmanın dışında, doğrudan iş alanı yaratıp, yapacağı işi işverene sunma biçiminin de iş bulma kanalları arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu tarz bir iş arama yolunda, aslında işverence mevcut bir istihdam talebinde bulunulmaz. Arz edilecek olan iş için piyasada talep aranır. Bunun için de elbette enformel ağlara, tanıdıklara, aile çevresi vb. ilişkilere başvurulur:

İş arıyorum dediğim, iş yapmak. Benim iş aramamdan kastım, ne iş yapabilirim? Gidip kapı kapı "benim şöyle bir CV'im var, beni işe alır mısınız?" değil, ne iş yapabilirim? (...) Çevremi kullanıyorum tabii ki de. (...) yaptığım en iyi şeylerden birisi çevrem benim. (...) insanlar benimle konuşmayı seviyorlar ve ben bu güvenle hep bu zamana kadarki tanıştığım insanlarla hâlâ da görüşüyorum (...) geçmişime dönük oradan birilerini çıkartıp, yapmak istediğim işlerle bir çevre bulabiliyorum. Söylüyorum, "böyle böyle bir şey yapmak istiyorum. Bana yardımcı olabileceğiniz çevreniz ya da bir şeyiniz var mı?" diye. Oradan bir şekilde birilerine haber bırakıyorsunuz. O birilerinden birisi, kismet kapısı denilir ya, birinden birisinde kismetiniz var, oradan kismetiniz çıkıyor ve oradan başlıyorsunuz. (Cihan)

## 5.2. ÇALIŞMA DENEYİMİ

Çalışma deneyimi, işgücü piyasasında ve çalışma yaşamındaki güvencesizliğe temel oluşturacak bir biçimde kamu sektörü ve özel sektörde istihdam olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilecektir.

### 5.2.1. Kamu Sektöründe İstihdam

Bu başlık altında, güvencesizliğin kamuda istihdam ayağının oluşumuna dönük olarak, kamu sektörü içerisinde farklı statülerde istihdam edilme ve bu istihdam deneyimlerinin nasıl algılandığına dair bulgular ortaya konulacaktır. Kamu sektöründe 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'na bağlı 4/A, 4/C ve 4/D statülerinde çalışma ve yine kamu kurumları içerisinde, ancak taşeron işçi olarak çalışma üzerinden bulgular ortaya konulacaktır.

#### 5.2.1.1. Kamuda Memur Olmak: 4/A Statüsünde Çalışma – “Devletin kolları altında.”

İşgücü piyasasında memurlar, çalışma şartları itibarıyla, kendi işinin sahibi olanlar bir kenara bırakıldığında, en güvenceli olarak görülenlerdir. Alan araştırmam süresince yaptığım görüşmelerde, genel bir eğilim olarak çalışılmak istenilen işin koşulları sorulduğunda, kamuda çalışma biçimine referans verilmiştir. Bu istek, çalışma ve çalışma yaşamı dışı güvence talebi olarak yorumlanmalıdır. Kamuda 4/A statüsü ile çalışıyor olmak, Türkiye işgücü piyasasında diğer çalışanlarla kıyaslandığında en güvenceli konumda yer alanlar içerisinde dahil olmak anlamına gelmektedir:

[G]üvenceli olanlar daha böyle devlet memurlarına, onlar bence daha güvenceli. (...) onlar da işlerine bir şey yapmadıkları sürece daha güvenceli onlar. (...) İzin hakkı olsun, bir şey oluyor mesela izin alabiliyorlar, tatilleri var. (...) Bence onlar daha güvenceli, işçilerden hakları daha çok var. (...)

Belki başka işyerlerinde çalışanlar daha güvenceli olabilir ama her zaman devletin şeyinde bir memur olmak daha farklı tabii. (...) Devletin kolları altında. (...) en kısası izin alacaksın, bir doktora gideceksin, kesecek günlüğünü. Bir memur bakıyorsun, bir şey oluyor, hemen izin alabiliyor, bir sıkıntı yaşamıyor. Rapor alıyor, getiriyor, bir şey yok. Hülya'nın kocası üç aydır çalışmıyor, maaşı takır takır işliyor. Biz üç ay çalışmasak daha o işe sokmaz ki, maaş da vermez bize. (Hülya)

Hülya'nın söylediği gibi, kamuda memur olarak çalışmak, öncelikle koşulları itibarıyla güvencelidir. Her ne kadar kamu dışında çalışanlar içerisinde daha güvenceli olarak değerlendirilebilecek olanlar varolabilse de, Hülya'nın ifadeleriyle “kolları altına alan”, koruyan-kollayan devletin çalışanı ve bir parçası olma faktörü üzerinde durulmaktadır. Gonca da kamuda 4/A statüsü ile çalışmayı güvenceli olarak görmekte, bu nedenle mezun olmasına rağmen, öğretmen olarak atanma imkânını arttırmak için daha çok kadro açılan bir bölümde, yeniden üniversite okumaktadır. Böylelikle, güvenceli bir işte çalışma isteği ve hedefine dönük baskın eğilim, yeniden üniversite okumaya yönelten bir etmen olarak belirebilmektedir; ancak öğretmenlik mesleğinin güvencesi de kamuda neoliberal dönüşüm koşullarında farklı istihdam biçimleriyle tartışmalı bir hâle gelmiştir. Gonca, güvenceli çalışma hedefini kastederek, “[o]nun hayâliyle üniversiteye devam ediyorum” diyerek bu düşüncesini aktarmıştır:

(...) kadrolu olayını istiyorum, dershane den çok çektiğim için. (...) dünyaya bir daha gelsem yine fizik öğretmenini olurdum. Ama şu anda bilgisayar öğretmenliği için uğraşıyorum. Aradaki olayı görüyorsun değil mi, yıllar neler katıyor. Öyle bir durum. Yani şu anda bilgisayar öğretmenliğini seviyor muyum, hayır sevmiyorum, fizik öğretmenliğini çok seviyorum. Ama yine de kadrolu olayım diye uğraşıyorum. Yani istesem kadrosuz bir şekilde her yaz onun tedirginliğini yaşayarak, hayat devam edebilir. Ama onu istemiyorum, her yaz bir tedirginlik yaşayım, yok tekrar iş bulayım mı, yok sigortam yatacak mı, yok maaşımı yollayacaklar mı? Rahat olayım, maddi yönden rahat olayım istiyorum. (Gonca)

Kamuda 4/A statüsü ile çalışma, maaşının ve sigorta primlerinin zamanında ve düzenli ödenmesi, piyasa koşullarına göre<sup>122</sup> sözleşme süresinin belirlenmemesi, dolayısıyla piyasa koşullarına ve işçi-işveren arasında kurulan bireysel ilişkilere bu anlamda tabi olmamak anlamına gelir. Bu nedenle iş tercihinde, istenilen işte çalışmak ve yapılacak işin içeriğinden öte, çalışma koşulları daha öncelikli olarak belirlemektedir.

Kamuda 4/A statüsü ile çalışmanın güvenceli olarak algılanmasında, işten çıkarılmanın zor oluşu -ki bunu Nazlı “657’ye hiçbir şey olmaz, nereye kim kimi atıyor?” diyerek ifade etmiştir-, izin kullanımı, sağlık raporu kullanımı, ücret, ek ders ücreti vb. konulardaki uygulamalar öne çıkmaktadır. Tüm bu söylenenler, çalışanlar açısından birer güvence unsuru olarak deneyimlenmekte ve algılanmaktadır:

(...) devlettekileri güvenceli görüyorum mesela. Ama hani değişecek hani Personel Yasası filan değişecek diyorlar ya. (...)Tabii bize göre güvenceli. (...) 15 saate para alıp, üstüne ek para alıp, 20 saatlik de ders olsa, haftada gittiği gün belli, geldiği gün belli. Hani bir sahayla karşılaştıralım bakalım, bizim sahayla yani benim dışıma çıkarak söylüyorum da, biraz bireysel bakarak. Devletteki öğretmenlik bizim için sosyalizm gibi bir şey yani. O boyutta bir şey, devrim olup da... Düşün, dershanecilik sektöründe devrim olmuş, bir gün karar açıklanmış, “tamam arkadaşlar 15 saatinize para vereceğiz, üstüne ek ders ücreti vereceğiz, haftanın iki günü izin yapacaksınız”. Hemen aklıma gelen ilk talepleri bu, hemen hemen, iddialıyım, 50 bin öğretmenle paylaşılan duygudur bu. 50 bin öğretmen diyorum, hani müthiş bir şey olur! (Doğukan)

Mesela bir memurla işçinin arasında çok fark vardı. (...) Ücret olsun daha rahat oluyor bence. (Hülya)

Ama düşük maaş alan insan anca Beykoz sınırlarında yaşayabilir. Memur olan insan, memur maaşı alan en azından bir İstanbul dışına kadar çıkabilirsin yani o parayla. Biz ancak Beykoz sınırlarında dolaşırız o parayla ay sonuna kadar. (Hülya’nın Eşi)

---

<sup>122</sup> Eğitim-öğretim süresi ve dershanelerin aktif olarak piyasaya ders sunduğu süreç yaz dönemini içermez. Yaz döneminde piyasaya arz sunmayan derslane, öğretmeni bu süreçte yani piyasa koşulları ile de uyumlu olarak istihdam etmez. Bu durumda belirsiz süreli sözleşme, bir seneden uzun süre istihdam edilmenin doğurabileceği haklar da kuşkusuz belirleyicidir.

Örneğin, dershanede (özel sektörde) öğretmenin koşulları ile kamuda çalışan öğretmenin koşullarını karşılaştıran Doğukan’a göre, her iki sektördeki koşullar oldukça farklıdır. Bu fark, Doğukan’a göre o denli fazladır ki, kamu sektöründeki koşulların dershanelerde (özel sektörde) uygulanmasını “sosyalizm gibi bir şey” olur şeklinde nitelemiştir. Ayrıca, bu çalışma şartları, özel sektöre o denli yabancısıdır ki ancak Doğukan’ın ifadeleri ile “devrim olup da” uygulanabilecek koşullardır. Hülya ve Hülya’nın eşi de kamuda memur olarak çalışmayı taşeron işçi olmakla karşılaştırmaktadır. Aslen ücrete vurgu yapmakla beraber, her iki kesim arasındaki farka odaklanmışlardır. Belediyede taşeron işçi olan Hülya’nın eşine göre işçi, aldığı düşük ücret düzeyi nedeniyle yaşadığı semtin dışına çıkamazken, memurun yaşam standartları daha yüksektir. Buna göre, “en azından bir İstanbul dışına çıkabilirsın yani o parayla” denilmektedir.

Kamuda çalışmanın yukarıda anılan olumlu yanlarıyla birlikte, görece az olmakla beraber olumsuzluklarına da işaret edilmiştir. İşten çıkarılmanın özel sektöre kıyasla zor ve istisnai bir deneyim olarak yaşanması, çoğu zaman kamuda çalışmanın olumlu yanı olarak anlatılmışken, aksine bu durumun çalışmaya olumsuz bir biçimde yansıdığı da düşünülmektedir:

KPSS ile girmiş olduğum öğretmenlikte bir fark görüyor muyum diye sorarsanız, görmüyorum. (...) [KPSS ile atananlarda] daha farklı bakış açısı, vizyon sahibi görmüyorum. Vardır elbette içlerinde hani farklılık yaratılmaya çalışan. Gerçekten öğretmen olmaya çalışan, ama sadece mesleğe biran önce atanayım, ben hemen alayım, atayım. Başka bir mantık yok. (...) Rahat edilmiyor, o kadar zor elde ediyor ki, ettikten sonra iyice yayılıyor. Ben artık 657’yim, kimse beni atamazsa tamam deyip bırakıyor. (Kübra)

“Yeni mezun olsaydın ne iş seçerdin?” sorusuna karşılık, “Mesleki anlamda, hem maddi hem manevi anlamda daha tatmin edici [bir] mesleği seçebilirdim” diyen Kübra, deneyimlediği düşük ücret ve kendini geliştirme imkânının kısıtlılığına vurgu

yapmıştır. Yukarıda anlattığı gibi, içinde bulunduğu çalışma koşulları, işini kaybetme ihtimâlinin yok denecek kadar az olduğu ve işin, işten çıkarılmanın zorluğu ile tanımlandığı bir alandır. Bu durum, Kübra'nın iş güvencesini gündeminden çıkarmış, ücret, işinde kendini gerçekleştirebilme gibi konuları gündemine taşımıştır. Böylelikle, kamuda 4/A statüsü ile çalışmak, öncelikle iş sahibi olarak hiyerarşinin ilk basamağını aşmak anlamına gelir. Aynı zamanda işten çıkarılmak kamuda çalışan için özel sektöre göre istisnai bir durum olduğundan, iş güvencesini sağlamak anlamında da piramitte bir basamak daha gerçekleşmiştir. Bu temel gereksinimlerin yanında kendini gerçekleştirme ve işten tatmin, piramidin üst basamaklarında yer alanlar olarak, Kübra'ya göre kamuda gerçekleştirilmesi zor olanlardır.

Diğer bir olumsuz deneyim norm kadro uygulamasıdır. Kübra'nın “bir norm fazlası hikâyesi çıktı” diyerek anlattığı, ders sayısı ve öğrenci sayısına göre öğretmen ihtiyacının hesaplanıp, ihtiyaçtan fazla bulunan öğretmenlerin ihtiyacı olan bir okula gönderildiği bir uygulamadır. 1999-2000 yılında Kübra norm fazlası durumuna düşmüştür. Yeri değişecek olan öğretmen geliş sırasına göre belirlenmektedir. Kübra'nın anlatımlarına göre, kamuda istihdam edilirken en çok tepki alan uygulamalardan birinin bu uygulama olduğu görülmektedir: “O çok tartışmalara sebep olmuştu mesela. Çok kıdemli bir öğretmen en son geldiyse, gitmek zorunda kalıyordu filan. Kimse de yer değiştirmek istemiyor, kıyamet kopmuştu. O dönemler çok böyle tartışmalı bir dönemdi.” Norm kadro uygulaması, Kübra'nın da sendika üzerinden dava açıp, eylemlere katılarak somut tepki gösterdiği tek uygulamadır. Kamu'da işten çıkarılmanın istisnailiğine karşın, çalışma mekânının/yerinin değişimi ve bunun çalışanlardaki olumsuz izdüşümü Gökalp'in cümlelerinde de somutlanır: “Kamu sektöründe (...) atılmanız belki özele göre zor, ama sürülmeniz gayet kolay.”

Kamuda çalışma deneyiminde, çalışılan yerin değiştirilmesi dışında, statünün değiştirilmesi de deneyimlenen güvencesizleşme pratikleri arasındadır. Örneğin, 657 sayılı Kanun'un 4/A statüsüne tabii olan ve memur olarak çalışanların, bir kurumda 4/D statüsüne geçirildiği ve İş Kanunu'na tâbi olduğu görülür. Bu aslında yukarıda sıklıkla vurgulanan ve Nazlı'ya da "657'ye hiçbir şey olmaz" dedirten konunun kendi içindeki değişimini ifade eder. Toplumda geniş kabul gören ve kuşaklar arasında aktarılagelen, "4/A statüsünde (memur olarak) çalışana hiçbir şey olmaz" algısının aksine, 4/D statüsüne geçmek, kamuda işçi olmak ve 4857 sayılı İş Kanunu'na tâbi olmaktır. Nazlı, çalıştığı kurumda yaşanan bu deneyimi kısaca şöyle özetler:

[İ]ki kesim var. Bunlardan birincisi 657'ye tabi olup, memur olarak işe girmiş, yıllarca çalışmışlar.(...) Hepsi 657 mensubu olarak işe başlamışlar. 2001'de sözleşme getiriyorlar, sözleşmeli personele çeviriyorlar. Ancak 657'de şöyle kazanılmış hak olduğu için, sadece emeklilikleri ve sağlıkları 657'den devam ediyor; yani SSK'ya değil de, Emekli Sandığı'na yatıyor. Ancak artık bankada 657'li var mı diye sorarsan, hayır hepimiz sözleşmeliyiz.

Nazlı, bu değişimin olumlu yönde olduğu düşüncesindedir; çünkü bu değişim başka değişiklikleri de beraberinde getirmiş, bir kamu kurumunda performansa dayalı uygulamalar yaşama geçirilmiştir. Ücretli öğretmenlik yapan Gonca'nın, eşit iş yapan herkesin eşit ücret alacağı, ücretlerin sabitlendiği bir çalışma yaşamı isteğine karşılık, Nazlı, bu tür uygulamaların çalışanlar arasında eşitsiz bir değerlendirmeye sebep olduğunu düşünmektedir:

Gerek maaşla ilgili sıkıntıları vardı, (...) herkes aynıydı. Sen belki acayip efor sarf ediyorsun, inanılmaz çalışıyorsun ama çalışmayan da aynı. Şu anda bunun ayrımını şubelerde yaptılar. Ancak Genel Müdürlük'te yapılmadı. Yani ben kafam ambele olmuş bir şekilde eve gidiyorum, ama yanımdaki bir diğer yetkili arkadaş "ha ha ha" şeklinde çıkabiliyor. Dediğim gibi hazmediyorum, sabrediyorum, hazmediyorum bekliyorum.

[E]mek sarf ettim ve benim üstlerimden gördüğüm şeyler de bu. (...) senin hakkında bir üst tarafta konuşulduğunda, en azından o ikisi aynı kefeye koyulmuyor. Benle o, “ha ha ha” diye giden arkadaş, belki bugün aynı ücreti alıyoruz. Ama yarın belki ben yönetici olacağım, belki başkan olacağım ama o hep orada olacak. Yani bir yere kadar böyle. Ama bir yerden sonra bunlar değişiyor, iş değişiyor. Tabii ki tamamen senin kişisel yeteneğine değil, biraz da hani siyasi oluyor, (...) <sup>123</sup> olduğu için. Ama benim hani siyasi bir tarafım var mı, yok; ama bana yönetici sözü veriyor mu, veriyor. Kimler veriyor? Benim üstlerim veriyor. Ama şu asla demek değil ki, ben bu defteri kapattım, burada oturur çalışırım, ne gelirse başıma da çekerim. Hayır, bir yandan da elbette ki başka yerlere de iş başvuruları yapıyor muyum? Yapıyorum.

Alan araştırma sırasında görüştüğüm kimi çalışanlar, çoğunluğun aksine, 657’ye tâbi 4/A statüsünde memurluğun olumsuz yanlarına vurgu yapmıştır. Bunlar, eşit ve sabit ücret alınması ve işten çıkarılmanın zor oluşunu, olumsuz etkileri üzerinden değerlendirmiştir. Hâlbuki bu koşullarına karşın Nazlı, “Babam kendisi memuriyetini yakıp, özel sektöre geçmiş bir insan” diyerek, kamuda memur olarak çalışırken özel sektöre geçmeyi, “memurluğu yakmak” olarak nitelemiştir. Özel sektöre geçmek geri dönülmeyecek olması itibarıyla da memuriyeti yakmak anlamına gelir, bu da memuriyetin önemli/kıymetli bir konuma sahip olduğunu desteklemektedir. Nazlı, şu anki konumu itibarıyla her ne kadar sözleşmeli olarak işçi statüsünde çalışsa da, kurumun istisnai durumlarda işçi çıkarmaması, kurumsal olarak bu anlamda kendisine güvence sağlamaktadır. Nazlı, mevcut kurumunda yüz kızartıcı bir suç işlemediği takdirde, işten çıkarmaların söz konusu olmadığını belirtmiştir. Bu anlamda, 4/A statüsü ile memur iken, 4/D statüsü ile çalışan işçilerin yer aldığı konuma doğru dönüşümün gerçekleştiği bir kurumda, geçmişten gelen kurum kültürü, memur olmanın bu avantajını da bugün çalışanlara taşımaktadır. Bu da kamuda güvenceli çalışmayı besleyen bir unsur olarak değerlendirilebilir.

---

<sup>123</sup> Bu esnada görüşmecî, sektördeki diğer kurumlardan farklı olarak kamu sektöründe yer aldığını vurgulamak üzere çalıştığı kurumun adını anıyor.

Kamuda çalışırken yükselme durumunda siyasi ilişkilerin önemine değinilmiştir. Nazlı ve Kübra'nın gerek kurum içi yükselme gerek örgütlenilen sendika düzeyinde belirttiği siyasi ilişkilerin belirleyiciliğine, özel sektörde istihdam edilen görüşmecilerden hiçbiri değinmemiştir. Bu da kamuda çalışmaya dönük bir güvencesizleşme unsuru olarak değerlendirilmelidir.

#### **5.2.1.2. Kamuda İşçi Olmak: 4/D Statüsünde Çalışma – “En korkulan şey 4/C’ye geçmek.”**

Yapılan araştırmada, kamuda işçi olma deneyiminde, her biri güvencesizleşmenin sınıf içinde ayrıştırıcı/ortaklaştırıcı etkilerini görmede temel oluşturacak bir biçimde üç alt başlığın öne çıktığı görülmüştür: Kamuda işçi olma ile özel sektörde işçi olmanın farklılığı, kamuda taşeronlaşma/taşeron işçisi olmak ve özelleştirme. Bu alt başlıklar ile bulgular sırasıyla aşağıda değerlendirilecektir.

Kamuda 4/D statüsü ile çalışmak, 4857 sayılı İş Kanunu’na tabi olarak çalışmak demektir. Yasal düzeyde bakıldığında, özel sektörde çalışan işçilerle bu anlamda bir farklılık bulunmaz, aynı yasalara tabiyet söz konusudur. İleride özel sektörde çalışanlara dönük anlatımlarımızda göreceğimizin aksine, kamuda çalışan işçinin, işverenin sözleşmesini feshi ya da yenilemesi konusunda bir çekinceye sahip olmama eğilimi oldukça baskındır. Kamuda uzun yıllardır işçilik deneyimi olan Ahmet, iş sözleşmelerinin yenilenmemesinin mümkün olmadığını kesin bir dille ve gözlemleyebildiğim kadarıyla özgüveni yüksek biçimde belirtmiştir. Daha sonra ilgili başlıkta detaylıca açıklanacağı üzere, sendikal örgütlülük ve örgütlü işçi sayısının yüksek oluşu bu durumun sebebidir. Nitekim Ahmet, daha önce bu nedenle yapılan bir grevi de anımsatmıştır. Tamer de, kamu ile özelde işçi olarak çalışma arasındaki farka dikkat çekecek biçimde, özel sektörde çalışmayı herhangi bir

taşeron işçilik ile eş tutmuştur. Tamer, “devlet güvencesi” nedeniyle kamuda çalışmayı özel sektörde çalışma ya da taşeron işçilikten ayırır. Tamer’e göre, kamuda çalışma dışındaki tüm çalışma biçimleri, taşeron işçilik koşulları ile eştir: “Kargo zaten kendi başına taşeron gibi bir şey, devlet güvencesinde çalışmıyorsunuz sonuçta.” Böylelikle, güvencesizleşmeye temel oluşturacak bir biçimde, özel sektörde çalışma deneyiminin, koşulları bakımından taşeronda çalışma ile özdeş görülmesi yönünde bir eğilimin varlığından söz edilebilir. Bu aynı zamanda, taşeronda çalışma ve çalışma ilişkilerine dönük bir olumsuz kodlama ve algının varlığına da işaret etmektedir.

Kamuda işçi olarak çalışmak, aynı zamanda taşeronlaşmanın giderek artışına şahit olmak anlamına da gelmektedir. Asıl işveren işçisi olarak kamu işçileri, aynı işi yaptıkları halde taşeron işçilerin koşullarına kıyasla daha iyi çalışma koşullarına sahiptirler:

Biz mesela, atıyorum 100 kilometrelik bir yola ihale yapılmıştır. O yoldaki çalışan işçiler bize [sendikaya] bağlı değil. Bağlanmaya çalışsalar onlar işlerinden olur, müsaade etmezler. (...) Evet, o manada zaten birçoğu emekli çalıştırıyor. (...) Yok müteahhit firma, yahut büyük müteahhit firma alıp, bunu taşerona da verebiliyor. Onların iş garantileri gene aynı devlet garantisinde değil. Ancak şu, orada da çalışan işçilerin (...) sigorta primlerinde bir şey meydana gelirse müteahhit tarafından, onu kurum karşılayabiliyor yahut kurum garantisi veriliyor. O manada bir garantisi var orada çalışan işçilerin. (Ahmet)

(...) [Ş]unun için insan üzüyor. Mesela, biz taşeron firma işçilerinin veyahut da işte 4/C’li olan arkadaşlarımızın yanında kendi bordrolarımızı gösteremiyoruz. Bu çok önemli bir şey aslında. Nedir? Sen onun almış olduğunun iki katını alıyorsun. (...) [O]na azami olarak bizim arkadaşlarımız dikkat gösteriyor. Sadece bundan değil, fazla çalışmalardan da elde ettiğimiz ücretler tabii. Bizim bulunmuş olduğumuz kurumun da fazla mesai yaptıracak bir konumda olması, bizim ücretlerimizi haliyle yüksek tutuyor. Bu bakımdan onlara o manada hiçbir şey hissettirmiyoruz. (Ahmet)

Müteahhit firma ile işin belirli bir kısmının taşeron firmaya, bazen bir taşeron üzerinden diğer bir taşeron firmaya yaptırılması söz konusudur. Bu esnada ücretler, fazla mesai ücretleri, sigorta primlerinin yatırılması, sendikal örgütlenme başlıklarında asıl işveren olarak kamuda istihdam edilen ile alt-işveren (taşeron) işçiler arasında güvencesizlik temelinde farklılıklar oluşmaktadır. Kamuda uzunca süredir sendikalı olarak çalışan Ahmet için sendikalı olmak görece doğal bir durum haline gelmişken, aynı işyerinde taşeron işçinin örgütlenmesi, işten atılması anlamına gelmektedir. Bu da kamu ve özel farkına işaret edecek bir biçimde, güvencesizliği besleyen bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Ücret farkları fazla mesai ücretleri de dahil edildiğinde oldukça yüksektir. Öyle ki aradaki fark, Ahmet ve diğer işçi arkadaşlarını bordrosunu göstermekten imtina ettirecek durumdadır. Ahmet'in güvencesizliğin ücret farklılığına dönük boyutları konusundaki fikrini şu cümlelerinde bulmak mümkündür: “Benim az para aldığım yerde, o az alan arkadaşın durumu ne olur, yani ona bir baktığın zaman zaten görüyoruz. (...) Üzüntü, başka bir şey yok.”

Kamuda güvencesizlik, istihdamın farklı statüler arasındaki dağılımının, yıllar içerisindeki seyri çerçevesinde de ele alınabilir. Bu çerçevede, 4/D statüsü ile işçi alımının giderek azaldığı, onun yerinin taşeron istihdamı ile ikame edildiği görülmektedir. Kurumun giderek azalan işçi sayısı ve artan oranda taşeron işçilik/taşeronlaşma sonucunda, mevcut çalışan işçilerde, işveren olarak kamunun kurumda yapılan işten giderek çekileceği, zamanla kurumun özelleştirileceği beklentisi, daha doğru bir ifade ile kaygı ve korkusu ortaya çıkmıştır. Özelleştirme, kaçınılmaz son olarak görülmektedir. Henüz genç ya da kuruma giriş tarihi görece

yeni, yakın tarihte emeklilik beklentisi olmayan işçiler de kendi gelecekleri konusunda kaygılıdır:

Onların 2002-2006'da girmiş de olabilirler [daha genç, yakın zamanda kadrolu istihdam edilenler], iyi de bilmiyorum. Onların tabii ki endişeleri var. “Acaba biz ne oluruz?” diyorlar. Benim çalıştığım kuruluşun bölümünde, benim bağlı bulunmuş olduğum bölümde tabii taşeronla veriyorlar bizim işleri, müteahhitlere verdikleri için, biz tamamen azaldık şu anda. Bizim araç gereçlerimizi artık müteahhitlere vermeye başlayacaklar. Tamamen biz yani kurumumuzdaki işçiler tamamen özelleşecek. (Ahmet)

Müteahhide verecek, ana işçi sayısı azalacak. Yani devlet, bunu ne yaparsak yapalım. Biz illa devletin işçisi olarak değil yani, biz yani özel şirketin de işçisi olarak haklarımız aynen kamuda olduğu gibi garanti altına almak istiyoruz. Böyle bir yapıda özelleştirme mi olacak? Oradaki çalışan işçilerin hakları korunsun. Sen oraya özelleştirmeye falan biz karşı değiliz, zaten gidişat da bu, sistem bu artık, daha geri dönüşü yok bu işin anlatabildim mi? (...) Tabii bütün kurumlarda bu nihayeti çekilecek bu işten. Yani stratejik öneme haiz, bazı belki kurumlarda olabiliyor, işçi olabilir belki. Ama genelde mesela inşaat, yol, ulaşımdır, diğer işte müteahhitlik hizmetleridir, bunlardan artık devlet elini ayağını çekiyor. (Ahmet)

Kamuda işçi olmak, önceden, ilerleyen zamanda istihdam edileceği koşullar açısından belirli bir fikre ve öngörüye sahip olmak demektir. Hakan, “devlet portre çizmişti bana” derken, geleceği ve çalışma yaşamı alanında karşılaçakları hakkında ücret düzeyinin göstereceği artış, işinin devamlılığı vb. konularda beklentisi dışında bir gelişmenin oluşmayacağıının bilgisini kasteder. Dolayısıyla, belirli bir güvenceli çalışma ve yaşam algısı ve beklentisi temelinde, buna göre bir yaşam inşa edilir. Az olsa da düzenli ve sabit bir gelirle çalışmanın “devletin güvencesi” altında olması anlamına gelir kamuda işçi olmak:

rahmetli babamın bana tek bir tavsiyesi vardı: “Oğlum suyun çok akanından ziyade, az ve düzenli akanı daha iyidir” derdi. “Çünkü birden akarsa sel yapar, toprak da verimini alamaz, sen de alamazsın. Ama yavaş yavaş akarsa daha iyi, sabit olsun.” Ben devletin güvencesiyle oraya girdim. Ben devlet sektörü diye girdim ben buna. Ben başka bir işe de girerdim. (...) sen onu da engelledin, beni de sattın perişan ettin. (Hakan)

Özelleştirme, işçinin, çizildiği düşünülen portrenin tamamen dışında ve belirsiz bir sürece bırakılması ve hatta terk edilmesi anlamına gelir. Düzenli ve sabit koşullarda çalışırken, bu koşulları sağlayan ya da Hakan'ın ifadesiyle “portreyi çizenin” çekilip, yerini özelleştirme sürecine bırakmasıdır. Yerini, güvencesizleşme olarak adlandırılabilir ve bu çalışmada, bu şekilde nitelendirilen belirsiz bir boşluğa bırakır. Portrenin yerine neyin geleceği belirsizdir. Bu nedenle Türker, 14 yıl kamuda çalışmış bir işçi olarak, kamuda güvencesizleşmenin asli bir bileşeni olarak özelleştirme sürecine özellikle vurgu yapmıştır:

Altını çiziyorum, özelleştirmeyi hiçbir işçi yaşamasin. Ama, amaları var tabii ki. Özelleştirme sürecini diyeyim... (...) İşsiz kalma korkusu. (...) Özelleştirme sürecini yaşayan işçi, olaya dört beş pencereden bakıyor. Birincisi, kendi penceresi, iki şirketinin alacağı hâl, üç ülkenin bu şirkete satıldıktan sonraki, bu şirketten alacağı katma değer. Hepsini düşünüyorsun.

Özal'la başlayan bir özelleştirme süreci, o zamandan beri insanların kafasında sürekli işsiz kalacağım korkusu hep vardı. Yani etrafımdaki insanlarda hep işsiz kalacağız, özelleşecek, bizi atacaklar korkusu vardı.

Daha önce Ahmet'in ifadelerinde de görülen, artık kamu kurumlarının çoğunluğunun özelleştirileceği ve bu sürecin kaçınılmazlığı düşüncesinin çalışanlarda genel bir eğilim olarak var olduğu söylenebilir. Önceki özelleştirme deneyimlerinde işsizlik korkusu dile getirilirken, bugün 4/C statüsüne geçirilme ihtimali üzerinde durulduğu görülmektedir. Emekliliği yaklaşan Ahmet'in bu konuda bir endişesi yoktur. Ancak daha yakın zamanlı olarak istihdam edilmeye başlayan genç işçilerin bu konuda çekinceli olduğu görülmektedir:

[B]en hak ettim emekliliğimi. Ama biz tabii üzülüyoruz. Ama benim herhangi bir endişem benim şahsen yok. Tabii zaman zaman [en son giren, genç arkadaşlar] onların en korkulan şey 4/C'ye geçmek. (...) 2006'da herhalde tahmin ediyorum, girmelerine karşın, onların sosyal hakları veyahut da ücret manasındaki aldıkları para 4/C'lerden yüksek. Onlar da aynı konuma düşmek istemiyorlar. (...) Mesela,

kurumumuzun hangi şubesinde azalma, yani azalma oluyor? B şubesinde, nerede yoğunlaşma var. En sonra hangisi özelleşecek? Atıyorum acaba oraya gitssek diyorum. Yani bizim burası özelleşirse, aynı kuruluşun o bölümüne giderim. Ora biraz daha bir on-on beş sene gider. Öyle öyle kendi içerisinde eriyor yani. (...) böyle planlar var. ( Ahmet )

**5.2.1.3. Ne Memur Ne İşçi – 4/C Statüsü, 50/D ve Ücretli Öğretmenlik ile Araftakiler: “Tek değişen şeyin patron değil, artık devlet tarafından sömürüleceğini...”**

Bu başlık altında ele alacağımız istihdam biçimleri, kamuda güvencesizleşmeyi üretecek bir biçimde, bir hizmet ve üretimin yürütüm sürecinde asli bir statüde olması gereken kadro türlerinin çalışma koşulları, hakları itibarıyla kötü bir kopyası gibidir. Asılları ile benzeşmekle birlikte, aralarında kesin sınırlar çizilmiştir. Bir kamu kurumunda işçi olarak çalışırken, 4/C statüsüne geçirilme uygulaması ise, diğerlerinden farklı olarak, kamuya geçici bir eklemlenmeden önce, dışallaştırmayı da ifade eder. Hakan’ın 4/C statüsünde çalışıyor olmasına karşın “Özelleştirmeden [dolayı] sokağa atıldık” derken kastettiği dışarıda kalma ve dolayısıyla güvencesizleşme betimlemesi bundandır. Çünkü, Hakan’ın sonraki süreçte, 50/D ile istihdam edilen asistanlar ve ücretli öğretmenler gibi, kurumdaki esas, sürekli kadrolarda istihdam edilmelerinin koşulları ortadan kalkmıştır. 50/D statüsü ile istihdam edilen araştırma görevlileri ve ücretli öğretmenler, çoğunlukla bu statüleri diğerine geçiş için bir ara aşama olarak da görmektedirler. 4/C için böyle bir durum söz konusu değildir. “Biz memur değiliz. Biz memur da değiliz, işçi de değiliz” diyerek Hakan, işçi olarak istihdamda kalamayıp, memurluğa (4/A statüsü) da, “dışarıda kalarak içeriye” geçememiş olduğunu da ifade etmektedir. Bu nedenle

sokakta kalma hissiyatı geçmemiştir. Hakan, arada kalma ve kimliksizlik olarak ifade ettiği ve beraberinde getirdiği korku durumunu şöyle detaylandırır:

Müdür bey, (...) “memur değilsin sen” dedi. “Memur olsan 657’ye tabi olursun, direkt 657 olursun” dedi ama memur değilsin, memur olsan niteliğin belli olur, yapacağın işler belli olur, vasfın belli olur, temel niteliklerin belli olur. Mesela veri hazırlama kontrol işletmeni bir sınıftır. Adam sınıfını yazar (...) ama sen yazamazsın. Niye yazamazsın? Çünkü senin yok ki böyle bir şeyin. Adam sana o ünvanı vermemiş, nitelik vermemiş. Sen mesela, ben diyorsun ki evet Türk vatandaşım, ben Tokat doğumluyum. Kimliğini göster kardeşim. Kimliğim yok. O zaman sen vatandaş değilsin. Bu ona benziyor. (...) Bu şunun için korkutuyor. Bakın, şimdi ilk öldürülecek adamlar listesinde ne üdüğü belirsiz olan insanlar öldürülür. Mesela sokaktaki kimsesiz olarak yaşayan insanları katletme ya da bir canı katilin ilk hedefi o insanlardır. Biz de aynı, hedefleri biziz yani. Biz hedefteyiz. İyi olursak, herkes kendinden pay biçer, ama hata yaparsın, bir yanlış olur, herkes yırtınır, ortalık birbirine girer. Niye? Adamın vasfı kurtarmıyor o işi yapmaya. Onun altına imza atan kim var? Müdür var, müdür yardımcısı var. (Hakan)

Aradalık, yani ne memur ne işçi olarak tanımlanmamayla oluşan belirsizlik hali, Hakan’a göre gözden çıkarılmayı kolaylaştırır. Güvencesiz çalışmanın temellerini oluşHakan bu durum, çalışılan kurumun çalışanı kolayca gözden çıkarmasına, işyerinin değiştirilebilmesine yol açar:

Benim asıl sorunum kimliksizlik, işte bahsettiğim kimliksizlik. Bizim kimliğimiz yok. Biz nerenin vatandaşı olduğumuzu da bilmiyoruz. (...) kaymakam bey ya da müdür bey teklif etse, dese ki “ben bu 657’ye 4/C’li ile çalışmak istemiyorum”, dediği andan itibaren bizi istediği yere sürebilir ve bizim yasal dayanağımız da orada yok. (Hakan)

Arada bir konumda, memur ya da işçi olarak kuruma dahil olunmamış, nitelikler üzerinden de kuruma giriş yapılmamıştır. Belirli bir iş tanımı olmaması, her işin talep edilmesi gibi fonksiyonel esnekliğe zemin sunan bir durum da yaratır. İş tanımının belirli olmaması, çalışanlara yansıyan en belirgin sorunlardan biri ve en genel anlamda bir güvence yitimi olarak deneyimlenmektedir. Kamuda işçi iken 4/C statüsüne geçirilen Hakan, bu sorunu sıkça dile getirmiştir: “Adamın işinin tanımını yap, adamın ne iş yapacağını belirle, kadro güvencesini vereceksen ver,

vermeyeceksen verme. Kadro önemli değil, kadro hiç önemli değil. Çünkü sen önce adamın iş tanımlarını yap.”

Benim işimin adı olsun, ben gece yatmaya gittiğim zaman, geldiğimde sabah işimin ne olacağını ben bileyim, sen bana gelip anlatma. Yönlendirme beni, yani ben geleyim işimi yapayım, akşama kadar o işimi bitireyim, çıkayım gideyim evime.(...) Senin o işi yapıp yapamayacağın da belli. (...) sen şimdi arabadan tank olmasını istiyorsun, hem uçak olmasını istiyorsun, her şeyi yapmasını istiyorsun. Böyle bir insan tanıımı olduktan sonra, ben senin maaşını ne yapayım? Gider ben dışarıda çalışırım. Bütün mesele bu. Biz bunu istiyoruz, iş tanımları olsun diyoruz. Ben mesela ihale işlerini yürütürken, sigorta işini ayarlayacaksın, işini sen yapar mısın? Sigortadan anlıyoruz ama ben yapmak zorunda değilim ki. Adama diyemiyorsun ki “arkadaş bu sigortayla ilgili işler benim işim değil” (Hakan)

50 d kadrosuna kimlerin alınabileceği YÖK Yasası’nda tanımlanmış durumda. Bir iş tanımları olmadığı için, çok keyfi ve işlerine gelen şekilde çalıştırabildikleri bir asistan kadrosu. (Tekin)

İş tanımlarındaki belirsizlik, işçinin yapmakla yükümlü olduğu işlere sınırlama getirilmemesi ya da çalışma ilişkisinin geçicilik üzerine inşasının etkileri “ağzının ortasındayız yani”, “iki dudağının arasında” gibi cümlelerle farklı görüşmeciler tarafından tekrarlanmıştır. Bu koşulların, işçilerin çalışma ilişkisinde müzakere etme gücünü ortadan kaldırarak, güvencesizliğini arttıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma biçimlerinde öne çıkan ortak payda, süreklilik yoksunluğudur. Geçicilik, bu çalışma biçimlerinde istihdam edilenler açısından temel betimleyici özelliklerdendir ki bu özellikler, güvencesizleşmenin oluşum dinamikleri arasındaki yerini alır. Bu özellikler, çalışanlar tarafından, kendi aralarında ilişki kurarken dahi belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla güvencesizleşmenin, “[K]adrolu öğretmenlerde şöyle bir bilinç oluşuyor: Bunlar ne de olsa geçici, gidecekler, çok samimiyet kurmuyorlar. Ne de olsa gidecekler gözüyle baktıkları için, hani onlar da çok samimiyet kurmuyor.” (Gonca) Diğer çalışma biçimlerinden farklı olarak, ücretli

öğretmenlik, işten ne zaman çıkarılacağına da kestirilemeyeceği güvencesiz koşullarla varlığını korur ve sürdürür. Bu istihdam biçimi ile çalışanlar, 4/A statüsü ile çalışan öğretmenlerin yedeği durumundadırlar. Mevcut ihtiyaç bu statüye sahip bir öğretmen geldiğinde sona erecek ve güvencesiz ücretli öğretmene, Gonca'nın dediği gibi “kadrolu öğretmen geldi, hadi güle güle” denilecektir.

O işyerinin kalıcı çalışanı olmama, aynı işin yapılmasına karşın aynı istihdam biçimi altında yer almama, işçiler arasında belirli bir hiyerarşiye<sup>124</sup> neden olmaktadır. Örneğin, 4/C statüsü ile çalışan Hakan, bu durumu, “Çalışma ortamı içerisinde insanlarla problem yaşayabiliyoruz, beni belki hakir görebiliyor ya da işte en azından benim ilk geldiğim dönemlerde “Ben 25 yıllık devlet memuruyum, sen kimle konuşuyorsun?” gibisinden sözlerle karşılaştık” diyerek ifade etmektedir. Gonca da benzer bir ayırmadan söz etmiştir:

[B]izim toplantılara katılma hakkımız yok. Arkadaş kendi sınıfından dolayı toplantıya girmek zorunda kalmış. Bir tane kadrolu öğretmen, ücretli öğretmenin toplantıda ne işi var demiş (...) “toplantıya katılma hakkın yok, ne diye katılıyorsun?” gibi aşağılayan insanlar çıkabiliyor.

Bizim odamızda çok uzun bir masa var (...) Masanın şu ucunda genelde ücretliler oturuyor. Bir gruplaşma mutlaka var ki, zaten okullarda şöyle bir gruplaşma var: Sendikal bir gruplaşma zaten var. Sendika grupları dışında bir de öğretmen gruplaşması çıkabiliyor.

---

<sup>124</sup> Çalışanlar arasındaki hiyerarşi, sürekliliğin yanında, mevcut hakları üzerindeki eşitsizliklerle de pekişmektedir. Aynı iş yapılmakta ancak farklı biçimde ücretlendirilmekte, sigorta uygulaması farklı biçimde düzenlenmektedir. Gonca, bu farklı uygulamaları şöyle aktarır: “Sigortası çok sıkıntılı bizim. Aylık 12-14 gün falan ancak yatıyor. (...) Bakanlar Kurulu kararında SSK ile alakadar bir kanun var (...) Çalıştığın saat kadar yatıyor.(...) Hani sen orada boş dersleri işin yoksa duruyorsun, hani bir sıkıntı olmuyor, ama durduğun saatinde ücretin kesinlikle almıyorsun. Öyle bir durum, yani girdiğin ders saati kadar, daha fazlası yok. Ücret de almıyorsun, sigortan da yatmıyor. (...) Part-time ders saati kadar[sigorta yapıyorlar].” “Ücret ve sigorta, her ikisi için de aynı eşitsiz durum geçerli. (...) Anaokulu öğretmenlerinde de şöyle bir durum var. Günlük sekiz saat çalışmaları gerekiyor. Sekiz kere beş, haftada kırk saat ve ücretli öğretmen ya da kadrolu öğretmen otuz saatten fazlasına giremiyor, daha fazla ücret verilmiyor. Ama anaokulu öğretmenleri on saat kendisi resmen hayrına çalışıyor yani.” (Gonca)

Hakan'ın söyledikleri de Gonca'yı destekler şekildedir: “Senin kalitenin, senin verimliliğin ya da senin niteliğinin hiç önemi yok. Senin statün önemli, konumun önemli. (...) Kısaca kolinin içi hiç önemli değil, etiketi önemli. Etiket parlak, yaldızlıysa o içinde pislik de olsa, iyi bir insan olarak değerlendiriliyor ya da iyi bir mal diye düşünülüyor.” Güvencesizleşmeyi derinleştirecek bir öge olarak, aynı iş yapılmasına karşın, farklı ücret ve sigorta benzeri uygulamalar söz konusudur. Doğukan bu durumu “sözleşmeli öğretmenlik de devlet tarafından sömürülmek” diyerek ifade etmiştir. Bu nedenle kamuda sözleşmeli ya da ücretli öğretmen olarak çalışmayı tercih etmemiş, KPSS'ye çalışıp 4/A statüsü ile atanmak istemektedir: “Ücretli öğretmeni de memlekette biliyoruz nasıl bir çalışma biçimi olduğunu. Hani sömürünün sadece katmerleşeceğini belki tek değişen şeyin patron değil artık devlet tarafından sömürüleceğini.” Gonca, bu ayrımın 4/A statüsü ile çalışan öğretmenler tarafından da görüldüğünü ifade etmiştir: “Ücretli köle olarak adlandırıyorlar. Çünkü her şekilde kullandıkları için ve çok az ücretli. Hatta onlar eşit işe eşit ücret istiyoruz derler ki, bizim için de bu geçerli. Eşit iş yapıyorsun, ama eşit iş almıyorsun, o yüzden bize ücretli köle diyorlar.”

Geçiciliğin, süreksizliğin bu istihdam biçimlerine içkin oluşunun yanında, iş tanımları konusundaki belirsizlik de fonksiyonel esnekliği beraberinde getirmektedir ve tüm bunlar, her biri ayrı ayrı ve birlikte, güvencesiz bir çalışma ortamının bütünleyenleri arasındaki yerlerini almaktadır. Sayılan istihdam biçimleri altında, kendilerinden işleriyle ilgili-ilgisiz işler yapmaları istenmektedir; Gonca'nın ifadeleriyle, “müdürler ders vermiyor, angarya işler yaptırabiliyor, bununla ilgili yönetmeliği Bakanlar Kurulu kararı var, (...) oradaki her şeyi olduğu gibi kullanabiliyorlar”. Bu koşullarda istihdam edilenlerden çay taşıması vb. işler gibi

konumlarıyla ilintisiz işler yapması istenilmektedir. Çalışılan yerde kurulan iş ilişkisinin geçicilik üzerinden tayini, çalışma arkadaşları ile ilişkiden, üstler ile kurulan ilişkilere, yüklenilen sorumluluk ve yetkiye kadar etkileyicidir. Dolayısıyla, güvencesizliğin bu tür boyutları olduğunu da düşünmek gerekir. Çalışanın yaptığı iş ve çalıştığı yer ile kurduğu ilişkiyi de etkilediği görülmektedir:

Müdür bile “hoca sen yarın gelme” diyebilir. Çünkü “olmuyor, biz seninle anlaşıyoruz” diyebilir yani. Aslında oradaki işçidir öğretmen, aslında yaptığı iş olarak öğretmen ama kendisine bakılan, oradaki müstahdem bile oranın müstahdemi, oranın personelidir ama sen oranın personeli değilsin. Aslında sen orada öyle arada gelip giden bir adam gibisin yani. Öğrencileri üzerinde de ciddi bir bağlılık söz konusu olmaz. Çünkü öğrenciler de her an gelip gideceğini bilirler (...) Öğretmenler odasında mesela bu adamın fikri alınmaz, okulla ilgili herhangi bir işleyişte ona sorumluluk verilmez ya da verilirse de angarya şeklinde verir. “Sen şunu yap, sen şunu yap” filan gibi. “Sen şunu yapar mısın?” yok. (Osman)

[A]rtık araştırma görevlisi devamında da, akademisyenlik olarak görülen bir şey olmaktan çıktı. Biraz da ABD’deki sistem de böyledir mesela. Araştırma görevlisi orada eğitimini tamamlarken, geçimini sağlamak için yaptığın geçici iş gözüyle bakılır ki, üniversite yönetiminden çoğu hocadan da mesela bize eğitim emekçisinden ziyade, burslu öğrenci gözüyle bakmak. Hani sen öğrenciliğini yaparken biz sana burs veriyoruz, sen karşılığında biraz bize iş yapıyorsun şeyinde bakılan bir şeydir. Yani normalde görülen araştırma görevlisi olursun, sonra yardımcı doçent olursun, sonra doktor olur, sonra yardımcı doçent olur, sonra devam edersin şeklinde bir şeyden ziyade, şuan geçici akademide işgücü olarak bakılan bir şey aslında araştırma görevlisi. (Tekin)

Bu şekilde geçici statüde kurulan güvencesiz bir iş ilişkisi, nitelikli işgücünü belirli bir süre için istihdam etmekte, nitelikli işgücünün istihdamında devamlılığının sağlanması gibi bir yükümlülüğün devleti azade kılmaktadır. Aynı zamanda iş tanımının yapılmaması ve esnek bir şekilde düzenlenmesi nedeniyle de nitelikleri ile ilgili olan veya olmayan başka işlerde emeğinin kullanılmasının zeminini sağlamaktadır:

[B]enim kadar bilgisayar bilen belki vardır (...) aynı zamanda dil biliyorum, ileri derecede. Bu şeylerde kalifikasyonda mı diyeyim artık, devlet memuru almak zor. Bir de şöyle bir sıkıntı da var. Devlet memuru

alsalar, bu kişinin güvencesini de sağlamak zorundalar. Yani beni almak aslında daha işlerine geliyor. Ben şu an üç dört yıl sonra, beş yıl sonra en geç buradan çıkacağım. Yani o insanların bacağına dolanacak bir külfet oluşturacak bir yanım yok. (...) bir memur alsalar, bu insanın emekliliğine kadar aslında istihdamını sağlama gibi bir şeyleri olacağı için, devlet memuru statüsünde, aslında ben de hani memur statüsündeyim ama çok farklı bir yasadan alındığım için, o sorumlulukları, o sorunları beraberinde getirmiyorum onlar için. (...)Benim yerime başka bir asistan bulacaklar. Benden önce, yine inşaat mühendisliğinde kadrosu gözüken başka bir asistan arkadaş çalışıyormuş burada, benim yaptığım işi yapan. (Tekin)

Asistanı aslında şirket elemanı<sup>125</sup> gibi görüyor en basitinden. Şirkette nasıl olur? Belli bir işi yapacak bir insan lazım olur. Onu işe alır, işine gelmediğinde de tazminatını verir, şutlar. Üniversitede de bu mantığın yerleştirilmesiyle alakalı bu aslında. Üniversitenin bir sermaye alanı haline gelmesi gibi bir şey söz konusu burada. Bir şirket elemanı gözüyle bakılıyor araştırma görevlisine, alt düzey bir eleman. (Tekin)

#### **5.2.1.4. Kamuda Alt-işverende (Taşeronda) İstihdam: “Yarın bir gün kapıya koyulmamak için uğraşıyoruz.”**

Kamuya ait bir işyerinde, bir kamu işçisi ya da memur olmanın dışında, taşeron şirket bağlamında istihdam edilmek de mümkündür. Dolayısıyla kamu sektörü içerisinde bir işyerinde, üç farklı istihdam biçimi yanyana yer alabilir. Bu da üç farklı deneyime tekabül eder. Burada, kamuda taşeron şirket işçisi olarak istihdam edilmeye dair bulgular, esas olarak iki ana başlıkta değerlendirilecektir. İlk olarak, taşeron işçilerin kamu sektöründe bir işyerinde çalışma deneyimleri üzerine

---

<sup>125</sup> Tekin, bir kamu üniversitesinde çalışmasına karşın, mevcut çalışma biçimini “şirket elemanı” olmaya benzetmektedir. Tersine bir bakışla, özel dershanede çalışan Timur da çalışma koşullarını ücretli öğretmenlik koşullarına benzetmiştir: “Benim çalışma biçimim aslında devletteki ücretli öğretmenlik çalışma biçimine benziyor hani. Ders saatleri, günlerim ayarlanıyor, ders saatim ayarlanıyor ve 1 Temmuz’da ben çıkışı yapıp gidiyorum.” Her iki istihdam biçimi de özel sektör deneyimlerine benzetilmekte, ancak kamuda görece yeni yaygınlaşan uygulamalar olarak ortaklaşmaktadır. Ancak burada ücretin zamanında ödenmesi, sigortanın yatırılması gibi konularda sorun yaşamama adına kamuda çalışmanın ayırımı vurgulamak gerekir: “Kamuda ücretli olarak çalışma neden tatil gibi? Ücretini alacağının sigortanın yatacağının güvencesi var özelden farklı olarak. Ben sigortalı peşine düşmüyorum mesela, onlar zaten hesaphıyorlar, yatırıyorlar. 12 gün olduğunu zaten biliyorum, hani anlaşılmam diye bir şey yok. (...) Ben yönetmelik gereği bu böyledir ya da maaş. Biliyorum, o maaş o gün yatacak, eminim ben buna. Dershanede ben hazıranda derslane bitmişti, ekim kasım gibi maaş aldığımı bilirim. Düşün yani.” (Gonca)

değerlendirmelerinin yer aldığı veriler ortaya koyulacaktır. Bu esnada hem kamuda taşeron işçi olmanın anlamı hem de taşeron işçinin memur ve kamu işçisine/işçiliğine dair değerlendirmeleri de aktarılmış olacaktır. İkinci olarak ise, tersine, kamu sektöründe 4/D statüsünde çalışılırken aynı işyerinde farklı bir işçilik deneyimi olarak taşeron işçiliğin nasıl görüldüğüne dair elde edilen veriler aktarılacaktır. Böylelikle, aynı sektörde ve çoğu zaman aynı işyerinde çalışanların birbirlerini nasıl gördükleri, deneyimlerdeki farklılık ve ortaklıkları, kısacası güvencesizlik ekseninde sınıf içi ilişkileri de görülmüş olacak.

Taşeron işçilik, kamu veya özel sektör ayrımı olmadan kendi başına bir belirleyici olarak görülmektedir. Taşeron işçisi olmak, “güvencesizlik”, “geleceksizlik”, “onursuzlaştırma” gibi ifadelerle tanımlanmaktadır ve bu imleyenler üzerinden tüm taşeron işçiler arasında bir ortaklık kurulmaktadır:

Özellikle taşeron işçiler dediğim gibi, hani güvencesizlik işte geleceksizleştirme, onursuzlaştırma olarak hepimizin kaderi ortak yani. (...) Mesela, keyfi uygulamalar diye bahsettik, çabuk gözden dışarı edilebilmeleri. Hani işçilerin çabuk işsiz kalabilmeleri mesela. Hani o geleceksizleştirme mesela böyle. (Tamer)

Tamer’in çalışma deneyimleri çoğunlukla taşeron şirketler bünyesinde gerçekleştiğinden, farklı sektörde de olsa, taşeron şirket işçisi olarak çalışmanın benzer sonuçları beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Tamer’in “çabuk gözden dışarı edilebilme” ile kastettiği işten çıkarılmaların sıklıkla ve olağan şekilde gerçekleşmesidir. Bu da taşeronda çalışmanın güvencesizliğe dönük bir boyutunu oluşturmaktadır. Tamer, taşeronda çalışmanın güvencesizleşme çerçevesinde, iş güvencesinin yokluğuna işaret etmekte, bunu da geleceksizleştirme olarak değerlendirmektedir.

Kamu sektöründe istihdama yakından bakıldığında, aynı sektörde, çoğu zaman aynı işyerinde farklı istihdam biçimlerinin ortaya çıktığını daha önce

belirtmiştik. Bundan sonra öncelikle, kamu sektöründe çalışan taşeron şirket işçileri tarafından yaşanan deneyimlere ve ardında diğer istihdam biçimlerinin nasıl değerlendirildiğine bakılacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi Tamer, kamu ya da özel sektörde taşeron işçisi olmayı birbirinden ayırmamaktadır: “Bütün işçi sınıfı, taşeron şirket çalışanlarının hepsini aynı kaderi paylaşıyor olarak görüyorum zaten.” Taşeron işçisi olmak, sektör ayırt etmeksizin güvencesizlik temelinde “kaderi ortaklaştıran” bir istihdam biçimi olarak görülmektedir. Memurlar ise, güvencesizliğe dönük sonuçları bakımında kamuda çalışanlar içerisinde gerek çalışma koşulları gerekse yaşam tarzları itibarıyla farklı algılanmaktadırlar: “Memur kesimi başkadır, onların çalışma koşulları, hayatları biraz daha değişik oluyor. Ama yaklaşık olarak aynılık gösterebiliyoruz yani. Güvencesizlik konusunda, onlar da güvencesiz olarak görüyorum. Devlet baskısının olduğu her yerde.” Taşeron işçi olan Tamer’in ifade ettiği gibi, kamuda memur olmak yaşam biçimi ve çalışma koşulları itibarıyla diğer işçilerden ayrılmak demektir. Daha sonra değineceğimiz üzere, güvencesizlik üretim noktasında belirlenmekle beraber, toplumsal ilişkilere de sirayet, gündelik yaşamı da çevreleyen bir deneyimdir. Tamer’in cümlelerini bu balamda değerlendirmek mümkündür. Tamer, memur ve işçiler arasındaki ortaklaşmayı/benzeşmeyi ise, “devlet baskısı” üzerinden kurmaktadır. Devlet baskısını, güvencesizliğin bir unsuru/göstereni olarak ifade etmiş, devlet baskısı üzerinden, dolaylı olarak da güvencesizliği memur ve işçiler için ortak bir deneyim olarak ifade etmiştir.

Tamer’in işaret ettiği kamuda memur olmak ve farklılaşan çalışma ve yaşam koşullarını biraz daha açmak mümkün. Bir kamu kurumunda on seneden uzun süre çalışmış olan Duygu’nun ifade ettikleri, Tamer’in imlediği bu farklılaşmanın üretim

noktasındaki gerçekleşme biçimini açıklar niteliktedir. Duygu, uzun süredir çalıştığı kamu kurumunda aynı işi yapmasına karşın, taşeron işçiler ile memurlara yönelik farklılaşan ücret, izin vb. farklı uygulamalardan şöyle bahsetmiştir:

Aynı işi yapıyorsun, memur farklı ücret alıyor, uzmanı farklı ücret alıyor, bizler farklı ücret alıyoruz. Ama onun dışında herhangi bir mesaimiz yoktu. Yani hani işçi kadrosu, hani işçi ama herhangi bir mesaimiz yoktu, herhangi bir ek gelirimiz yoktu. [Memurlardan] olanlar vardı tabii ki. (Duygu)

Yıllık izinlerimiz bizim her yıl şirket değıştiğı zaman, atıyorum ben orada beş yıllık elemanım ya da altı yıl çalıştığım dönemlerde, izin hakkım her zaman bir hafta. Şirket değışiyor, bizim izinlerimiz sabit bir hafta. Ama normalde baktığın zaman birle beş yıl arası çalışanlar farklı izin kullanıyor, beş ve on yıl arasında süreleri tam aklımda değil, yirmi gün izin kullanıyor falan. Ama biz bunları kullanamadık. (Duygu)

(...) ana işi yapıyoruz. Memurla, uzmanla, müdürün yaptığı işi aynı şekilde biz yapıyoruz. Masa işi, masa başında çalışıyorduk. Servis, kurumun servisi vardı, ama bizler o servise rahat binemiyorduk. Öyle bir zorluklarımız olurdu bizim. Biraz işte servisteki arkadaşların iyi niyetine bağlı. Bazı arkadaşlar binerdi, bazı arkadaşlar binemezdi, üzüldük, biz de binmezdik. Bazı sorunlar yaşadık. Yemek ücretini kurum direkt bizim elimize vermezdi, şirkete verirdi. (Duygu)

Kurumda çıkan yemekte başkan, müdür, memur herkes aynı yemeğı yiyordu. Kötü yemek çıktığı zaman memur çıkmıyor, parası kendinde, ama bizim paramız kesildiğı için, mecbursun yemek yemeye.(...) Memur bugün yemedi, çünkü gider dışarıda bir başka şekilde yer. Ama bizim öyle bir şeyimiz yoktu. Yani yesen de, yemesen de o ücret, verilen ücret orada kesiliyordu. (Duygu)

Taşeron şirkete verirdi, elimize para geçmezdi. İster yemeğini yersin, ister yemezsin, ama paran kesilirdi. (Duygu)

Aynı işin yapılmasına karşın, farklı istihdam biçimlerinde yer alma, bu tip farklı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu uygulamalar, istihdam edilen kurumun asıl çalışanı olma ile yine o kurumda çalışmakla beraber, taşeron şirketin çalışanı olmaktan meydana gelen farklılıklardır. Duygu da “Aynı işi o da yapıyor, ben de yapıyorum. Yani onun dışında hiçbir farkımız yok ama sadece biz taşeron

firma, onlar memur” sözleriyle bu farklılığın temelinin istihdam biçiminden kaynaklandığını ve taşeronda güvencesizliğe dönük sonuçlarını imlemiştir. Farklı işverene (taşeron şirket) tabi olma, burada istihdamın biçimini doğrudan belirlemektedir. Farklı uygulamalar, çalışanlar arasındaki ilişkilere de yansımakta, somut farklılıklar sınıf içerisindeki ilişkileri de etkilemektedir:

İkinci sınıf görürlerdi bizi. Yani, ha biz tabii ki memur değiliz, kadrolu değiliz, herhangi bir iş güvenliğimiz yok, hiçbir şeyimiz yok. Hani biz şirket elemanıyız orada. Ondan dolayı böyle aşağılamalar olurdu tabii ki.(...) Bazı uzman arkadaşlar, bazı memurlar tarafından. (Duygu)

Servis tam dolu oluyor, kişi ayakta kalıyor, memur diyelim. Şirket elemanı içeride oturuyor, o onun gözüne batıyor. Yani “ben dışarıda kaldım, ayakta kaldım, o orada oturuyor”. Ertesi gün işe gittiği zaman kişi, söz konusu oluyor, laf söz oluyor, rencide oluyorsun yani, o tarz. (...) Bakışları, direkt sözle hitap etmese de, bakışları hâl ve hareketleriyle sen rahatsız oluyorsun yani. (Duygu)

Kadrosuz olma (memur olmama), iş güvencesinin olmayışı, taşeron şirket işçisi olma aynı işyerinde ve aynı işi yapan memurlar tarafından aşağılanmaya neden olmaktadır. Örneğin, memurlara servis tahsis edilirken, taşeron şirket işçileri için böyle bir uygulama bulunmaz. Aynı işi yapan çalışma arkadaşları arasında bu nedenle de bir ayrım yaşanırken, servis kapasitesinin yetersiz gelmesi gibi durumlar sınıf içi ayrımlaşmaları tetikler, taşeron işçiler dışlanır. Bu da güvencesizliğe ayrı boyut katmaktadır.

İşten çıkarma gibi çalışanların o işyeri ile ilişkisini kesen durumlarda da sınıf içerisinde bu ayrışmaların devam ettiği görülmekle, tam tersine sınıf içinde desteğe de zemin oluşturabilmektedir. Taşeron işçilerin işten çıkarılmalarının söz konusu olacağı, sözleşmelerinin yenilenmeyeceği dönemde, bazı memurların taşeron işçilere eylemlerinde destek verdiği görülmektedir:

Kurum içerisinde basın açıklamamız oldu hani, eylemlerimiz oldu. Memur arkadaşlardan da destek aldıklarımız oldu. (...) Hani bize destek verenler de vardı, vermeyenler de vardı.(...) Bizimle beraber alkış eylemine geldiler mesela. Basın açıklaması yapılırken mesela yanımızda durdular, sürekli yanımızdaydılar. (Duygu)

Farklı istihdam biçimleri ile ve farklı işverenler tarafından istihdam edilmek bu ayrışmalarda belirleyicidir demiştik. Duygu, bir kamu kurumunda çalışmakla birlikte, taşeron şirket işçisi olarak bu kurum bünyesinde istihdam edilmektedir. Ancak uzun süreli olarak ana firmada istihdam edilmek, taşeron firma değişmesine karşın aynı kurum bünyesinde istihdam edilmeye devam etmek, taşeron firmanın işvereni ile iletişime girmemek ve asıl işi yapmak gibi sebepler taşeron işçiye kendisini asıl işverenin işçisi olarak hissettirebilmektedir. İşçi, kendini asıl işverenin işçisinden/memurundan farklı görmemektedir. 14 sene aynı kurumda çalışan, temizlik işçisi olarak işe alınmasına karşın, veri girişi yapan Duygu şöyle diyor:

Taşeron firma, asıl işveren kurum. Sadece firma değişiyor, yıllık sözleşmeye göre. Firma değişiyor, ama bizler sürekli orada kalıyoruz. Biz firmanın sahibini görmüyoruz, tanımıyoruz, hiçbir şekilde bir ilişkimiz yok. Zaten biz orada kurumun işini yapıyoruz. (...) “Bilgisayar başında memurla aynı işi yapıyorduk”(Duygu).

Eski, bundan 2,5-3 yıl öncesine döndüğümüzde, bir kamu kurumunda taşeron olarak çalışıyordum. Kamu kurumunda 14 yıl çalıştım ben. Küçük yaşta girdik ve orada ben büyüdüm aslında. Benim gibi 105 tane arkadaşım yine aynı şekilde. Herkes orada büyüdü, orayı biz bir aile gibi bildik. Yani özverili çalıştık, bir umutla çalıştık biz orada. Biz bu gün kadro alacağız, o kadar yıl çalışmışız, vekaletlerimiz yüksekti, ama maalesef olmadı. 8 Mart Emekçi Kadınlar Gününde işsiz kaldık, işimize son verdiler. Bizim yerimize 4B kadrosundan personel aldılar o şekilde. Taşeron firmada çalışıyorduk. (Duygu)

Uzun yıllar aynı kurumda çalışma, asıl işi yapan kurum çalışanları ile aynı işi yapma gibi nedenler, kuruma aidiyeti arttırmıştır. Bu sebeplerle taşeron işçiler, kendilerinin kurumun asıl çalışanları ile aynı istihdam biçimine taşınacağını, aynı

kurum elemanları olarak istihdam edileceklerini düşünmüşlerdir. “Bir gün kadrolu olma” beklentisi/umudu bu nedenledir:

Artık şirket değişti, artık taşeronla çalışmak istemiyorlar. Bizi de kadroya almıyorlar. Alınan personel de 4B üzerinden alıyorlar ve biz hani bizim beklentilerimiz 4B’nin yerini bizler dolduruyorduk, ama olmadı. Yani sınavla aldılar, biz de sınava girdik. Biz de KPSS sınavına gittik, dershaneye gittik hazırlandık. Yani dediler ki yüksek puan alın, bir madde koyarız, sizi alırız bir şekilde. Ama dedikleri hiçbir şey olmadı.(...) Bizim beklentimiz hani o kadar yıl çalışmışız. İlk etapta öncelik biz oluruz diye, biz kendimiz o şekilde düşündük. (Duygu)

Hülya’nın eşi de asıl işverenin/kamu kurumunun işçisi olarak çalışma isteğini “devlet himayesi altında” çalışma olarak ifade eder; kamu kurumunun asıl işçisi olarak çalışmak, ona göre güvenceli bir biçimde devletin himayesi altında olmak demektir. Sendikal örgütlülük, devlet himayesi altında, gelecekte kapıya konulmadan çalışabilme, kamuda taşeron işçi olarak çalışan Hülya’nın eşinin isteğidir. Çünkü, gördüğü, yaşamında temas ettiği kamu işçilerinin koşulları bu şekildedir, kamuda çalışan taşeron işçiler olarak kadrolu işçilerle aynı haklara sahip olmayı istemektedir:

Asgari ücretle çalışıyoruz. Bekliyoruz inşallah hani daha iyi sendikalı olmak istiyoruz yani. Daha işlerimiz düzenli bir şekilde yani devlet himayesi altında. Yarın bir gün kapıya konulmamak için uğraşıyoruz, o mücadeleyi veriyoruz. (...) diğer işçiler kadar haklarımızın olmasını istiyoruz. Çok gerideyiz, yani o konuda çok gerideyiz yani. Yapılan hizmetin karşılığını alamıyoruz yani. (Hülya’nın eşi)

Kamuda taşeron işçi olarak çalışma, kamu işçisinden farklı olarak sendikal örgütlülüğe sahip olmama, iş güvencesinden faydalanamama (belirli süreli iş sözleşmesi ile istihdam edilme) gibi güvencesiz istihdam koşulları ile çevrilidir. Hülya’nın eşi sendikal örgütlenme konusundaki eksikliği sıklıkla vurgulamış, ancak asli olarak beklentisini “Taşeron Yasası”nın <sup>126</sup> değişmesi üzerinden şekillendirmektedir. “Taşeron Yasası”nı, diğer koşulların iyileştirilmesinde önemli

---

<sup>126</sup> Bu ifade görüşmeciye aittir.

bir belirleyen olarak konumlandırmaktadır. Fakat Hülya'nın eşinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, "Taşeron Yasası"nın belirlenmesi süreci, hükümet tarafından değiştirilmesi beklenen, yani işçilerin pasif olarak konumlandığı bir süreç iken, sendikal örgütlülük işçilerin (kendilerinin) aktif rol alarak, müdahil olabilecekleri bir durumdur:

Sendikamız yok, onun mücadelesini veriyoruz. İnşallah bekliyoruz. (...) işte Taşeron Yasası değişirse, olacak yani. İşçi hakları bize de yansiyacak inşallah. (...) Olamıyoruz işte, sendikalaşma grubu bizde farklı, bizde olmuyor. Olur da olmuyor, yani öyle bir teşkilat yok yani. Girişimciler yok yani, destekleyen yok o konuda. (Hülya'nın Eşi)

İş güvencesinin istihdam biçimleri ve çalışma koşulları açısından belirleyiciliği, kamuda asıl işveren işçisine ve taşeron işçiye de yansımaktadır. Bu yansıma, sınıf içerisinde, aynı işyerinde iki farklı istihdam biçimi ile yer alan işçiler arasında güvencesizlik temelinde bir ayrışmaya dönüşmektedir:

Belediyenin kendi çalışan elemanları vardır, kadrolu dediğimiz kişiler. Onlar mesela 3,5'tan tut, 5'e kadar maaş alanlar var mesela. Kadro baktığın zaman bir şey yaptıkları yok. Bizi zaten taşeron olarak aldıkları için, her yöne bizi sürüyorlar yani. Nerede iş var, taşeron işçileri, belediyenin yan kuruluşu olduğu için bizi çağırıyorlar, bizi öne sürüyorlar, oralara yönlendiriyorlar. Temizlikten hariç her şeye gidebiliyoruz yani. Ama bir kadrolu eleman o parayı çalışmadan alıyor. Çalışıyor ama iş sadece belediyeye gidip duruyor. Bizler gibi o mücadeleyi vermiyorlar yani.(...) Kötülemek amacıyla bir şey söylemiyorum. Aradaki uçurumunu, farkı söylüyorum yani. Adaletsizliği söylüyorum yani.(...)[Aramızda] Konuşmaları oluyor, niye olmasın? Herkes biliyor belediye başkanından tut, şeyine kadar hepsi biliyor. Zaten biz kadro istemiyoruz. Neden istemiyoruz, kadrolu olan yerde hizmet olmaz. Dengesizlik olur. Ne oluyor? O kadrolu elemana dokunulmuyor. İsteyen istediği gibi hareket ediyor, çıkartamıyorsun kadrolu elemanı. Çünkü adam kadrolu yani. Dokunamıyorsun, dokunulmazlığı var yani. (Hülya'nın Eşi)

Onlar ayrı bir cumhuriyetin insanları gibi. Tabii onlar farklı, ben mesela taşeron, o kadrolu bir işçi, mesela biz varken onlar hayatta elini işe sürmez. Çünkü hep taşeron işçiyi öne sürüyorlar yani. O şekilde bir haksızlıklar var. (Hülya'nın Eşi)

Taşeron işçiler ve kamu işçileri arasında ücretler arasındaki farklılıktan söz etmiştik. Hülya'nın eşinin “aradaki uçurum” olarak imlediği bu farklılık, ücret farkının yanı sıra yapılan işlerle de kuvvetlenmektedir. Gerek taşeron işçiler gerekse kamu işçileri aynı iş için istihdam edildiği halde, taşeron işçilere farklı işler de yüklenmektedir. Bu da iş dağılımında eşitsizliğe, Hülya'nın eşinin deyiimiyle “adaletsizliğe” ve güvencesizliğe yol açmaktadır. Kamu işçileri için ise, böyle bir durum söz konusu değildir. Farklı işlerin kadrolu işçilerden talep edilmemesini ya da kadrolu işçiler tarafından yapılmamasını ise, “dokunulmazlığa” bağlamaktadır Hülya'nın eşi. Dokunulmazlık ile kastettiği ve “çıkartamıyorsun kadrolu elemanı” diyerek de işaret ettiği, aslen iş güvencesinin mevcudiyetidir. İş güvencesine sahip olmayan taşeron işçiler, işten çıkarılmanın görece kolay olması nedeniyle işveren tarafından istenilen işlerin yaptırılması daha kolaydır. İş güvencesinin kendilerine Hülya'nın eşinin ifadeleri ile “ayrı bir cumhuriyet” sağladığı asıl firmanın (kamu) işçileri ise, işten çıkartılma tehdidine karşı göreceli olarak iş güvencesi ile korunduğundan, öncelikle taşeron işçiler bu işler için tercih edilir. Hülya'nın eşi, bu durumu “çalışma potansiyeli” olarak ifadelendirir: “Ama kadrolunun da o kötü yanı var yani. Çünkü herkes kadrolu olduğu zaman mesela iş düzeni olmuyor. Herkes çalışma potansiyeli olmuyor. İnsan elini işe sürmüyor yani. Onlar da gördüğümüz için söylüyorum yani.”

Kamuda taşeronlaşma ve taşeron işçilik deneyiminin bir diğer boyutu da, asıl işverenin işçisi olarak kamu işçileri tarafından görünen boyutudur. Kamuda taşeronlaşma ve taşeron işçiliğe bu pencereden bakmak, hem sektördeki yıllar içerisinde bu bağlamdaki değişimi anlamak hem de taşeron işçilerin deneyimlerinin, kamu işçileri tarafına nasıl yansıdığı konusunda fikir vericidir.

Hülya'nın eşinin detaylıca anlattığı, Duygu'nun destekleyen ifadelerine paralel şekilde, Ahmet'in ifadeleri de kamu işçileri ve taşeron işçilerin koşulları arasındaki açık farkları tekrarlar biçimdedir: “O arkadaşlarımıza üzülmekten başka yapacağımız şey yok. Onların mahkemeleri var zaman zaman, onları takip etmeye çalışıyoruz.”

Ücret ve iş güvencesi, taşeron işçiler tarafından işçiler arasında ayrıma neden olan iki önemli başlık olarak ifade edilmişti. Ahmet de aynı şekilde bu farklılıklara işaret etmiş ve bunun işçiler arası eşitsiz bir durumu kendiliğinden oluşturduğunu söylemiştir. Ancak kamuda uzun süredir çalışan, farklı hükümetlerin farklı uygulamalarını görmüş, sendikal eğitimlerden geçmiş bir işçi olan Ahmet –ki kendisi bu özellikleri görüşme esnasında da zaman zaman vurgulamıştı- sorumluluk konusunda taşeron işçi olan Hülya'nın eşinden farklı bir eğilim göstermiştir. Hülya'nın eşi sıklıkla “kadrolu olma”nın bu ayrımı yarattığını ifade edip, dolayısıyla işçilerin kendilerini sorumlu tutarken, Ahmet sorunu kişilerden yapısal uygulamalara çeker:

Herkes hak ettiğini alsın, ama aynı kurumda çalışıp da, birine on lira verip, diğerine yüz lira verirken, oradaki eşitliği sağlamak da çok zor olmasına karşın, biz bunu sağlıyoruz yani. Nasıl, insan gibi gene beraber birlikte yaşıyoruz arkadaşlarla beraber. Asgari ücretten sen çalışıyorsun, onun beş katı ben alıyorum ve çalışıyoruz burada. Artık suçlu kim? “Sen bilirsin” demiş ya adamın birisi. (Ahmet)

Hülya'nın eşi kadrolu istihdam edilme (kamu işçisi olarak, belirsiz süreli istihdam edilme) durumunu, sorumlulardan biri olarak tespit edip, “çalışma potansiyelini” yok eden bir durum olarak kodlamıştı. Ahmet ise kamu işçisi olarak, tüm çalışanların güvenceli bir biçimde “devlet garantisi”nde çalışması ile aradaki farklı uygulamaların sona ereceğini düşünmektedir:

İnşallah bu taşeron faslında çalışan işçi arkadaşlarımız da yakında devlet garantisine alınır kendileri. Çünkü yazık yani, aynı yerde çalışıyorsun, yıllık izin var, aylık izin var, fazla mesain var. Aylık iznimde paramı alıyorum, kardeşimin senelik izin hakkı yok, aylık izin hakkı yok, fazla mesai çalışma hakkı yok. Bu insanlarla biz gelip aynı çanakta yemek yiyoruz, yan yanayız. Bunun yani insan üzerinde yaptığı psikolojik baskıyı hissetmek çok kötüdür. (...) Ben az önce dedim, ben bordromu saklarım, ne aldığımı konuşmam, hava atmak isteyen, içimizde cahil cuvara insan çıkıyor yani, kompleksli arkadaşlarımız. O da bordroyu atıyor. O adam bir alıyorsa, beş alıyor. Ben şahsen utanıyordum, çoğu arkadaşımız da utanıyor da, bazen kendini bilmez öyle arkadaşlarımız da oluyor. (Ahmet)

İzin, ücret gibi konulardaki farklı uygulamaların, aynı işyerinde taşeron ve kamu işçisi arasında güvencesizlik temelinde farklı boyutlarda sorunlara yol açtığı görülmektedir. Kimi işçiler aynı işi yaptıkları halde, iş arkadaşları ile farklı ücret almalarını gizleyerek, dillendirmeyerek görünmez kılmaya çalışırken, kimi işçiler aksine bu farklılığı özellikle vurgulamaktadır.

İş güvencesi konusundaki farklılığa yukarıda değinmiştik. Kamu işçisinin daha sonra da değineceğimiz farklı biçimlerde sağlanan/desteklenen iş güvencesi, taşeron işçinin varoluş koşullarında önemli bir belirleyendir. Eski ve büyük bir kamu kurumunda çalışan Ahmet, taşeron işçiler için böyle bir kurumda yer almanın görece/enformel bir iş güvencesi sağladığından söz etmiştir:

Kurum burada ne yapıyor mesela burada? Mesela her taşeron firma ihaleden sonra isterse kendi işçilerini değiştirebilir yani. Ama gene kurumumuz aynı işçilerle devam etmeyi, doğru olacağını bildiği için onlarla devam ediyor. O konuda mesela oraya şeyini koyabiliyor. Taşeron firmaya sen işçilerle çalışıyorsun, gene bunlarla devam edeceksin şeklinde ona uyuyor yani. (Ahmet)

Burada İş Kanunundan, istihdam biçiminden değil, asıl işverenin kendisinden kaynaklanan bir iş güvencesinden bahsedebiliriz. Bu nedenle de bu şekilde bir istihdam koşulu altında yer almayı, “enformel” iş güvencesi olarak ayırmak yerinde olacaktır. Neticede belediyede taşeron işçi olarak çalışan Atilla da asıl işvereni olarak

belediyenin, iş güvencesini enformel olarak sağladığını ifade eder: “Çünkü bu belediye altında, belediyenin denetimi altında. Sigortam şu anda yatmıyor desem yalan söylerim. Çünkü belediye denetliyor, demek istediğim yani adam açık açık diyor. Belediye kazandığı sürece yine siz bizimsiniz diyor.” Atilla, enformel güvence ağı olarak siyasi ilişkileri kullanmakta, bu ilişkilerin devamlılığı<sup>127</sup> üzerinden itihdamının süreliğini sağlamaktadır.

Uygulamalara yakından baktıkça, ana firma-taşeron firma ilişkilerinin basitçe iki firma arasında kalmadığı görülmektedir. Ahmet ve Atilla’nın taşeron firmanın da taahhüt ettiği işi bir başka taşeron firma üzerinden yaptırabildiği örnekler bulunmaktadır. Kısaca firmalararası aynı iş üzerinden kurulan üçlü bir taşeron ilişkiden söz edilebilir. Atilla, bu tip ilişki ağları içerisinde taşeron firmaları “büyük taşeron”, “vatandaş taşeron” olarak ikiye ayırır. Büyük taşeronlar genellikle işi bir diğer taşeron devretmeyen, ikinci bir taşeron firma ile ilişki kurmazlar. Bu taşeron firmalarda istihdam edilme koşulları, “vatandaş taşeronlara” göre daha olumludur. Daha küçük ölçekli, görece büyük bir taşeron firma üzerinden taşeronluk ilişkisini kuran firmaları Atilla “vatandaş taşeron” olarak adlandırır. Örneğin çalıştığı bir işyerinde,<sup>128</sup> taşeronluk işini bir marangozun aldığını belirtmiştir. Yine bir başka deneyiminde işyerinin muhasebecisine işin taşeron devredildiği şöyle anlatır:

Vatandaş, kendi elemanı orada muhasebeciydi, sen orada muhasebe, sana vermiş. [Bir taşeron veriyor, o bir daha taşeron veriyor, vatandaş taşeron verince yine işten çıkartılıyorlar.] Şöyle, kış geldi mi çıkartmak istediler. İş güç yoktu, çıkartmak istediğinde de...İş azalınca çıkartıyorlardı. O da ben yani. (Atilla)

<sup>127</sup> Bu gibi kurumun kendisinden ya da dış mekanizmalar üzerinden sağlanan güvence ağlarıyla istihdamın sürekliliğini sağlamada güven ilişkilerine başvurulduğu gözlenmiştir. Görüşmecilerin sınıf içi ilişkilerde kurulamayan güven ilişkisini, çalışmanın sürekliliğini sağlamak adına işveren ile ya da enformel ağlarla geliştirmeye yöneldiği görüşmelerden çıkan bulgulardan biridir.

<sup>128</sup> Atilla, bu işyerinin yüzde 50’sinin Türkiye Elektrik Kurumu’na olduğunu söylemiştir.

Bu taşeron firmalar, diğerlerine kıyasla işçileri güvencesizliğe yol açan daha kurlsız ve olumsuz koşullarda istihdam etmektedir. İşçiler için işten çıkartılma da görece daha sık gerçekleşir. Her iki taşeron örneği için Atilla'nın MİTAŞ deneyimi açıklayıcıdır:

Taşerona verdiler de, Mitaş taşeronla anlaştı, yani ağabeyin dediği gibi cıvata ayrı oldu, elektrik direkleri ayrı oldu, galvaniz ayrı oldu, böyle bölümlere verdiler. Taşeron vatandaş, yine büyük taşeron. Bir de ayrı vatandaş verdikten sonra, rezil oldu. (...) Büyük taşeronda gene hakkın vardı. Orada sendikan vardı, her şeyin vardı. Ama en kötüye düştün mü, istediği gibi çalıştırıyordu. (...) [büyük taşeron] Böyle gene sendikalı olan, cıvatanın kendi adına çalışırım taşeron derken. Mitaş derdi, ama Mitaş cıvataya verdi. Gene müdüriyetini neyini. Orada çalıştım, ondan sonra Mitaş kendi içinde taşerona verince tekrar çıkış aldık. Bütün haklarımızla beraber. (Atilla)

Atilla'nın “küçük taşeron” olarak ifade ettiğı, her zaman değil, ancak çoğunlukla işlerin taşerona devredildiğı ikincil taşeron şirket (zincirin üçüncü halkası), işten çıkarmaların zamanı belirsiz biçimde ve sıklıkla gerçekleştiğı, sendikal örgütlenmenin engellendiğı güvencesiz istihdama dayalı taşeron şirketlerdir. Burada asli belirleyenin yine iş ilişkisi olduğunu görüyoruz. Belediyede taşeron işçilik yapan Atilla, çalıştığı taşeron şirketi “büyük taşeron” olarak ifade eder, “çünkü her şeyi dört dörtlük”tür. Sözleşme ile ne zaman işe giriş çıkış zamanlarının belirli oluşunu, kendisinin bu konuda önceden bilgi sahibi oluşunun öneminin altını çizmiştir. Dahası “hükümet değişmedikçe”, sözleşmesi gereğince her sezon sonu işten çıkarılacak olsa da yeniden işe alınacağının taahhütü kendisine verilmiştir: “Kadro veremiyorum [diyor] ama yine bizim. Tutup da, beni çıkartıp da seni almıyor, önce bana veriyor. “İşin var mı, yok mu?” diyor, “bizde çalışmak ister misiniz?” diyor.” Eşi de diğer çalıştığı yerlerden farklı olarak, kamuda taşeron işçi olarak çalışırken ücretinin ödenmemesi, gecikmesi ya da sigorta primlerinin yatırılmamasının söz konusu olmadığını eklemiştir.

Ahmet de ikinci düzeyde kurulan taşeron firma ilişkisinden söz etmiş, “onların iş garantileri gene aynı devlet garantisinde değil” diyerek işten çıkarılmanın görece kolay oluşunu ifade etmiştir. Sigorta primleri için ise “sigorta primlerinde bir şey meydana gelirse müteahhit tarafından, onu kurum karşılayabiliyor yahut kurum garantisi veriliyor. O manada bir garantisi var orada çalışan işçilerin” demiştir. Böylelikle, işçilere yönelik sigortanın yatırılmaması gibi hak ihlalleri, yasa dışı uygulamalar karşısında kamu kurumlarının bir güvence ve “garanti” sağlayıcı kurum olarak kodlandığı görülmektedir.

Ancak, bir kurum içerisinde temizlik, güvenlik vb. farklı hizmetler üzerinden kurulan taşeronluk ilişkisinde farklı uygulamalar da söz konusu olabilmektedir. Bir kamu üniversitesinde yemekhanede taşeron olarak çalışan Melek, diğer taşeron işçiler ile yemekhane işçilerinin farklı koşullara sahip olduğunu söylemiştir. Yemekhanede çalışan işçiler her sene 20 gün ile 3-4 aya kadar varan sürelerle işten çıkartılırken, bazen tekrar işe alınmak üzere geri çağrılmamaktadırlar. Güvenlik, temizlik ve bahçe işlerinde çalışan taşeron işçiler için ise böyle bir uygulamanın olmadığını söylemiştir: “Üniversite biraz temizlik şirketine yaptığı gibi, bahçıvanlara yaptığı gibi, güvenliklere yaptığı gibi bize de yapsa, hiçbir sorun olmayacak. Yok farklı farklı, güvenlik farklı, temizlik farklı, bizimki daha farklı. Bizimkine öyle bir güvence vermemişler. Biz de öyle gidiyoz, geliyoz.”

Ahmet taşeronda çalışmanın sürekliliğini işverenin vicdanına terk edilmiş ve “bağlı” bir ilişki olarak görürken, Atilla, sağlığı üzerinde de etkilerde bulunmuş işsizlik deneyimini şöyle anlatmaktadır: “Şu anda, yarın bir gün çıkacağım, onun da sıkıntısı var. Ne yapacağım, ne edeceğim, iş bulacağım mı, ne iş yapacağım, aileme ekmek getirebilecek miyim; götürebilecek miyim veya da ailemle işsizlik yüzünden

kavga edebileceğim mi, her şeyi düşünmek zorundayım, hâlâ ben o sıkıntılar yüzünden, ben safra kesesinden ameliyat oldum.”

### **5.2.2. Özel Sektörde İstihdam: “Köleliğe razı olmak gibi bir şey.”**

Özel sektörde istihdam edilmede iki ana başlık öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, farklı istihdam edilme biçimleridir; ana firmada, alt işverende ve fasonda istihdam edilme biçiminde üç farklı şekilde somutlanmaktadır. Diğer başlık ise, güvencesizliği besleyen ve derinleştiren yasa dışı uygulamalardır. Özel sektörde bunu iki alt başlıkla gruplandırmak mümkün: İzin kullanmadaki uygulamalar ve kayıtdışı istihdam uygulamalarıdır.

Özel sektörde güvencesizlik deneyimini kuşatan ve tanımlayan unsurlar çok yönlü ve parçalıdır. Öncelikle özel sektör deneyimine genel olarak bakıldığında, işten çıkartma ve olumsuz çalışma koşulları ile yoğun emek denetimi, sektörü tanımlayan güvencesizlik unsurları olarak öne çıkmaktadır. Sektörde istihdam edilen tüm görüşmeciler için işten çıkarılma bu sektörün “normalidir”, sektöre içkindir. Salih’in de söylediği gibi, özel şirkette işveren işten “özel şirket olduğu için çıkartabilir”. Benzer bir kavrayış, Salih’in aksine, küçük ölçekli bir işyerinde çalışan Davuthan için de geçerlidir:

Özel sektörde çalıştığım için hani en amiyane tabirle kaşındır, gözündür, gözünün üstünde kaşın vardır, bilmem ne filan diyerekten, en ufak bir bahaneyle dahi işten çıkarılabilirim. Çünkü tuvalette geçirdiğin zamanın, aşağıda sigara içerken geçirdiğin zamanın hesaplandığı bir alanda çalışıyorum.

Dolayısıyla emek sürecinin denetimi ile güvencesizliğin içiçe geçtiği görülmektedir. Bu çerçevede, güvencesizlik aynı zamanda bir emek kontrol biçimi olarak pratiğe dökülmekte ve çalışanlar açısından deneyimlenmektedir. Salih’in ifadesi tersten okunursa, özel sektörde işten çıkarılma normalleşmiş ve olağan bir

deneyim iken, kamu için aynı şey söylenemez. “Özel şirket olduğu için” vurgusu, kamu sektörü için güvencesizlik temelinde böylesi bir algının oluşmadığını dışarı vurur. İşten çıkarmanın olağanlığı, iş güvencesinden yoksun olma özel sektöre içkin, onu var eden unsurlardan biri olarak kodlanmıştır. Davuthan ve Salih’in algı ve deneyimleri, kendilerini işten çıkarılmama ya da işe geri iade konusunda güvenceli hissetmelerine yetmediği yönündedir. Yasal korumanın fiili koruma olarak algılanmadığı görülmektedir. Gökhan’ın bu konuda “sendikalı olsan da işten çıkartılıyorsun. Tazminatı, geliyor masanın üzerine koyuyor ve işten çıkartıyor seni. Köpek gibi hissediyorsun.” cümleleri, yasal düzeyde var olan iş güvencesinin, deneyimlenme biçiminin güvencesizliği dönüştürmediğini ifade etmektedir.

Benzer bir ifadeyi özelleştirme sonrası kamu şirketinde istihdam edilirken özel şirket çalışanı olan Türker de kullanmıştır. Diğer işçilerden farklı olarak Türker, İş Kanunu kapsamında, kendisine sağlanan iş güvencesinin imkân ve sınırlarını da anması dikkat çekicidir:

Şimdi (...) artık özel bir şirket. Patron eğer benimle çalışmak istemezse, gereğini yapar. Gereği nedir, işte kıdem tazminatımı, ihbar tazminatımı, kötü niyet tazminatımı öder, beni çıkartır. (...) sonuçta orası artık bir şahsın, devletin değil. Seni tabii ki, İş Kanunları senin iş güvenceni bir şekilde koruyor ama adam istemezse çalıştırmaz. (Türker)

Her üç işçi de özel sektörde işverenin istediği zaman işten çıkartabilmesine dönük güvencesizlik deneyimine yaslanan vurguları ile ortaklaşmaktadır. Türker, kamu sektöründe çalışmış, ardından özelleştirme sürecini de deneyimlemiştir. Sendikada örgütlü bir işçi olarak, Türker’in iş güvencesinden doğan haklar ile kıdem, ihbar ve kötü niyet tazminatının ödenmesi koşuluna vurgusunda bu özellikleri belirleyicidir.

Bir diğerk unsur olarak, kişiye özel zamanın ve alanın bırakılmadığı, yoğun emek denetimi öne çıkmıştır. Mevcut çalışma koşullarını tarif ederken, Davuthan ve Hüseyin’in benzer ifadeleri kullanması dikkat çekicidir:

Yemek yapmayı seviyorum ama böyle çok şeylerde çalıştığım için, böyle yemeğı yaparken, çok böyle hani kırbaçlı bir adam, kırbacın sesini duydu mu kasılıyor, işte öyle. (Hüseyin)

Koşullar anlamında böyle bir şeyi tercih etmek hakikaten köleliğe razı olmak gibi bir şeydir. Öyle bir şeyi kabul etmem ama yaptığım işi seviyorum. (Davuthan)

Her ikisi de hizmet sektöründe çalışmakla beraber, Hüseyin, kafe ya da yazlık yerlerde sezonluk işler gibi sigortasız ve güvencesiz koşullarda çalışmıştır, ilkokul mezunudur. Davuthan, görüşme yapıldığı dönemde bir teknokent içerisinde mühendis olarak çalışmakta ve yüksek lisans eğitimi almaktadır. Kırbaç altında olmak, kölelik koşullarında çalışma vurguları, kendilerini çevreleyen farklı görünümlü koşulların, -her ikisi de işlerini sevmesine rağmen- aynı şeyi hissettirdiğine işaret etmektedir. Her ikisi de kendi ifadeleri ile “özgürlükten yoksun bırakılan”, “emir altında” “esir”lerdir<sup>129</sup>. Neoliberal evrede emek denetiminin, çalışanlara yeni kölelik tartışmalarını anımsatır bir biçimde gerçekleştiğı görülmektedir.

Davuthan ve Hüseyin’in kölelik koşulları olarak tanımladığı koşullar, başka bir özel sektör çalışanı olarak Özge’nin cümleleri ile emek denetimini de örneklendirecek şekilde şöyle dile gelir:

Geçen hafta biz cezaya kaldık. Bir proje var, bitim tarihi olarak projenin sözleşmesinde Hanka’da 2011 yılı yazıyor, proje yıl olmuş, 2014 hâlâ bitirememiş. Ben işe girdim 2013 yılında çok daha proje biteli iki sene olduğu takdirde, girdiğim proje devam ediyor. Son bir aydır karşı taraf bizi sıkıştırıyor, işverenimiz, jandarma tarafı. (...)

<sup>129</sup> Türk Dil Kurumu, kölenin tanımını şu şekilde yapar: 1. Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse, kul, esir. 2. Birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse. Bkz. www.tdk.gov.tr

yine ortaklardan birisi. Patron da akabinde bizi sıkıştırıyor, o onu, o onu şekilde böyle hiyerarşik bir şekilde sıkıştırılıyorduk, en alta biz eziliyoruz, zaten böyle parçalanıyoruz.<sup>130</sup> Çarşamba günü benim internetim öğleden sonra çatanak diye gitti. Neyse, bilgi işleme gittik, oradaki arkadaşlara söyledik, “tamam halledilecek”, bilmem ne... Perşembe günü internet yok. Cuma günü şöyle bir şeyin farkına vardım. Odada sadece beş kişinin interneti yok, geri kalan on kişinin interneti var. Bu beş kişinin ortak özelliği aynı projede yer almaları, ben de dahil olmak üzere, o beş kişi. (Özge)

Şimdi bizde mesela çalışıp çalışılmadığının anlaşılması için düşünün, hayatlarımız, kullanacağımız internetler bile kısıtlı, hatta hiç yok. (...) Gerçekten verimli olarak çalışıp çalışmadığının anlaşılması için biz her gün böyle takım liderlerimize rapor veriyoruz. Ben bugün vıdı vıdı yaptım. Bu raporlarımızı her cuma günü takım liderimiz haftalık olarak topluyor ama biz günlük olarak yazıyoruz. O akşam toplantı yapıyoruz, bu verdiğiniz rapor yetersiz oluyor. (...) Benden bu hafta içinde şunu bitirmem bekleniyordu, ben bunun şu kadarını bitirebildim, bu kadarını bitiremedim, ortada haklı bir gerekçe sunmak gerekiyor, niye bitiremediğine dair. Böyle performansınıza dair şey yapıyorsunuz. (Özge)

Özge’nin “cezalandırılma” ve “hayatlarının kısıtlanması” olarak yorumladığı internete erişimin engellenmesi ve çalışanların uygulamadan haberdar edilmemesi, günlük çalışma raporlarının tutularak her hafta takım liderlerine iletilmesi, toplantılar yapılarak performans değerlendirme sürecinin işletilmesi gibi uygulamalar emek denetiminin işyerindeki uygulanma biçimlerinden bazılarıdır. Davuthan’ın “tuvalette geçirdiğin zamanın, aşağıda sigara içerken geçirdiğin zamanın hesaplandığı bir alanda çalışıyorum” diyerek ifade ettiği koşullar ve emek denetim biçimlerine “internet erişimin engellenmesi” de eklenmiştir. Sayılan uygulamalardan hepsi, çalışanların zamanı nasıl kullanacağını ya da kullanmayacağını belirleyen bir denetime işaret etmektedir.

---

<sup>130</sup> Çalışma yaşamının etkisi olarak “parçalanma”ya vurgu, diğer görüşmeciler tarafından da sıkça kullanılmıştır.

Özge, denetimin arttırılması ve kurumsallaşma ifadesi ile rasyonelleştirilen bu durumun işverenin kârlılığını arttırmaya yönelik düzenlemeler içerdiğini söylemektedir. Tek taraflı düzenlemeleri şu biçimde yorumlamıştır:

Eğer kurumsallaşacaksak maaşlarımız gününde yatsın, eğer kurumsallaşacaksak, bu işe gecikmeler sizin için bu kadar problem oluyorsa, benim için servis ayarlayın. Eğer gecikmelerimiz sizin için bu kadar dertse eğer, işte benim çalışma koşullarımı iyileştirin. Ben burada proje yetiyecek, şirketin çıkarlarına uyacak diye fazla mesai yapıyorum, onu ödeyin önce. Hani madem kurumsallaşıyoruz, biraz da beni düşünün dedim. Özel sağlık sigortası yapın. Yani bu tür şeyleri düşünün, bana eğitim verin, verdirin. Beni geliştirin madem, hani kurumsallaşıyoruz, böyle şeyleri düşünün. Niye hemen işveren açısından kurumsallaşmak? (Özge)

Daha önce çalışma saatleri içerisindeki zaman kullanımına ve özel sektörün bu konudaki hassasiyete değinmiştik. Çalışma saatleri içerisinde kişinin temel ihtiyaçları dahil kendine ayıracağı zaman konusunda denetimin yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmaya ayrılan zamanın kullanımı, fazla mesailer ile de işveren tarafından en yüksek düzeyde gerçekleştirilecek biçimde düzenlenmektedir. Buna karşılık işverenin fazla mesai ücretinin ödenmesi, çalışanlara servis imkânı sağlanması gibi uygulamaları yerine getirmediği, zaman kullanımını bunun yerine emek denetimini arttırarak düzenlediği görülmektedir.

Davuthan, kölelik olarak tanımladığı ve deneyimlediği güvencesiz çalışma koşulları/ilişkilerini özel sektörde sürdürüp, kamu sektörüne geçmemesini de şöyle ifade etmiştir:

Kamuda çalışmayı istemedim, çünkü kırmızı çizgilerle çizilmiş, belirli formlara oturtulmuş bir çalışma yaşamı biçimini açıkçası çok fazla istemedim, daha rahat olmayı istedim. (...) onlar güvenceliler. Ben güvencesizim kabul ediyorum. Bu güvencesizliğin yarattığı bir şey muhtemelen. Daha rahat çalışma yaşamına sahibim. Bu rahatlıktan kastım ekonomik anlamda bir şeyden bahsetmiyorum. Ne bileyim işe giderken, özellikle yaz aylarında şortumu çekip, işte sandaletimi giyip, rahat bir şekilde işe gidebiliyorum. Ama bir kamu kurumunda bunu rahat bir şekilde yapamam ya da her gün tıraş olarak

gitmek zorunda değilim çalıştığım işyerine. Rahat bir şekilde saçım uzun, kulağım küpem varken, sakalım uzunken gidebiliyorum. (...)kamuda aldığın ücretle, özel sektörde aldığın ücret arasında da çok ciddi bir uçurum vardı benim mezun olduğum yıllarda. İki katına varan bir uçurumdan bahsediyoruz. Şu anki durum kamunun üstündeyim. 17 yıllık, 15-16 yıllık bir mühendisten, on yıllık bir mühendis olarak daha fazla ücret alıyorum. (Davuthan)

Özel sektördeki “kölelik koşulları”na tek alternatif, kamuda çalışma olarak görülmektedir. Emek denetiminin yaygın ve derinleşmiş bir biçimde gerçekleştiği özel sektöre karşın görüşmeciler arasında kamu sektörünün bu özelliklerle kodlanmadığı görülmektedir. Öte yandan, Davuthan daha “güvenceli” olarak gördüğü kamu sektöründe çalışmayı tercih etmemektedir. Bu tercihinde özel sektörde serbest kıyafet uygulamasının kendisine sağladığı özgürlük alanının ve kendini serbestçe ifade edebilmesinin etken olduğuna işaret etmiştir. Kıyafet çalışma yaşamına dair keskin çizgilerle belirlenmiş formel bir alanın, kişinin kendine dair olanı yansıtabileceği, kendi olarak dahil olabileceği bir özel alan yaratmasına imkân vermektedir; Davuthan, “Rahat bir şekilde saçım uzun, kulağım küpem varken, sakalım uzunken gidebiliyorum” diyerek bunu kastetmektedir. Davuthan, kamu sektörü yerine özel sektörde çalışmayı seçmesinde bir diğer neden olarak da, çalışma alanında uzun süreli deneyime sahip olması ve kamuda çalışan bir mühendisten daha yüksek ücret alıyor olmasını göstermiştir. Kendisinin işten çıkarılmaması için görece güvence oluşHakan deneyim, eğitim (nitelik) gibi unsurları da görüşmenin başka bir kısmında ifade etmiştir. “[O]nlar güvenceliler. Ben güvencesizim kabul ediyorum. Bu güvencesizliğin yarattığı bir şey muhtemelen, daha rahat çalışma yaşamına sahibim” cümlelerinde de görüldüğü gibi, kamu sektöründe çalışanları güvenceli, özel sektörde çalışanları ise güvencesiz olarak kodlamaktadır.

Davuthan, siyasi düşünce ve bu alanda kendini ifade konusunun, kılık-kıyafet gibi çalışanlara “özgürlük” alanı açtığı ifade etmektedir. Kamuda, hükümete yakınlığı ile ifade edilen sendikaya üye olmak avantaj, aksinin ise dezavantaj olarak çalışana yansıyabildiğinden bahsedilmiştir. Türker, özelleştirme sonrası çalışmaya devam ettiği işyerinde, her iki koşulu da deneyimlemiştir. Özel sektörün bu anlamda “özgür” bir alan oluşturduğunu, çalışanların böylesi bir emek denetimi altında bulunmadığını ifade etmiştir:

Kafamdaki soru işaretleri devletteyken daha fazlaydı, şimdi çok daha az. (...) Devletteyken, şimdi açık konuşacağım biraz. Ben aşırı derecede hükümet karşıtı bir insandım. Şu andaki hükümetin tam karşısındayım. Her yönüyle ve devlette olsam, benim bu ben şimdi “Türker kim?” diye sor, herkes takır takır söyler, ben çünkü saklamam içimde olanı. Belki beni Batman’a sürecekti, bilemezsin ki, ama (...) <sup>131</sup> hakikaten çok demokratik. Yani en azından bize yansıyan o, hiç kimsenin görüşüne, düşüncesine karışmıyor. İstersen aşırı dinci ol, istersen dinsiz ol. O işine bakıyor, bu konuda çok profesyonel. Onun için diyorum, keşke en baştan (...) alsaydı. Bu özelleştirmeyi savunuyor muyum, hayır. (Türker)

#### **5.2.2.1. Özel Sektörde Alt-İşverende (Taşeronda) ve Fasonda İstihdam: “Taşeronun asıl adı köle. Köleliğin adını değiştirmişler, taşeron yapmışlar.”**

Özel sektörde güvencesizliğin taşeron ve fason şirketlerde istihdam edilmek biçiminde deneyimi için ayrı bir başlık açmak gerekir. Taşeron işçiler, çoğu zaman asıl işverenin işçileri ile aynı çalışma mekânını kullanmakta, bu nedenle, asıl işveren işçilerinin çalışma koşullarını gözlemleme imkânı da bulabilmektedir. Aşağıda örneklerde görüleceği üzere asıl işverenle temas etmeleri de bazı örneklerde mümkün olabilir. Fason işletmelerde de başka bir işverenin işi yapılmaktadır. Ancak işi veren işletmenin fason işçilere karşı yasal olarak hiçbir sorumluluğu bulunmaz. Bu

---

<sup>131</sup> Burada görüşmeci özelleştirilen ve halen çalışmakta olduğu işyerinden bahsediyor.

işletmeler, fason işçilerin işçileri ile temas etmez. Her iki işletmenin çalışanlarının da iletişim kurması ya da ortak mekânı kullanmaları söz konusu değildir.

Aşağıda zel şirkette taşeron işçisi olma ve fason işçiliği deneyimlerinden bahsedeceğiz. Yukarıda taşeron ve fason işçiliğine dair iki farklı durumdan bahsettik. Bu farklılıklardan ötürü, yalnızca taşeron işçiliği ikili düzeyde yansıtılacaktır. Taşeron işçiliği deneyiminden bahsederken, öncelikle taşeron işçisinin özel sektörde asıl işveren işçiliğini nasıl değerlendirdiğini, ardından özel sektör işçisinin taşeronluğu algılayışını aktaracağız. Böylelikle kamu sektörü başlığı altındaki gibi her iki bakış da karşılıklı yansıtılmış olacaktır. Fason işçiliği ise, yalnızca fason işçilerin bakışı üzerinden değerlendirilecektir.

Kamuda taşeron uygulamalarına benzer biçimde, özel sektörde de taşeron şirket işçisi iken ana firmanın işçisi olmak “istenilen, mit edilendir”. Yine kamuya paralel biçimde ana firmanın işçisi olmak, “kadrolu olmak” olarak adlandırılır. Annesi zel bir eğitim kurumunda taşeron işçi olarak alışan Sevil, annesinin bir dönem asıl işveren işçisi olma ihtimalini değerlendiremediğini özellikle vurgulamıştır; asıl işveren işçiliğini de “(...)’e kadrolu girecekti” cümlesiyle “kadrolu olmak” olarak ifade etmiştir. Kendisi de taşeron işçisi olan Sevil’in ana firmada istihdam edilmeyi önemsemesi, aynı cümleyi vurgulaması ve peşpeşe tekrar etmesinden de anlaşılabilir. Burada ifade edilen aslında bir güvence arayışıdır. Asıl işverenin işçisi olarak istihdam edilmenin çalışanlardaki güvence/güvenceli çalışma temelindeki olumlu referansını, Sevil’in çalışma yaşamı deneyimlerine dair iyi/olumlu deneyimlerin büyük ölçüde asıl işveren üzerinden tanımlaması, ona atfetmesi ile anlamak mümkündür. Olumlu deneyimlerini, çalıştığı yerin yaşamındaki olumlu etkilerinden bahsederken, cümlelerinde “orada çalışmak” ifadesi

ile asıl işvereni imlemektedir. Örneğin, işveren karşısında sahip olduğu hakları (...)’de öğrendiğini söylemiştir; mevcut “iyi” durumunu kanuna dayanan haklarına değil, asıl işverene bağlamaktadır. Taşeron işçisi olmasına karşın, asıl firmanın, sigortasız çalıştırılmamasında etkili olduğunu ifade etmiştir: “(...) sürekli denetlenir. Yani kapıdan kaç kişi girdi senin elemanın, 15 kişi mi? 15 kişinin sigortası var mı? Var. Maaşı yatmış mı? Yatmış. Olmadığı an, seninle papaz olur. Yani (...) denetler, çalışanı korur. Yani iyi yönleri çok fazla. Benim sigortam bir gün eksik yatamaz.” Sevil, bu gibi konularda taşeronu anmamıştır. Dolayısıyla taşeron işçiler için özel sektörde asıl işveren işçisi olmak olumlu ve (görece) güvenceli çalışma koşullarına işaret eder. Asıl işveren, zaman zaman taşeron işçi için adeta bir güvence unsuru haline gelebilmektedir. Sevil’in annesinin, yaşadığı ayrımcılık nedeniyle taşeronu asıl işverene şikayet etmesi örneğinde bunu görmek mümkün:

En sonunda annem kalktı gitti. (...)’in müdürüne, bu işlerden sorumlu, böyle böyle, Alevilik ayrımı yapıyor, ben dayanamıyorum.(...) Ondan sonra bildiğin adamı yallahladılar. Annemi başka birime verdiler, başka şefe. Şimdi, adamın üstüne böyle dikkat ediyorlar. (Sevil)

Türker, asıl işverenin işçisidir ve sendikalı olarak çalışmaktadır. Taşeron işçilerinin anlatımları, asıl işveren işçisi olarak Türker’in anlattıkları ile birbirini destekler biçimdedir. Aynı işi yapmalarına karşın farklı koşullarda çalışan taşeron işçilerin, asıl işyerinin işçisi olmaya dair görece olumlu algılarının temellerini, Türker şu örneklerle somutlaştırmıştır:

Onlara nasıl bakıyorum? Herkes sonuçta niye çalışıyor, akşam evine ekmek parası götürmek için çalışıyor. Ben onlara nasıl bakıyorum biliyor musun? Mağdur olduklarını düşünerek bakıyorum. Mesela bize (...) iş kıyafeti veriyor, bir tanesi 400 dolar. Bizim giydiğimiz, yanmaz, novmex malzeme. Ayağımızdaki botlar (...)’dan geliyor. Kimyasal bütün maddelere karşı dayanıklı. Kafamızdaki baret dünyanın en iyi baretlerinden birisi. Gözlüklerimiz, eldivenlerimiz öyle. Adam bir geliyor, kot pantolon, altında bir tane normal ayakkabı. Gözlük gözlük değil, baret baret değil ve çok daha düşük

ücretle çalışıyor. Üzülüyor insan, bazen utanıyorum ben yani. Adamla aynı işi yapıyorum. (...) Aynı iş tabii, adam benim yapacağım işi yapıyor, bana yardımcı oluyor yani. Beni çok rahatsız ediyor. Çoğuna gözlük verdiğim oluyor, çoğuna eldiven verdiğim oluyor. Yani taşeronun asıl adı köle. Köleliğin adını değiştirmişler, taşeron yapmışlar. Şartlarını görseniz, hakikaten çok üzücü. O insanların belki biraz vasfı biraz daha düşüktür. Yani eğitim durumu, mesela. (...) Şöyle söyleyeyim ben sana. Şimdi mesela atıyorum, bizim orada bir boru kesilecek. O borunun yerine yeni boru kaynatılacak değil mi? Adam geliyor kesiyor boruyu, daha önce biz kesiyorduk, mesela o kesiyor. Tamam o boruyu kesip kaynatan da fazla maaş alıyor ama şartları bizim gibi değil, iş garantisi bizim gibi değil, sendikası yok. Herhangi bir durumda bir tane adam depodan git bunu al diyebiliyor. Bize diyemiyor, çünkü sendikamız var. (Türker)

Kamu sektöründe kamu işçisinin, taşeron işçilerin çalışma koşullarına dair aradaki farklılık nedeniyle üzülmeye ve utanma benzeri hislerinin özel sektörde de benzeştiği görülmüştür. Özel sektörde asıl işveren işçisi olarak çalışanların, benzer/aynı işleri yaptığı halde taşeron işçilerle çalışma koşulları farklılaşmaktadır. Asıl işverenin işçisi olarak istihdam edilenler daha nitelikli baret, iş kıyafetleri kullanırken, taşeron işçiler için işçi sağlığı ve iş güvenliğini sağlayacak bu kıyafetler kendileri için temin edilmemektedir; iş güvenceleri ve sendikal örgütlülükleri yoktur. Türker bu durumu “mağduriyet” olarak ifade ederken, taşeron işçiliğini “köle olmak” ile eşitleyerek, daha üst bir boyuta taşır. Özel sektörde istihdam başlığı altında da hatırlanacağı üzere, bu sektörde çalışmak farklı çalışanlar tarafından “kölelik” olarak ifade edilmişti. Bu örnekte taşeron işçiliğinin de kölelik olarak görülmesi, özel sektörde istihdam edilen diğer çalışanların koşullarının benzer biçimde deneyimlendiğine/algılandığına işaret eder. Ancak Türker’in kendini bu özdeşleşme altında tanımlamaması, kendisini farklı hissetmesine sebep olan yine kendisinin son cümlesinde yer almaktadır: “Herhangi bir durumda bir tane adam depodan git bunu al diyebiliyor. Bize diyemiyor, çünkü sendikamız var.” Sendikal örgütlülük, Türker’i

diğer özel sektör çalışanlarının aksine, çalışma koşullarını “kölelik” olarak adlandırmasına neden olmayacak biçimde düzenlemesinde etkilidir.

Özel sektörde, sendikada örgütlü asıl işveren işçisi olma, sendikasız ya da taşeron işçiler ile kıyaslandığında görece güvenceli olarak konumlanır. Ancak taşeron işçilerin güvencesizliğini meydana getiren düşük maliyetli ve iş güvencesinden yoksun koşulların, asıl işveren işçisini de etkileyebileceği görülmektedir. Taşeron işçisi, işveren için kendi bünyesindeki diğer sendikalı işçilerden daha düşük maliyetli ve dolayısıyla daha güvencesizdir. Bu da asıl işveren işçisi için kendisi yerine tercih edilebilir bir durum yaratır. Taşeron istihdam biçimi, düşük maliyeti, iş güvencesinden yoksunluk nedeniyle asıl firmada istihdam edilenler üzerinde bir alternatif oluşturabilir:

Taşeron işçisi her zaman için gerçek zaman çalışan işçi için tehdittir. (...) sen üç lira alırken, o bir lira alırsa, sana harcanan iş kıyafeti, işte harcanan iş gereçleriyle ilgili harcanan para, ona harcanan için on kat daha fazlaysa, yüz kat daha fazlaysa, şimdi gönül kârda geçer diye bir atasözü vardır. Adam der ki bu da bu işi yapıyor, bu da bu işi yapıyor. Ben buna niye üç kat fazla para vereyim ki diye düşündüğü zaman, benim için tehdittir. Ben taşeronlaşmanın olmaması taraftarıyım. (...) Genelini belki kapsamıyor. Şu anda yaptığım işi bir taşeronla yaptırılmazsınız. Ama orada on çalışanın atıyorum, altı tanesinin yaptığı işi taşeronla yaptırabilirsiniz. İş kalitesinden, iş kazasından bunları ayrı tutuyorum. Bizim kendi personelimizin çıkarttığı işle, taşeronun çıkarttığı iş aynı değil. (Türker)

Taşeron işçisi, asıl işverenin işçisi için bir yedek işgücü ordusu konumundadır. Türker’in daha önce sendikalı olmaktan kaynaklanan ve kendini görece güvenceli hissetmesine değinmiştik. İşveren açısından taşeron istihdam biçimi, Türker’in yukarıda anlattığı üzere, asıl işveren işçisinin istihdam edilme biçimine görece düşük maliyeti nedeniyle alternatif görünümündedir. Düşük maliyet ve görece güvencesiz istihdam, işverence tercih edilebilirliği nedeniyle, asıl istihdam biçiminin varlığını, dolayısıyla bu koşullarda istihdam edilen işçileri de etkiler. Dolayısıyla Türker’in söz

ettiği, görece güvencesiz koşulları ile taşeron istihdam biçimi, görece güvenceli koşulları da dönüştürüp, baskılayarak bir benzeşmeye iter.

Taşeron ve fason işçiler açısından, işverenle ilgili değerlendirmeleri açısından bir ortaklaşma görülmüştür. Şöyle ki her iki işçi de işverenin maliyet baskısı, iş üzerindeki değişiklikler vb. düzenlemeler nedeniyle işçilerin koşullarında yapılan değişiklikler için işvereni sorumlu tutmamaktadır. Taşeronun da asıl işverene bağlı olması ve iş koşullarının asıl işveren tarafından çizilmesi nedeniyle, bağımlı iş ilişkisinin buna yol açtığı düşünülmektedir. Bu da doğrudan taşeron işverene yönelik duyulabilecek tepki, istenilebilecek talebi etkilemektedir. Büyük bir özel okulun ihale ile işletilen kırtasiyesinde çalışan Sevil bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Dedikleri hani mesela bu yaz olacak böyle bir şey. Okul, kitapları vermiyormuş. (...) işte bunları sattırıyor, yapacak hiçbir iş yok. Üç beş kişi, üç kişi falan kalacak, geri kalanın tamamı çıkacak. (...) Sattırmayacak, yani elemana ihtiyacı yok. Ben patronuma da bir şey diyemiyorum ki, eleman ihtiyacı yok. 15 tane adam bana, 13 tane adamı oraya toplayıp, her gün ne yapsın, o adam her gün kahvaltı veriyor, her gün öğlen yemeği veriyor. Yani her gün bir elemana, onun için zaten bir masraf. Mesela, tatillerde biz sıkıntıyız. Çünkü, adam mesela bugün zehir gibiydi, yanına yaklaşılmıyordu. Niye? Yarım gün gitti, fotokopi gitti, öğrenciler alışveriş yapacak. (...) ne derse odur, bitti. Okul tatil, tatil, okul açılacak, açılacak. Biz ararız kapatalım mı, müdürü kapatın kapattık, açın açık. (Sevil)

Diyecek ki, arkadaş üç ay gidin, üç ay sonra gelin. Okul bana vermiyor, millet ne yapsın. Patronda para yok, gırtlığına mı çöksün? (...) ben kendim çalıştıracağım diyor. Ne yapsın? Çözüm yok yani. (...)’in işletme iktisat diye bir grubu var. Mesela orada elemanları var, sekiz - on kişi. Bunlar satacak, seninkiler satmayacak. Ne yapacak ya da ne yapabilirsin? (Sevil)

Büyük ölçekli firmalara üretim yapan fason firma işçisi Hülya da, bu üretim ilişkisi içinde benzer düşünceye sahiptir:

İşte işveren çok önemli diyorlar bu tekstil işinde. Hani patrondan ziyade, patrona iş veren kişi sağlam olacak. Bizim de öyle işveren kişi sağlam. Mesela bazı yerler var, mesela kışın iş olmuyor, iki üç ay atölyeyi kapatıyor, yazın açıyor. Öyle yerler de çok varmış. İş yok, ne

yapacak, boş boş işçiye maaş mı verecek. Diyor iki üç ay yok.  
(Hülya)

Hülya'nın eşi, kendisi de taşeron işçisi olan Murat, fason şirketin içinde bulunduğu üretim zincirini şöyle tanımlamıştır: “[M]alı getiren, işi veren başka bir şirket. O sadece orada aracı. Patron olduğu için, o fasondan elde ettiği gelirle işçilerle paylaşım yapabiliyor. Gerçek işveren değil, o kendisi fason olduğu için, getirdiği işe göre iş çıkartıyor.” Söz konusu iş ilişkisinin bağımlılığını bilen Hülya için, bu nedenle fason işverenin işi aldığı yer/işletme önemlidir. Taşeron işçinin koşullarının düzenlenmesinde de yer yer asıl işverenin bir belirleyiciliğinden, onun belirleyeceği koşullara tabiyetten söz etmiştik. Fason işçisi için de, fason firmanın işi tedarik ettiği firma ile ücretlerin ödenmesi üzerinde bir belirleyiciliği mevcuttur. Bu ücretler ve çalışma koşulları temelindeki güvencesizliğin bir silsile halinde gerçekleştiğini göstermektedir. Ücretinin zamanında ödenmesinin esas olarak olarak fason işverenin işi aldığı işverene bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu bağımlılık ilişkisi biçiminde Hülya fason işverene, fason işveren de işi aldığı işyerine bağlıdır. Hülya da bu ilişki nedeniyle fason işverenden öte, onun işi aldığı işvereni de önemser ki ücretlerin zamanında ödenmesi bu işverene bağlıdır.

İşveren kişi de sağlam. Böyle yerlerde mesela işverenler sağlam olmayan kişiler de var. Mesela gününde parasını vermeyenler var. Bizim öyle bir sıkıntımız yok. Bizde işveren kişi sağlam. Hani mesela adam gününde parayı getirip veriyor. Öyle bir sıkıntımız olmadı. Ben üç senedir oradayım, paramı gününde aldım, hiçbir şey yaşatmadı bize.(Hülya)

### **5.3. İŞSİZLİK DENEYİMİ: “Her yaz tatilinde bir işsizsin yani.”**

Güvencesizliğin işgücü piyasasının içi ve dışına dönük gerçekleşme ve deneyimlenme biçimlerinden biri de işsizliktir. Aşağıda, işsizlik algısı başlığı altında,

Gökhan'ın, teknolojinin artan oranda kullanımı ve yedek işgücü ordusu içerisindeki artış nedeniyle, istihdamın daraldığı yönündeki tespitinden bahsedilecektir. İşsizliğin farklı zamanlarda dışsal nedenlerle, farklı düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumu Salih şöyle aktarmıştır: “Önceden iş çöhtu, iş alanı çöhtu, iş sahası çöhtu. Seyyar satıcılıh yaptım, seyyar satıcılıhta da iyi para vardı. Şu anda her şey bitti yani. (...) sekiz -dokuz yıl önceden. (...) Evet on senede değışti, her şey değışti, her şey bitti.”

İşsizlik deneyiminde öne çıkan bir diğer nokta, ya işsiz olmak ya da işsizlik kaygısı ile yaşamak biçiminde gerçekleşen, süreklileşen/normalleştirilen işsizlik kaygısıdır. Farklı çalışma biçimleri ile işsizlik, istihdam halinde iken bile, güvencesizliğin bir parçası olarak o istihdam biçiminin kendisine içkin hale gelmiştir. Gonca, işsizliğin o çalışma biçimine içkin halini, yani çalışma ile içiçe geçmiş biçimine dair deneyimini şöyle aktarır: “Yaz aylarında işsiziz, dershaneciliğin bu olayı da var zaten. Her yaz tatilinde işsizsin, yeniden anlaşıacak mısın, anlaşımayacak mısın, ne şekilde anlaşıacaksın? Her yaz tatilinde bir işsizsin yani.” İşsizlik bu çalışma biçimine içkindir ve bu güvencesiz çalışma biçimi “doğası gereği”, sürekli olarak işsizlik üreten ve işsizlik ve istihdamı bir madalyonun iki yüzü haline getiren bir yapıya sahiptir. Aynı işte yeniden çalışılmaya başlanılsa dahi, yeniden ve aynı süre ile işsiz kalınacak ve bu durum bir döngü halinde gerçekleşecektir. Bunu işsizlik etrafında gerçekleşen bir güvencesizlik döngüsü olarak adlandırmak mümkündür. Yani işsizlik bu iş için istisnai bir durum olmaktan

çıkması, istihdamın doğal bir âni<sup>132</sup> halinde tanımlanmaktadır. İşsizliğin tekil işler dışında, piyasanın işleyiş saikleri nedeniyle doğallaşması da söz konusudur:

En son işte işsiz kaldığım süreçte, tek işsiz kalan da ben değildim. Çalıştığım büro tamamen lağvedildi. Demek ki sermayedarı artık buradan istediği kârı elde edemediğini düşündü, böyle bir karar aldı. Niyetini sorgulamıyorum zaten hani, davranış kodunu bildiğim için sermayedarın. O açıdan bir nitelik tartışmasından çok, bir muhasebe tartışması olduğunu... (Gökhan)

Gökhan, çalıştığı büronun kâr edememesi üzerine büronun lağvedilmesi ve işten çıkarılmayı bir kâr-zarar değerlendirmesi olarak görmektedir. Bu nedenle, işverenin zarara uğradığını düşündüğü, kâr edemediği durumda çalışanın işsiz kalması da normaldir.

İşsizlik konusunda genç, yeni mezun ve yaşı ilerlemiş/belirli bir yaştan üzerindeki dezavantajlı durumda görünmektedir. Bu, belirli kesimlerin ve belirli özelliklere sahip olanların işsizlik konusunda daha kırılgan ve güvencesiz koşullar içerisinde olduğunu göstermektedir. “[İşsiz kaldığım dönemde] sürekli arıyorum, görüşmelere gidiyorum ama hiçbir şekilde iş bulamadım” diyen Duygu, bu durumu belirli bir yaştan sonra “Özellikle belli bir yaştan sonra iş bulmak çok zor” diye ifade etmiştir.

Gençlerde işsizlik döneminin farklı biçimlerde deneyimlenmesi söz konusudur: Kimilerinde tahrip edici bir sürece dönüşen işsizlik, kimi genç işsizleri ise yurtdışına göçe zorlar. Genç ve vasıfsız bir işçi olarak işgücü piyasasına girmeye çalışan Sevil için iki yılı bulan işsizlik süreci tahrip edici bir biçimde deneyimlenmiştir: “İki yıl işsiz kaldım, ama iki yıl ne oldu biliyor musun? Böyle bir kürdana döndüm.”

---

<sup>132</sup> Bu noktada, Prof. Dr. Metin Özügürü’nün 11. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde yaptığı, “Türkiye’de Kır ve Kent Emekçilerinin Durumu” başlıklı sunuşta dile getirdiği, “işsizlik, istihdamın bir anıdır” saptamasını anımsamak gerekir.

Bazı genç işsizler ise, mevcut vasıf ve deneyimlerine karşın Türkiye’de iş bulamadıklarından yurtdışında çalışmaya yönelmektedirler. Örneğin mühendis olan Gökalp, üç -dört ay işsiz kalınca Katar’a gitmiş bir inşaat firmasıyla. 1 yıl çalışmış, Türkiye’ye döndüğünde yeniden bir yıl işsiz kalmıştır: “Türkiye’de iş bulamamıştım. (...) çalışırken, sürekli orada iş bulmanın zorluğunu anladım. Var olan görevim çünkü genele tekabül etmiyordu. Bazı yerlerde (...) kazandığın deneyim başka bir yerde sökmeyiz. (...) Dedim hani Katar’da madem böyle bir şey var, gideyim oradan bir şansımı deneyim.” Gökalp, yeni mezun mühendisler için özellikle Katar, Kazakistan, Arabistan gibi ülkelere inşaat sektöründe başvuruların yapıldığını da söylemiştir. Yeni mezun mühendisler için yurtdışına göç istisnai bir durum olarak görülmemektedir. Vastan Türkiye’de değerdendirilememesi ve göçe yönelime bir başka örnek de Hüseyin’in deneyimidir. Hüseyin de aşçılık/ustalık yapmak için Almanya’ya göç etmek istemiştir:

97’de Alman’la evlendim. Abim bizi, dayı oğullarının kuzenlerin restoranı vardı Almanya’da. Beni götürmek istediler, iyi bir kumpirci, pizzacı olduğum için. Oraya götürmek istediler. 97’de evlendim, 97’de gidemedim, bütün param maram hayallerim orada şey oldu. (...) Tutunurum [diye gitmek istedim], bir de kuzenlerin teklifi iyiydi. (...) koşullar iyiydi. Ben dedim biraz orada çalışır, sermaye...

#### **5.4. ÇALIŞMA/İŞSİZLİK ALGISI : “İnsan çok çalıştıkça hayvanlaşır.”**

Güvencesizleşme deneyimini anlayabilmek için, ortaya koyulması gereken noktalardan biri de çalışma ve işsizlik deneyimine dönük algıdır. Çalışmak, çalışmamak ya da işsiz olmanın anlamı her daim aynı noktayı işaret etmez. Bugün çalışmak, çalışmamak ya da işsiz olmanın ne anlama geldiğini ortaya koymak, farklı dönemler üzerinden karşılaştırma yapabilmeyi de sağlar. Aynı zamanda,

güvencesizliğin nasıl bir algı ve ilişkiler içerisinde var olduğunu anlamak için içerisinde gerçekleştiği bağlam hakkında bize bir çerçeve de sunar.

Güvencesizleşmeyi oluşturan etmenler arasında çalışma deneyimi ve çalışmanın nasıl algılandığı, yaşamdaki yeri/önemi, nasıl konumlandırıldığı açısından görüşmelerde özellikle birkaç başlık öne çıkmıştır. Ücret, çalışmayı anlamlandırırken en önemli başlıklardan biridir. Örneğin Sevil, sigorta primlerinin yatırılmaya devam ettiği ancak ücretin ödenmediği ve çalışmadığı yaz aylarını “boş kalmak” olarak ifade etmiştir. Bu yüzden de, bu dönemde farklı gelir getirici işlere yönelmiştir: “Yazın üç ay boş kalmayı sevmiyordum”. Sigorta primleri yatırılrsa da, ücret alınmayan iş fiili olarak da çalışmadığı için, boşta kalmak anlamına gelmektedir. Pelin’in yarı zamanlı çalıştığı işi, çalışma süresi yerine, “yarı para alıyorsun zaten” diyerek, aldığı ücrete göre tanımlaması da, ücretin güvencesiz çalışmayı tanımlamada/algıda asıl belirleyen bir olgu olduğunu destekliyordu.

Ücretin yanında, zaman, belirli bir süreklilik ve bu sürekliliğin belli koşullar altında tanımlanması, tam zamanlı olması da güvencesiz çalışmanın tanımlayıcılığında belirleyici bir unsurdur. Zira ev temizlik işçiliği yapan Pelin, kendisini işsiz olarak görmektedir. Evlere temizliğe gitmeyi bir iş olarak tanımlamaz, çünkü;

Goğnü olursa çağırıyo, goğnü olmazsa çağırmıyo. Yeni başlayacağız, onu bir iş olarak görüyom. Bu da bir iş aslında, (...) Aslında o daha ağır, niye onu küçümsedim bilmiyorum.(...) Çünkü her gün gitmiyorum. (...) İşe gidip de çalışıyon demek, her gün sabah kalkıp da erkenden belli saatinde gidecen, belli saatinde gelişin. Aldığın paranın hakkını vereceksin ya da çalıştığın paranın hakkını vermiş oluyosun. Bu iş değil. (Pelin)

Gökarp de üniversite mezuniyeti öncesinde okulun kütüphanesinde, fabrikada depo işçisi olarak güvencesiz koşullarda çalışmasına, çeviri yapmasına karşın, üniversitede okurken yaptığı işleri “normal iş hayatına atılana kadar” olan işler diye

ifade etmiştir. Yarı zamanlı, geçici ve eğitiminin bilgisini kapsamayan bu güvencesiz işler, normal iş hayatının kapsamının dışında konumlanmaktadır.

Çalışmanın işçi ve işveren ilişkileri üzerindeki kurucu, dönüştürücü ilişkisi, çalışmanın nasıl algılandığı konusunda bir diğer başlık olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma ve işin algılanması dışında, bireyleri ve ilişkileri nasıl etkilediği yönündeki ifadelerde, çalışmanın insanları “av” ve “avcı” konumunda sınıflandıran bir karşılaşma alanı olarak kurulduğu görülür. Bu anlamda güvencesiz çalışma, tarafların eşit olarak biraraya geldiği değil, işçinin “avlandığı”, kurulan ilişkilerin, bu avcılık ilişkisi doğrultusunda kurulduğu bir ilişki biçiminde gerçekleşmektedir. Giderek daha fazla çalışmaya zorlanan işçi ise, insanlığından uzaklaşacak ve Hüseyin’in ifadesi ile kendinden (insanlığından) uzaklaşarak, kendine ve arkadaşlarına yabancılaşacak, hayvanlaşacaktır:

İnsan insanın avcısıdır derler ya, hepsi avcı. Ben bir işe girdiğim zaman ilk önce bir çay ısmarlayacağın, çay güzel, iç (...) böyle güzel konuşurlar. İşçi bu güzel sözleri duyduğu zaman, hani bir dünya kurar kafasında, ne güzel insan der, insan gibi, insanlar içinde çalışabilirim diye bir hayal kurar ve işe o şeyle başlar. Bir gün iyi gider, iki gün iyi gider, üçüncü gün iyi gider, bir hafta iyi gider, bir ay iyi gider. Bir ay sonra sancılar başlar. İşte şurayı da temizlesene, şurayı da kaldırsana, şurayı da yapsana, şu derken orada bir dünya iş yüklerler. O bir dünyayı çocuk şikâyet etmeye çalışır ama edemez. Çünkü ilk başta çok iyi bir dünya vermişlerdir. (...) İsyan başlar, ama o isyanın üstüne iş yüklerler. (...) Ben şunu yaptım, ben bunu yaptım, birbirlerinin aralarında rekabet doğar. (...) Martin Eden’den etkilendiğim bir söz (...) üzerine uyarladım. İnsan çok çalıştıkça hayvanlaşır. İşte bu insanları çok çalıştırarak hayvanlaştırır ve bunu insanmış gibi gösterir aslında kendi sözleriyle işveren. Çünkü bir işveren tuzaklarıyla oyunlarını iyi kurar. (Hüseyin)

Hizmet sektöründe çalışan Hüseyin, çalışmayı işçi-işveren arasında kurulan ilişki üzerinden, insanlıktan uzaklaştıran, işçiyi “hayvanlaştıran” bir süreç olarak tanımlar. Bu aynı zamanda, güvenceli bir çalışma ilişkisi kurulabilecek bir ortamın oluşmadığı, emeğin bu ilişkide müzakere yapılacak bir taraf olarak yer almadığı

“doğal” piyasa koşullarını da anlatmaktadır. Hakan da çalışmayı insan olmakla ilişkilendirir. Babasını hasta yatakta tedavi ettiremediği için iş bulmaya çalışan, “askerde kalmaya teşebbüs” eden, “memlekette fabrikaya giren” Tufan, özelleştirme sonrası işçilikten 4/C statüsüne geçirilenlerdendir. Bu süreci, “bir insan olmak istiyordum, benim derdim oydu yani” diyerek özetleyecektir. “İnsan olmak” istemiş, bu “isteği” çalışma üzerinden gerçekleştirirken, sürece ket vurulmuştur.

Cihan da Hüseyin’i destekleyecek şekilde, hayatını idame ettirebilmek için emek gücünü satmaktan başka yapacak şeyi olmayan işçi ile üretim araçlarının mülkiyetine sahip işveren arasındaki güvencesiz bağımlılık ilişkisini işaret eder:

Bu hayatta siz yaşamaya mecbursunuz ve size bu mecburiyeti eğer siz bir şeyler sağlayamıyorsanız, kendiniz yapamıyorsanız, birinin yanına goriyorsunuz ve onun verdiği elindeki şeye bakıyorsunuz ve o sizin bu muhtaçlığınızdı gördüğü zaman kullanıyor. Yani o böyle muhtaç olan insanlarla çalışmak istiyor, çünkü ona git dediği zaman gidiyor, gel dediği zaman geliyor. (Cihan)

Cihan, işçinin “muhtaçlığı” üzerinden “kullanılma” ilişkisinin kurulduğunu söylerken, Pelin “sigortalı olduğun zaman, binanın sana laf söz söyleme hakkı daha çok. (...) Sana sigortanı ödüyorlar, parayı ödüyorlar, istediği gibi kullanabilirler” demektedir. Sigortalı ve ücretli bir işte çalışılması, kişinin o işveren tarafından kullanımına da zemin yaratmaktadır ona göre; bu işverenin işçiyi kullanabilmesi için yeterli sebeptir. Bu nedenle Pelin de çalışmasa bile çalışıyor gibi görünmektedir: “Binayı temiz tutman lazım, sürekli, seni iş yapıyormuş gibi görsünler sürekli. Bah bah iş yapıyormuş gibi görsünler. Yoksa laf söz eder.”

İlişkileri etkilerken aynı zamanda çalışma, kişinin kendisini de etkilemektedir. Çalışmanın ilişkiler üzerinde(n) yaptığı etkinin yanında, doğrudan çalışmanın kendisinin de olumlandığı, olumlu değerler atfedilerek yüceltildiği

görülebılır. Varsa ırgatlık dahil<sup>133</sup> yaptığı işleri anlatması istenildiğinde Ahmet de “olumlu” bir insani özelliğe vurgu ile “çalışmak erdemlilik” demiş, “en ufak, afedersin en şey işi de” yapmaktan çekinmeyeceğini söylemiştir. Hülya ise, tüm bu çalışmanın “insan olma”, “erdemlilik” gibi değerlerle tariflendiği yaklaşımların aksine “nasıl bir işte çalışmak isterdin?” sorusu üzerine, çalışmayı aslen istemediğini söylemektedir:

Aslında hiçbir işte çalışmak istemiyorum, yani evde durmayı tercih ederdim. (...) işe gitmek, çalışmak kolay bir şey değil. Sabahın köründe kalk git, hani evimde rahat otururdum yani.(...)Hep evde değil, mesela eşimin durumu iyi olsa, gelirimiz çok olsa, çalışma, git gez, toz, alışveriş yap eğlen, o tür şeyler daha iyi bence çalışmaktansa. (Hülya)

İşi, yani çalışmayı tam severek gidiyorum geliyorum, ama dediğim gibi evde durmayı daha çok isterim. (...) Belki hani küçüklüğümünden beri başka işte çalışmadığım için de olabilir. Mesela ben işe gidip çalışmayı hiç düşünmezdim. Çocuklar küçük diye ondan düşünmezdim, sonra bir an öyle karar verdik, gittik çalıştım. (Hülya)

Hülya’nın kadın olması, daha önce çalışma deneyiminin olmaması, gerek kendi hayatının gerekse de hanenin ihtiyaçlarının karşılanmasında esas gelir getirici olarak konumlanmamış olmasının ücretli çalışma ile kurduğu -diğer örneklerden farklılaşan- deneyiminde belirleyici olabilir. Ahmet ve Hüseyin çalışmak zorunda olan, hanenin tek gelir getiricileridir ve Cihan da dahil, erkeğin eve ekmek getiren (*the breadwinner*) olarak tanımlandığı bir toplumda çalışmak “mecburiyetindedirler.”

#### 5.4.1. İyi/düzgün İş Algısı: “İnsan gibi çalışma”

Bu başlık altında nasıl bir işte, hangi koşullarda çalışılmak istenildiği, olumlu çalışma deneyimleri üzerinden ne gibi işlerde/koşullarda çalışmak istenildiğinden

<sup>133</sup> Irgatlık, görüşmeler boyunca bugüne kadar ücret karşılığı yapılan işlerin sayılması istenildiğinde, görüşmeciler tarafından sıklıkla sayılmamış, çalışma deneyimlerine dahil edilmemiştir. Dışarıda bırakılmaması için, görüşmeciyi önceden uyararak adına özellikle “ırgatlık dahil” hatırlatması/uyarısı yapılma zorunluluğu oluşmuştur.

hareketle görüşmecilere göre “iyi/düzgün iş”in ne olduğu, nasıl koşullarda çalışılmak istenildiği ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

“İyi”, “rahat”, “düzgün”, “ideal” olarak betimlenen işlerde/çalışma koşullarında, öne çıkan noktalardan ilki sigortalı olmasıdır. Sevil bunu, “Hiç değilse düzgün işin olur, sigortan olur”; “Memnun ve rahat. Çünkü, servisi var, sigortası var. Düzgün gelir var. Şu an rahatsızlansa, hastaneye gidebilecek halde” gibi cümlelerle somutlamıştır. Düzenli yatırılan sigorta primi isteği, aynı zamanda emeklilik için de önemli görülür:

Benim bir işim olsun, yani dört dörtlük emekli olayım, ben hiçbir şey istemiyorum. (...) Sigortam tam yani emekli olanda, devamlı. (...) Atıyorum şu anda çalıştığım gibi altı ay çıkış, altı ay başlangıç değil. Devamlı yani emekli, şuradan emekli olayım, bana bir iş gösterebilirler. (Atilla)

İşin “düzenli” ve “sürekli” olması, yani zaman açısından belirli zaman aralıklarında düzenlenmesi, devamlılığının olması bu başlıkta öne çıkan bir diğer noktadır:

Düzenli. (...) Belli saatte gidip, belli saatte çıkmak. İşyerinde güzel ortam, arkadaşlarla ne bileyim yani. (...) Sabah 8, akşam 5 sigorta. (...) Evet, o işte istedikleri işi benden istesin. Sigortalı olsun, sabah 8, akşam 5 orada yapılacak işleri benden istesinler. (Gürsel)

Nereye gitsen, mecbur çalışmam zorundasın. (...) en azından garantili bir işim olsaydı, yani çıkmam sorumum olmasa, yazın izine gitsem bile maaşım kesilmese bile, ücretli gitsem mesela herkes gibi. Bizim burada kesiliyor. Öyle olmasa çıkacağım mı, çıkmayacağım mı sorumum olmasa. (Melek)

İyi ya da çalışılmak istenilen iş konusunda referans verilen çalışma şartları, genellikle kamudaki çalışma şartları ile benzerdir. Kimi zaman dolaylı yoldan – yukarıda düzenli işte verilen saatlerde görülebileceği gibi- kimi zaman da doğrudan kamudaki koşullara referansla gerçekleşir. Ücretli öğretmenlik yapan Gonca’nın ve özel sektörde çalışan Özge’nin dediği gibi:

Aynı kadrolu öğretmenler gibi olsun yine. Hani şartlar aynı olsun, bir dershaneye başladığın an senin sigortan başlasın, otuz gün üzerinden yatsın. Maaş, işte atıyorum, minimum 20 saate bu kadar, otuz saate bu kadar sabit olsun herkesinki değil mi? Sabitleştirilsin. (Gonca)

(...) kadrolu elemanı mısın, yoksa sözleşmelilerinden misin diye ayrı bir örneği de var onun. Eğer kadrolu elemanıysan aynı devletteki gibi oluyorsun. Yani oh masam, artık ben herhangi böyle rahatım gibi böyle. (...) 'ın kadrolu olarak elemanı olmuşsan biraz daha kendini rahat hissedebilirsin ama sözleşmeli olarak alınmışsan, hiçbir zaman yarım bir gün işten atılmayacağının garantisi yok. (Özge)

Sosyal yaşamın öne çıktığı, boş zamanın arttırılabileceği şekilde düzenlenmiş bir çalışma yaşamı da, istenilen çalışma koşulları arasındadır. İstenildiği gibi kullanılabilecek, tamamıyla kendine ait zaman diliminin gereksinimi özellikle vurgulanmıştır. Daha önce iyi iş algısında zamana dair yapılan, işin düzenli olması ile ilişkilendirilen vurgu ile birbirini tamamlamaktadır:

(...) ailemin hayatını idame ettirebileceğim, hani geçinebileceğim bir ücretle, sosyal aktivitelerimin kısıtlanmadan yapabileceğim, mesela bugün hiçbir sektörde bunu göremezsiniz mesela. Hani sosyal aktiviteye katılım düşüktür mesela, insanlar sosyal değildir yani. Çoğu kez sosyal hayatımı da yürütebileceğim bir koşul isterdim yani. Hani düşük mesai saatleri mesela, atıyorum yedi sekiz saat gibi veyahut da altı saat gibi çalışmak ister insanlar o saatlerde. (Tamer)

Düzenli işten kastedilen, belirli ve değişkenlik göstermeyen saat aralıkları iken, bu saat aralıklarının düzenlenmesi ile yalnızca kendine ait, istendiği gibi geçirilebilecek bir sosyal yaşama da zaman ayrılması talebi birbirini tamamlar. Buna göre, bahsi geçen biçimde düzenlenmiş iş, sosyal yaşamı da imkân yarattığı boş zaman ile düzenleyecektir. Hüseyin'in "sabah saat 8-9 gibi gidip, öğlenleyin bir iki saat istirahat edip, üç dört saat akşam beşe kadar, ondan sonra çıkıp arkadaşlarla buluşmak. Hafta sonları cumartesi pazar tatil" cümleleri bu durumun özeti gibidir: "Kendi işimde oldu. İyiydi, güzeldi, bazı yerlerde de güzel işçilik yaptım. Sekiz saat çalışıyordum, haklarımın verildiği yerler de oldu." (Hüseyin)

İyi iş algısında öne çıkan iki başlık olarak zamanın düzenlenmesi ve ücret, “insan gibi şartlarda çalışmak” olarak betimlenirken, bu iki ögenin de ne denli esas bir yerde durduğu görülür. Kurumsallık ve sendikal örgütlenme, kadrolu çalışma (belirsiz süreli sözleşme kastediliyor), “insani” ve güvenceli çalışma şartlarını sağlayan belli başlı unsurlardır. İnsani çalışma şartlarını da içeren “iyi iş” bu koşullarla bir arada düşünülmektedir:

İlk işe girdiğimde, dediler ki biz burada beş yıl sözleşmeli çalıştık. (...) Hafta tatili yoktur. İşçiler işte çalışanlar işverenin isteğine göre gece gündüz çalıştırılabilir. İşte izin resmi tatillerle çağrılabilir, ek ücret ödenmez gibi böyle hani Köle İzahura’nın bile maruz kalmayacağı maddeler vardı. (...) İlk geldiğimde, burada bunlar konuşuluyordu. Tabii, sendikalaşmanın önü açılıyor, Erdal İnönü sendikaya, buradaki sözleşmeli işçilerin hepsini kadroya alıyor, sendikaya üye olarak hepsi kadrolu hale geliyor, hepsi insan gibi şartlarla çalışmaya başlıyor. Fazla mesai alıyor, bayram tatilleri geldiği zaman fazla mesai alıyor, cumartesi pazar hafta tatili oluyor. Bunların hiçbirisi yokken, bunları işçilere sunuyor. (Türker)

Baktığım zaman evet ulaşımı, her gün evden servis alıp götürüyor, ne bileyim işte öğle yemeğin orada karşılanıyor. En kurumsal olarak Türkiye’de çalışan Türk sermayeli bir savunma sanayi firması (...)’dır. (...) yani kurumsal Türkiye’de işçiler arasında çalışma şartları, insaniye yakın. Bu sadece Amerikan menşeli firmalar için söylenir mesela ya da Alman menşeli firmalar için söylenir. Mesela Microsoft’la IBM Amerika’da nasıl çalışıyorsa, Türkiye’de öyle çalışır. Dolayısıyla kurumsaldır, bizler için kurumsal çalışma yerleridir. (Özge)

(...) kurumsal yapının bu işte olması şart, bu işin yapılabilme şartlarının çok daha insan ötesi bir enerjiyi gerektirdiğini, daha önceki kurumlarda kıyasladığımda, çok net olarak görüyorum. (...) yıllık hesaplaması veya beş yıllık hesaplamasını yapabilen. Gelir kaynakları daha geniş olan. Tabii bunun çok olumsuz sonuçları da var nihayetinde. Bu sermayedar medyası olması gibi, bir yerlere patronların gazeteleri işletmesi gibi sonuçları da çok ağır fatura olarak çalışana ödettiliyor ama hani doğruyu yazamama, gerçekleri yazamama şeklinde. Ama bunların hepsini dışlayarak, bir şeyin çapını çok iyi hesaplayıp, o bağlamda adım atma yetisini göstermesi bence kurumsal bir yapı. (Gökhan)

İyi iş ya da Gökalp’in deyimiyle “ideal iş”, Türker’in deyimiyle “insan gibi şartlarda çalışma”da genel olarak fazla mesai ücretinin ödenmesi, haftasonu tatili gibi

ücret ve zamanın düzenlenmesi konuları yaygındır. Ancak Gökalp'e göre, bu "ideal iş" algısı da sorgulamaya açıktır:

[Fazla çalışma/mesai ücreti] Bizde veriliyor, çoğu yerde verilmiyor. Yani özel sektörde yüzde 95'inin bu verilmez. Özel sektörün çoğunda cumartesi de çalıştırılır. Bizde çalıştırılmaz da, bizimkisi biraz daha dediğim gibi "ideal" ama ne kadar ideal? İdeal olarak yaşanan şey aslında ne?

Kadın işçilerin iyi iş algısında zamanın yeri, boş zamanın toplumsal cinsiyet rolleri ile kesişme noktasında buluşmaktadır:

Yani en azından sabah gidip, akşam en geç beşte ya da altıda olabileceğim bir iş isterdim ki en azından evime, eşime ya da kendime ayıracağım vaktim olsun. Bu sektörde kendine çok fazla vakit ayıramıyorsun. (...) taş çatlasın bir saat falan oluyor.(...) daha rahat temizliğimi yapardım, daha rahat yemeğimi yapardım, oturur dinlenirdim. Mesela şimdi işten çıkıyorum, koşa koşa eve gidip, bir yandan evi toplayıp, yemek yapıyorum. İşte Semih geliyor, yemeği hazırlıyorum, kaldırıyorum. Bulaşığı yıkıyorum. Saat oluyor on iki buçuk. (Ahu)

Ahu'nun çalışma saatlerinin daha kısa olması yönündeki isteği, geride kalan boş zamanını eve, eşe, temizliğe, yemeğe daha rahat vakit ayırıp, ondan sonra da kendine de vakit ayırma isteğiyle birleşmektedir. Melek'in de "bir de yemek şirketi olmasaydı, daha iyi olurdu. Eve gidiyom, evde de yemek bulaşık, sıhıntı oluyo" diyerek, yemek şirketinin dışında bir şirkette çalışma isteği, toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyiciliğine işaret etmektedir.

Son olarak işçi-işveren arasındaki ilişkiye referansla, işçinin konuşabildiği, muhatap alındığı, sorunlarını ifade edebildiği zeminde kurulan çalışma ilişkisi işçi sınıfı içinde olumlu olarak yer bulmaktadır. Hüseyin iyi işyeri deneyimi olarak örnek verdiği yeri "konuşabiliyordum" diyerek anlatıyordu. Türker de benzer biçimde işveren tarafından muhatap alınmayı, saygı duyulmayı vurguladı:

Burayı iyi ki (...) almış. Keşke biz ilk işe girdiğimizde (...)’a geçseymişiz, bunu gönül rahatlığıyla söylüyorum. Keşke ben 20 senedir (...) çalışanı olsaymışım. Çok profesyonel yönettiler (...)’ı. Bize karşı çok saygılı

davrandılar, bize ve sendikamıza. Bizi çok mutlu etti, devletteyken biz bu saygıyı görmedik. Devletteyken sendika, tamam sendika da. Adam bakar, muhatap bile olmuyordu, ama şimdi şu anda benim genel başkanına, benim şube başkanına, benim sendika baştemsilcime, benim şirketimin sahipleri ve yöneticilerim çok saygılı davranıyorlar. Bu beni çok mutlu ediyor; benim en çok mutlu olduğum olay budur. (Türker)

İletişimsizlik, muhatap alınmamanın kırılabilirdiği yerler ise, işverenin ya da işyerindeki hiyerarşide üst basamaklarda yer alanların işçilik deneyimini yaşamış, “çekirdekten yetişmiş” çalışanların olduğu yerlerdir:

Onlar koparabildiği kadar koparıyor. Çok ahlaksız, bu ülkede (...) iyi yerler vardır, güzel. Belki de işçilikten çıkmış, üretim gücünü ele geçirmiş iyi işçiler vardır, vicdanlı. Ama ben çoğundan, çok ahlâksız, iş ahlâkı yok. Üretim ilişkisini çoğu bilmiyor, insan psikolojisini bilmiyor. (...) Adam işçisin dövenler oluyor ya, aşağıda her türlü... (Hüseyin)

#### **5.4.2. İşsizlik Algısı**

İşgücü piyasasında “içeridekiler-dışarıdakiler” ayrımından hareketle, çalışanlar, içeride olanlar iken, işsizlik de kapıdan içeriye girememe durumudur. Sevil’in ifade ettiği gibi, işçinin “kapının önüne koy[ul]duğu” an başlayandır. Dolayısıyla işsizlik, öncelikle kapının önünde olmaktır.

İşsizlik algısında, işsizliğin nedenlerine yönelik farklı bakış açıları bulunur. Bunlardan ilki, işsizliği mevcut kapitalist uygulamalara içkin, doğal bir sonuç olarak gören değerlendirmedir:

İşsiz kalmak kaçınılmaz olarak engellenemez bu kapitalist liberal sistemde. (...)her türlü işletmeyi bu sistemde var eden temel dert, kâr-kazanç. Adam kârını, kazancını istediği düzeyde sağlayamıyorsa (...) çalışanı çıkartıyor. İlerleyen zamanda da herhalde en, daha keskin kararı alıyor ve işyerini kapatabiliyor. O yüzden bu sistemde işsizlik engellenemez. (Gökhan)

İşsizlik sisteme içkin, bir yandan da süreklileşen ve yaşamın doğal bir ânı halinde yaşanır. İşsiz olmayanlar için dahi, süreklileşen bir “işsizlik kaygısı”

mevcuttur. Ya işsizsinizdir ya da Tamer'in de anlattığı gibi her an işsiz kalabilme ihtimalinde:

İşsiz kalmadan tabii yani. (...) Şu an itibarıyla böyle bir şey düşünmek bile hayâl ürünü, yani hayâl gibi geliyor bana. Çünkü öyle bir ortam hiç görmedim, öyle bir hayat tanımadım yani. Sürekli iş kaygısı çeken insanlar dolaşıyor etrafımızda, sürekli işsizler dolaşıyor etrafımızda. Bugün ben işsizim, yarın bir başkası işsiz kalacak. Sürekli bu döngü devam edecek yani. Benim yerime bir başka işsiz işe alınacak, o işsiz kaldığında onun yerine bir başka işsiz işe başlayacak; ama işsizlik hiç bitmeyecek yani Türkiye'de işsizlik hiç bitmeyecek gibi duruyor. (Tamer)

Tamer'in işsizlikte işaret ettiği döngü, istihdam edilenler ile yedek işgücü arasında var olan ve devir daim eden döngüdür. Bunun yukarıda işaret ettiğimiz, güvencesizlik döngüsüne içkin olduğunu söyleyebiliriz. Kişiden bağımsız, sistemsel bir özellik olarak algılandığında, işsizlik herhangi birinin yaşayabileceği bir durum haline gelmektedir:

İşsizlik, bu içinde bulunduğumuz işkolunda ve genel olarak bu sistemde şahsen bir kader gibi yaşanan bir şey. Bunun sorumluluğu ve belirleyiciliği bende değil. O işletmeleri işleten kişilerin kendi muhasebe hesapları. Kendi kazançlarıyla ilintili bir şey. Kazanmadıklarını veya kâr etmediklerini düşündükleri anda bu ben olabilirim, Gökhan olabilir veya Ahmet Ahmet olabilir, o anda kapının önüne koyuyorlar. Neden olarak ben şahsımla ilgili bir neden bilmiyorum. Zamanı geldiğinde herkes bir gün işsiz kalacak herhalde. (Gökhan)

Gökhan'ın ifadesi ile işsizlik, “sistemin kurulmuş çarkı itibarıyla kader”dir; “bu döngü itibarıyla”. Ancak kaderden kastettiği, sistemin kendi varoluşuna, oluşma ve devamlılığına yönelik bir kaderdir: “Bu bir kader kurgusu değil, bu bir süreci tanımlayabilme hâli. Kader algısı açısından değil, ama girdiğini bilmek; sonucunu, attığın adımın sonucunu bilmek. Bilgisel kader olsun.” Aslında işe girildiğinde, yani bu adımı attıktan sonra, sonuçta bir gün işsiz kalacağının bilgisine sahip olmayı kastetmektedir. Biraz daha açtığımızda, o işin ve işletmenin varoluş koşul ve nedenleri kâr odaklı kurulduğundan ve kamusallıktan uzaklaştığından, işsizlik de

buna içkin olarak gerçekleşir. Gökhan'ın işsizlik nedeniyle kendisini sorgulamaması ya da kişiselleştirmemesi de bu değerlendirmenin sonucudur:

[S]ermayedarın orayı kullanma niyetiyle ilintili olabilir. Artık dediğim gibi kâr etme niyetiyle ilintili olabilir; yayın politikasıyla ilintili olabilir. Ama bu kişinin iki dudağının arasında kalmış bir şeye doğru dönüşüyor. O işletmenin veya o üretimin kamusalılığı veya orada çalışan kişilerin bir varoluş hali olarak tanımlanan yerler olmadığı, daha çok kişilerin, sermayedarların ve işletmecilerin kendi kazançları üzerine tanımladıkları yerler olduğu için, bu onlar açısından artık yeterli değilse, o konuda artık var olması gereken bir kurum değildir. O kişiler de, orada çalışması gereken kişi değildir. (...) Bu bilinçle girdiğim her yere çalışmaya başladığım için, sonunda karşılaştığımda, bu da yapılır mı, bu da haksızlık klasik anlamıyla, haksızlık kendime yönelik bir tartışma açmıyorum. (Gökhan)

Gökhan, sektörde teknolojinin giderek ağırlıklı kullanılması ile istihdamın daralmasından söz eder. Daralan istihdam ortamında, “iletişim fakültelerinin sayısı[nın] çığ gibi büyüdü[ğü]”, böylece artan mezun sayısı ile yedek işgücü ordusunun genişlemesi de işsizlik üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Öte yandan, işgücü piyasası politikalarının da yedek işgücü ordusunun varlığını ve yeniden üretimini kontrol altına alıp garantileyecek bir biçimde düzenlendiği ve uygulandığı da görülmektedir. Fazla sayıda mezun varken, sektöre girmenin muhakkak ki o formasyonu almayı da gerektirmemesi, işsizlik konusunda önemli bir etkidir. Zira, yine Gökhan'ın deyimiyle, artık “iş aradığında da çok fazla geniş bir alanla karşı karşıya değilsin, [istihdam imkânı] daralmış bir vaziyette”dir. Yukarıda Tamer'in bahsettiği çalışanlar ve yedek işgücü ordusu arasındaki dönüşümlü istihdam (devir-daim) ilişkisi nedeniyle, güvencesiz koşullarda çalışanların da her an işsiz kalabilmesi ihtimali ve işsizlerle-çalışanlar arasındaki ilişkiye Osman da işaret etmiştir. Dershanede öğretmen olarak çalışan Osman, devlete öğretmen olarak atanmayı düşünmemesine karşın, Ataması Yapılmayan Öğretmenler Platformu'nda yer almaktadır. Öğretmen atamalarının yapılmasını isteyenlerle birlikte bu alanda

mücadele etmektedir. Osman’a göre ataması yapılmayan her bir öğretmen, yedek işgücü ordusuna eklenen bir öğretmendir. Bu da kendisinin mevcut istihdam koşullarını etkileyebilecektir:

[B]en buradaki işim için mücadele ediyorum, farkında değilsiniz. Ben diyorum ki, hani dışarıdaki insanlar kazandığı zaman, ben kazanacağım. Ben yarın patronun karşısında daha dik duracağım. Ama o insanlar kaybederse, ben yarın patronum karşısında boynum bükük kalmak zorundayım, çünkü benim yerime gelmek isteyen insanlar olacak. (Osman)

İşsizlik algısına ilişkin bir diğer nokta, kişilerin kendilerini sorumlu tutmasıdır. Bu durumda kapitalist sistem içerisinde kurulan ilişki ağları, çalışma biçimi, mevcut işçi-işveren ilişkileri sorgulanmaz. Kişi, bağlamdan ziyade kendisinden kaynaklanan bir nedenden ötürü işten çıkarılmasının söz konusu olabileceğini düşünür. Bir “suç işlemiş”, “yanlış bir şey” yapmış olmalıdır ki işten çıkartılsın ve işsiz kalsın. İşten çıkartılması ile ilgili fikrini söylerken Duygu “Niye? Ne yaptım, herhangi bir şey mi var?” diyerek durumu sorgulamıştır. Ancak, yanlış yaptığı takdirde işten atılabileceğine yönelik düşüncesini de böylelikle dile getirmiştir. Gürsel de işten çıkarılma nedenine yönelik benzer fikirdedir:

Herhangi bir suçum hatam var mı? Yüz kızartıcı bir şeyim var mı? Ben burada çalışacağım, çıkmıyorum. Öyle değil mi yani? Bir insanı işten çıkartırsın, Allah vermesin hırsızlık yaparsın, şunu bunu yaparsın, adamın elinde bir kozu olur. Öyle değil mi yani? Sen bir daha işe gelme. Hem aylığını ver, hem de adama işe gelme. Bunun işe girmenin de bir usulü vardır, çıkartmanın da bir usulü vardır. Bir hafta, on gün önce söylersin. Sen başının çaresine bak. Bizim aradığımız insan değilsin. Biz kendimize başka bir eleman arıyoruz. (Gürsel)

Benim herhangi yüz kızartıcı bir şeyim varsa elinde göster, o zaman eyvallah. (Gürsel)

İşsizliğe yönelik sorumluluğu, kişilerin kendisine yükleyen bir başka yaklaşım da “kişilerin iş beğenmediği” ve bu nedenle işsizliğin yaşandığı yönündedir:

[D]aha iyisini hak ettiğimi bilmeme karşın, ben orada azmedip, çalışmaya bir şekilde devam ettim. Şu zamanki genç mi diyeyim artık ya da yaşlılarım mı diyeyim, biraz fazla. (...) hiç aşağıdan başlamasınlar bu arkadaşlar, direkt yönetici olsunlar, direkt onlara beş bin, altı bin, on bin maaş verilsin. (...) Beklentiler çok yüksek. Aslında iş var, iş yok değil. Ben sonuçta iktisat okumuşum, onur öğrencisi mezun olmuşum. Ekonometri yüksek lisansı yapıyorum. Ders dönemindeyim, üstelik onun üstüne gidip, bir tane adamın telefonlarını bağlayıp, biletlerini ayarlamayı kabul ettiğimi düşün. Ha ben orada kaç ay kaldım, bir ay kaldım. Ondan sonra senin sonuçta farklı olduğunu algıladıklarından, özel sektör zaten geçiyor. Ama şimdi bugün bir üniversite mezununa söyle, “yönetici asistan veya sekreter mi olacağım?” der geçer mesela. Ama bir kapı bir kapıyı açıyor, hiç belli olmuyor. Bunu bir kere algılamıyorlar. (...) Beğenmiyorlar (...) aslına bakarsan işsizliğin çözümü mü? Bence bu eksik bir istihdam. Çünkü ben, iktisat mezunu olarak orada kalkıp sekreterlik yapıyorsam, beni doğru yerde kullanamıyor bu ülke ya da hani şey. O da bir şey değil ama sonuçta oradan girdin, doğru yere aktardılar. Ama işte atıyorum bir servis görevlisi ya da uzman yardımcısı girmektense, ben müfettiş sınavına gireceğim, ben müfettiş olmalıyım, ben şunu olmalıyım, ben bunu olmalıyım. (...) Çok fazla var, yeni mezunların hepsi aynı şey. Kanaatkar değil, hiçbir şekilde azmetmiyorlar. Üstelik tembeller, çoğu hiçbir şey yapmadan bir şeyler olmak istiyorlar. (...) bizim orada 90’lı çocuk da var, 90 doğumlu, yani yaklaşık benden 9-10 yaş küçük. (...) mantalite ne, ne düşünüyor, iyi kötü analiz edebiliyorsun. (Nazlı)

Nazlı, işsizlik konusunda, özellikle gençleri sorumlu tutmakta, düşük nitelikli işlerde çalışılmak istenilmemesi, “kanaat etmeme”, yüksek beklentilerin ya da kısaca iş “beğenmemenin” işsizliğin nedeni olduğunu düşünmektedir. Kişilerin tembelliği, “azmetmemesi”, kısaca bireylerden kaynaklı nedenler gençler özelinde bilhassa belirleyicidir. Sonuçta kendisinin, tam tersine vasıflı olmasına karşın düşük nitelikli işlerde çalıştığı, “iş beğenmemezlik” yapmadığı ve “kanaat edip”, “azmederek” şu anki işinde mevcut pozisyonuna gelmiştir.

## **ALTINCI BÖLÜM**

### **KIR-KENT VE KUŞAKLARARASILIK**

Bu bölümde kır kökenlilik, kırdan göç, önceki kuşaklararası güvencesizlik olarak adlandırdığımız, kuşaklar arasında güvencelerin aktarımı olarak ifade edilebilecek başlıklar altında bulgulara yer verilecektir. Bölüm, ilk kısmında Türkiye’de güvencesizlik tartışmaları ve deneyiminde önemli bir hatta oturduğunu düşündüğümüz kırdan göç, kırdan kente işgücü piyasasına dahil olma hattında kurulmuştur. İkinci kısımda ise güvencesizliğin yalnızca kişilerin gündelik deneyimlerine bakılarak tartışılmasının eksikliğinden hareketle, bulguların ışığında önceki kuşaklararası aktarım ve güvencesizlik bulguları ortaya konulacaktır.

#### **6.1. KIR-KENT**

Kır-kent başlığı altında, kırdan kente göç sonrası kentte işgücü piyasasına dahil olmanın koşulları, başvuru iş bulma kanalları, kır ile devam eden ya da kopan bağlar, güvencesizlik ekseninde ele alınacaktır.

##### **6.1.1. Kente Göç**

Bu başlık altında, kırdan göç edenlerin, onları göçe iten nedenler, tutunmayakta kalma biçimleri, ne gibi zorluklarla karşılaştıkları gibi konularda öne çıkanlar aktarılacaktır. Evlilik vb. farklı nedenler de olabilirken, kişileri kırdan kente göçe iten en belirleyici sebeplerden biri kırdan geçimini sağlayacak imkânların eksikliğidir. Bugün Türkiye’de çalışan nüfus içerisinde, kır kökenli ve kente göç edenler arasında kırdan üretim yaparak, herhangi bir ücret geliri olmadan hayatını idame ettirmenin koşullarının ortadan kalkmakta olduğu görülmektedir. Çiftçilik yapanlar için, üretimin devamlılığı adına sermaye biriktirilmesi gerekmekte, üretimin maliyetinin

karşılanılamayacağı koşullarla küçük çiftçilerin ayakta kalmasının imkânı bulunmamaktadır:

İşte mazota yüklenen zam, pancara getirilen kota, vesaire. Hani devletin kendi politikaları, çiftçinin üretim yapamamasını sağladı. Hani yapmaması için bir operasyon veyahut da müdahale diyeyim, devletin müdahalesiydi bu. Artık köyde geçim zorlaşmıştı yani. Bizim gibi çok fazla arazisi olmayan, çok fazla sermayesi, yani sermaye de biriktirmeniz gerekiyor. Çünkü gübresi, atıyorum pancarın tohumuydu, mazotuydu vesaire, işçiliği. Bunlar için bir sermaye gerekiyor. Hani biz o sermayeyi biriktiremeyen ailelerdendik. Gücümüz, variyetimiz yetişmiyordu. O yüzden artık orada duramaz hale geldik, yani köyde yaşayamaz hale geldik ki bizden önce de çok göçen aileler oldu. Hani köyün nüfusu da epeyce düşmüştü yani. Sene 2004-2005 yıllarında ben askerden gelir gelmez artık köyde yaşanamayacağını biliyordum yani. (Tamer)

Yukarıda Tamer'in, çiftçinin geçinememesine dair örneği dışında, toprağı olmayıp, başkaları için çalışarak geçinenler için de geçim, ihtiyaçların asgari düzeyde sağlanması biçiminde seyretmektedir. Gürsel'in ifadesiyle, "Hayvan satardım, afedersin, buğday çıkardı, onu da öbür ihtiyacıma verirdim. Gazıydı, şekeri, tuzuydu, çayıydı, şuydu buydu, o da öyle gidiyordu". Bu yüzden Gürsel'e, çalışırken eline ilk para geçen yer sorulduğunda da, göç ettiği ilk yerin ismiyle cevaplamıştı; köyde iken çalıştığı süreci para kazanmak olarak düşünmemişti. Doğanın zor koşullarına karşın, yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde gelir elde etmesi, Gürsel'i kente göç etmeye yönlendirmiştir: "Harcı barcını ödemiyor, dağda taşta gezmek kolay değil. Yağmurdu, karıydı, ne bileyim yani bin bir türlü çile. Gurbete çıktım, orada amcamın oğlu vardı, onun yanına gittim."

Kente göçe yönlendiren bir diğer neden, vasfın değerlendirilebileceği imkânların yetersizliği ve temel hizmetlerin niteliğinin de sınırlı oluşudur. Kırdan/taşrada olmak, kırsal/taşranın imkânlarıyla da sınırlanmaktır. Osman'ın belirttiği gibi "Taşrada dersanelerde çalışmak çok daha güç"tür; "Milli Eğitim'deki

ücretli öğretmenlikten bile daha kötü koşullarda çalışmak zorunda kalabilirsiniz”. Sevil’in hastalanan kardeşinin bakımı için sağlık hizmetlerinin yetersizliği, Osman’ın “büyük kent yaşantısını denemek ve hayatımda başka planlarımı da gerçekleştirmek için” diyerek ifade ettiği durum, kentin kullanabilenler için sunduğu imkânların genişliğidir ve kişileri bu imkânlar nedeniyle göçe yönlendirmiştir.

Kente göç edenler açısından, ne ile gelindiği önemlidir. Kente dair yabancı olma hâlleri, ayakta kalmak için gereken bilgidен yoksunluk, yapılan görüşmelerde öne çıkmaktadır. Kentte bu tip bilginin kendisine sahip olmak, kentte yaşayan/çalışma yaşamına dahil olanlar için bizatihi (enformel) güvencedir. Sevil’in annesi için yaptığı tasvir, kırdan kente gelenler için betimleyici özellikliktedir: “O da bilmiyordu, bildiğin köyden gelmişti, Kızılay’ın ortasına bıraksam kaybolur, öyleydi yani, ben de öyleydim.” Maddi anlamda da herhangi bir birikim ile gelinmediğini yine Sevil “köyden bir yatakla geldik” diyerek ifade etmiştir. Kırdan göç edenlerin maddi herhangi bir birikim olmadan kentte yaşamını idame ettirmeye çalışması, eğitim düzeyinin düşük oluşu, işgücü piyasasına dair bilgi eksikliği gibi etkenler öncelikle kişilerin mutlak güvencesiz koşullar içerisinde de olsa işgücü piyasasına giriş koşullarını kabul etmesine neden olmaktadır. Özellikle kırdan göç eden kadınlar, çevrelerinin de yönlendirmesiyle ev işçiliğine yönelmektedirler. Güvencesizlik, üretim araçlarının sahibi olmayan ve yaşamını idame ettirmek için emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayan işçi sınıfı üyeleri ile semayedar/işveren arasında yapılan sözleşmede tanımlanırken, bu durumda kırdan göç edenler için henüz sözleşme dahi gerçekleşmemiştir. Göç edenler için öncelikli olan, işveren ile yapılacak olan sözleşmenin (kurulacak iş ilişkisinin) tarafı olma konumuna gelmeli/istihdam edilmelidirler. Dolayısıyla bu sözleşme ilişkisi

kurulurken düşük nitelikli, işgücü piyasasına dair iş bulma kanalları, işe giriş, ücret düzeyleri vb. bilgilerden yoksunluk, işverenin/sermayenin belirleyiciliğini temin eder; göç eden işçiler söz konusu nedenlerle ilişkinin güç dağılımında daha tâbi konumdadır. Örneğin Pelin, kente ilk göç ettiği zamanlarda ev temizliği için bir ücret düzeyi belirlemediğini, “ne verirlerse” aldığını söylemişti. Bunda hem piyasada yaptığı işin ücret düzeyini bilmemesi hem de kendisinde kırdan taşıdığı alışkanlıkla, komşuya yardım/destek amaçlı yapmasının da etkili olduğundan bahsetmişti. Kısaca, henüz çalışırken, ilişkilerini tam anlamıyla işçi-işveren ilişkisi temelinde oturtamamıştı. İşgücü piyasasına dair bilgisizlik ve işverenin belirleniminde, güvencesizliği inşa eden koşullar arasındaki deneyimlere dair örnekleri çoğaltmak mümkündür:

İş tecrübem yok, hayatımda bilen yok. Benim annem çalışıyor ama annem de bilmiyor. Annem de hiçbir zaman bana demedi. “Kızım sigortan olacak mı diye sor” demedi. (Sevil)

Hani ücret az mı çok mu onu bile bilmiyordum. Yani acaba işte 300 Lira hani bu sektöre göre nasıldır filan, hiçbir tecrüben olmayınca bir şey diyemiyorsun. (Ahu)

Kentte yaşamak ve çalışmak, koşullara uyum sağlamak için gereken bilgi de zamanla edinilir. Örneğin Sevil’in annesinin işyeri ile kurduğu ilişki şu şekildedir: “Şansımız neydi biliyor musun? Çalıştığı yer iyiydi, annemi iyi eğittiler. Yani ilk başta mesela başındaki örtüyü çıkartmaları bile bana göre süperdi. Onlar saçını değil, annemin beynini açtılar. Sonra anneme bu kıyafetle gelemezsin, sen şurada etek giyeceksin siyah, ne buraya çıkarttılar, ne topuğuna indirdiler.” Sevil’in annesine çalıştığı işyerindeki diğer çalışanlar, çocukları ile nasıl iletişim kurabileceğine, onlara nasıl yaklaşması gerektiğine kadar anlatılmıştır. Pelin de okula gitmemiş, okuma yazması olmadan köyden gelmişken, zamanla çalışma yaşamına dair yasal

düzenlemeleri öğrenmiştir: “Her şeyi öğreniyorsun, yasaları görüyon, duyuyon, öğreniyon. Sigortasız işçi çalıştırmanın cezası kaç lira biliyon ya yani.” Zamanla iletişim kurma biçiminden, işgücü piyasasına yönelik ağlar, kurallar öğrenildikçe kentte işgücü piyasasında ayakta kalma ve alternatifler de öğrenilmektedir. Bu durum kimi zaman mevcut işinde kalma kimi zaman alternatiflere ulaşmayı kolaylaştırma biçiminde bir (enformel) güvenceye dönüşmektedir.

Neticede kentte yaşamanın ve ayakta kalmanın zorluğunu Gürsel, “Hayat öyle mücadele ettik”; “Ben mücadele yaptım” cümleleriyle özetlemektedir. Kentte yaşamak, yaşamını idame ettirmenin koşullarını sağlamak, kırdan gelen için “mücadele” demektir. Osman’ın kırdan/taşradan kente gelişini “gemileri yaktık geldik” diyerek ifade etmesi de geri dönüş ihtimalini yok saymayı ifade eder. Kentte tutunmaya çalışmak kolay değildir; risk almayı da içerir. Gemilerin yakılması, geri dönüş ihtimalinin yok edilmesi, kentte ayakta kalmanın zorunluluğuna da işaret eder. Güvenceli bir yaşamdan ziyade, kırdan göç edenler için kentte enformel güvence ağlarına başvurulur ya da bu ağların oluşturulması üzerinden bir mücadele sürecinden bahsetmek daha doğru olacaktır.

### **6.1.2. İşgücü Piyasasına Giriş/İş Bulma Kanalları**

Kırdan kente göç edenlerin işgücü piyasasına girmelerini sağlayacak, kendilerine aracılık edecek iş bulma kanallarına başvurmaları gerekir. Kentte işgücü piyasası bilinmedik bir yol/süreç anlamına gelebilir ve araba yıkamacı olarak çalışan Gürsel’in “kılavuzun yok ki” diyerek ifade ettiği gibi, kılavuzun, yani işgücü piyasasının bilgisinin varlığı önemlidir. Bu kanallar kimi zaman iş bulma için aracı olurken, kimi zaman da kentte işgücü piyasası deneyimine sahip olarak, işgücü piyasasının bilgisini aktaranlardır.

Bunlardan “tanıdık”, “hemşehri”, “köylü” olarak ifade edilenler, ilk işleri bulurken aracılık yapanlardır. Akrabalık ilişkileri üzerinden, kendisinden önce gelip, işveren olan akrabasının işinde çalışma örnekleri de mevcuttur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu iş bulma pratikleri, güvencesizliğin, iş bulma aşamasını da içerdiğini göstermektedir. Örneğin, Melek’in eşi, Ankara’ya ilk geldiklerinde, halasının oğlunun fabrikasında çalışmaya başlamıştır. Gürsel ve Sevil de hemşehri ve akrabaları üzerinden bulaşıkçılık, fabrikada temizlik işlerine kendi ifadeleri ile “yerleştirilmişlerdir”: “Beni Coca Cola’nın fabrikasında işe yerleştirdiler.”

İşe girişte doğrudan yardımcı olunmasa da, o işin varlığının bilgisi, yapılabilecek işler ve koşulları gibi, işgücü piyasasına ilişkin bilgilerin aktarımı da söz konusudur. Kırdan kente göç ettiğinde, daha önce apartman görevlisi olarak çalışmamış olan Pelin, kızkardeşleri ve kayınpederi de bu şekilde çalıştığından, böyle bir işin yapılabileceğini öğrenmiştir: “Bir çöp atsan para kazanıyon. Bina, evine temizliğe gitsen para kazanıyon (...) Kayınbabamlar da kapıcılık yapıyorlar ama yerleri küçük. Ben bakıp oturmalı yaparım herhalde dedim.” Hülya da, evde parça başı olarak aldığı işleri yapmayı, aynı mahallede benzer biçimde çalışan kadınlardan görerek haberdar olduğunu söylemişti.

Bunların dışında, kendileri işgücü piyasasının bilgisine sahip olan ve herhangi bir akrabalık ya da göçten önce tanışıklık ilişkisi olmadan aracılık yapanlar da mevcuttur. Bunlar göçten sonra edinilen ağlardır. Atilla’nın çocuklarının öğretmeninin, eşine ev temizliği ve apartman görevliliği işlerini bulması; Pelin’in, evinin temizliğinde çalıştığı kişinin, kendi çalıştığı işyeri için aracılık yapması bu ağların işleyişine örnek verilebilir.

### 6.1.2.1. Göç Sonrası İşlerin Niteliği

Göç sonrası işler işgücü piyasasının genellikle alt kademelerinde sayılacak işlerdir. Düşük ücret ve uzun çalışma saatlerinin söz konusu olduğu, hastahane taşeron temizlik işçiliği, bulaşıkçılık, ev temizlik işçiliği gibi genellikle içerisinde “temizlik” faaliyeti ile ilişkili ve hizmet sektörüne dair işler olarak belirtilebilir. Hem ev temizlik işinde çalışan hem de apartman görevlisi olan Pelin’in kentte işveren/ler<sup>134</sup> ile kurduğu ilişki ve işçi olma deneyimini aktarışı dikkat çekicidir: “Burada da evin olsun, malın bahçen bağın olmuşsa, burada da zenginsin. Ama burada hiçbir şey yok ki, burada bir kiracı, herkesin gulusun burada, herkesin hizmetçisisin. Herkes senin patronun, herkes senin emirvakin. Ne fark var, Ankara’da olduğum?” Pelin’in apartman görevlisi ve ev temizlik işçiliği gibi işler yapması, herkesi işvereni olarak görme ve işçi-işveren arasındaki hiyerarşik ilişkiyi hissetmesine neden olmuştur. Nitekim ilk defa “gerçek iş hayatına girdiği” iş olarak tanımladığı ajansta temizlik işini, tek işverenin olması nedeniyle “gerçek iş hayatı” olarak kabul ettiğini söylemiştir. Apartman görevlisi olarak bir ücret almamakta, karşılığında kira ödemedi barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Barınmasını sağlamanın tek yolu emek gücünü apartman görevlisi olarak sunmaya devam etmek olduğundan, tüm apartman sakinleri onun için işveren konumundadır. Aradaki sözleşmenin sona ermesi, barınma koşullarını da yok edeceğinden tüm apartman sakinlerinin belirlediği koşullarda çalışmaya tâbi hale gelmiştir. “Herkesin kulu”, “herkesin hizmetçisi” gibi ifadeler de bu tabiyetten kaynaklanmaktadır.

Kentte işgücü piyasasına ilk dahil olunan güvencesiz kimi işleri somutlarsak: Gürsel bulaşıkçılık yaparak kentte ilk defa işgücü piyasasına dahil olurken, Melek,

---

<sup>134</sup> Çalıştığı apartmanda yaşayan, tüm haneleri kendi işvereni olarak kabul etmesi nedeniyle, burada işverenler denilmiştir.

Tamer ve babası taşeron şirket çalışanları olarak ilk işlerine girerler. Ahu'nun ilk işi markette kasiyerlik, Sevil'in annesinin ise ihaleye verilen çay ocağında çaycılık ve temizliktir. Pelin de apartman görevlisi ve ev temizlik işçisi olarak çalışmıştır.

Kadınların kente göç ettiklerinde işgücü piyasasına dahil olmaları üzerinde, piyasanın dışında, kentin kendisini tanımamaları, ataerkil zihniyet yapısı ve ilişkiler de etkilidir. Örneğin Ahu'nun kentte ilk işi markette kasiyerliktir. Ankara'da yaşadığı semtin dışına çıkmasını eşi istemediğinden, şehir konusunda bilgisizdir. Eve yakın bir yerde iş bulmak zorunda kalmıştır: “Çünkü evime çok yakındı. (...) Çünkü hani Ankara'da hiçbir yer bilmediğim için yani onun iki mahalle aşağısında bile olsaydı gidemezdim. Çünkü hiç bilmiyorum. (...) Mesela hani ücreti az mı çok mu onu bile bilmiyordum. Yani acaba işte 300 lira hani bu sektöre göre nasıldır falan hiçbir tecrüben olmayınca bir şey diyemiyorsun.” Evlilik öncesi ise, ataerkil ilişkiler hanede baba üzerinden hayat bulmaktadır. Babası Ahu'nun şehir dışında üniversite eğitimi almasını istememiştir. İkamet ettiği şehirde üniversite olmadığından, Ahu, üniversite eğitimi alamamıştır. Lise mezuniyeti, daha sonra gireceği güvencesiz işlerde de belirleyici olmuştur. Yine babasından yoğun şiddet görmesi, Ahu'yu tanımadığı bir kentte, tanımadığı bir evlilik yapmaya itmiştir. Bu yüzden bilmediği bir kentte, lise diploması ile evine yakın bir işyeri üzerinden güvencesiz çalışma koşullarında işgücü piyasasına dahil olmak zorunda kalmış, özetle babası ve eşi aslında Ahu'nun çalışacağı koşullar üzerinde belirleyici olmuşlardır. Melek de benzer biçimde eşinin ölmesi sonucu töre nedeniyle, ölen eşinin erkek kardeşi ile evlenmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple, durumunun duyulmaması adına kente göç etmişlerdir. Yaşamdan artık bir beklentisinin olmadığını söyleyen Melek için, işgücü

piyasasına hangi koşullardan, nasıl dahil olunacağı, ileriye yönelik beklentileri de daha en baştan bu evlilik üzerinden silinmiştir.

#### **6.1.2.2. Kır-Kent Değerlerinin Uyumsuzluğu**

Kırdan kente göç etmek, alışkanlıklar ve değerleri de beraberinde taşımak anlamına gelir. Kırdaki ilişki biçimi ile kentteki ilişkiler farklıdır. Kırdan insanların daha yakın ilişkilere sahip olması, az sayıda olmanın getirdiğı insanların birbirini tanıma durumu ve bu yakınlık ve ilişkinin güven ilişkisini de beraberinde getirmesi söz konusudur. Tamer bu farklılığı şöyle ifade etmiştir:

Çünkü köy hayatı ve kırsal kesimin hayatı biraz daha dediğim gibi insanlar birbirine fazla temas eder, güvenirler. Köylünün zaten köy hayatında gördüğü insanlar akrabalarıdır.

Zaten komşuluk ilişkilerinin de olmadığını daha önce de söylemiştim. Hani çünkü her evde insanlar çalışıyor, işe gidip geliyorlar ve insanlar birbirine de güvenmiyor mesela. Hırsızlık çok, hainlik çok, haydutluk çok. O yüzden, insanlar birbirinin kapısını çalmaya da çekiniyor. İçeride insan mı var, yoksa başka bir mahlukat mı var bilemiyor.

Tamer, şehirdeki bu temassızlığın, insanlar arasındaki güven ilişkisini de olumsuz etkilediğini kendisinin insanlara güvenememesi üzerinden birkaç kez vurgulamıştır: “Şehre gittiğin zaman, orada bir bocalama yaşıyorsun yani. İnsanlara güvenemiyorsun, insanları tanımıyorsun, insanlar seni tanımıyor. Bir münasebet kuramıyorsun yani.” Kurulamayan bu güven ilişkisinin, çalışma ve çalışma dışı yaşamda güvencesizlik ile birleştiğı söylenebilir.

Kır-kent değerlerinin uyumsuzluğunda güven ilişkisi, diğer görüşmecilerde de öne çıkmıştır. Sevil de kırdan kente göç ettikten sonra kimseye güvenememesi konusunda uyarılmıştır:

Sakın kimseye güvenme diyordu. Öyle öyle büyüye büyüye artık kime merhaba diyeceğimi, mesela bana ilk öğretilen Ankara'ya

geldiğimde, herkese yol sorulmaz, esnafa soracaksın, yaşlı ama görüntüsü böyle gözüne nasıl söyleyeyim, gözünden de anlarsın ya, dayım mesela tarif ederdi. Dışarı çıkardık yürürdük, buna yol sorulur, buna sorulmaz. Böyle resmen hayatı öğretiler bana. Sonra bir başladık, ben bambaşka birisi olmaya başladım. O evin her işini ben yapıyordum.

Kır-kent değerlerinin farklılığının güven ilişkisinde berraklaşması ve işgücü piyasasında kurulan ilişkilere de yansımaları söz konusudur. İnsanların birbirini tanıyamaması ve güven ilişkisi kuramaması, birbirlerine güvenememelerine neden olmaktadır. Birbirine güvenemeyen insanlar da, benzer sorunları yaşasalar dahi, biraraya gelip, ortak sorunlar için mücadele edememektedirler. Kurulamayan güven ilişkisi, ortak hareket etmenin önünde en önemli engellerden biri olarak görünmektedir:

Şehirde de insanlar birbirini tanımadan, birbirine değerek yaşıyor. Omuz omuzasın mesela, Kızılay'ın göbeğinde gidiyorsun ama insanlar, gördüğün insanların hiçbirini tanıımıyorsun. Hani eğer belli bir mücadelenin içindeysen, o mücadelenin içerisinde ortaklaştığın insanlar vardır, onları tanırırsın, onlarla temas kurarsın. Ama diğerlerine yabancısıdır yani. Onlar da sana yabancısıdır. Tanımazsın, bilmezsin, ama köyde öyle değildi. Köyde herkes birbirini tanır, birbirine gelir gider. Ama hani dışarıya izole ederler, şehir hayatını bilmez, şehre çok fazla gidip gelemmez. (Tamer)

Güven ilişkisinin kurulamaması, sendikal örgütlülük açısından da engel teşkil etmekte ya da sendikal örgütlülüğün işlerliğini olumsuz etkilemektedir. Tamer bu konuda samimiyetin sorgulandığını belirtmiştir: “Siz bu konuda ne kadar samimisiniz, artı kanıtlarınız, ispatlarınız ve daha önceki deneyimleriniz var mı, ona bakıyor. Özellikle, sendikal mücadelede gereken şeyler size. Hani inandırıcı konuşabilmek, inandırıcı olmak, güven vermek.” Genel olarak örgütlenme aşamasında işçilerin güven duymasında yaşanan sorunları şöyle aktarıyor:

(...) benim şu anki durduğum pozisyon için de bu güvenmeme olayının faktörü çok mesela. Hani sendika olarak biz insanlara gidip bir şeyler söylediğimizde, o insanlar onun gerçekliğini sorguluyorlar.

Hani gerçek mi, değil mi, unkü onlarda da size dair bir güvencesizlik var; size derken, genel itibarıyla insanlara dair bir güvensizlikleri var. Bu adam bana böyle söylüyor, ama geçmişte de gördükleri sendikalı işçilerin işten çıkartılması vesaire. Hani şirketin sürekli bunu dillendirmesi mesela. Hani sendikalaşırsanız, işten çıkartırım, sizin sendikalaşma gibi hakkınız yok, öyle bir hukukunuz yok vesaire gibi hani şirketin kendi söylemlerini de çok hani dinliyorlar mesela. (Tamer)

Halbuki güven ilişkisinin olması durumunda, “Örgütlülük daha çabuk olur, dayanışma daha hızlı olur. Çünkü güven olmadığı zaman dayanışma da olmuyor. Hani kimse kimseye omuz vermiyor mesela, yaptığı bir şeyde bir mücadelede. Ben bunun kaygısını burada da çekiyorum” diye ifade etmiştir Tamer.

İşveren ile işçi arasındaki güven ilişkisinde ise Tamer, “onu çalıştıran ve onun geçimini sağladığı yer orası” olduğundan, işçinin kendisini “ona güvenmek zorunda gibi” hissettiğini, “hani bu öyle diyorsa doğrudur, zaten ekmeğimi veriyor, ben buradan ekmek yiyorum” gibi bir düşünceden hareketle bunun geliştiğı söylenmiştir.

Sonuç olarak, işyerinde birbirine güvenmemek, aslen insanların birbirine temas etmesinin/birbiriyle iletişiminin az oluşu, birbirlerini tanımamasından kaynaklanmasına bağlanmaktadır. Olumsuz maddi koşullar, geçim sıkıntısı gibi yaşanan koşullara dair belirleyiciler de kişilerin kendilerine güvenlerini etkilemektedir. Neticede güvencesizlik hem kendine karşı güveni azalan (özgüvensiz) hem de çevresindeki insanlara karşı güveni azalan insanların varolduğı bir zemin sunmaktadır:

Tanımıyor, işte çünkü hani söyledim ya, hırsızlık, haydutluk şu bu. İşyerinde de bunlar geçerli. İşyerinde de insanlar nasıl diyeyim, zaten hayat kaygısıyla yaşıyor, geçim sıkıntısıyla yaşıyor; geleceksizleştirmeye yaşıyor mesela, geleceksiz bir şekilde yaşıyor. O insanların biraz daha hem kendilerine, hem de çevreye güveni git gide azalıyor, düşüyor. Yaşadığı bölgeyle, koşullarla da alakalı yani, ilintili bir şey. (Tamer)

### 6.1.3. Kır ile Süren Bağlar

Görüşülen kişilerden kırdan kente göç edenler (ya da ailesi etmiş olanlar), tutunmanın zor, maddi açıdan da kentte yaşamını idame ettirmenin kolay olmadığını vurgulamışlardır. Kıra geri dönüş konusunda ise farklı fikirler mevcuttur. Kır ile tamamen bağını koparanlar olduğu gibi, halen ilişkisini sürdüren, ancak destek alamayan hatta geriye yönelik yardım gönderenler mevcuttur. Kıra geri dönmeyi düşünmeyen ve hatta kırdan destek almanın ötesinde, kendilerinden destek istenildiğini söyleyenlerden Sevil, köy ile bağlantıları kalıp - kalmadığı sorusu üzerine, “Anneannem, dedem var ama onlar benden daha vahim durumdalar. (...) Onlar benden istiyor, “yavrum bana para gönder” diyerek kır ile olan bağını özetlemiştir. Küçük yaşlarda göç ettiği yerlerde bıraktıkları, bugün kendisinin, kentte ayakta kalmasına yardım edemez ve hatta kendisinden geriye yönelik yardım ister durumdadırlar. Henüz haneye tek geliri getiren ve yıllardır kayıtdışı çalışan Gürsel de göç ettiği yerlere dair benzer eğilimde yorumlar yapmıştır. Köye dönmek isteyip-istemeyeceği sorusu üzerine “Orası da işte köye gidiyorsun ya, elinde paran olacak ki gidesin, orada kurulu düzenin eve gitmiyorsun. [ev] var ama boş. Gidiyorsun, yemesi içmesi, hep satın alıyorsun (...) Ekmek para, her şey parayla dönüyor” demiştir.

Bu görüşmecilerin geriye dönüş fikri bulunmamaktadır. Taşeron işçisi iken işten çıkarılan Tamer’in söyledikleri, köye geri dönülmek istenilse dahi nasıl bir ortam ile karşılaşılacağı üzerine Gürsel ve Sevil’i tamamlar niteliktedir:

Bu işte hani gelecek kaygısıdır, yani ne yapacağımı inan ki bilemiyorum, tasarruf edemiyorum. Ne yapılabilir ki, tekrar köyüme mi döneceğim ki, köyümde de olanaklarım kalmadı. (...) Kısmen, yani gitmese dahi, bir kısmı hani ev şu anda yarısı yıkıldı, hani doğal koşullarda. İçinde kimse yaşamadığı için, bakım onarımı olmadığı için, köydeki evimiz de yıkıldı hani. İçine geçip oturabileceğim küçük bir bahçemiz var. O bahçeden karşıladığım ürünle karnımı doyururum

diyebileceğim bir ortamım kalmadı. Mecbur şehir hayatında, şehrin sana sunduğu olanaklarla yaşamak zorundasın. (Tamer)

Babamla geldim ama babam hani tekrar dönme ümidiyle gelmişti. Hani burada beni bir işe yerleştirip, bana bir ev kiralayıp, tekrar dönecekti. Ama baktığında öyle değildi. Hani ev kiralayıp da gitmek olmuyordu. Çünkü ev kirasıyla, işte masrafları bir kişi karşılayamazdı. Hani asgari ücretle çalışmaya başladım Hacettepe Hastanesi'nde. Oradan aldığım hem ev kirasına, hem mutfak masrafına, elektrik vesaire hani onlara yetismeyecek bir ücretti, onlara yetmeyecek bir ücretti. O yüzden, babam da burada iş bulup, kiraya, diğer masraflara ortak olmaya çalıştı. O yüzden hani burada kaldı. Aileyi toplayıp geldik yani biz. (Tamer)

Köye geri dönülse dahi, geçimi sağlayacak koşullar artık mevcut değildir. Kentte bulunmanın çekici yanlarının yanı sıra, kırdaki bulunmanın çekiciliğini oluşturacak somut koşulların bulunmadığı görülmektedir. Nakit ihtiyacının baskınlığına, yeniden üretimin nakit gelir olmadan sağlanamayacağı dolayısıyla bir nakit bağımlılığına işaret edilmiştir.

Halen kırdaki evi olanlardan bir kısmı, evin ve sahip olunan toprak parçasının düzenlenmesi gerektiğinden, temelli gitmek isteyen ya da yalnızca yaz aylarında gitmeyi isteyenler/gidenler de bulunmaktadır. Tüm bu sayılanlar arasında kıra<sup>135</sup> geri dönüş ile ilgili en net fikre sahip olan Ahu'dur. Ahu, imkânı olsa yarın toparlanıp geri göç edeceğini söylemiştir. Ailesinin sahip olduğu toprak arazide, kendilerinin ürettiği üzerinden yiyecek ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olması, böylelikle masrafların düşecek olması bunda önemli etkindir:

Orada zaten her taraf çiftçi. Çiftçi olduğu için öyle hani çok böyle nasıl diyeyim bir domatese 3 lira, 4 lira diyecek bir yer değil. Zaten kendi tarlamız, bağ bahçemiz var. Meyvem, sebzem hep oradan olur, öyle bir şey olsa. Yani sadece ekstra alacağım benim bir ekmek olur.

<sup>135</sup> Kır derken, burada yalnızca köyü imleyen bir kavram olarak değil, kır koşullarına sahip bir yerleşimden bahsediyoruz. Kavramı daha geniş bir anlamda kullanıyoruz. Ahu'nun geri dönmeyi istediği yer Kırklareli'dir. Ailesi, kırdaki yaşayan bir aile gibi kendine ait bir arazide ekim yapmakta ve yiyecek ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Ankara'ya kıyasla oldukça küçük bir şehir olan, tarım ağırlıklı yapısı ve ilişki biçimiyle kırsal özellikleri baskın olan özellikler gösteren Kırklareli'ni de bu anlamda kır-kent ayrımında bu çalışmadaki kır başlığı altında değerlendirdik.

Yani ondan hariç hiç yani bir elektrik, su öyle bir giderim olur yani onda hariç bir şeyim olmaz. (Ahu)

Diğer görüşmecilerden farklı olarak, Ahu'nun geri dönmeyi istediği yer aslında kenttir, ancak küçük ve kırsal özellikleri baskın bir şehir olarak kır-kent ayrımı arasında kalmış bir yerdir. Köydeki imkânsızlıkların aşıldığı, ancak kentteki geçim zorluğu, maddi külfet gibi zorlukların da, köydeki imkânların (toprak parçası, kendine ait arazide ürün yetiştirebilme) baki kalarak kısmen aşıldığı bir yerdir. Ailesinin yeniden üretimin pazara ve dolayısıyla nakde doğrudan mecbur olmadan halen sağlanabildiği koşullara sahip olması, geri dönüş isteğinde belirgindir. Köyden erzak gönderme gibi kentte yaşayanlara dair köyden katkı olarak yapılan desteklerin ise çok sınırlı sayıda ve oranda gerçekleştiği söylenebilir. Görüşmecilerden bu tür destek alanları sayısı çok azdır ve yine Ahu dışında diğer görüşmecilerin bunun haneye katkısının söz edilmeyecek düzeyde olduğunu belirten şekilde vurgular yapmışlardır. Konuşulmaya değmeyecek şekilde, bu konuda cevaplar kısa tutulup, geçirilmiştir.

#### **6.1.3.1. Hemşehri Dernekleri**

Hemşehri dernekleri kırdan kente göç edenler açısından önemli bir kentte tutunma ağı/mekanizması olarak görülmektedir. Çalışma içerisinde enformel güvence ağları içerisinde nitelediğim hemşehrilik ağları açısından bakıldığında, yaptığım görüşmelerde görüşmecilerin kendisi ya da kendilerinden önce kırdan kente göç eden aileleri içerisinde, hemşehri dernekleri ile ilişkisi olanlar bulunmaktaydı. Ancak, görüşmecilerin hemşehri dernekleri üzerinden aldığı destek, derneklere üye olunsun ya da olunmasın yalnızca özel durumlarda gerçekleşmektedir. Bu destekler süreklilik arz etmeyen biçimde, tek seferliktir. Hemşehri derneğine üye olan Gürsel

ve derneklerle iletişiminin olmadığını belirten Atilla, oğulları askere giderken kendilerine maddi destek sağlandığını söylemişlerdir. Gürsel'in işsiz, Atilla'nın da bankaya ödemesi gereken, birikmiş kredi borcunun olduğu bir dönemde, dernekten çok az sayıda kişinin kendilerine destek için para topladıklarını vurgulamışlardır; Gürsel, "500 kişiye, 11-12 kişi yardımcı olmuş" diyerek yardımlaşma ilişkisinin zayıflığına işaret etmiştir.

Melek, Hüseyin ve Tamer de hemşehri dernekleri ile irtibat halinde olduklarını söylemiş, yukarıda bahsedilen, nadiren gerçekleşen yardım/destek ilişkisini Hüseyin şöyle açıklamıştır:

[H]erkesin durumu zaten belli. Benim gibi herkes (...)Eskiden veriyorlardı, şu ara çok kötü. Herkes kaygı korku, kaçıyor herkes kendinden. (...)Herkes parasını, korkuyor, yani bir günden fazla yaşayabilmek için konforundan ödün vermiyor. (...) Eskiden mahalli şeyler daha böyle ön plandaydı, şimdi maddi çok, insanlar tamamen maddeci diye geçiş yapması. (...)insanlar sana yaklaşırken, bana bakarken hesap yapıyorlar. Konuşayım mı, konuşmayım mı; vereyim mi, vermeyim mi? Ben o yüzden geçen gün facebookta da konuştuk. Hesap makinesine dönmüş kafalar, yani herkes her şeyi hesaplıyor. (...) [Önceden] bu kadar değildi. Kapitalizm o kadar hissettirmiyordu kendini, şimdi gene feodal şeyler vardı yani (...) Ama şimdi batıyor, herkes birbirine batıyor, kasıyor. (Hüseyin)

Nakit ihtiyacı, günü geçirme kaygısı, cemaat tipi ilişkilerde görülen destek ağlarını yok etmiştir. Hüseyin'in anlattığına göre, geçim kaygısı, nakit gereksinimi, bireyleri biraraya getirip, topluluk halinde davranarak destek ağları oluşturmalarının artık önüne geçmiştir; aksine, bireyleri geçim kaygıları üzerinden tek başına hareket etmeye yönlendirmektedir. Bu durum, topluluk olarak, dayanışma içinde hareket etme doğrultusunda ilişkiler kurmayı önlemektedir. Tamer de Hüseyin'i destekler biçimde maddi desteğin hemşehriler arasında sağlanmamasında nakit yetersizliğinden söz etmiştir: "Çünkü kendilerinin de çok fazla variyeti yok. Onlar da

bütün aile çalışıyorlar, onlar da benim gibi, bizim gibi. Yani köyden göç ettikleri için, birikimleri yok, olmayınca da yardımcı olamıyorlar.” Nakit yetersizliği, topluluk içi iletişim ve destek ağlarının kuvvetlenmesinin aksine, topluluğu parçalayan ve her bir bireyin kendi sorumluluğunu aldığı, onu yalnızlaştıran bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla, kırdan kente göçen – kır kökenli nitelikleri ile işçi sınıfında yer alanlar için önemli bir enformel güvence ağı olan hemşehrilik ağlarının gücünün giderek zayıfladığı söylenebilir. Kimi zaman akrabalar, görüşmekten kaçınılan kişilere dönüşmüştür. Gürsel, akrabalarından uzaklaştığını özellikle ifade etmişti: “Biz dedik burada eşimiz, dostumuz çok, akrabamız çok. Halbuki yanlış bir şey yaptık. O da sağlık olsun. Ne kadar akrabadan uzak olursan, o kadar iyi olur.”<sup>136</sup>

Hemşehrileri ile diğer görüşmecilere oranla daha sık iletişim halinde olduğunu belirten tek görüşmeci Pelin’dir. Aynı köyden hemşehrilerin toplandığı “dernek gibi kahveler”de erkekler üzerinden ilişki ağları sürmektedir. Kendisinden önce 30 yıldır eşinin ailesi Ankara’da olduğundan, köylüleri ile ilgili iletişim hali hazırda kurulmuştur. Ancak benzer iletişim ve dayanışma ağlarındaki kopukluğa Pelin de işaret etmiştir:

İnsani değerler kayboldu mu bilmiyorum. Birazcık onu seziyorum, eskisi kadar bazı şeyler duyulmuyor. Herkes geçim telaşında. (...) Evet, uzaklaşma mı var, artık diyeyim niye bilmiyorum. Belki de biz eski babamın zamanındaki yaştaki insanları gördüğümüz değerler olduğu için, yeni nesiller pek o kadar değil. Herkes geçim telaşında, ekmeğin telaşında. Ha gine gidilir, mesela bir cenaze olsun, bir düğün olsun koşulur gidilir ama öyle oturmalar gidip gelinmez.

---

<sup>136</sup> Hemşehrilik ilişkilerinin işgücü piyasasının bilgisi, işgücü piyasasına girişte bir ağ işlevi görmesi durumuna daha önce başka bir başlıkta değinildiğinden burada yer verilmeyecektir.

## 6.2. KUŞAK FARKI-KUŞAK MİRASI: “GÜVENCE GARANTİYLE İLİNTİLİ BİR ŞEY DEĞİL (...) BU BİR NESİLLER SÜRECİ.”

Bu çalışmada güvencesizlik deneyiminin tarihselliği ile birlikte ele alındığını daha önce belirtmiştik. Tarihsellik ve içerisinde yer alan, o döneme ait deneyim ve birikimlerin sahibi olan önceki kuşaklar, mevcut süreç farklı deneyimlere gebe olsa da, anı yaşayan kuşakların deneyiminde etkilidir. Önceki kuşakların içinde varoldukları koşullar<sup>137</sup> itibarıyla sahip olduğu deneyimler, beklentiler, mücadele biçimleri de tam anlamıyla silinip, boşlukta kaybolmaz, ancak bu miras yeni biçimlere evrilir denilebilir. En azından mirasın üzerine sinen yükünü atması için de belirli bir zaman dilimini ardında bırakması gerekir.

Çalışmanın bu başlığı altında yer alan kısımda, önceki kuşakların deneyimlerinin bugünle bağlantısına dair bulgulara ışık tutulacaktır. Kır ya da kent kökenli olmanın, önceki kuşaklardan alınan aktarılan mirasın (hem maddi hem de sosyal sermaye boyutuyla), kişinin bugünkü güvencesizlik deneyimindeki etkisine de yine bu bölümde işaret edilecektir. Ayrıca, farklı kuşaklar ve farklı kuşakların beklentilerine dair yorum ve deneyimlerine yer verilecektir.

Güvencesizlik literatüründe, günümüz işçi sınıfı ya da “oluşmakta olan yeni bir sınıf olarak prekarya” vb. farklı yaklaşımlar altında önceki kuşaklara yapılan vurgu, artık yeni kuşağın farklı ve güvencesiz koşullar altında çalışma yaşamına dahil olduğu üzerinden göreceli olarak gerçekleşir. Çalışmanın literatür

---

<sup>137</sup> Marx, *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire*’inin ilk sayfalarında şöyle der: “İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan belirli olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine çöker. Ve, onlar kendilerini ve şeyleri, bir başka biçime dönüştürmekle tamamıyla yepyeni bir şey yaratmakla uğraşır göründüklerinde bile, özellikle bu devrimci bunalım çağlarında, korku ile geçmişteki ruhları kafalarında canlandırırlar, tarihin yeni sahnesinde o saygıdeğer eğreti kılıkla ve başkasından alınma ağızla ortaya çıkmak üzere, onların adlarını, sloganlarını, kılıklarını alırlar.” (Marx, 1990: 14)

değerlendirmesi kısmında da bahsedildiği gibi, önceki kuşakların sahip olduğu eylemlilik ve mücadele kültürünün de bugünün çalışanlarının hafızasında yer almadığı vurgulanır. Mevcut literatürde üzerinde durulmayan ve önceki kuşaklarla ilgili önemli bir nokta ise, kuşakların bir sonraki kuşağa aktardığı güvencedir. Burada güvence ile hem enformel güvence mekanizmaları, hatta bir önceki kuşağın bizatihi kendisinin bir güvence mekanizması (ailenin güvencesi) olmasının yanı sıra, ailenin sahip olduğu sosyal sermayenin kişinin aldığı eğitim ve işgücü piyasasına dahil olma, piyasa koşulları altında sahip olması gereken bilgi ve deneyimin kendisine aktarılması gibi farklı boyutları niteleyen bir içeriği kastediyoruz.

Kırdan kente göç deneyimlerinde, kente göç eden eski kuşakların bir kısmı işçileştiğinde sosyal güvenlik kapsamına girmekte ve formel güvence ağlarından faydalanabilmektedirler. Önemli bir kısmı ise bunun dışında, aile ve akraba gibi enformel bağlar ile güvence sağlamaktadırlar. Günümüzde bu ağların da zayıfladığı görülmektedir.<sup>138</sup> Ancak formel güvenceye erişim, Türkiye’de her daim kısıtlı düzeyde olmuştur. Nitekim Özşuca’nın (2003: 60-61) da belirttiği gibi yeterli düzeyde formel istihdam alanlarının açılmaması, bireyleri enformel sektöre yönlendirmiştir. Enformel sektörün boyutlarından biri olarak kayıtdışılık için söz konusu bu durum, formel güvenceye erişimin de asli belirleyicilerindendir.

Gökhan, medya sektöründe deneyimli ve üniversite mezunudur. Yakın zamanda işsiz kalmış ve aslen ailesi kır kökenlidir. Gökhan, güvence ve garantinin

---

<sup>138</sup> Çiğdem (2007: 247), *Yoksulluk Halleri* başlıklı çalışmada yer alan “Yoksulluk ve Dinsellik” isimli yazısında, bu ağların zayıflamakta olduğunu belirtirken, yerini alan ilişkilerin niteliğini de şu şekilde ifade etmektedir: “Yoksullar arasında dayanışma ve yardımlaşma gibi hususlar giderek minimize olmaktadır, hatta kimi durumlarda yoksullar arasında bir rekabetten ve yeni güç ilişkilerinin üretilmesinden söz etmek bile daha gerçekçi gözükmetedir” (Çiğdem, 2002: 247). Benzer bir tespiti Laçiner’in (2007: 321) yazısında da rastlamak mümkündür: “Geçmişteki yoksulların göç ettikleri yerlere taşıdıkları akrabalık-hemşerilik gibi dayanışma ağları çözülmüş, yalnızlaşmıştır”. Söz konusu ifadeler de zemin oluşturan, bu ilişkilerin ve ağların dönüşümünün izlenebileceği alan çalışmasından aktarılan görüşme deşifrelerinin yer aldığı çalışma için bkz. Bora, vd. (2007)

birbirinden farklı olduğunu vurgulamış ve ayrı olarak ele alınmaları gerektiğini özellikle vurgulamıştır:

Güvence garantiyle ilintili bir şey değil. Bir kişinin bir işte kendini güvenli hissetmesi, sadece onun yaşadığı yaşam diliminin üretkenliği veya kendince koyduğu ilkeler çerçevesinde olan bir şey değil. Bu bir nesiller süreci. Ben normalde kendimi şöyle bir dışarıdan bakmaya çalıştığımda, okuma yazma bilmeyen bir ailenin çocuğu olarak aslında benim en fazla olabileceğim şey bir esnaf olmaktır. Fakat gelip, hatta çok iddialı bir iş olan gazetecilik yapmak sürecine yürüdüm. Benim gibi birçok insan vardır nihayetinde. Bir aidiyet ilişkisi, o ailevi ilişkilerinde de işte sosyal ilişkilerinde de kodlanıp sana aktarılması bir şey olması gerekir. (...) Ben kendi açımdan beşinci basamaktan, ellinci basamağa atlamış bir süreç görüyorum. O yüzden, güven hissi bende çok güçlü bir his değil; çok fazla güçlü bir his değil. Çok aidiyet isteyen, zaten dediğim gibi var olduğum yerden göç etmiş gelmişim buraya. Yaşam kültürü olarak, ailemden çok fazla alarak var olduğum yerdeyim. Şahsen güvenin biraz da yıllarca kendisinden önceki ait olduğu nesillerin aktarımıyla bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu çerçevede baktığımda da, bu benim bütün aslında hayatıma da yansıyan bir şey olabilir. Çok köklü bir güven bağlamı, yani güven vermeye çalışırım, ama kendim bir güven üzerine çok bir ilişki kodlamam. (Gökhan)

Gökhan'ın vurgu yaptığı nesiller süresince sağlanan güven ve güvende olma hissiyatıdır. Dolayısıyla güvencenin, yalnızca yaşanılan zaman dilimi süresince kodlanıp, inşa edilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle aileden, önceki kuşaklardan gelen aktarıma bakmanın gerekli olduğunu “bu bir nesiller süreci” ifadesi ile işaret etmiş, mevcut durumunda güven-(ce)li olmanın da bu şekilde bir inşa sürecinin olduğunu belirtmiştir:

Şimdi bir tane burjuva ailesi adam beş yıldır, pardon 50 yıldır, 500 yıldır bu işi yapıyorlar. Tüccarlar işte, bir aile vardır işte daha önce de hukukçudur, oğlu da hukukçu olur işte. Çiftçidir, çiftçilik yapar. Bu algı bence böyle bir kodlamayla da geçiyor. (Gökhan)

Bir önceki kuşağın sosyo-ekonomik koşullarının sağladığı enformel güvence sonraki kuşağın işgücü piyasasında yer alma koşullarında da belirleyicidir. Dolayısıyla ailenin sağladığı enformel güvence mekanizmalarının, hangi istihdam

koşulları içerisinde yer alınacağına dair de belirleyici olabilmektedir. Ailenin sağladığı enformel güvence, kişinin iş tercihini etkilemektedir. TEKEL özelleştirilmeden önce çocuklarının eğitimi için farklı bir gelecek öngören Hakan, özelleştirme süreci ile beraber, aldıkları eğitimi “iş garantisi olan” alanlara doğru çektiklerini ifade etmiştir:

O da aynı, aynı şeyleri yapacak. Çünkü bizlerden ancak bu kadar olur. (...) başka bir şey olmaz. Bizim çocuklarımız da böyle düşünüyorlar, böyle yaşıyorlar. (...) Ben kızıma eğer bu özelleştirme olmamış olsaydı, şunu vaat ettim, kızım bak, resim müzik, bale ne istiyorsan, yani tiyatro, hangi dalı istiyorsan. Lise son sınıfa kadar eğitim düzeyini tamamla, lise son sınıfta hangi üniversiteyi istiyorsan çalışıyorsan, kazanmak istiyorsan git orada oku. Düzenini o şekilde kurmaya çalış. (...) Ama yok olmak zorunda kaldım. Çünkü ben zorla sağlık meslek lisesine kayıt yaptırdım. Kazanamadığı halde, ek kontenjandan girdi benim kızım. (...) Çünkü başka çaresi yok, başka şekilde okuma şansı da yok. Ya benim gibi baştan orayı bitirecekti, sağlık meslek lisesini bitirecekti, göreve geçecek, üniversite okumak isterse o zaman okuyacaktı. Kendi imkânlarıyla okuyacaktı. (Hakan)

Yine aynı özelleştirme sürecini deneyimleyen aile dostları için de benzer yönelimden bahsetmişti; aile dostunun kızı ile yaptığı bir konuşmayı aktarmıştı:

“Pınar, sen bu konuda ne düşünüyorsun?” dedim. “Hakan amca, babamın durumu belli. Ben de mecburen bu okulu bitirip” iki yıllık bilgisayar mı ne, öyle bir şey okuyormuş, “göreve geçmem lazım, başka türlü olmaz” dedi. “Babamdan ben bu kadar fedakarlığı bekleyemem” dedi. Bizim çocuklarımız da özveri olmak kaydıyla, hayatlarından ödün verebiliyorlar, şu an ödün veriyorlar.

Kendisi yıllardır sigortasız ve araba yıkama işinde çalışan Gürsel’in oğlu da bu sürece benzer biçimde, sigortasız olarak tüp dağıtımı ve kısa süreli olarak araba yıkamacıda çalışmıştır. Son olarak, bir barda yine sigortasız çalışmaya devam etmektedir. Her ne kadar ailesi bu aktarımdan/süreklilikten memnun değilse de henüz bu süreklilik kırılamamıştır: “Onu [oğlumu] orada hiç çalışacağı, hiç memnun değilim. Onu ben kendim harcandım, onun harcanmasına izin vermem. Ben isterim

güzel sigortalı bir işe girsin.” Benzer durum belediyede taşeron işçilik yapan Atilla’nın kızı için de geçerlidir; Atilla’nın kızı da bir kamu kurumunda taşeron bir işletmede istihdam edilmektedir.

Aynı kuşaklararası aktarımı tamamlayacak şekilde, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve bulunulan toplumsal konum, çalışma yaşamında kurulan ilişki temellerinin ne üzerine inşa edileceğinde de belirleyicidir. Gökhan, çalışma ilişkilerini güven ilişkisi üzerine temellendirmediğini, daha rasyonel düzeyde kararlar alarak, davranışlarda bulunduğunu söylemiştir:

Ben, yani normalde ailelerin geldiği, gelmesi gereken noktanın çok ilerisine taşımak zorunda kalmış, dediğim gibi, köyden gelmiş birisinin daha on, on beş yıl esnaflık yapmış birinin çocuğu da esnaf olmak zorundadır. Bu bağlamda sağlıklı gelişim süreci olmadığı için, çok güven psikolojisi de bende çok fazla yok. Bu işe nasıl yansıyor? Nihayetinde ben dediğim gibi, rasyonel olmaya çalıştım. Bu söylediğim şey duygusal ve psikolojik boyutu. Ama rasyonel olarak baktığımda, iş hayatımda ve hayatta güvenceliliğin bir, yani genel olarak, bir vatandaş olarak söyleyebileceğim bu bağlamda hukuk devleti olunması. Çalışma bağlamında örgütlü olunması. Bunların hepsi güvence imkânları sağlayan rasyonel şeylerdir benim için. (Gökhan)

Bu şekilde bir davranış kodunun, aileden gelen sosyal sermaye ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Kendi ifadesiyle, “beşinci basamaktan ellinci basamağa atlamış bir süreç”te yer aldığından, aileden aktarılan sosyal sermayenin sağlayabileceği güven alanının çoktan dışına çıkmıştır artık. Bu nedenle de rasyonel düzeyde ilişkilerini kurarak hukuki açıdan tanınmış, kurumsallaşmış güvence mekanizmaları ve örgütlülük üzerinden güvence teminine gitmektedir.

Kuşak mirasına sahip olanlar, önceki kuşaktan sosyal sermayenin kendilerine sağladığı çizgide, yani görece **güvenli alanlarda** yer alanların, bu durumunun işi yapış biçimlerine yansıdığını da eklemektedir:

Yıllarca muhalif ve agresif bir habercilik yaptım. (...) Fakat hani, çevremde gördüğüm bana yakın kişiler dışında, zaten kodlaması olarak bu işi yapması gereken, hani ailevi kodlaması olarak bu işi yapması gereken kişiler aslında bunu o kadar geniş bir rahatlıkla yaptığını gördüm ki, çok geniş rahatlıkla yani, bu onlar için bir yazım hayatı gibi bir şey. Oysa ki, benim için dediğim gibi bir mücadele alanı haline dönmeye başlamıştı; varoluş haline gelmeye başlamıştı. (Gökhan)

Bireylerin aynı zamanda yaşam tarzlarının da yansıması olarak gruplaşma oluyor. (...) baskın olarak kültürle ilişkilendiriyorum, ekonomik nedenlerle ilişkilendiriyorum. Kentli bir insanın bir esnaf çocuğunun veya bir köyle çocuğunun gazeteci olmasıyla; hatta bir köylü çocuğunun esnaf çocuğuyla, bir esnaf çocuğunun kentli bir memur veya bir burjuva çocuğu olması arasında, bu işi yaparken temel farklılıklar çıkıyor ortaya. Bu şuna benzemiyor, gidip, herkes gidip bir vidayı sıkıyor. Yani bu kadar somut bir iş değil, bir göz, bir bakış açısı. Sonuçta sen bir köylü çocuğu olarak atıyorum, bir domatesin zam haberini yazarken veya işte çiftçi doğrudan gelir desteği haberini yazarken, bunun gerçek hallerini biliyorsun. Bunun yetmeyeceğini, yeteceğini anlamını, şu da ciddi bir soru. Sen de o zaman öbürünü anlamıyorsun sorunu olabilir. Genel olarak böyle bir bakış açısı olabilir. Sen de o zaman o burjuvayı anlamıyorsun, esnaf çocuğunu anlamıyorsun denge söz konusu olabilir. Burada temel eksen zaten o kamu yararı ilişkisi oluyor. Kamu yararı bağlamında işte en nihayetinde bir bakıp enerji tartışmasını algımlarken, sen oradaki o köylünün topraksızlığını veya onun karşı karşıya kalabileceği can damarının kesilmesini tartışırken, burada hangisi öncelikli bir realitedir. (Gökhan)

Farklı toplumsal konumlardan gelip, farklı kuşak mirasına sahip olanların yaşama bakışları ve ilgi odaklarına yansıyan ayrımların, -işin niteliğine de bağlı olarak- yapılan işe de yansıması söz konusu olabilmekte, bu durum da işçiler arasındaki iletişim ve ortak dili/eylemi etkileyebilecek bir zemin oluşturabilmektedir:

Çalışanlar arası gruplaşma tamamen kişisel bazda gerçekleşiyor. (...) bizde mesela şöyle bir durum var: General çocukları var. Savunma sanayi, onların mesela ayrı bir yakınlaşması var. Memur çocuklarının belki ayrı bir yakın çalışması vardır diyebiliriz. (Gökalp)

Nihayetinde bu ayrımların işçiler arasında ilişkilerde etkili olduğu görülmektedir. Yapılan işin yalnızca ücret kazanımından öte, geline toplumsal

kökenler itibarıyla güvence yitimine karşı bir mücadele alanı olarak da vücut bulması söz konusu olduğuna işaret edilmiştir.

Aileden aktarılan (enformel) güvence ağlarının çalışma yaşamındaki öneminin farklı örneklerini, diğer görüşmeciler de dile getirmiştir. İşverenlerin de işe alırken yalnızca bireysel nitelik ve vasıflara odaklanmadığı, nereli olunduğu, nerede ikamet edildiği, nasıl bir sosyo-ekonomik alt yapıya sahip olduğuna dikkat ettiği ve kişinin sosyo-ekonomik özelliklerinin, ailevi özelliklerinin işe alma- işten çıkarma aşamasında belirleyici olduğu görülmektedir:

(...) iş görüşmesine gidiyor. Direktörle görüşüyorlar. Son görüşme artık; olacak olmayacak belli olacak. Direktör şöyle bir soru soruyor: “Sen nerelisin?”, Şuralıyım. “Nerede oturuyorsun?”, Ailemle yaşıyorum. O da Keçiören’de oturuyorum, ailem şöyle şöyle. “Sen Keçiören’de oturuyorsun ama yaşam zevklerin bellidir, aile yapın belli. Bize uyum sağlayabilecek misin?” Baktığınız zaman, bahsedilen konu iş. Sen bir kere karşıdaki insanın aile yapısını, hayatını neye göre değerlendiriyorsun? Oturduğu semt senin için nasıl bir önem arz ediyor? Karşıdaki sonuçta bir birey. Oraya çalışmak için gelmiş. (Gökalp)

(...) yarın bir gün işten çıkarılma durumu olsa bile, general çocuklarıyla bizlerin durumu aynı olmayacak. O noktada performanstan kimin daha çok çalıştığı tamamen oradaki ağları sağlar. Savunma sanayindesiniz, ihalelerinizi aldığınız mecralar ordu, generallerle iç içesiniz. Artı Türkiye’deki bu son yıllarda belki yıpranmaya uğrasa bile general ağı, generallerin kollarının uzun oluşu, askerlerin var olan hegemonyası sonuçta devam ediyor bir şekilde. Burada askeriyeyle bağlantısı olmasa bile, ekstra avantajlar sağlıyor, işe girişte de sağlıyor, iş esnasında da. Bahsettiğim gibi işten çıkışta da sağlıyor. (Gökalp)

Bir önceki kuşağın sosyo-ekonomik ve sınıfsal koşulları, hem alınan eğitim düzeyi, eğitimin devamlılığı ve niteliğinde hem de sonrasında takip edilecek süreçte yönlendirici rol oynar. Bir başka belirleyicilik, yukarıda da ifade ettiğim gibi, çalışma yaşamına dahil olurken ilgili ağların kurulması, yine işe girdikten sonra da çalışma hayatının kendine ait kodları, o alanın bilgisi gibi alanlarda etkili olmaktadır.

Eğitim konusundaki yönlendirmeye dair ailenin sosyo-ekonomik kökenlerinin belirleyiciliğini ve daha sonra işgücü piyasasındaki konumlarında etkisini, görüşmeciler kendi hayatlarındaki izdüşümleri ile şöyle örneklendirmişlerdir:

(...) Belki üniversite sınavına girerken bir baba çocuğuna şunu tavsiye ediyorsa, “gazeteci ol” diyorsa, o kişi gazeteciliğin bilgisine sahiptir kısmen. Ama sana baban “öğretmen ol” diyorsa, “öğretmenliktir aslında bizim yapabileceğimiz şey” diyorsa, aslında hani o gazeteciliği bilmediğinden kaynaklı. Öğretmenliğe anlam yüklediğinden de değil. Sığındığı tek yer orası. Yani ona biçilen tek şey orası. Biz ancak öğretmen olabiliriz. (...) genel kendimi de dahil ettiğim psikolojinin algısı bu. (...) ama hani bu doğal gelişimi yaşayan kişiler şöyle bir süreç. Araştırıyor işte, o bölümde ne var, o bölümün getirisi ne olur, götürüsü ne olur? (Gökhan)<sup>139</sup>

Benim zaten annemin okuma yazması yok, babam ortaokul mezunu. Hani çevremde üniversite okumuş çok insan olmadığı için, çok yönlendiren olmadı. Dershanedeki bir rehber öğretmeni yönlendirdi beni ve rehber öğretmeni de, “fizik öğretmeni derslane piyasasında çok iyi iş yapar, özel derste şöyle yapar” falan. Hani “kadrolu çok atanamıyor ama o şekilde gir” dedi. Onun yerine başka yerlere de yönlendirebilirdi beni. Ben tek isteğim ya matematik öğretmeni ya fizik öğretmeni olacağım. (...) Babam benim hayat senin, kararlar senin, öyle bir baba, ne yaparsan arkanda olurum, olabildiğim kadar olurum, olamadığım yerde artık ne yapabilirsek, öyle bir adam. (Gonca)

Yasal anlamda bu çocuk niye okula gelmiyor diye kimse sana herhangi bir baskı yapmayacak ve mesela ben bu tip zorunluluklar olmasaydı, belki ben de okumazdım. Babam beni okuldan alırdı. Çünkü üniversiteyi kazandığım zaman da anormal bir sevinç göstermedim. Çünkü bitirdiğimde ne olacak ki daha dört yıl okuyacağım da, bilmem ne de falan filan. (...) Babam çiftçi. Yani kız kardeşimin okumuş olması şans. Ondan öncekiler o kadar şanslı değil mesela. (Osman)

Kuşak mirasına ve güvence(sizlik) ilişkisinde ikinci önemli husus da, yukarıda belirttiğim gibi işgücü piyasasının bilgi ve ağlarının aktarımıdır. Bunu da

<sup>139</sup> Gökhan, güvence sağlamada aile ve kır-kent köken noktasına özellikle dikkat çekmişti. Diğer görüşmecilerin çoğunluğundan farklı olarak, kendisinin de “basamak atlamak” olarak ifade ettiği, ailesinin geldiği sosyo-ekonomik koşullara karşın, üniversite mezunu olarak medya sektörü gibi tanıdık ilişkileri ve bağlantılarının çok etkili olduğu bir sektörde çalışıyor olması belirleyici bir faktördür. “Etrafında ne koşullarda çalışanlar güvenceli?” sorusunu da “anamlı” bulup, teşekkür ettiğini de ekleyelim.

kendi içerisinde, işe girmeden ve işe girdikten sonra olmak üzere ikiye ayırabiliriz. İlkinin kapsayan, yani kişinin işe girmeden, ailenin (önceki kuşağın) işgücü piyasasına girişe yönelik sağladığı güvence, sahip olunan ilişki ağlarını kullanarak kişinin işgücü piyasasına girişini ya da yeni bir işe geçişini sağlaması şeklinde yaşanır:

Ailesi memurdur veya kentlidir. (...) Güvenceli değil, zaten somut olarak da güvenceliler nihayetinde. Şöyle ki bir güvenceli, kentliler yani, yine ailesinin ilişkileri bağlamında bir kanal açabilirler ki, hakeza bu somut hali ama bir de soyut rahatlığı var. Yani rahat davranma hali de aslında orada bu temelden besleniyor. (...) Bu psikolojiden besleniyor. (Gökhan)

İkincisi ise, o işin bilgisi, işçi-işveren, ast-üst ilişkileri, çalışma ilişkileri içerisinde ne tür davranış kodlarını benimsemesi gerektiği gibi, yazılı olmayan kuralları da içeren bilgilerin aktarılmasıdır. Bu bilgilerin önemini örneğin Ahu “Semih de yönetici olduğu için, nasıl diyeyim bir personelin nasıl davranması gerektiğini ya da bir yöneticinin nasıl konuşması gerektiğini bana hep anlattığı için, ben hep onun söylediklerini yapıyorum genelde” diyerek ifade etmiştir. Gökhan da, işe giren kızkardeşinin işyerinde ilişkileri nasıl kurması gerektiği, çalışanlar ile ilişki kurarken nasıl davranması gerektiğine dair kendisine danıştığından bahsetmiştir. İşyerindeki ilişkileri kurarken, Gökhan’ın deneyimlerinden faydalanmaktaydı.

Günümüz işçi sınıfının, kimi çalışmalarda prekarya olarak da anılan kitlelerin mücadele kültürüne sahip olmayışı, “eski” işçi sınıfından da bu anlamda ayrıldığına yönelik tartışmalara, bu çalışmanın literatürü değerlendirdiği kısımda yer verilmişti. Kuşak mirasının “mücadele”, “örgütlülük” gibi alanlarda da literatürün aksini söyleyen deneyimler söz konusudur. Sendikal örgütlülük konusunda aktif mücadele veren Doğukan, “sendika kavramını ilk duyduğum babamdır benim. (...) işçi meselesinde sıkıdır kendisine göre. İşyeri temsilciliği olsun filan. Bayağı bayağı iyilerdir yani” cümleleri ile bu konudaki kuşak aktarımını vurgulamıştı. Hülya’nın

sendika konusunda fikri olmamasına karşın, eşi Murat'ın babası Beykoz'da bir fabrikadan emekli olmuş bir işçiydi ve sendikal örgütlülük kültürünü babasından edindiğini söylemişti. Murat, sendikal örgütlülüğü önemsedğine dair ifadeleri görüşme esnasında da sıklıkla tekrarlamıştır.

## **YEDİNCİ BÖLÜM**

### **ÇİFTE GÜVENCESİZLEŞME: GÜNDELİK**

#### **YAŞAM/İŞ DIŞI YAŞAM**

Bu çalışmada güvencesizliğin üretim noktasından hareketle kavrandığı, ancak üretim noktasının dışında, çalışma dışı yaşamı da kapsayacak ölçekte ele alındığını belirtmiştik. Aşağıda, çalışma dışı alanlarda güvencesizliğin nasıl deneyimlendiğine dair bulgular boş zaman, hane, sosyal güvence, nakit gereksinimi, çalışmanın çalışma dışı yaşama etkisi başlıkları üzerinden ortaya koyulacaktır.

#### **7.1. ÇALIŞMANIN YAŞAMDAKİ YERİ- BOŞ ZAMAN**

Çalışmanın dışında kalan zamanın, kendine vakit ayırmak için yetersiz oluşu görüşmelerde ortak bir eğilim olarak göze çarpmaktadır. Geride kalan ya da “boş zaman” olarak ifade edilen çalışma zamanı dışındaki zaman dilimi, farklı biçimlerde değerlendirilmektedir. Bu farklılıklar, çalışılan işin niteliği, yoğunluğu ve karşılığında alınan ücret gibi çalışma odaklı belirlenimlerle de ilgilidir. Kadınlar ve erkekler arasında da bu zaman diliminin nasıl doldurulduğu üzerine farklılıklar bulunmaktadır. Maddi yetersizlikler, aşırı yorgunluk gibi çalışılan zamana dair çıktılar, boş zamanın kullanımına da doğrudan yansımaktadır.

Çalışma saati dışında kalan sürenin (izin günlerini de kapsayacak biçimde) dilediğince değerlendirilemediği örnekler, maddi imkânın yetersizliğinden kaynaklanır. Bu koşullardaki işçiler için düşük ücret düzeyleri belirleyicidir; söz konusu zaman dilimlerini başka bir işte çalışarak ya da sosyal yaşamlarından feragat ederek geçirirler. Düşük gelir/gelirin yetersizliği boş zamanın nasıl düzenlendiği üzerinde belirleyici olmaktadır. Burada iki alt başlık üzerinden deneyimleri

sıralamak mümkün: İlki, boş zamanın da çalışma zamanı haline dönüştürülerek, ek işte çalışılma, böylelikle kişinin boş zamanını da kaybetmesi. Örneğin, Salih, esas çalıştığı işin yanında, bu çalışmadan arta kalan zamanını da enformel sektör kapsamında ekstra iş yaparak gelir getirici bir faaliyet içerisinde geçirmektedir. Salih, yalnızca bayramdan bayrama dinlendiğini, çalışmadığını söylemiştir. Gündelik olarak çalışma saatlerinin dışında kalan zamanda da yine ek iş yapmaktadır. Öğleden sonra gece 01.00, kimi zamanlarda 02.00'ye kadar kargoda çalışmakta, sabah 07.00'den iş bitimine kadar da günlüğü 30 liradan beyaz eşya taşımacılığı yapmaktadır. Salih, çalışmanın gündelik hayatında kapladığı yeri/çalışma rutinini ya da ikinci işte çalışma ile geçen boş zamanını şöyle ifade eder:

Çünkü benim hayatım işle - ev arasında geçiyo. Evden işe, işten eve ama hiçbir şey hayatım yoh. Bugün yani kaç gündür işe gidiyodum, bugün babam “işe gitme de, bir şey gonaşacak seninle” dedi, öyle durdum. Yohsa bugün de işe gidecektim. (...) Ekstra işlerdeyiz, işle ev arasında geçiyor benim hayatım, başka bir şey yoh.

Gelir yetersizliğinin boş zamanı nasıl düzenlediği üzerine ikinci başlıkta verilebilecek deneyim ise düşük ücret, maddi yetersizlik nedeniyle sosyalleşmenin ve sosyal ilişkilerin sınırlandırılmasıdır. Alınan ücretin yetersiz oluşu, boş zaman içerisinde kurulan sosyal etkileşimi de etkilemektedir. Boş zamanın değerlendirilme biçimi ve sosyal ilişkilerin de bu doğrultuda düzenlendiği görülmektedir. Bir eğilim olarak böyle örneklerde görüşmeciler tarafından sosyal ilişkilerin sınırlandırıldığı/kısıtlandırıldığı, boş zamanda geçirilecek, hane dışındaki sosyal ilişkilerden uzaklaştıran bir eğilim görülmektedir. Melek'in ailesi ile tatile gidemeyişi bu nedenledir; maddi yetersizlikler nedeniyle tatile gidemediklerini belirtmiştir:

Yine yazın tatillerde tatile gitmeyi istiyoz, hafta sonu iki gün anca gidebiliyoruz. Yani ben 38-40 yaşındayım. Hayatımda ilk defa deniz

gördüm.(...) Onlarda para var gidiyo, bizde yoh. (...) Olmadığı için gidemiyoruz. İstemez miyim daha güzel yerlere gitmeyi. (Melek)

Pelin de aynı sebeple sosyal ilişkilerini kısıtlamaktadır: “Yani, fazladan değil, yani yetirmeye de çalışıyoruz. Gıymıh gıymıh yapsah da. Ne yapacağız? Sosyal bir hayatımız yoh. Sosyal bir hayatın olmazsa, gelen gideni çağırmazsan, etmezsen, gendimize yetiyoh.” Sosyalleşmek, ek harcamaları da yanında getirdiğinden Atilla da aynı sebeple çalışma yaşamı dışında sosyal ilişkilerden kaçınmakta, kalan tüm vaktini evde geçirmektedir:

Evden bir yere gitmem, aha bugün hiçbir yere çıkmadım. (...) Eve yetiştiremiyorum, bir de kahve çıkartma başıma. Bir sigaram var, alkol yok; Allah biliyor, sigaram. Kahveye gitsem de bir arkadaş yanına oturum, bir bardak çay içerim. Dediğim gibi o da kaçak, para yok ki.

Benzer biçimde, işten çıkarılan ve bu nedenle işe iadesi için direnişini sürdüren Tamer, bu süreçte akrabalarından destek alamamasını da uzun süren çalışma saatleri ve düşük ücrete, bir diğer ifade ile güvencesiz çalışma koşullarına bağlamıştır:

[O]nlara da güveniyorum tabii de, görüşemiyorum. Hani uzun mesai saatleri işte aldığınız düşük ücretle seyahat etmeniz veyahut da birbirine gidip gelmeniz, ziyaretler çok fazla olmuyor, olamıyor yani. Güvencesizliği buradan da tarif edebiliriz yani. Düşük ücret aldığın için, komşunu ziyaret edemeyişin, onun sürekli uzun saatler çalışıyor olması, senin çalışıyor olman, bir türlü denk gelmiyor yani. Hani benim burada Keçiören’de akrabalarım var, anne tarafımın akrabaları var. Yalnız onları ziyaret edemiyoruz yani. Yıllardır görüşmediğim akrabalarım var benim, görüşemediğim. Ama hani biz köyde olsaydık, köyde bir şekilde görüşme olanağı sağlayabiliyorduk (...) Dağıldık, şehir hayatının birbirine ulaşamazlığı var yani. Bir de insanların birbirine ulaşamazlığı. Mesela ben burada 14 gündür direniyorum, ama akrabalarımın çok nadir karşılaştığım insanlar oldu. Akrabalarım dahi durumu bilmelerine karşın gelemiyorlar. (...) rahat olsalardı gelirlerdi. Ekonomik kaygıları var, iş kaygıları var. Bir gününü ziyan edemez benim için. O gün ziyan olur, çalışma. (Tamer)

Boş zaman konusunda öne çıkan bir diğer nokta, çalışma saatlerinin uzunluğu, çalışılan zamanın yaşamda kapladığı yer nedeniyle sosyal yaşama vakit ayıramama, yalnızca temel ihtiyaçların giderilmesidir. Çalışılan zamanın artışı, boş zamanın süresini azaltmakta, kalan zamanda ancak temel gereksinimler yerine getirilebilmektedir. Sosyal ilişkiler de kurulamamaktadır ya da sosyal ilişkilere ayrılan zaman oldukça azdır. Bu durumun arkadaşlık ilişkilerinden, özel hayata kadar etki ettiği görülmektedir:

(...) çalıştığınız için etrafınıza bakamazsınız, aileniz de çalışıyordur, onlar da kimseye bakamaz, kimseyi tanımaz. Komşuluk ilişkisi zaten bitik durumda. Türkiye geneli itibarıyla, hani bu anlamda evlilik sektörü zor, bizim için oldukça zor, imkânsız gibi bir şey. (Tamer)

İnsanlar 15 saat geçirdiği bir yerde, insanlar birbirlerine aşık da olabiliyor. Cinsel şeylerde beraber oldukları, çünkü sonuçta sosyal hayatın birçok şeyi orada geçiyor. Birbirinden nefret eden insanlar da olabiliyor. Bu duyguların engellendiği de olunuyor. (...) Adam bir sigara içmeye giderken, lavabodan çıkmadığı oldu. İşinin başına döndü, bütün duygularını düşünsene. Senin bütün duyguların orada parayla ölçüyor adam. Senin bir kıza bakman, karşı cinsin de öyle. Genç kız da bir erkeğe aşık olabiliyor. (Hüseyin)

Sevgisi, aşkı, çocuğu, insanın özünde olan her şey. Ağlaması, gülmesi, ayrılması. Bunların hiçbirine izin veriyor mu size? Sokuyorlar önüne 15 saat, durmadan önüne tava tava sipariş, makine gibi. Adamın sevgilisiyle ayrılamıyor, sevgilisiyle buluşamıyor, kitap okuyamıyor, sinemaya gidemiyor, tiyatroya gidemiyor. Hiçbir çiçeğin ismini bilmiyor. Kaç tane yazar ismi biliyor? Bilmiyor. Dünya nedir? Onu bilmiyor. Nasıl olacak bir insan, bir fikri var mı? Yok. (...) insan sosyaldır ya, acısını, öldüğü zaman birisi ölüsüne gidemiyor, düğününe gidemiyor. (...) adam çalışmak zorunda, nasıl gidecek? (Hüseyin)

Çok mutsuzum. Şu anlamda mutsuzum: Benim sosyal yaşamım yok, (...) kendi özgürlük alanıma dair, kendi sosyal yaşamıma dair bir kurgu yaparken de, benim asıl belirleyici olan bir yüksek lisansım, çalışmak zorunda olduğum ve vermek zorunda olduğum dersler. Çünkü dönemlik iki bin lira para veriyorum ben o okula ve bir yanıyla da yetiştirmem gereken projeler. Şimdi, böyle bir yaşamda insanın entelektüel ve sosyal yaşamına zaman ayıramadığı bir ortamda mutlu olması söz konusu olabilir mi? Mümkün değil ve böyle bir yaşamı olmayan, hani klasik rutin bir hayatı olan insanların yapabildiği,

sosyalleşebildiği tek alan kendi özel yaşamları. Neresi orası? Onların kendi evleri veya arkadaşlarıyla ayda bir veya iki dışarı çıkıp, starbuckslar dışında, beraber oturup yemek yiyip, iki kadeh bir şey içebildikleri alanlar. Bütün sosyalleşme yaşamları bu. (...) alışveriş merkezi, çok talihsiz bir şeydir bu. Dört duvar içerisine sıkıştırılmış bir sosyal yaşamdan bahsediyorum. Ben yaklaşık bir aydır Kızılay'a inmeyen bir adam olarak uzun bir süre sonra bugün burayı<sup>140</sup> keşfettim. (...) Bundan önce başka bir alan için de hep böyleydi. Atıyorum, öğretmenler için de hep böyleydi. Bundan önce benim babam işçi emeklisi, onun için de hep böyleydi. Sosyal yaşama sıkışmış, sosyal yaşamı tamamen aile yaşamı, kadın veya erkek bağımsız söylüyorum. O sosyal yaşama sıkışmış, o sosyal yaşam içerisine hapsolmuş, onu ne kadar sosyal yaşam diye tarifleyebiliriz, ayrı bir şey. (...) Biz şu an içinde yer aldığımız için bunun çok yakıcı olduğunun farkındayız, ama ben eminim ne bileyim, Jack London'ın kitaplarını okuduğumda, o dönemde 19. yüzyıldaki işçiler için de böyleydi. Fabrika koşullarında çalışan, üç yıl önce röportaj yaptığım Novamed işçileri için de hep böyleydi, hep onlar için de böyleydi. Biz onu başka bir biçimini, nitelikli işçiler için başka bir biçimini yaşıyoruz aslolan. Yani bu umutsuzluk hali, bu umutsuzluk hali aslında hangi işkolu olursa olsun, adına ne dersen de, o alanda çalışan herkes için geçerli bir şey için olduğunu düşünüyorum yani. (Davuthan)

Tamer ve Hüseyin, çalışma zamanının yaşamda kapladığı yer ve kişiye kalan boş zamanın az oluşu üzerinden, özel yaşamın da çalışma zamanına taşındığını söylemektedir. Çalışırken geçirilen zamanın fazla oluşu ve paylaşılan ortak mekanda sosyalleşilebilecek zaman dilimini de bu alana taşıyabilmektedir. İş dışında zaman yetersizliği nedeniyle sosyalleşebilme imkânı bulunamadığından ve birlikte geçirilen zamanın fazla oluşu, özel yaşamın bu alan içerisinde müşteri, iş arkadaşı, işveren üzerinden kurulmasına zemin sağlamaktadır.

Davuthan ise, çalışmaya ayrılan zamanın fazlalığı ve kısıtlı boş zaman süresinin tarihin belli bir dönemi ile ve vasıflı-vasıfsız ayırt etmeden işçi sınıfının geniş kitleleri için geçerli olduğunu vurgulamıştır. Davuthan'ın vurguladığı bir diğer nokta, boş zaman dilimini yine çalışma yaşamına yönelik olarak yüksek lisans

---

<sup>140</sup> Görüşmenin gerçekleştirildiği yer olan, Ankara'da merkezi bir noktada yer alan Kızılay'daki kafeyi kastediyor.

eğitimi ile değerlendiriyor oluşudur. Eğitim/nitelik, piyasada varlığını ve tercih edilebilirliğini arttırmak/vazgeçilmezliğini sağımlaştırmak için yazılı olmayan bir kuraldır; bir enformel iş ve istihdam güvencesi sağlama çabası olarak da görülebilir. Çalışma zamanından arta kalan boş zamanı da böylelikle yine çalışma zamanına dair bir eylem ile doldurmaktadır.

Çalışmanın yaşamda kapladığı alanın büyüklüğü ve sınırlanan sosyalleşmenin görüşmeciler içerisinde en uç örneğini Salih deneyimlemiştir. Asıl işinin dışındaki zamanlarda ek işler yaparak aldığı toplam geliri arttırmayı sağlayan Salih'in, bu nedenle ailesi ile dahi iletişimi sınırlanmıştır.<sup>141</sup>

Ben çocukların birinin dörde gittiğini, birinin de beşe gittiğini biliyodum, daha bundan dört aya geçene gadar. Çocukların birisi beşe gidiyomuş, birisi de orta bire gidiyomuş yeni öğrendim daha. (...) O gadar işte çalışıyom ki gidip gelince benim ahlımda öyle galmış.

Çalışma süresinin yaşamlarında kapladığı zaman diliminin fazla oluşu nedeniyle, bu gruptaki görüşmeciler sınırlı boş zamanlarını öncelikle kendilerini yenileyerek geçirmektedirler. Kalan zamanda da aile eve yakın arkadaş gibi yine en yakın çevre ile sosyal ilişkiler kurmaktadırlar:

Uyuyarak. İstanbul'a gittiğimden beri hakikaten ciddi anlamda nerofiloji mi, bir hastalık ismi de buldum, tam hatırlamıyorum da. Sürekli insanlar uyuyormuş, ciddi anlamda vücut yorgun, beyin yorgun. Uyuyorum, haftada bir sinemaya gidiyorum. İnanılmaz düzenli gidiyorum, gitmediğim film kalmadı ya da hafta sonu Ankara'ya geliyorum, ailemi görmeye zaten. Çok fazla vaktim olmuyor. (Nazlı)

Çalıştığım zamanlarda da çok fazla efor sarf ediyorsunuz mesela. Çalışma saatleri uzun, yıpratıcı. (...) Hani psikolojik çöküntüleri oluyor. Eve gidiyorsunuz, evinizde çok fazla zaman geçiremiyorsunuz, uyumak dışında; uyumak ve beslenmek. (Tamer)

---

<sup>141</sup> Salih, çalışmaktan kahveye de gitmeye vakit bulamadığını söylemiş, bu nedenle hemşehri dernekleri ile de ilişkisi olmadığını ifade etmiştir.

Yalnızca ev ve işyeri arasına sıkışmış bir hayatı Nazlı, hayatının ritminin yansımalarıyla uyumlu olarak “İşe gidiyorum eve geliyorum işe gidiyorum eve geliyorum” cümleleri ile aktarmıştır. Emekli olan ailesinin koşullarını da bu nedenle şu anda kendi koşullarından iyi görmektedir, çünkü onun cümleleriyle “Evleri yeni, altlarında arabaları, emekli maaşları, vur patlasın, çal oynasın. Yanına çok yakın teyzemler oturuyor. Sürekli böyle bir görüşme halindeler ki Bolu’ya gidiyorlar, oraya buraya gidiyorlar. Ben işe gidiyorum, eve geliyorum, işe gidiyorum, eve geliyorum.”

Çalışma süresinin uzunluğunun yanı sıra, çalışmanın yaşamda kapladığı alanın yalnızca resmi çalışma saatleri ile sınırlı olmaması da görüşmeciler açısından vurgulanan bir diğer nokta olmuştur:

[A]ltı gün de çalışsan üç gün de çalışsan, beş gün de çalışsan bütün zamanını kapsıyor. Mesela gece gittiğinde, bir ortama gittiğinde aynı şeyleri konuşmaya başlıyorsun. (...) Ankara’da bir geyik vardır. Hani dersane öğretmenleriyle aynı masaya oturmak talihsizliktir.(...) Hele dershaneci değilsen, bezersin, onların sorun anlatmasından. (...) O anlatır, o ben etüt paramı alamadım, yok işte şurada sorun çıktı. Acayip bir sorun yumağı oradan taşıdığın şeyi, normal hayatın diğer alanında, hani ben buna Fordist dönemde işçi fabrikadan çıkınca, kısmen de olsa unutabiliyordum. Ama şimdi öyle bir şey yok hani. Tamamen, sonra bunun içinde ekstra işler çıkar, yayın hazırlamak, bizde çok olmaz da mesela, genelde başka öğretmenlerde, sorusunu hazırlatma, akşam onunla uğraşır. Ne bileyim sınavda yapılan bir uygulama var mesela. Sınıf öğretmenliği yaptırılır aynı zamanda. Öğrencilerin föyleri alınıyor, veri takipleri falan yapılıyor. Bunlar ekstra iş ve ücretsiz bunlar hani. Bunlar senin görevinmiş şeklinde tanımlanır hani. İşten tanımı bu anlamda çok esnektir bizim alanda. (Doğukan)

Tüm örnekler içerisinde kadın görüşmecilerin, diğer görüşmeciler dışında boş zamanlarında ev işlerini yaptıklarından, kendilerine ayıracakları ve kendi belirlenimlerinde değerlendirebilecekleri zaman diliminin bu nedenle daraldığı görülmektedir. Bekâr kadın görüşmeciler, çalışmadıkları zaman dilimlerinde, izin ve tatil günlerinde ne yaptıkları sorusuna ev işleri ile ilintili bir yanıt vermemişlerdir.

Halbuki evli kadın görüşmecilerde cevapların içeriğinde ev işleri de yer almaktadır. Bekâr kadın görüşmeciler, ev işleri ve çocuk bakımı yerine gezmek, sinemaya gitmek ya da KPSS kursu gibi aktivitelerden bahsetmişlerdir. Yakınları ziyaret etmek, aile ve yakın arkadaşlarla görüşmek ise, her iki grup için de boş zaman içerisinde yapılan ortak aktivitelerdir. Çalışma zamanında işveren için, boş zamanda da hane için çalışan bir evli kadın profili mevcuttur. Bekâr kadınların, evli kadınlara göre yalnızca kendileri için ve dilediği biçimde boş zamanı değerlendirdikleri görülmektedir. Bu nedenle Ahu, izin günlerini nasıl geçirdiği sorusu üzerine anlamlı ve alaylı biçimde gülerek soruyu “izin, çok heyecanlandım izin deyince” cümlesi ile karşılamıştır. Zira Ahu’nun izin günleri de çocuğuyla ilgilenmek, ev işleri ve alış-veriş ile geçmektedir.

Çalışmanın, yaşamda kapladığı alan üzerinden yalnızca yarı zamanlı çalışma olumlu şekilde nitelenmiştir. Doğukan, yarı zamanlı çalışma için “ücreti iyi olsa müthiş bir şey” demiştir. Boş zaman kazanımı açısından olumlu getirisi olsa da, tam zamanlı çalışmaya oranla ücreti düşüktür. Görüleceği üzere, tam zamanlı çalışma koşulları, boş zaman yaratmayacak biçimde zamanı düzenlemeye olanak tanımayan koşulları ve boş zaman gereksinimi nedeniyle yarı zamanlı çalışma gibi esnek çalışma biçimlerini kabul sınırları içine çekme eğilimi taşımaktadır. Bu yüzden elde edilen görece fazla boş zaman, düşük ücret nedeniyle kullanımını sınırlamaktadır:

Boş zaman açısından mükemmel tabii ki, kitap okuyabiliyorsun, film izleyebiliyorsun evde tabii. Ama “dışarıdaki etkinliğinde bir değişikli yaptı mı bu?” dersek, mesela şehir dışına çıkıyor musun istediğin zaman geziyor musun, yok. İşte diyorum ya, bir bakıyorsun maddiyat olarak bunu yapamam. (Doğukan)

Sonuç olarak literatürde de üzerinde durulan ve güvencesizliğin bir görünümü olarak, çalışmanın yalnızca çalışma saatleri ile sınırlı olmadığı, zamanın

düzenlenişinin çalışma saatleri dışında da kişinin iradesi dahilinde olmadığı değerlendirmeleri, Türkiye işgücü piyasası açısından da farklı içeriklerle deneyimlenmektedir. Uzun ve uzayan çalışma saatleri ya da istihdam güvencesini sağlamak adına boş zamanlarda niteliği arttırmaya yönelik yine çalışma yaşamına dair aktivitelerde bulunma (kurs, yüksek lisans vb.) gibi nedenlerle doğrudan ya da dolaylı biçimde işçi sınıfı üyelerinin çalışma dışı yaşam diliminin içeriğinin belirlenmesinde iradelerinin sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir.

## **7.2. HANE**

Bu başlık altında, gündelik yaşama dair iki alt başlık ele alınacaktır. İlk alt başlıkta, kentsel dönüşüm süreçlerinden bu bölgelerde ikâmet eden işçi sınıfı üyelerinin güvencesizlik ekseninde deneyimleri aktarılacaktır. İkinci alt başlıkta ise barınma ihtiyacının karşılanma koşullarına güvencesizlik ilişkisi üzerinden yer verilecektir.

### **7.2.1 Hanenin Belirsizliği: Kentsel Dönüşüm**

Hanehalkları açısından, gelir-gider dengesinin düzenlenmesinde, ikâmet edilen yer, barınma koşulları ve bu yerde kurulan ilişkiler de etkilidir. Aynı zamanda çalışma yaşamına giriş ağlarının kurulması ve o işte istihdamın devam edebilmesi için de kimi zaman ikâmet edilen yer belirleyici olmaktadır. Kentsel dönüşüm bu iki ana unsur doğrudan etkilemekte ve kentsel dönüşüme tâbi olan yerlerde ikâmet edenleri bu başlıklar altında, öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen belirsiz bir süreçte dahil etmektedir.

Kentsel dönüşüm alanlarında oturan görüşmeciler,<sup>142</sup> tüm görüşmeciler içerisinde görece düşük ücretle çalışan, gelir düzeyinin düşük olduğu kişilerdir. Evleri, kentsel dönüşüm içerisinde yer alan iki görüşmeci, aile dolayısıyla kaldıkları bu evlere kira ödememektedir. Hane bireylerinin asgari ücretle geçindiği ve ek iş yapılan her iki ev için de kira giderinin olmayışı, nakit gelir-giderini dengelemekte önemli bir unsurdur.

Kentsel dönüşüm sürecinde, evlerinin çok küçük bir arazi parçasında yer alması, tapusunun olmayışı gibi etkenlerle eve biçilecek olan değer belirsizdir. Hülya ve Melek, bu durumda biçilen değer üzerinden başka bir ev satın almanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Hülya'nın belirttiği gibi belirli bir gelir-gider dengesi önceden sabitlendiğinden, değişiklik için herhangi bir öngörü ya da hazırlık yapılamamaktadır: “Hani alıştık buraya, buradan taşınırsak nereye gideriz? Geçim, daha çok sıkıntılarımız o zaman başlayacak daha çok insana. Şu an kira vermiyorum, ama o zaman kira vereceğim. Daha çok sıkıntı olacak.”

Kentsel dönüşüm ve dolayısıyla barınma koşulları, siyasal gelişmelerin belirsizliği altındadır ve bu koşulları altındaki alternatifsizlik, bu belirsizlikle birleşmiş durumdadır

Yok şu anda bir şey düşündüğümüz, oluruna bıraktık. Ne olacak? Önümüzü şu an göremiyoruz yani, ne olacağı belli değil. Seçimlerden sonra ne olur, ne eder, bakacağız yani. En azından şu üç-dört ay seçimler hele bir bitsin ne olur, daha değişik şeyler olur. Yasa değişir veya değişmez onu da bilemiyorum. Şu an bir şey diyemiyorsun yani. (Hülya'nın eşi)

---

<sup>142</sup> Melek'in evinin bulunduğu bölgeye TOKİ yapılacağından, Hülya'nın evi üçüncü köprü yapımı dolayısıyla belirlenen alanda kentsel dönüşüme dahil olduğundan, Salih ve Birol'un evi de yine Ankara Hıdırlıktepe'de kentsel dönüşüm alanı içerisinde yer aldığından yakın zamanda yıkılacaktır. Her üç görüşmeci de gecekonduda yaşamaktadır.

Hülya ve eşinin çalıştıkları işyerleri, evlerine yakındır ve ikâmet ettikleri muhitin, işe girmeleri ve işgücü piyasasının bilgisi üzerine etkili olmuştur. Hülya'nın çalışmayı tercih ettiği, erkeklerin olmadığı ve tanıdıkların çalıştığı mevcut işyerine başvurması ve çalışmaya başlaması da yine halihazırda ikamet ettiği yerde yaşıyor olması ile ilintilidir. O işyerinin bilgisini, aynı mahallede yer alan tanıdıklar üzerinden edinmiş, yine aynı mahallede ikâmet eden akrabaları ile işe başvurmuştur. Maddi imkânsızlık nedeniyle oturan semtin dışına da çıkmamaktadırlar. O semtte yaşıyor olmak, işgücü piyasası ile kurdukları ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Mevcut hanelerinden taşınmaları halinde, işgücü piyasası ile kurdukları ilişkiyi etkileyen bu ağların devamlılığı adına ve ulaşımın da kolay olması için işyerine yakın bir evde oturmayı istemektedirler. Aksi halde Hülya, “Uzak bir yere şey olursa, oradan o işten çıkarım herhalde” demiştir.

### **7.2.2. Barınma**

Barınma açısından işçi sınıfı üyeleri için ortaya çıkan hâkim eğilim, şehrin merkezi bölgelerinde oturanların kiralık evlerde oturması ya da merkezde, kendi evlerinde ancak gecekonduda oturmalarıdır. Bu gecekonduların bir kısmı da halihazırda kentsel dönüşüm projeleri içerisinde yer almaktadır ki bu da yakın zamanda bu merkezi konumda ikâmet etmenin değişeceğine işaret etmektedir. Sevil, uzun bir süre tüm hanehalkı olarak tek amaçlarının kendi evlerini satın almak olduğunu belirtmiştir. Gecekonduda kirada oturduğu yıllarda, merkeze çok yakında ikâmet ederken, satın aldıkları ev eskisine kıyasla uzaktır: “Eski oturduğum evim Kızılay’a çok yakındı, yürüyerek gidiyordum. Ulaşım gibi bir derdim yoktu. Ankara'nın göbeğindeyim, şimdi Ankara'nın tepesindeyim, sürekli yol parası vermem lazım. Mesela bu bana çok tuhaf gelmişti ilk yıl.”

Ev sahibi olma isteği, yaygın ve kuvvetli bir istek olarak ortaya çıkmıştır. Gelir düzeyi düştükçe, bu isteğin daha çok dile getirildiği görölmektedir. Salih ve Pelin bu isteklerini özellikle vurgulamışlardır. Gecekondu dışında oturdukları evin sahibi olan ve eve dair kredi borcu bulunmayanlar ise Hakan, Kübra ve Ahmet gibi uzun süredir kamuda çalışma deneyimi olan görüşmecilerdir. Kirayı mevcut haneye giren gelir ile karşılayamayacak olan Pelin ise, apartman görevlisi olarak barınma sorununu karşılamaktadır. İşçi sınıfı üyelerinin ev sahibi olmaya dair bu kuvvetli istek ve eğilimleri, bankadan kredi çekme yönelimi ile sonuçlanmaktadır. İleriye yönelik olarak, kredi çekip, ev alma fikri görüşmeler esnasında dile getirilmiştir. Uzun süreli kredi geri ödemesi anlamına gelen bu durum, kişiye istihdam dahilinde olma zorunluluğu yüklemektedir. Sermaye ile işçi sınıfı arasındaki ilişkide tanımladığımız güvenceli-güvencesiz olma durumunu, diğer koşullar sabit kaldığında, düzenli olarak nakit ihtiyacı nedeniyle, ilişkiyi sermayenin belirlenimine taşımaktadır. Bu konunun detaylarına nakit gereksinimi başlığında değinilecektir.

### **7.3. SOSYAL GÜVENCE**

Bu başlık altında sağlık ve emekliliğe dair düşünce ve deneyimler aktarılacaktır. Sigortalı olmak, bu başlık altındaki incelemelerde ana eksen olarak yer alacaktır. Sağlık ve emeklilik alt başlıklarına geçmeden önce, işçi sınıfı üyeleri için güvence ve sigorta ilişkisinden bahsedilecek, ardından sosyal güvence üzerine algı ve deneyimleri aktarılacaktır.

Sosyal güvence deneyim ve algısında görüşmeciler arasında farklılıklar mevcuttur. Sosyal güvenceyi sigortalı olma ile eşleştirme eğilimi yüksek iken, sendikalı olma, iş güvencesi vb. farklı unsurlar ile eşleştirildiği de görölmektedir.

Sigorta hâlâ güvence ile yanyana düşünölmekte ve bir güvence unsuru olarak akla ilk gelenlerdendir. Ücretli öğretmenlik yapan ve sigorta primleri çalıştığı saate göre yatırılan Gonca, “Hani güvence deyince, zaten işçiler açısından düşünürsek, sigorta akla geliyor” demiştir. Tam zamanlı çalışan ve yine sigorta primleri tam zamanlı yatırılan Salih’in de benzer biçimde güvence deyince öncelikle aklına sigortalı olmak gelmiştir:

Ben şu anda güvencedeyim, yani SSK güvencesindeyim. Aslında çok güzel bir şey. Benim güvence zamanım da oldu, hastaneye gidemediğim zaman da oldu. Yeşil Gart ben dört beş yıl Yeşil Gartınan yaptım, Yeşil Gart’ımın olduğu zaman da oldu. Ama sikortalı başka oluyo. (Salih)

Salih, güvencesizliği de paralel biçimde sigortalı olmamak, sağlık hizmetlerinden yararlanamamak gibi sosyal güvence unsurları üzerinden tanımlamıştır: “Valla güvencesiz olduğun zaman Türkiye’de yaşayamazsın. Yoh ki, bir güvencen yoh. Hastaneye gidemezsin, sonra bir Yeşil Gartın olmadığı zaman, bir güvencen olmadığı zaman hiçbir şey yapamazsın.” Gonca da çalışma biçimi dolayısıyla güvencesizliği var edecek bir biçimde tam zamanlı sigortalı olarak istihdam edilmediğinden, sağlık hizmetinden faydalanma ve emeklilik konusuna dikkat çekmiştir:

Yaptığım işle ilgili sorunum, sigorta olayını ben çok sorun ediyorum. Hani maddi yönden çok sorun etmiyorum, çünkü azıcık aşım, ağrımaz başım diyen bir insanım. Sigorta olayını ben çok sorun ediyorum. (...) İleride hani emekli olduğumda falan ya da muayene olmam gerektiğinde, dolmadığı için muayene olmadığım günler olmuştu, mesela o yüzden sorun ediyorum. Emeklilikte de işime yarasın istiyorum, boş günüm kalmasın istiyorum. (Gonca)

Sosyal güvenceyi, sosyal sigorta kapsamında olmak ile ifade edenleri, tanınmış bir mağazada kasiyerlik yapan Ahu ile de çoğaltmak mümkündür. Bunun aksi tanımlamalar yapan, sigortalı çalıştıkları halde sosyal güvenceli olduklarını

düşünmeyenler de mevcuttur. 14 sene bir kamu kurumunda taşeron işçi olarak çalışıp, işten çıkartılan Duygu'ya göre sosyal güvence "işsiz kalmamayı sağlayacak olan"dır. Üzerinden 2,5-3 sene geçmesine ve başka bir işte çalışmasına karşın hâlâ üzüntüyle ve kimi zaman gözleri yaşararak süreci anlatması, cevabında da bu deneyimin etkisi olduğunu göstermektedir. Bu süreci kastederek, "Sosyal güvence yok bence (...) belki yaşadıklarımın dolayısı yoktur. (...) Herhangi bir güvence olmuş olsaydı belki işsiz kalmazdım" demiştir. Sosyal güvenceyi ve hatta güvenceli olmayı, işten çıkarılmama ile eş tutmaktadır.

Sevil de sosyal güvenceyi sigortalı olmaktan farklı anlamlandırmakta, iş güvencesi ile eşleştirmektedir: "Bence sosyal güvencem yok, hani SSK'lı olmak bana göre bir sosyal güvence değildir. Adam yarın kapının önüne koyduğu an bitmiştir sosyal güvence. Bana göre sosyal güvence yok." Sevil, sosyal güvenceyi sağlık hizmetleri ile de tanımlamış devlet tarafından ve doğduğu günden itibaren herkese sağlanması gerektiğini ifade etmiştir: "Bu ülkede yaşayan herkesin sosyal güvencesi olmalı. Yani illa çalışıyor, çalışmıyor değil. Yani atıyorum, ben çalışmıyorsam dahi, benim en azından hastaneye gidebilecek, bunları bile sağlayabilecek, yani her doğan insan için olmalı."

Ahmet A. ise, tüm görüşmecilerden farklı olarak sosyal güvencesini "sendika" olarak tanımlamıştır. Yapılan görüşmelerde sadece Ahmet A.'nın sendikaya bu tür bir anlam yüklemesi, Türkiye işgücü piyasasında, çalışanlar açısından güvence sağlayan mekanizmalar içerisinde sendikanın yerine ve rolüne ilişkin bir fikir de vermektedir. Ahmet A.'nın uzun yıllardır 4/D kadrosu ile kamu işçisi ve sendikalı olarak çalışması da bu cevabında etkendir. İşyeri temsilciliği deneyimi de bulunmaktadır. Üye olduğu sendika ile iletişim halindedir, örgütlü

olduğu sendikadan “sendikamız” diyerek ve sahiplenerek bahsetmektedir. Bir ara toplam olarak işçi sınıfı üyelerinin sosyal güvence algılarında sigortalı olmak hâlâ en belirleyici unsur iken, özdeneyimlerinden yola çıkarak sosyal güvence teminatının ekseni sendika, iş güvencesi vb. farklı alanlara da kayabilmektedir.

Sigortalı-sigortasız çalışma ve bunun işçi sınıfı içerisinde farklı güvencesizlik deneyimleri ve güvencesizliği değerlendirme biçimleri görüşmelerden çıkan bir başka noktadır. Görüşmeler esnasında, görüşmeciler sigortasız çalışmaya eskiye nazaran oldukça az rastlanıldığını ifade etmişlerdir. Tekstil sektöründe fason bir firmada çalışan Hülya da, ilk iletişim kurulduğu esnada sigortasız çalışırken, görüşme öncesinde sigorta primlerinin yatırıldığını ve atölyedekilerin artık sigortalandığını söylemiştir:

Sigortam daha iki aylık var. İşte daha önce, zaten burası daha önce sigortalı çalıştırmıyordu. Nasıl diyeyim beş altı kişiyi sigortalı yapmıştı, o da hani gelip bir kez daha almamak için. Sonra üç senedir böyle, ama bir senedir atölyenin çoğu sigortalı. Şimdi de yavaş yavaş herkesi yapıyor işte. (Hülya)

İlk işe girerken öyle konuşmamız oldu. Hani sigorta yok, zaten küçük şeylerde sigorta yapmıyorlar dedi. Bir taraftan kuytu köşede bir yerdeydi, hani kimsenin göremeyeceği bir yer. Biz de bir şey demedik yani. O kadar ille de sigortanın peşine düşmedim ben. Ben daha çok niye düşmedim, eşim sigortalı olduğu için ondan. O konuyu başta önemsemedim. Ama sonra çalıştıktan sonra, baktım herkes sigortalı, ben de olayım sigortalı, herkesin var, benim niye olmasın? Bir şey olur, iş kazasıydı, bilmem ne, yine de sigorta sigorta, o yüzden. (Hülya)

Halen sigortasız çalışan üç görüşmeciden biri olan Gürsel, yaşı itibarıyla başka iş bulamadığını söylemiş, oto yıkamadan başka bir işte de uzun süredir çalışmamıştır. Sigortasız bir işte çalışmasında bu iki faktör etkilidir. Bir diğer görüşmeci Atilla ise, görüşme esnasında belediyede taşeron işçi olarak çalışmakta, ancak sezonluk çalıştığından her 6 ayda bir işsiz kalmaktadır. Bu esnada genellikle

bulabildiği işlerde sigortasız çalışmaktadır. Atilla da Gürsel gibi diğer görüşmecilere kıyasla görece daha yaşlıdır ve eğitim düzeyinin ilkokul olması, özel bir vasfının olmaması bu durumda etkilidir. Gürsel sigortalı çalışabileceği işlere ulaşamazken, Atilla da gerekli ağırları edinmiş ve onlar üzerinden ancak 6 ay süresince sigortalı olabileceği, taşeron işçi olarak istihdam edilmektedir. Söz konusu ağırların sağladığı imkânlar sona erdiğinde, Atilla ile Gürsel'in sigortasız çalışma konusunda çalışma koşullarında eşitlendiği görülmektedir. Hatta her ikisi de o süreçte aynı işi yapmaktadırlar. Atilla bulabildiği taktirde bu sürede oto yıkamacıda çalıştığını söylemiştir. Sonuçta Atilla, sigortalı çalışmak adına her 6 ayın sonunda, yeniden çalışma sezonu geldiğinde bir bu ağırlarla ilişkiyi koparmamak durumundadır. Kısaca bu ağırların devamlılığını sağlamak biçiminde bir bağ(ım)lılık ile sigortalı çalışmanın devamlılığını sağlamaktadır. Ahmet ve Gürsel hâlen sigortasız çalışma deneyimini yaşasa da, her ikisi de sigortalı çalışmayı önemsemektedirler.

Bu iki örneğin dışında, görüşmelerin öncesinde sigortasız çalışma deneyimleri olan görüşmeciler de vardır. Burada farklı iki eğilim ortaya çıkıyor: Bazı işçiler sigortalı çalışmayı eskisinden çok daha fazla önemserken, bazıları ise önemsememiştir. 13 sene bir işverene bağlı olarak çalışma deneyimi olan Salih'in, kayıtlarda 7 sene sigortalı olarak çalıştığı görünmektedir. Uzun zaman baba mesleği olan işportacılık yapan Salih, bu nedenle halihazırda çalıştığı işyerindeki ücretten oldukça memnuniyetsiz olsa da, düzenli sigorta primlerinin ödenmesi nedeniyle iş değiştirmemektedir. Senelerce sigortasız çalışması, primlerinin eksik yatırılması bugün Salih'in düşük ücrete ve diğer güvencesiz koşullara karşın mevcut işinde devam etmesinin asli nedenidir. Düşük ücreti ek iş ve zaman zaman işportacılık yaparak telafi etmeye çalışmakta, yine de mevcut işinde çalışmaya devam

etmektedir. Sürekli/devamlı bir iş, düzenli yatan sigorta primleri bu tercihte belirleyicidir. Salih, görüşme sırasında da primlerinin düzenli ödendiği işinde kalmasında, ileride emekli olabilme isteğinin belirleyici olduğundan birkaç kez söz etmiştir. Bu haliyle olmasa da, sistem “belki değişirse” diye ümid etmektedir.

Aksine, sigortasız çalışmayı önemsemeyenler de bulunmaktadır. Çalışanların neden sigortasız çalışmayı kabullendiği ya da neden talep etmediğini anlamak için görüşmecilerin deneyimleri aydınlatıcı olabilir. Uzun bir süre evden parça başı iş yaparak çalışan Hülya ve Melek, görüşmeciler içerisinde sigortalı çalışmayı en az önemseyenlerdendi. Evden parça başı iş yaparak çalışmayı, çalışma olarak değerlendirmemesi, yani uzun yıllar kendisini çalışma hayatı ve onunla gelen kodların dışında hissetmesi mümkün. Eşinin sigortalı çalışıyor olmasının da sigortaya öncelik vermemesinde etkili olduğu söylenebilir. Sigortalı çalışmak, çalıştığı koşullar açısından önceliği değildir. Ancak eşinin sigortalı olması ve onun dolayısıyla hanedekilerin sosyal güvencesinin temin edilmesinin bunda etkili olduğu açıktır:

Sigortasız bir şey yapamıyorsun ki! (...) O zaman bizi aydınlatan yoktu, sigortanın önemini şimdi anladık, o zaman anlamıyorduk. Bir de çoluk çocuğa katılınca, daha faydasını anladık. Zaten hasta çocuğum var yani. İyi ki de almışız sigortanın fayda şeyini. Şimdi daha çok anlıyorum yani. Zaten çocuğum her yıl kontrolünü yaptırıyorum, raporlu bir hasta benim çocuğum. İyi ki de bir sigortaya daha çok önem verdik yani. Bu şekilde devam ettirdik yani. (Hülya)

Hülya’nın çocuğu ciddi boyutlarda kronik bir rahatsızlığa sahiptir; düzenli ve sık olarak sağlık hizmetlerinden faydalanması gerekmektedir. Bu süreçte sigortalı olma ve kamudan sağlanan sağlık hizmeti yaşamlarında merkezi bir yere oturmuştur. Öyle ki “Nasıl bir işte çalışmak isterdin?” sorusuna “Tabii ki doktor olmayı isterdim” diyerek cevap vermiştir. Çocuğun hasta oluşunun ve iyi hizmet alma isteğinin bu

isteğinde etkili olduğundan bahsetmiştir: “Mesela gidiyoruz hastaneye, bazı mesela bazı hemşireler bakıyorsun iyi oluyor, bazıları daha kötü. İsterdim böyle olsam da onlara iyi yaklaşabilsem.”

Fason bir tekstil atölyesinde çalışırken, işverene sigortalı çalışma isteğini belirtmiş ve yakın zamanda sigortalı olmuştur. Hülya’nın sigortalı çalışma talebinde, kamuda öğretmen olan kızkardeşinin etkisi açıktır:

Nasıl karar verdik? Daha çok beni Murat’tan daha çok Selma diyeyim sana, Hülya yaptır sigortanı, yaşı gidiyor hani ileride çocukların da bir işe girer, çalışırlar hani sana para verip sigorta emekli oluyorsun ya, hani öyle bir emekliliğin olur, öyle kararlaştırdık. (...) Selma, öğretmen kız kardeşim. (Hülya)

Kayıtdışı çalışmanın yoğun olduğu istihdam alanlarında çalışmak ve yakın gelecekte çalışma yaşamı içerisinde bulunma isteğinin olmaması sigortalı çalışmaya yönelik ilgisizlikte açıklayıcı olabilir. Zira Hülya, aslında çalışmak istemediğini, çocuklarının çalışmaya başladığında eve gereken katkıyı sağlayacaklarını söylemiştir.

Sigortalı çalışma konusunda özel bir talebi olmayan Nursel’in de, evde bakımını üstlendiği hasta yakınları üzerinden aldığı sosyal yardımlar ve temizlik işçiliğinde çalıştığı evsahibinin hastalık durumunda kişisel ilişkilerini kullanarak yardımcı olması, sigorta için talepte bulunmayışının nedenleri arasındadır. Nursel de Hülya gibi kendisini öncelikle hanede, hasta bakımını üstlenen olarak görmektedir; hane dışında çalışma onun için sürekliliği olan, devam ettirebileceği bir alan değildir. Bu da ortak ve belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Hakan da Hülya’ya benzer biçimde, uzun süre yaptığı işlerde sigortasız çalışmıştır. Sigortayı “fabrikaya girdikten sonra” öğrendiğini, şu anda sigortanın kendisi için “birinci, esas” olduğunu belirtmiştir:

Tabii, sigortasız bir işte çalışacağına, hiç çalışma ondan daha iyi. Niye? Çünkü emeklilik güvencen yoksa, hayatın yok demektir. Patronlar mesela, Şenel abiyle biz aile dostumuzdu, gerçi kötü bir insan değil. Ama o da işi bilmediğinden kaynaklanıyor. Mesela bizi orada fazla değil, bir ay sigortalı gösterseydi ikimizi de, kendi oğlunu sigortalı göstermemiş, beni boş ver yani. Kendi oğlunu sigortalı göstermemiş. (Hakan)

Kesinlikle sigortasız yapmam şimdi. Şimdi yapmam, çünkü o dönemlerde bize birinci öncelik iş bulmaktı mesela. Güvence bulmak daha önemli, şu anda da diyorum mesela, benim için parasal boyut önemli değil. Bana güvence önemli, işin konumu, statüsü belli olacak. Ne yapacağımı bileceğiz en azından. O dönemde kendi çocuğuna sigorta yapmamış adam. Kötü niyetli olarak değil aslında. Onun sorunu da o da bilmiyor. Zannediyor ki, ben bir kere bu adama sigortayı yaptığım zaman, ömür boyu bu bende sigortalı kalacak zannediyor. Sigorta mevzuatını o da bilmiyor. (Hakan)

İşgücü piyasasının işleyişi hakkındaki bilgisizlik, sigortalı olma ve emeklilik gibi isteklerin öne çıkmamasının nedeni olarak görülebilir. Bunda hem işveren hem de işçinin karşılıklı bilgisizliğinin etkili olduğu görülmektedir. Bir diğer nokta da çalışma yaşamının dışında ya da içinde yer alma önceliğinin, sigortalı çalışmadan önce gelmesidir. Yukarıda Hülya örneğinde de görüldüğü gibi uzun zaman ücretli çalışma yaşamının dışında kalmış, evden parça başı ücretli çalışmayı da “çalışmak” tanımlamasının içerisinde konumlandırmamıştır. Bütünüyle içinde yer aldığı, kendini orada tanımladığı bir dünya değildir çalışma yaşamı. İşverenle doğrudan iletişime geçebildiği, çalışma arkadaşlarının komşu ve akrabalarından oluştuğu bir çalışma ortamında yer almaktadır. İzinlerini bu yakın iletişim dolayısıyla gayri resmi biçimde almaktadır. Hakan’ın da aile dostu yanında çalışırken sigortasız çalışması, Hülya’nın durumu ile benzerlik gösterir. Yine sigortasız çalıştığı dönemini kastederek “O dönemlerde birinci öncelik iş bulmaktı” demesi de Hülya’nın deneyimindeki gibi çalışma yaşamı içerisine ücretli olarak dahil olmayı öncelediği, bu nedenle sigortalı çalışma beklentilerinin öne çıkmadığı görülebilir. Bugün için ise, Hülya’nın

emeklilik ve Hakan'ın da güvence isteğinin sigortalı çalışma isteğinde etkili olduğu anlaşılmaktadır ve emeklilik isteği her ikisi için de belirleyicidir. Hülya, fason işyerinde çalışan diğer çalışanların da sigorta primlerinin yatırılmasını kimi zaman ücretten öncelikli tuttuğunu şu şekilde anlatmıştır:

Bizim üst katta vardı çalışanlar kadınlardan. Bazen öyle konuşuyoruz, iniyorlar bizim oraya. Mesela bir maaşım, bir buçuk maaşım içeride, alamıyorum para. “Niye çalışıyorsun?” diyorum, “ihtiyacın yok mu?”.“Var ama” diyor,“patrondan çok memnunum, sigortamı ödüyor” diyor. Sigortayı ödüyor ama maaşı ödemiyor. (Hülya)

Hülya'nın sözünü ettiği çalışanlar, kadın işçilerdir. Kadın işçilerin sigortalı çalışmayı, ücretin düzenli ödenmesine tercih edebildikleri görülmektedir. Bunda fason işyerlerinde çalışan kadın işçilerin genellikle geleneksel aile yapılarında yer almaları ve dolayısıyla erkeğin ekmeği kazanan olarak konumlandırıldığı aile yapısı etkili olabilir. Bu durumda erkeğin düzenli gelir getirmesi söz konusu ise kadının geliri/ücreti ikinci plandadır. Bununla beraber, fason işyerleri kayıtdışı ve dolayısıyla güvencesiz çalışmanın sıklıkla rastlandığı yerlerdir. Hülya, sözünü ettiği kadın işçilerin çalışma deneyimlerinin çoğunlukla fason işyerlerinden oluştuğunu ve ücretlerinin ödenmemesinin, kayıtdışı çalıştırılmanın bu sektördeki yaygın bir uygulama olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla söz konusu işçiler için bu koşullardan daha iyi bir ihtimal ile temas etmemiş ya da etme ihtimalinin düşük olması/olmaması, çevreleyen koşulların bu şekilde olması da verili koşullara bu şekilde rıza gösterme sebebi olabilir.

Cihan da sigortasız çalışmayı önemsememekte, ancak yukarıdaki örneklerden farklı olarak, sigorta primlerini kendisinin yatırabileceğini ifade etmiştir: “Benim iş yapabilmem için, ben sigortamı kendim yatırırım. Benim iş yapabilmem için bir kere hareketli olmam lazım ve insanların içinde birebir iletişime girmem lazım.” Görüşme

esnasında Cihan sigortalı bir işte çalışmakta ve eş zamanlı olarak işyerleri ile birebir anlaşarak dışarıdan hizmet sunma biçiminde ek iş yapmaktadır. Esasında kendi işinde çalışma isteğindedir. Yeterli geliri elde ettiğinde sigorta primlerini de kendisinin yatırabileceğini belirtmiştir. Bir işverene bağımlı olarak çalışmayı istemeyip, kendi işinin sahibi olmayı istediğinden sigortalı çalışma onun için işverene bağımlılığı ifade etmektedir. Bu nedenle yukarıdaki diğer örneklerden ayrılmaktadır. Düşüncelerini şöyle detaylandırmıştır:

Sosyal güvence nedir? Genel sağlık yaşam sigortası yapıyor devlet sana. Ayda 30 liradan. Buysa, aylık 30 lira vereyim yatırsın. Yani hayata böyle bakmıyorum. Yani sağlık sigortam olmayabilir, başıma çok büyük bir kaza gelmiş olabilir, bir şeyler olmuş olur, ameliyatımı kurtaramayıp ölmüş olabilirim. Aynı şey trafik sigortam her şeyim olmuş olabilirdi. Araba kazası, direkt ölmüş olabilir; çarpar direkt ölmüş olabilirdim. Bunun hangi birini düşünerek, bunları düşünerek yaşarsam, o zaman bir çizgi, yani hep bir şeylere alışagelmışlere gitmiş oluyorum. (Cihan)

Bin lira kazanıyorsam, 300'ünü gider veririm sigortama. Hani bunda beni geren bir şey yok ki. Aynı işi, ha gidip başkasının yanında çalışmışım, onun dıdısını çekip, böyle onun baskısında işi yapıp, sigortam yatmış artık, bin lira almışım. Kendim bin liralık bir iş yapabilme şeyi görüyorum. Sonuçta oradan da çıktığınız zaman sigortanız kesiliyor. Bu işi yaptığınızdaki feshiniz de kesilse sigortanız kesilecek. Yani yatıramam, ben çalıştıkça sigortamı yatırabilirim zaten. Önemli olan burada benim çalışmam. Ben çalışıyor muyum? Çalışıyorsam sigortamı yatırırım. Başkasının yanında çalışıyorsam, o yatırır. Sonuçta çalışmak. (Cihan)

Aslında Cihan burada işveren ile kurulan karşılıklı ilişkide, çalışması karşılığında verilen bir güvence olarak sigortayı kabul etmemekte/tercih etmemektedir. İşçi-işveren ilişkisi içerisinde yer alındığında da işten çıkartılma (sözleşmenin feshi) durumunda zaten sigortasının ödenmeyeceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla işçi-işveren bağımlılık ilişkisinin devamı süresince verilen bir teminat, güvence olarak sigorta, ilişki bittiğinde (belirli bir süre devam etmekle birlikte) sona

erecektir. O nedenle Cihan, bireysel olarak sağlayabileceği bir güvence biçimi olarak primini kendisi ödemeyi tercih etmekte ve işveren ile bu bağımlılık ilişkisine hiç girmemeyi daha anlamlı bulmaktadır.

Bu örneğin aksine Türker'in işveren ile karşılıklı kurduğu ilişkide, işverenin kendisine sağladığı sosyal güvence koşulları, Türker için oldukça caziptir. Kurulan ilişkide SGK ile ve devlet dolayımıyla kendisine sağlanan güvencenin koşullarından memnun değildir. Bu memnuniyetsizliğini şöyle ifade etmiştir:

Sosyal Güvenlik Kurumu'ndayız ama ben bu yıl itibarıyla daha başlatmadım ama başlatacağım en kısa zamanda. (...) Vakfı'nın<sup>143</sup> sağlık sigortası var, ona üye olacağım. Tüm ailemle beraber, artı özel bir sağlık sigortası da yaptıracağım. Çünkü SGK ile çok dertliyim. SGK resmen beni söğüşlüyor, beni ve ailemi. Allah yokluğunu göstermesin ama çok para kesiliyor SGK'ya. (...) Eskiden beri değil, 2002 itibarıyla. Çünkü 2002'den bu yana sigorta tabanları periyodik olarak her altı ayda bir yükseltiliyor. Yükseltildikçe, bizim maaşımızdan kesilen miktar çoğalıyor. Ben ve eşim aylık 4 bin liraya yakın, aylık 4 bin liradan biraz daha fazla SGK'ya prim kesiliyor. Ama ben hâlâ gittiğim zaman muayene ücreti ve ilaç ücreti veriyorum. Ben bir özel sigortayla konuştum, aylık 4 bin lira versem sana, hangi haklara öyle bir şey yok. (Türker)

Devlet tarafından bu alanda yapılan düzenlemelerden, ücretten yapılan yüksek kesinti düzeyleri ve muayene, ilaç ücretlerinden rahatsızdır. Ancak Türker, Cihan'dan farklı olarak, bu düzenlemeler karşısında işverence ve yalnızca çalışanlar için oluşturulan grup sigortasını tercih etmektedir:

Ama şöyle bir şey var. Ben mesela (...) Vakfı'nın üyesiyim. Benim maaşımdan kesiliyor. (...) kendi, benim maaşımdan kesilen kadar üstüne koyuyor, benim adıma şu anda para biriktiriyor. Ben sırf (...) Vakfı için burada en başından beri çalışmak isterdim. (...) Grup sigortası. Mesela geçen ay çok sevdiğimiz bir arkadaşımızı kaybettik. Allah rahmet eylesin, 60 maaş verdiler, öldüğü için, (...) Vakfı üyesi olduğu için. (...) Aynı OYAK gibi, şu anda ben emekli olduğumda belki zengin olacağım. Sırf o biriken parayla. Devlette böyle bir

---

<sup>143</sup> (...) Vakfı, görüşmecinin şirketinin de içerisinde yer aldığı Holding bünyesinde bir vakıftır.

şansım yoktu. Ben biriktirebilir miydim? Hayır. Benim param şu anda içeride birikiyor. (...) Vakfı, benim iki tane kızım var, belki kızlarımın geleceği olacak. Belki çalışırken öleceğim, ailem kurtulacak. Ölüm öyle de öleceğim, böyle de öleceğim. Çalışırken öldüm diyeyim, 60 maaş vermeleri var aileme, bir de vermemeleri var. (Türker)

Devlet tarafından düzenlenen sosyal güvence koşulları tercih edilmemekte, Türker için maliyeti getirisinden daha fazla olmaktadır. Halbuki koşulları işveren tarafından düzenlenen ve yine işverence sağlanan sosyal güvence, maliyet ve gelir kıyaslamasında Türker için görüldüğü üzere tercih edilmektedir. Bu yüzden Türker'in özel sigorta uygulamalarına yöneldiği, bunlar içerisinde de işveren sermaye grubunun çatısı altındaki bir uygulamaya yönelmektedir:

Bir (...) Vakfı'mız var. O vakıf daha önce de bahsetmiştim, OYAK toplu grup sigortası gibi maddi bir sigorta. Yani emekliliği olan, hatta toplu parası olan bir sigorta. Bir de ayrıca (...) Vakfı'nın Yapı Kredi'yle anlaşma var. Vakıf Sağlık Sigortası var. O da gene araştırdım, hoşuma da gitti, bu yıl yaptırmaya düşünüyorum. (Türker)

Aslında devlet tarafından şartları belirlenen ve işverenlerin de uygulamaya tabii kılındığı sosyal güvence sistemi dahilindeki düzenlemeler ve şartlarının cezbediciliğini yitirdiği görülmektedir. Türker, işçi-işveren ilişkileri bağlamında sahip olduğu koşullardan memnuniyetsizdir. Bununla beraber alternatifini yine işçi-işveren ilişkisi kurduğu sermaye grubunda bulmaktadır. Özetle, işçi-işveren ilişkisi bağlamında kendisine yasalarla sağlanan bu güvence yetersiz bulunup, çekici gelmemekte, o nedenle aynı bağlamdaki güvenceyi daha kapsamlı ve cezbedici bulduğu için aynı sermaye grubundan satın almayı planlamaktadır.

Gonca da özel sigorta için “Yapmayı da istiyorum aslında ama yapamıyorum” demiştir. Benzer yaş aralığında olan Beyaz Yakalı İşçiler örgütlenmesinin üyeleri ile yapılan toplantıda da, bazı üyeler emeklilik sigortası isteğinden bahsetmişlerdir. 40'lı yaşların bugünün çalışma yaşamı koşulları için yeni

bir işe girme için tercih edilmeyen bir yaş olduğundan söz edilmiş, mevcut işlerinde de gençlerin tercih edildiğini dile getirmişlerdir. Görece yaşlı çalışanların üst kademelerde, yönetici pozisyonlarda yer aldığını söylemişlerdir. Sınırlı sayıdaki bu pozisyonlara yükselenlerin dışındakilerin ne olacağı sorusunun cevabının verilememesi üzerine, tartışma esnasında bireysel emeklilikten de bahis açılmıştır. Bir önceki kuşak çalışanların nasıl davrandığı sorusu ise kendi işlerini kurduğu ya da yönetici pozisyonlarda çalışıyor olmaları ile cevaplanmıştır. Ancak, şu anda kendi işlerini kurmalarının mümkün olmadığını söylemişlerdir. Devir değişmiştir. “40 yaşından sonra ne olacağız?” sorusu kendine yönelen bir soru olarak da tartışmanın/toplantının içerisinde adeta asılı kalmıştır. Üyelerden bir mühendis, mühendisler odasında yapılan bir panelde de en dikkat çeken ve kalabalık olan oturumun “40 yaşından sonra ne olacağız?” başlıklı oturum olduğunu eklemiştir. Bilhassa beyaz yakalı çalışanlar için “30-35 yaşını doldurmamış olmak” önşartlı iş ilanları da göz önüne alındığında, 40 yaş ve sonrası çalışanlar için düşündürücü ve belirsiz bir hâl almıştır. Üstelik, bir önceki nesil erken emeklilik deneyimini yaşadığından, örnek alabilecekleri bir deneyim de mevcut değildir.

Özel sigorta ya da özel sandık uygulamasının çalışanlar için tercih edilir bir uygulama olması genel eğilimdir. Nazlı da İş Kanunu’na tabii olmakla beraber, özel sandığa mensuptur; özel hastanelerin tümünden ücretsiz hizmet alabilmekte ve emeklilikte de bu sandıktan faydalanabilecektir. Ahu da sigortalı çalışmakta ancak eşi dolayısıyla özel sigortadan faydalanacaktır.

Sağlık hizmeti alımında da özel sektöre yönelmenin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Sağlık sorunun boyutu, risk düzeyi bunlardan biridir. Kübra daha basit düzeyli olarak belirttiği sorunlarda kamusal sağlık hizmetinden faydalanırken,

sahip olduğu kronik hastalığın tedavisinde sürekli hizmet aldığı doktoru özel sektörde olduğundan, özel hastaneye gitmektedir. Tekin de aynı şekilde “sağlık sorununun boyutuna bağlı olarak” özel ya da kamu hastanesini tercih etmektedir.

Görüşmeciler içerisinde taşeron, fason çalışanlar, kayıtdışı istihdam edilenler, mevsimlik çalışanlar ve işsizler sağlıkta kamu hizmetinden yararlanma eğilimindedir. Bir kısmı ise, kendilerinin ya da eşlerinin sigortalı statüye geçmesini beklemekte, herhangi bir hizmetten mevcut konumları ile faydalanmadıklarını belirtmişlerdir:

Daha şu anda Murat’ın 90 günü dolsun, altı ay dolsun ondan yararlanacam. Şu anda hiçbir şey alamıyorum, gidiyorum borçlu çıkıp geliyorum. (...) [A]cillik bir şey olursa, acil bedava bahıyor ya. Daha önce de eczaneye gidiyom, bana şu ilacı ver, şunu ver diyom geliyom. (...) Hasta olmayacağaz, Allah gorusun olmayacaz. O dönene kadar sen de soğuktan yatacak, o zamana kadar hasta olmayacan diyor, sen de hasta olmayacan, ben de. (Pelin)

Yok, aslında korkutuyor da, onları düşünüyorum, ama ne yapacaksın. Devletin sağladığı acil durumlar falan varmış, herhalde öyle bir sağlık. Kendimizi korumaya çalışıyoruz, dikkat etmek zorundayız. Sağlığı korumaya çalışıyorum. (Hüseyin)

Henüz sigortalı dahi olmadıklarından, bu görüşmeciler için kamu-özel ayırımından, verilen hizmetin niteliğinden öte hizmete ulaşabiliyor olma temel sorundur. O nedenle sigortalı çalışma Pelin’in de dediğı gibi halen en belirleyici olan/istenendir: “Yarım gün çalıştıracak, sigorta yarım sigorta, asgari ücretin altında az. Ben hani içine sigorta girince hemen bir seviniyom.”

Diğer görüşmeciler ise, yukarıda belirtildiğı üzere sağlık sorununun niteliğine göre kamu-özel tercihinin yapmakta ya da özel sektörü tercih etmektedir. Ahu, eşinin özel sağlık sigortası dolayısıyla özel sağlık kurumlarından hizmet almaktadır. Tercihinde, özel hastanelerde zamandan sağladığı tasarruf karşısında maliyetinin

düşüklüğünün belirleyici olduğu açıktır. Diğer taşeron çalışanlara istisna olarak Sevil de özel sağlık kurumlarını tercih etmektedir. Yukarıda özel sektörün tercih edilmesine yönelik farklı istihdam biçimlerinde yer alan çalışanlarınkine benzer açıklamaları Sevil de yapmıştır:

Devlet hastanelerinin kokusu, ilgisizliği, bayılıyorum ben. (...) Biz mesela mantık olarak öyle hesaplıyoruz. Bilmiyorum ne kadar doğru? Devlete gidiyorsun, devlette 12 lira zaten sağlık için kesiyor senden. Şuradaki hastaneye gidiyorum, evimden yürüyerek 10 dakikada, 25 lira veriyorum ekstra. Zaten iki lira iniş, iki lira çıkış dört lira, dört lira da benim yanımda birisi daha gelmesi lazım. Ben bayılıyorum, beni tutacak, etti sekiz lira. On iki, sekiz daha yirmi lira. Beş lira verir oraya giderim. ( Sevil)

Ben sigortalı çalıştığım halde de özele gidiyorum ki. (...) Benimki kritik bir şey. Önemsenmediği an, mesela (...) Yani çok fazla SSK hastanesine gitmiyorum. Yani devlet hastanesine. O içeriğinin kokusu, o atmosfer, hemen bayılıyorum ben. Hastaneye giremiyorum, buraya da mesela gidiyorum elim ayağım böyle zangır zangır titreye titreye. (Sevil)

Yani hem zamandan kazanıyorum hem de daha az para ödüyorum aslında özele. Hani diyorlar çok pahalı falan diye; ama ben verdiğim 17 lirayla yani kalpten tutun psikoloğa kadar bütün şeylerimi yaptırdım. (Ahu)

Kamuda verilen hizmetin niteliği ve toplamda birey için artan maliyetinin de, özel sağlık hizmetinin tercihinde etkili olduğu görülmektedir. Sevil diğer taşeron çalışanlardan farklı olarak, hanedeki ebeveynin dışında gelir getirenlerdendir ve geliri kendi ihtiyaçları doğrultusunda harcamaktadır. Haneyi geçindiren asli kişilerden değildir. Verilen hizmetin niteliği, mal olduğu zaman ve hizmeti temin edenler açısından kıyaslanmakta ve özel sağlık hizmetinin bu nedenlerle tercih konusu olduğu görülmektedir.

Güvencesizlik deneyimlerini yansıtmak üzere işçi sınıfı üyeleri seçilirken, sınıf içi parçalanmayı da göstermesi açısından farklı istihdam biçimlerini belirleyici

olarak almıştım. İşgücü piyasasındaki mevcut parçalı yapının yukarıda anlatılan birbirinden farklı sosyal güvence uygulamalarına da yansıdığı görülmektedir. Kamuda çalışan bir öğretmenin tam zamanlı sigortalı olması beklenir. Gonca'nın deneyiminde olduğu gibi kamuda var olan farklı istihdam biçimlerinden ücretli öğretmenlik, farklı bir sigorta uygulamasını de birlikte var etmiştir. Gonca haftada 20 saat derse girdiğinden, 10-12 günlük sigorta priminin yatırıldığını söylemiştir. Otuz gün derse girenlerin de 14-15 gün yatırılmaktadır. Kimi zaman ders aralarındaki boşluklar nedeniyle okulda bulunsalar da, ya da ders programına göre haftada 5 gün okulda olsalar bile ücret ya da sigortanın belirlenmesinde girilen ders saatinin belirleyici olduğunu vurgulamıştır: “Girdiğin ders saati kadar, daha fazlası yok. Ücret de almıyorsun, sigortan da yatmıyor.” Gonca'nın “artı sigortası çok sıkıntılı bizim. Aylık 12-14 gün falan ancak yatıyor” cümleleri ile bu türden sigortalı olmanın çalışanlara yaşattığı memnuniyetsizliği görmek mümkün.

Bunun dışında, daha önce Türker'in örneğinde anlatıldığı üzere, işverence sunulan farklı sosyal güvence mekanizmaları mevcutsa, işçiler onlara yönelebilmektedir. Neticede, sosyal güvence alanındaki bu parçalanmışlık, istihdam biçimlerindeki çeşitlenme ile doğrudan bağlantılıdır. İşçinin güvence ya da güvencesizlik temelinde tüm yaşamı, işgücü piyasasındaki varoluş ve mevcut koşullarına tabi olmasından kaynaklanır.

#### **7.4. NAKİT GEREKSİNİMİ**

Yaptığım görüşmelerde, Türkiye işçi sınıfının, en çok öne çıkan sorunlarından birinin nakit gereksinimi olduğu belirlenmiştir. Duygu'nun, bugüne dair en büyük sorununu ifade etmesi istenildiğinde, “[k]eşke daha rahat yaşayabilsek, hiçbir sorunumuz olmasa da, az çok daha rahat yaşayabilsek, daha çok gelirimiz olsa.

Keşke işimize son verilmeseydi” cevabı, nakde olan gereksinim ve istihdam edilmenin öneminin Türkiye işçi sınıfı açısından belirleyiciliğine işaret etmektedir. İşsiz kalmanın kötü hissettirmesini “ihtiyaçların, borçların oluyor” diyerek açıklaması da, bu fikri desteklemektedir. Kamuda 4/A statüsünde istihdam edilen Ahu’nun ücretinin düzenliliği ve sürekliliği konusunda şüphesi olmadığından, ileriye yönelik planlarını bu ücret düzeyinden yapmaktadır. Bu anlamda, işgücü piyasasında ücret güvencesi olan bir konumda istihdam edilmesine karşın, rahatsızlığı nedeniyle artı ders ücreti alamadığı, raporlu olduğu dönemlerde “ciddi maddi sıkıntı” yaşadığını belirtmişti: “Yani maaşsız kalmıyorsunuz ama az bir şey ödeniyor. Tüm planlarını da ücret almaya yönelik yaparsan, sıkıntı oluyor.” Duygu ile benzer şekilde Ahu da hayatta en büyük sorununu “para” olarak ifade etmiş, “Nakit sorunu çözülmezi böyle yaşanır” demiştir. Nakit gereksinimi sorunu karşısında, çözümün de çalışma yaşamı üzerinden sağlanamayacağı anlayışının yerleşmiş olduğu görülmektedir. Ahu, “birinin bana para bağışlaması lazım. Çözebiliriz ya da bir yerden para çıkacak” diyerek çözümü çalışma yaşamından dışlayarak, dış odaklı bir nakit girdisine dayandırmıştır.

Nakde olan bağımlılık, yer yer baskı unsuruna dönüşebilmekte, kimi güvencelerden feragat edilmesine ya da işsiz ve gelirden yoksun kalma ihtimaline karşın, işte kalma adına kimi kabullenimleri beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla nakit gereksiniminin işçi-işveren ilişkisinin koşulları üzerinde, işçi aleyhine doğrudan etkilerinin olduğunu, güvencesizlik ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Daha önce de değinildiği gibi, yaptığım görüşmelerde kredi çekme eğiliminin yüksek olduğunu gözlemledim. Görüşmecilerden bir kısmı kredi çekmiş, borcunu

ödemekte iken, kredi çekmemiş olanlardan bir kısmı da yine ileriye dönük ev, araba vb. alma için kredi çekmeyi planlamaktaydı. Bir başka durum ise, doğrudan kredi çekmek yerine, “kredi kartına borçlanma” olarak gerçekleşiyordu. Az sayıda da olsa, bilinçli olarak, işverene tâbiyeti mutlaklaştırmamak adına kredi çekmekten kaçındığını ifade eden de olmuştu.

Mevcut ücret düzeyleri üzerinden birikim sağlayamama, kredi üzerinden borçlanarak birikim yapmaya yönlendirmektedir. Böylelikle toplu halde nakde erişim sağlanırken, bir çeşit enformel güvence olarak, çalışılmayacak zamanlar için kullanılmak üzere bekletilmektedir. Ahu, ileride çocuk sahibi olmak için, işten ayrılma planında, işsiz kaldığı dönemde kullanılmak üzere böyle bir yol izlemekteydi. Aslında çalışmadan geçireceği sürede gereksinimlerini karşılayabilmeyi, bugünden çektiği kredi ile teminat altına almıştı. Bugün de, hem bugünü için hem de işsiz olacağı dönemde kullanacağı kredinin geri ödemesi için çalışıyordu. Böyle bir yol ile enformel güvence sağlamanın ve geleceğinin iradesini elinde tutmanın karşılığında ise bugün mevcut koşullarına tabiyeti beraberinde getirmekteydi. İşten ayrılıp, çocuk sahibi olma kararını, kredi borçları nedeniyle ertelemekte; an itibarıyla ileriye yönelik güvence sağlamanın önkoşulu, bugün mevcut koşullarına tâbi olmayı getirmektedir. Kredi borcu, işten ayrılmayı imkânsız hale getirmekteydi. Yarınını kredi üzerinden karşılama ve geçimin sürdürülebilirliğini krediye bağlama bir çözüm olarak yaygınlaşma eğilimindedir; görüşmeciler bunu gündelik hayatta doğallaşan bir pratik olarak ifade etmiştir. Örneğin nakit sorununu çözmek adına ne yaptığı sorusu üzerine Kübra, “Bol bol kredi çekiyorum” demiştir:

(...) şu anda iki üç ay önden gidiyorsun. Kredi kartları, kredi borçları gibi. Üç dört ay hatta. Karşılıyor mu? Karşılamıyor. Batık vaziyetteyiz. Şimdi ben krediye başvurdum, Pazartesi haber bekliyorum. (Kübra)

Farklı düzeylerde gelir sahibi olsalar da, işçi sınıfı üyelerinin özellikle ev almak için krediye başvurması yaygın bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. Kredi çekmek de, kişileri o işlerde istenmeyen koşullar altında da olsa çalışmaya mecbur bırakmaktadır:

[Bu işe] temel giriş nedenim, ben tekrar bu piyasaya dönmek istemiyordum. Piyasanın ötesinde biraz önce eleştirdiğim sistem içerisinde artık bir şey yapılamayacağını düşündüğüm için çok dönmek istemiyordum, çok değil, hiç dönmek istemiyordum daha doğrusu. Fakat bu kredi mevzusu söz konusu olunca, ev almak için kredi mevzusu söz konusu olunca, (...) en azından niyetimizi gerçekleştirecek maddi altyapıyı sağlayacağını görünce, (...) başladım ve o süreçte bir kredi çektim ve bu kredi bitene kadar ben bu işi yapmak zorundayım. (...) O yüzden hani dönerken, tekrar eleştirdiğim şeyleri, eleştirdiğim konuları yutkunup veya reddedip, tersi bir görüşle dönmedim, bir gereklilik, zorunluluk olarak döndüm. (Gökhan)

Dolayısıyla güvenceli olmayı sağlama adına işçi sınıfı üyeleri formel güvencelerin yokluğunda, enformeler güvencelere yönelirken, kimi zaman bu enformel güvenceler güvencesiz koşulların kabullenilmesine de neden olabilmektedirler. Bu mecburiyet ve zorundalık hâli üzerinden yaşanan endişeyi Gökalp de dile getirmiştir:

Pek çok insan işte çocuk yapıyor, çocuğunu okula göndereceğim diyor, şöyle yapacağım diyor, ev alıyor. Ama aldığınız evlerin hepsi aslında kredi kartıyla, borçlanarak aldığınız evler. Çoğu içten içe endişeyi sürekli yaşıyor. O endişe sizin için daha da bağıyor, işten ayırıp kopma endişesi. (Gökalp)

İşsiz kalınması halinde kredi borcu ile güvence gözetmeksizin, acil nakit ihtiyacı üzerinden her türlü güvencesiz çalışma koşuluna razı gelindiği görülmektedir. Kredi borcunun işsizlik hâline tahammülü yoktur. Yılda 6 ay

belediyede taşeron çalışan Atilla, kredi kartı borçlarını kapatmak için çektiği krediyi, 6 aylık işsizlik sürelerinde ödeyememiş, görüşme yapıldığı esnada evlerine bankadan icra üzerine görüşmeye gelinmişti. Nakit gereksinimi- kredi borcunun işçi sınıfı üyelerine çalışma koşullarında zorunda bıraktığı tâbiyet Atilla'nın şu sözlerinden anlaşılabilir:

Yeri geldi mi şu halimde bile hamallık yapmak isterim, yaparım yani. İşim var derim, aylığım var derim. Benim borçlarımı ödeyecek durumda olduğum sürece, ailemi bir lokma ekmek, benim de durumum bu, al bunu ne yapacaksan yap derim. Yani ben bir şey diyemeyeceğim. (Atilla)

Bu mecburiyet/tâbiyet ilişkisini öngörerek, buna zemin hazırlamak istemeyen görüşmeciler de bulunmaktaydı. Gökalp, “işsizlik korkusu”nu kredi ödeme mecburiyeti ile yoğunlaştırmamak için özellikle kredi çekmediğini ifade etmişti:

Çekmiyorum, annem sürekli işte oğlum araba al, araba al falan diyor. Almıyorum, başka sebepleri de var. Ama herhangi bir borç işine girmek istemiyorum. Şimdi, yarın bir gün hani benle ilgili bir sorun olmasa bile, bir kriz çıkabilir diyelim üç ay sonra, ben ne yapacağım o evin borcunu, nasıl ödeyeceğim veya arabanın borcunu nasıl ödeyeceğim? Baktığınız zaman bu da çok kötü bir şey. Hareket edemiyorsunuz böyle olunca. Hareket etmeniz için o korkuyu bastırmanız lazım. Ama onları görünce de bastırmanız zorlaşıyor. O da ayrı bir çıkmaza sokuyor. (Gökalp)

Uzun yıllardır kamuda 4/D statüsü ile işçi olan Ahmet, nakit problemini dile getirmeyen, mevcut ücreti üzerinden gerekli birikimi yaptığını söyleyen az sayıda görüşmeciden biridir. İsteddiği birikimi yapmış, iki ev almış, borçlarını bitirmek üzere çalışma yaşamının da son senesindedir. Kendisini “ben mutlu sona ulaşanlardanım” diyerek ifade etmiştir.

### **7.5. ÇALIŞMA YAŞAMININ ÇALIŞMA DIŞI YAŞAMA ETKİSİ: “*Ama maddiyat değil, herkes hayatından ödün veriyor.*”**

Türkiye’de bugün işçi sınıfının bir üyesi olmak, çalışma yaşamındaki konumun aynı zamanda özel yaşamı da etkilemesi anlamına geldiği görülmektedir. Güvencesizliğin yalnızca üretim noktası etrafında deneyimlenmediği, özel yaşamdaki ilişkileri de etkileyerek evlenme kararı, eşler arasındaki ilişkilere de doğrudan yansıdığı, görüşmelerden çıkan açık bir sonuç olmuştur. Kamu sektöründe, bir okulda ücretli öğretmenlik yapan Gonca, ataması gerçekleşmeden, yani düzenli olarak çalışacağı, iş ve ücret güvencesini kesinleştirmeden evlenmeyeceğini söylemişti: “Ben duygularımı olduğu gibi kapatmış durumdayım. Kaydı kapattım.” Sevil de kırtasiyede çalışan arkadaşından benzer şekilde bahsetmiş, atanamadığı için 1 yıl kırtasiyede çalıştığını ve evlenemedğini söylemişti. Belediyede taşeron işçi iken işten çıkarılan Tamer de “Bekârım Allah’a şükür” demiş, evlenmeyi kendisi ile görüşülen zaman dilimi içinde düşünmediğini ifade etmiştir:

Bu zamanda evlenmek gerçekten zor. Özellikle güvencesiz çalışıyorsan, hem ekonomik anlamda bir külfeti var evlilik sektörünün hem de aile ortamının getirdiği bir yükümlülük var. Evlilik sektöründe biraz daha zorlayıcı. Aileyle kalmak isteyebilir, istemeyebilir karşı taraf (...) sürekli yer değiştirme, yani farklı il - ilçeler değiştirme, o şekilde değişiklikler yapma zorunda kalıyoruz yani. İş bulma konusunda da sıkıntılar çektiğimiz için (...) Ben iş bulma konusunda sıkıntılar yaşayanlardan birisiyim. Dediğim gibi, ekonomik çıkmazlarımız oluyor, işsiz kalabilme ihtimaliniz çok yüksek. Çalıştığınız bir işte çok rahat işten çıkartılabiliyorsunuz. Bu bir yükümlülüktür mesela. Hani bir yükünüz sizin sırtınızda. Evlendiğiniz zaman daha bir yükünüz artacaktır. O yüzden biraz çekimser bakıyoruz yani. (Tamer)

Çalışma yaşamında deneyimlenen, istihdam güvencesinden mahrum olma, iş güvencesinin olmaması biçimlerinde somutlanan güvencesizlik, özel yaşamın değişimine imkân vermemektedir. Tamer ve yukarıda diğer görüşmecilerin anlattığı

gibi, çalışma yaşamı dışındaki alanlarda sabitlik sağlama (bekâr olma, evlilik gibi bir yeniliğe kapalı olma) yoluna gidilmektedir.

Güvencesizliğin hane içindeki ilişkileri de etkilediği, eşler arasında sorunlara yol açtığından bahsedilmiştir. Ücreti üzerinden işverenle anlaşamayan Doğukan'ın, bu konuda işverenin belirlediği koşullara tâbi olmak istememesi, eşi ile sorunlara neden olmuştur:

Bazen öyle gerilim tırmandı ki, fiyatı düşürmemem eşimde bile problem haline geldi. “Sen de biraz geri adım at” şeklinde hani. Ben de geri adım değil, zaten çok geriden başlattığımı söylüyorum ben hani, bu bir adım olmaz, bundan sonrası ölüm artık hani. (...) Gerilimin nedeni ne, işsiz kalmamı istememesi, senin işsiz kalmanı istememesi. Maddi durum sonuçta, iki maaşla geçindirdiğimiz bir ev, o da devlet memuru sonuçta hani. (...) bizim evde o yüzden her Mayıs'ın sonu, Haziran'ın 15 günü ilginç bir gerginlik olurdu bir ara hani. Tam sözleşme zamanı hani. Şartların kafanda oluştu mu, oluştu. Onlardan ne kadar esneyeceksin, şu kadar esneyeceksin, esnemeyeceksin diyor mesela. (...) Hele karı koca dershanedeyse, Nisan ayından sonra evde konuştukları tek konudur. İlginç bir şeydir hani. (Doğukan)

Benzer gerilimlerden 4/D statüsü ile kamuda işçi olarak çalışırken özelleştirme sonrası 4/C statüsüne geçirilen Hakan da bahsetmiştir:

Yaşam hevesim yok, kalmadı ki. Şimdi benim mesela düşünün, çocuğum benim bir şey istediği zaman alamadığım yüzünden ben hâlâ çocuğumla görüşemiyorum. Özelleştirmeden mağdur olmuşum, özelleştirilmişim, benim cebimde param yok. Hiçbir imkânım yok, zor durumdayım ve benim çocuğum bana baba saç bakım seti var ya, bu Philips saç bakım setleri var. Ondan alır mısın dedi, fiyatına bir baktım ki 185 milyon o zamanlar. Kızım benim maaşım zaten 850 milyon ya, yapma ben bunu nasıl alayım, ben bunu alırsam ben geçinemem dedim. Ondan sonra bana küstü, nedenini anlamaksızın küstü. Ondan sonra bir şey diyemedim, yapacak bir şey yok. (Hakan)

Ben 90'da işe girdim, 90 yılında işe girmiş olmama karşın, düşünün yani kızım 16-17 yaşına geldi, tam paraya ihtiyacı var. Hop sen dışarı çık, 4/C maaşı, 4/C maaşıyla benim yapacağım hiçbir şey yoktu çoluğa çocuğa. Evi zaten geçindiremiyordum. Hanım emekli oldu, onun maaşı da düştü. Kısaca ekonomik imkânsızlıklardan dolayı geçimsizlikler de başladı evde. (Hakan)

Hakan, hem eşi hem de kendisi 4/D statüsü ile kamuda işçi statüsünde çalışırken, literatürde “görece güvenceli” olarak nitelediğimiz şartları ve dönemi deneyimlemiştir. Hakan’ın çalışma yaşamına dair deneyimi bir süreç olarak güvencesizleşmenin Türkiye’de görüngülerinden birisi olarak örneklendirilebilir. Öngörülebilir bir geleceğe sahip olduklarını düşünürken, özelleştirme gündemi tüm öngörülerini belirsiz hale getirmiştir. Güvencesizlik ve geleceğin belirsizliği karşısında kişisel düzeyde inşa edilmeye çalışılan güvenceler ise yeterli olmamış, hane içinde olumsuz sonuçlara neden olmuştur:

Bakın, ben şimdi eşimle problemler yaşıyordum, ama o problemlerin bilinç altında yatanlardan birincisi gerçekten de sürekli özelleştirme tehdidi vardı bizde. Düşünün, siz yoksulluktan gelmişsiniz, bir iş bulmuşsunuz ki, o dönemlerde ben mesela başka iş alternatifleri de vardı. Ben lise mezunuydum, en azından benim dönemlerinin lise mezunlarının bir memur olarak çalışabilme imkânları vardı, başka kurumlarda çalışabilme imkânları vardı. Ama bu lanet olsun ki ben bu Tekel’e girdim. Tamam benim girdiğim dönemlerde saat ücretleri çok vasattı, ama oraya girdim, orada hayatımızı sürdürmeye başladık. (...) İnanın, 90’da ben işe girdim, 90’dan beridir hâlâ özelleşecek, aha özelleşecek; şöyle özelleşecek, böyle özelleşecek. Yani insanlara bunu vere vere en sonunda çıldırttılar, delirttiler yani. Benim eşim major depresyon hastasıydı. Ben bu da haklı nedenlere dayanıyor. Sadece kadının hiçbir günahı yok, hiçbir sorunu da yok. Dokuz kardeşli bir aileden gelmiş, sürekli özelleştirme mağduriyeti yaşayabilecek korkusuyla sürekli para biriktiriyoruz, çocukları biz yarın ne yapacağız, iki tane kızımız var. Biz bunların hep sıkıntılarını yaşadık. (...) Çünkü, sürekli panik halinde, yani hırs da, sürekli ne yapacağız, nasıl yaparız, ne şekilde yaparız? (Hakan)

Sonuçta Hakan eşi ile boşanmış ve tüketime dair çokça alışkanlığını değiştirdiğini, şu anda maddi açıdan mütevazı bir hayat yaşadığını söylemiştir: “Ama maddiyat değil, herkes hayatından ödün veriyor.”

Güvencesizliğin bir başka göstergesi olarak “kadrolu atamanın yapılmaması”, “kamuda kadrolu” istihdam edilmemenin de özellikle eğitim sektöründe giderek artan sayıda intihara neden olduğu, çalışma yaşamı-çalışma dışı yaşam etkileşiminde

yer alan bulgulardan biridir. Osman, intihar eden öğretmenlerden bazılarının kırıvatlarıyla intihar ettiğini söylemiştir. Zira kırıvat takmak, kamuda çalışmaya işaret etmektedir. Yine intiharların çoğunlukla 30’lu yaşlarda gerçekleştiğini, bu yaşlarda ümidin kırıldığını söylemiştir. Buna 30’lu yaşlardaki toplumsal beklentilerin de arttığı ihtimalini eklemek mümkündür. Kendi annesinin de hâlâ Pazartesi günleri telefonlaşırken, “bugün izin günüm” dediğinde şaşırdığını, dershanede çalışmasına ve onun çalışma koşullarına alışamadığını söylemiştir. Bir yıla yaklaşan süre ile işsiz kalan Gökalp de intiharı düşündüğünden bahsetmiş, bu süreçte erkek olmasının da etkisiyle kendisinin çalışma yönünde baskı hissettiğini söylemiştir. İşsizlik sürecinde sosyalleşmenin de olumsuz etkilendiğini söylemiş, sosyalleşmenin sınırlı tutulduğundan bahsetmiştir. Yine özel yaşam da maddi etkenler nedeniyle sınırlanmaktadır, kendisinin deyimiyle “erkeksen ve işsizsen, iktidarsızsındır”.

## SONUÇ

Bu çalışma, çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşamda görülen güvencesizleşme ve güvencesizleşmenin, Türkiye’de işçi sınıfının gündelik yaşam deneyimindeki gerçekleşme biçimlerini merkezine almaktadır. Çalışma, üretim ilişkilerini temel alarak, yaşamın tüm alanına sirayet eden güvencesizlik deneyiminin, işçi sınıfı içerisinde bir türdeşleşmeye mi ya da parçalanmaya mı neden olduğu sorusuna yönelmiştir. Bu cevabı ararken de, çalışma, yönelimini güvencesizleşme ekseninde üç noktada belirlemiştir. Bunlardan ilki, geç kapitalistleşen ve küresel kapitalizme eklemlenen bir ülke olarak Türkiye bağlamında güvencesizleşmeyi tartışmaktır. İkincisi, güvencesizleşmeyi üretim noktasını ana eksen olarak alarak, yaşamın tümüne yayılan ve sınıf ilişkileri içerisinde anamlanan bir olgu olarak kavramaktır. Sonuncusu ise, işçi sınıfının deneyimleri üzerinden güvencesizliği tartışmaya açmaktır.

Çalışmanın ana sorunsalının izini sürebilmek adına, bir alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ana sorunsalına yanıt aramak üzere, belirlenen alt sorular ekseninde derinlemesine görüşme soruları hazırlanmıştır. Bu sorularla 11’i kadın, 17’si erkek olmak üzere, toplam 28 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Alan çalışması öncesinde, çalışmanın ana sorunsalını açan temel alt sorular, üç ana grupta kategorilendirilmiştir. Alan çalışmasından elde edilen bulgular da bu üç kategori etrafında sunulmuştur: “Çalışma ve çalışma yaşamı”, “kır-kent ve kuşaklararasılık” ve “çifte güvencesizleşme”.

Çalışma ve çalışma yaşamı başlığı altında en önemli bulgulardan biri,

güvencesizliğin merkezinde iş güvencesinin olduğu yönündedir. Ancak yasal düzeyde bir iş güvencesinin mevcudiyetinin, çalışanların kendilerini güvenceli hissetmesi için yeterli olmadığı yönündeki eğilimler baskındır. Yapılan görüşmelerin ardından, çalışma yaşamında temel gereksinimin iş sahibi olma ve iş güvencesi üzerinden kurulduğu, bunlar gerçekleştikten sonra ücret ve kendini gerçekleştirmenin işçi sınıfının gündemine girdiği görülmektedir.

Güvencesizlik ve işçi sınıfı içerisindeki ilişkilere bakıldığında, Türkiye’de işçi sınıfı üyelerinin, memurları (4/A statüsünde çalışanlar) hâlen işgücü piyasası içerisinde en güvenceli kesim olarak görme eğilimi yaygındır. Bu statünün çalışma koşullarının, genel olarak işgücü piyasası içerisinde güvenceli çalışma için örnek olarak görüldüğü söylenebilir. Genellikle çalışılmak istenilen işin koşullarının tarif edilmesi istenildiğinde, bu statüdeki çalışma koşulları üzerinden bir tanımlama yapma eğilimi yüksektir. Bunun bir diğer sebebinin kişinin anlam dünyasının sınırları olabileceğini de eklemek gerekir.

Kamu sektöründe 4/A ve 4/D olarak ifade edilen memur ve işçilik statüleri, bir yandan asıl işverenin işçisi olmak anlamına gelmektedir. Uzun süreli olarak bu istihdam biçimleri altında yer alanlar için “devletin himayesi altında” yer alma eğilimi söz konusudur. İşten çıkarma nadiren görülen ve seyrek karşılaşılan bir deneyim olarak kodlanmıştır. Eski (20 yıldan kıdemli) bir kamu işçisi olmanın, ücretin işgücü piyasasında diğer işçilere kıyasla görece yüksek olması ve sendikalı olmak gibi özelliklerle karakterize olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar, aynı zamanda kamu işçisi için de güvence unsurlarıdır. Bugün, artan taşeronlaşma ve yeni istihdam biçimleri ile kamu ve özel sektörde çalışma arasındaki ayrımlar giderek bulanıklaşsa da, ücretin düzenli ödenmesi, sosyal güvencenin mevcudiyeti gibi

nedenlerle kamu ya da özel sektörde çalışan olma ayrımı halen belirleyici bir ayrım olarak görülmektedir.

Türkiye’de işçi sınıfı içerisinde memur-işçi ayrımı baskın olarak öne çıkan bir diğer noktadır. Memurların görece güvenceli konumu, işçi sınıfının diğer üyeleri tarafından hem çalışılmak istenilen koşulları tanımlamaktadır, ancak aynı zamanda bu koşulların memurlara sağladığı görece güvenceli konumun memurlar tarafından suistimal edilecek biçimde kullanıldığı yönünde düşünceler de mevcuttur. Memurların, çalışma yaşamı ve yaşam tarzı açısından da sınıfın diğer üyelerinden farklı olarak algılanması eğilimi gözlemlenmektedir.

Kamu sektöründe öne çıkan diğer bir nokta ise, genç nesiller içerisinde, kamuda görece güvenceli istihdam edilmenin koşullarının giderek ortadan kalkacağı yönündeki beklentidir. Bu nedenle, mevcut koşullar içerisinde görece güvenceli konumlara girişin sağlanmasına yönelme, görece güvencesiz çalışma koşullarıyla karşılaşmayı erteleme, başvuru yollar arasında yer almaktadır.

Araftakiler olarak tanımladığımız 50/d, 4/C ve ücretli öğretmenlik gibi statülerde istihdam edilenler ise, kamu sektöründe yer almakla beraber, görece yeni istihdam biçimleri olarak ifade edilebilecek bu statülerde kendilerinin devlet tarafından sömürüldüklerini düşünme eğilimindedirler. 50/d ve ücretli öğretmenlik statülerinin görece güvenceli konumlara geçiş için bir basamak olarak kullanıldığı görülebilmektedir. Dolayısıyla süreklilik ekseninde bir istihdam üzerinden varolmayan bu istihdam biçimlerinin, istihdam edilenler tarafından da geçici olarak, daha güvenceli bir işin koşullarını sağlayana kadar çalışılacak işler olarak ifadelendirilme eğilimleri görüldüğü söylenebilir. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta, 4/C statüsünün diğer statülerden güvencesizleşme sürecini bizatihi

deneyimleyenler, görece güvenceliden güvencesiz statüye geçenler ile eşleşmesidir. Oysa ki 50/d ve ücretli öğretmenlik koşullarında istihdam edilenlerde görece güvenceli koşulları deneyimleme eğilimi gözlemlenmemektedir. Her üçünü de ortaklaştıran nokta ise, işçi sınıfı üyeleri açısından sürekli istihdamın garantisinden yoksun oluşları ve iş tanımlarındaki belirsizliktir. Bu iki özellik, söz konusu koşullarda çalışmanın güvencesizlik motoru işlevini görmektedir. Belirsizlik ve güvencesizliğin içiçe geçişi bu istihdam statülerinde oldukça belirgindir. Ancak bu statülerin, nitelikli işgücünün niteliğinin içini boşaltan, işyerlerinde ihtiyacı duyulan işlere göre kendisinden faydalanılan durumda konumlandırılma eğilimleri oldukça fazladır.

Taşeron işçi olarak istihdam edilmenin ise, kamu ya da özel sektör arasında bir farkının olmadığı, aslolanın taşeron şirket bünyesinde istihdam edilmek olduğu görülmüştür. Taşeron işçi olma üzerinden kamu ya da özel sektör ayırımından etkilenmeyen bu ortaklığın güvencesizlik temelinde kurulduğu görülmektedir. Taşeron işçisi olmak örgütlenme, belirsiz süreli sözleşme, iş güvencesi vb. güvence mekanizmalarına sahip olmama ile de anlam kazanmaktadır. Formel güvencelerin yokluğunda, enformel güvence ağları oluşturularak güvence mekanizmalarının teminine gidilebildiği görülmektedir. Siyasi bağlantılar kurularak taşeron işçilik gibi geçici bir statüde enformel güvence ağı ile süreklilik sağlanmaya çalışılması gibi örnekler mevcuttur.

Özel sektör deneyiminde ise, sektörde istihdam edilenler için, işten çıkarılmanın bu sektörün normal haline geldiği eğiliminden kuvvetle bahsetmek mümkündür. Köle gibi hissetme, özgürlükten yoksun, yoğun emek denetimi altında, uzun saatlerle çalışma, bu sektörde istihdam edilme ile ilgili kullanılan

tanımlamalardandır. Özel sektörde önceki kuşaklardan farklı olarak, geleceğin belirsizliğinin üzerinde konuşulmaktan dahi çekinilen bir hâl alabildiği görülmektedir. Yüksek örgütlülük düzeyinin güvence sağlayıcı bir faktör olarak özel sektörde varolduğu da yine bu çalışmadan elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

Genel olarak işsizlik kaygısının 4/A ve uzun yıllardır 4/D statüsü ile çalışanlar hariç özel sektör ve kamuda görece yeni yaygınlaştırılan statülerde yaygın bir eğilim gösterdiği görülebilmektedir. Bu çerçevede, denilebilir ki ya işsizlik durumu bizatihi yaşanmakta ya da işsizlik kaygısı taşınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye işçi sınıfı için işsizlik kaygısının süreklileşme ve yaygınlaşma eğilimi içinde olduğu sonucu çıkartılabilir. Özellikle, süreklilik temelinde inşa edilmeyen istihdam biçimleri için işsizliğin, istihdam halinde iken bile, güvencesizliğin bir parçası olarak o istihdam biçiminin kendisine içkin hale geldiği tespitinde bulunulabilir.

Gerek görüşmeler öncesinde gerekse görüşmeler esnasında çalışmanın seyrini ve verilerin açığa çıkarılması sürecini de yer yer engelleyen en belirgin olgulardan biri, Türkiye işçi sınıfının içinde bulunduğu korku iklimidir. Ancak korku, üzerine konuşmaktan dahi çekinilen bir iklim yarattığından, bu çalışmada üzerine gidilememiş, üzerinde daha detaylı araştırmalar yapılmak üzere bundan sonraki çalışmalarda açığa çıkarılmayı beklemektedir.

Bulguların sınıflandırılmasında ikinci olarak, kır-kent ve kuşaklararasılık eksenleri öne çıkmıştır. Uluslararası literatürde Batı merkezli bakış açısının da etkisiyle iç göç olgusu ve güvencesizlik ilişkisine belirgin olarak yer verilmediği görülmektedir. Oysa, bu çalışmanın bulgularında da görülebileceği gibi iç göç, Türkiye işçi sınıfı açısından güvencesizleşmenin deneyimlenmesinde hem göç öncesi

dinamikler, kırdan dönüşüm hem de göç sonrası işgücü piyasalarına dahil oluşu işaret etmesi bakımından oldukça temel bir gösterebilir. Böylelikle, hem mülksüzleşme hem de proleterleşme süreçleri açığa çıkmakta, köklerinden ve tarihsel sürecinden koparılan güvencesizleşme kavramı da bir ayağı ile yerine oturmaktadır. Kente göç ederken beraberinde ne ile geldiği önemlidir, bulgulardan çıkan eğilim kente göç eden ilk ya da ikinci kuşakların enformel güvence ağlarının da işlevliğini yitirdiği yönündedir. Bir başka eğilim ise, düşük nitelik ve enformel güvence ağlarından yoksunluk ile işgücü piyasasının bilgisine sahip olmama gibi etkenlerle genellikle taşeron ya da sigortasız çalışma gibi işgücü piyasasının güvencesiz karakteriyle öne çıkan işlerde çalışmadır. Özellikle taşeron işçilikte görülen bu eğilim, bu istihdam koşulunda çalışmanın kapalı bir sarmal haline gelmesi ve sektör değişse de istihdam koşullarının çoğunlukla değişmemesi yönündedir. Kırsal kökenlilik üzerinden Türkiye işçi sınıfının güvencesizlik deneyimlerinde bir ortaklaşma eğiliminden söz etmek mümkündür.

Kırsal kökenlilik ile de bir yanı sıra bağlantılı olarak kuşaklararası aktarım ya da kuşaklararası güvencesizlik, elde edilen bulgular içerisinde bir başka üzerinde durulmayan bir güvencesizlik tartışmasının yapılmasını gerektirmektedir. Güvencesizliği ya da güvenceli olma hâlini inşa eden süreçlerin, yalnızca birey üzerinden tartışıldığı literatürde, güvencesizlik, “yeni bir sınıf” olarak bireylerin önceki kuşaklardan devralmadıkları yeni bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada ise aksine, kuşak mirasının gerek ekonomik boyutuyla işgücü piyasasına girmeden gerekli nitelikleri sağlamada olan etkisi, gerekse işgücü piyasasını bilgisi, ağlara erişim vb. üzerinden oldukça önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Türkiye deneyiminin Batı’daki örneklerden bilhassa kırsal kökenlilik, iç göç ve kuşaklararasılık

başlıklarında farklılaşmasında ise geç kapitalistleşen bir ülke olması belirleyicidir.

Son olarak, çifte güvencesizleşme başlığı altında topladığımız, üretim noktasından hareket ederek yaşamın tümünü kavrayan güvencesizleşme olgusunun, çalışma yaşamı dışında zamanın belirlenimi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Güvencesizleşme, boş zamanların da, ya mevcut işte ya da başka işte çalışarak ya da mevcut işte enformel güvence sağlamak adına, yine o işin gereksinimlerini karşılamak üzere doldurulmasına neden olmaktadır. Bu, bir anlamda Türkiye işçi sınıfı üyelerinin kendilerine ait zaman dilimlerinde dahi sermayenin belirlenimi doğrultusunda zamanlarını değerlendirme eğilimini göstermektedir.

Çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşam alanlarının içsel bağlantılara sahip bir süreç ve ilişki içinde olduğunu en net biçimde gösteren bulgu başlıklarından birisi olarak, nakit gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bugün, farklı kesimlerden Türkiye işçi sınıfı üyelerinin kredi kartı ya da nakit kredi çekme yoluyla borç yükümlülüğü içine girme eğiliminin hem yaygınlık kazandığı hem de normalleşen bir süreç olarak görülmeye başladığını söylemek mümkün görünmektedir. Bilhassa işsizlik ve nakit gereksinimi/borçlanarak yaşamamanın, işçi sınıfı için süreklilik kazanması ve yeniden üretilir hâle gelmesindeki eğilimleri, güvencesizlik kültürünün varlığına/oluşumuna yönelik üzerinde durulması gereken ilk bulgular olarak değerlendirilebilir. Güvencesizlik kültürüne yönelik yapılacak çalışmalar için bunların yanı sıra nesiller arası aktarımın da gözlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Nihayetinde, çalışmanın ana sorunsalını oluşturan güvencesizlik deneyiminin, işçi sınıfı içerisinde bir türdeşleşmeye mi ya da parçalanmaya mı neden olduğu sorusuna geri döndüğümüzde, belirli türdeşleşmelerin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Güncel emek çalışmaları literatürü, istihdam biçimlerindeki

çeşitlenmeye ve parçalanmaya odaklanmışken, parçalanmanın görüngülerinden birisi olarak, farklı istihdam biçimlerinin güvencesizlik deneyimlerine dayandırılan bu çalışmada da, kuşkusuz işçi sınıfı içerisindeki parçalanma olgusal bir gerçeklik olarak görülmektedir. Ancak sınıf içi parçalanma ve türdeşleşme, homojenleşme ve heterojenleşme süreçleri birbirini içermektedir. Bu çalışmada da görüldüğü üzere, sınıf içi parçalanmanın yanı sıra, Türkiye’de işçi sınıfı için iş güvencesi, işsizlik, sigortalılık-sosyal güvence, enformel ağların aşınması deneyimlerinde sınıf içi türdeşleşmeden söz edilebilir. Yeni istihdam biçimlerinde, özellikle işsizlik ekseninde berraklaşan ortaklaşmalar görülmektedir.

Türkiye’nin sosyal gelişiminin analizinde, 1940’lı yıllarla beraber geleneksel sosyoloji literatüründe kırdan kente göç, gecekondulaşma ve enformelleşme başlıkları öne çıkmıştır. Güvencesizleşme, daha önce enformel olarak adlandırılıp, marjinde yer alan olarak ifade edilen, söz konusu süreçteki nüfusun ana öbeğini de içermektedir. Dolayısıyla bu kesim, güvencesizleşme tartışmaları ve üretim noktasını eksen alan işgücü piyasası analizlerinde mutlaka yer almalıdır. Ancak, Türkiye’nin sosyal gelişimi içinde bu başlıklarla gruplandırılabilen tartışmalardan farklı olarak, güvence yoksunluğu-güvencesizleşme, yalnızca yeni göç edenler üzerinden tartışılmaz. Hem kuşaklararası aktarım hem de formel sektördeki değişimler bu noktada belirleyici olmaktadır. Bu tartışmalarda önemli bir ayrım olan formel sektör-enformel sektör ayrımı, artık günümüzü anlamada yetersizdir. Formel sektör-enformel sektör arasındaki net ayrımlar bugün iç içe geçmektedir. Burada iki boyut söz konusudur: Hem çalışma statüsü, istihdamdaki yer bakımından hem de üretim noktası dışında, yeniden üretim anlamında formel ve enformel istihdam ayrımının anlamını yitirmekte olduğu söylenebilir.

Güvencesizleşme, bu çalışmada bir durumdan öte, süreç olarak ele alındığından, güvencesizleşmenin tanımı da kapalı olarak değil, sürece açık olarak tartışılmalıdır. Güvencesizleşme çalışma yaşamı ve üretim noktasından hareketle, emeğin yeniden üretimini de dahil ederek gündelik yaşam içerisinde anlamlandırılmalıdır. Sürece işaret eden bir kavram olarak, yukarıda unsurları ortaya konan kavramsal tanım, bu nedenle nihai tanım olarak görülmemelidir; sürece açıktır. Bu da, kavramın inşa ve geliştirilmesinde metodolojik bir gereklilik olarak görülebilir.

Güvencesizleşme sorununa odaklanacak bundan sonraki çalışmalardan, dolayısıyla süreç içerisindeki değişimler ışığında kavramın geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi, kavramın sürece dayanarak yenilenmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada bulgular içerisinde yer vermeye çalışılsa da, ayrı ve başlı başına bir inceleme konusu olarak toplumsal cinsiyet ve güvencesizlik ilişkisinin de ayrıca ele alınması gerekmektedir. Görüşmeler esnasında da kendisini belli eden, kadınların güvencesizlik deneyiminde, ataerkillik ve erkeklerin de kadınların güvencesizleşmesi sürecinde fail olarak yer almaları, araştırmacılar tarafından çalışmaların odağına alınmayı beklemektedir. Tüm güvencesizleşme tartışmalarını kesecek biçimde, sürecin etkisini görünür kılmak açısından, tamamlayıcı ve önemli bir diğer başlık olarak da güvencesizleşme karşısında direniş deneyimleri üzerine çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Bütün bu anlatılanlar ışığında, sonuçta Türkiye’de güvencesizliğin, salt işgücü piyasası ile ücretli istihdama tabi tutulanlarla ilgili bir olgu olmadığı; nüfusun geniş kesimlerini kavrayan ve çağımızın toplumsal dönüşümünü karakterize eden temel bir sorun alanı olarak geliştiği söylenebilir.

## KAYNAKÇA

- Allison, A., (2012), “Ordinary Refugees: Social Precarity and Soul in 21<sup>st</sup> Century Japan”, **Anthropological Quarterly**, C.85, S.2, s. 345-370.
- Amin, S., (1980), **Class and Nation Historically and in the Current Crises**, (Çev. Susan Kaplow), London: Heinemann.
- Amin, S., (2007), **Avrupamerkezcilik – Bir İdeolojinin Eleştirisi** (Çev. Mehmet Sert), 2. Basım, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi
- Amin, S., (2011), “Emek Cephesi’nin Birliği’ni Yeniden İnşa Etmek”, **Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I**, (der. Yalçın Bürkev, Metin Özüğurlu, Yasemin Özdek, Ersin Vedat Elgür ), Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Ansal, H., Küçükçiftçi, S., Onaran, Ö., Orbay, B. Z., (2000), **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Artun, A., (2014a), **Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, A., (2014b), “Sunuş / Sanat Emeği”, **Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 11-29.
- Atabek-Çerkezoğlu, A., Göztepe, Ö., (2010), “Sınıfını Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Güvencesizler”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Ankara: Nota Bene Yayınları, s. 63-92.
- Ataman, Ü., (2014), “Kıdem Tazminatı Tartışmaları Üzerine”, **DİSKAR**, Kış, s. 94-108.
- Barbier, J.C., (2002), “A Survey of the Use of the Term précarité in French Economics and Sociology”,  
<http://www.cee-recherche.fr/sites/default/files/webfm/publications/docdetravail/19-precarite-France.pdf>, (17.12.2012).

Barbier, J. C., (2004), “A Comparative Analysis of ‘Employment Precariousness’ in Europe”, **Presentation to the Seminar ‘Learning from Employment and Welfare Policies in Europe,**

[http://www.cee-recherche.fr/fr/fiches\\_chercheurs/texte\\_pdf/barbier/BarbierEmpPrecFeb2004.pdf](http://www.cee-recherche.fr/fr/fiches_chercheurs/texte_pdf/barbier/BarbierEmpPrecFeb2004.pdf), (11.11.2011).

Barbier, J.C., (2008), “There is no more to Job Quality than ‘Precariousness’: a Comparative Epistemological Analysis of the ‘Flexibility and Security’ Debate in Europe”, **Flexibility and Employment Security in Europe** (Edit. R. Muffels), UK: Edward Elgar Publishing Limited, s. 31-50.

Barbier, J.C., (2011), “ ‘Employment precariousness’ in a European cross-national perspective. A sociological review of thirty years of research”, <ftp://mse.univ-paris1.fr/pub/mse/CES2011/11078.pdf>, (15.11.2013).

Barchiesi, F. (2008), “Wage Labor, Precarious Employment, and Social Inclusion in the Making of South Africa’s Postapartheid Transition”, **African Studies Review**, C.51, S.2, s. 119-142.

Barchiesi, F., (2011), **Precarious Liberation: Workers, the State, and Contested Social Citizenship in Postapartheid South Africa**, Albany: State University of New York Press.

Barchiesi, F., (2012a), [http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1038&context=franco\\_barchiesi](http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1038&context=franco_barchiesi), (Son erişim tarihi: 01.04.2014).

Barchiesi, F., (2012b), “Liberation of, through, or from work? Postcolonial Africa and the Problem with ‘job creation’ in the global crisis”, **Interface: A Journal For and About Social Movements**, C.4, S.2, s. 230-253.

Bayon, M.C., (2006), “Social Precarity in Mexico and Argentina: Trends manifestations and national trajectories”, **Cepal Review**, C. 88, s. 125-143.

- Bispinck, R., Schulten, T., (2011), "Trade Union Responses to Precarious Employment in Germany", <http://e-pflicht.ub.uni-duesseldorf.de/content/titleinfo/110947>, (Son erişim tarihi: 25.04.2014).
- Bora A., Can K., Çiğdem A., Erdoğan N., Laçiner, Ö., Ocak E., Şen, M. (2007), **Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., Erdoğan, N., (2011), **Boşuna Mı Okuduk?**, Ankara: İletişim Yayınları.
- Boratav, K., (2006), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 10. Baskı.
- Budowski, M., Tillmann, R., Keim, W. Amacker, M., (2010), "Conceptualizing ‘precarious prosperity’: Empirical and theoretical elements for debate", **International Journal of Comparative Sociology**, C. 51, s. 268-288.
- Butler, J., (2004), **Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence**, Verso: London and New York.
- Candeias, "Double Precarisation of Labour and Reproduction – Perspectives of expanded (re)sppropriation"  
[http://www.rosalux.de/fileadmin/wgdw\\_uploads/Double\\_precarisation.pdf](http://www.rosalux.de/fileadmin/wgdw_uploads/Double_precarisation.pdf)  
(1.12.2014)
- Coffey, W. J., (1996), "The ‘Newer’ International Division Of Labour", P. Daniels ve W. F. Lever (der.), **The Global Economy in Transition**, Essex: Longman, s. 40-61.
- Cohen, R., (1991), **Contested Domains Debates in International Labour Studies**, Londra: Zed Books.
- Cross, J., (2010), "Neoliberalism as unexceptional: Economic zones and the everyday precariousness of working life in South India", **Critique of Anthropology**, C. 30, S. 4, s. 355-373.

- Çelik, A., Lordoğlu, K., (2006), “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üzerine”, **Çalışma ve Toplum**, C.2, S.9, s. 11-30.
- Çelik, A., (2012), “Çalışma İlişkilerinde Esneklik ve Kuralsızlaşma: 1980-2010”, **Çalışma İlişkileri Tarihi**, (Der. Ahmet Makal), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çetik, M., Akkaya, Y., (1999), **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çiğdem, A., (2007), “Yoksulluk ve Dinsellik”, **Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 203-247.
- Demirhan, A. E., (2012), “Ortadoğu’da Yeni Siyasallaşma Sürecinin Temel Dinamiği: Güvencesiz Yeni İşçi Kitleleri”, **Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göztepe), Ankara:Nota Bene Yayınları, s.169-190.
- De Sario, B., (2007), “‘Precari su Marte’: an experiment in activism against precarity”, **Feminist Review**, C. 87, S. 1, s. 21-39.
- Durak, Y., (2012), **Emeğin Tevekkülü –Konya’da İşçi İşveren İlişkileri ve Dindarlık-**, 2. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durmaz, O. S., (2014), Emek Süreci ve Yeniden Proleterleşme: Türkiye’de Öğretmen Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.
- Erdoğan, S., (2005), “Türkiye’de Emeklilik Sisteminde Değişim”, **Kamu Yönetimi Dünyası**, 23, s. 19-24
- Erdoğan, S., (2006), “Sosyal Politikada Değişim ve Sosyal Güvenlik Reformu”, **Mülkiye**, 27 (252), s. 211-236.

Erdoğdu, S., (2006), **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Erdoğdu, S.; Kutlu, D., (2014), “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, Çalışma ve Toplum, 41, s. 63-114.

European Commission Research, (2005), **Precarious Employment in Europe: A Comparative Study of Labour Market related Risks in Flexible Economies**, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Fagnani, J., Letablier, M.T., (2009), “France: Precariousness, Gender and the Challenges for Labour Market Policy”, <http://www.genderwork.ca/cpdworkingpapers/fagnani-letablier.pdf>, (27.04.2014).

Foti, A., (2004), “Precarity and N/European Identity: (An Interview with Alex Foti Chainworkers)”. Söyleşiyi yapan : Merijn Oudenampsen ve Gavin Sullivan. <http://www.metamute.org/editorial/articles/prekarite-and-neuropean-identity-interview-alex-foti-chainworkers> (6.04.2014)

Freire, P., (2008), **Ezilenlerin Pedagojisi**, 6. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Fröbel, F. , Heinrichs, J. , Kreye, O., (1982), **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler** (Çev. Yılmaz Öner), İstanbul: Belge Yayınları.

Fudge, J., (2009), Precarious Work: The Institutional Indicators, [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_protect/---protrav/---travail/documents/meetingdocument/wcms\\_146096.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/meetingdocument/wcms_146096.pdf), (30.10.2013).

Gallie, D., Paugam, S., (2002), **Social Precarity and Social Integration: Report to the European Commission Based on Eurobarometer 56-1**, [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/ebs/ebs\\_162\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_162_en.pdf), (23.04.2014)

- Gereffi, G., (1995), "The International Economy and Economic Development," **Handbook of Economic Sociology**, Smelser, N. J. , Swedberg, R. (der.), New York: Princeton University Press, 206-233.
- Goldring, L., Landolt, P., (2011). "Caught in the Work- Citizenship Matrix: the Lasting Effects of Precarious Legal Status on Work for Toronto Immigrants", **Globalizations**, C.8, S.3, s.325-341.
- Gökbayrak, Ş., (2010), "Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü", **Çalışma ve Toplum**, 25, 141-162.
- Göztepe, Ö., (2012), "Yeni Dönemin Satırbaşları", **Güvencesizleştirme Süreci, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göztepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.15-60.
- Gülmez, M., (2010), "4/C", <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/gulmez2.pdf>
- Gülmez, M., (2012), **4/C Anarşisi - Hukuksuz Dayanaklarıyla 4/C’ler ve 4/C’liler 1965-2012**, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Güzel, A. (2006), "Yasa Tasarısının Genel Değerlendirmesi", **Çalışma ve Toplum**, 8, 171-178.
- Hamzaoglu, O., Yavuz, C. I., (2006), "Sağlıkta AKP’li Dönemin Bilançosu Üzerine", **Mülkiye**, 27 (252), 275-296.
- Hardt, M., Negri, A., (2004), **Çokluk**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hannif, Z. N., Lamm, F., (2004), "Precarious Employment In The New Zealand Call Centre Industry", <http://ojs.victoria.ac.nz/LEW/article/viewFile/1297/1157>.
- Harvey, D., (2004), "'Yeni' Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim", (Çev. E. M. Dinçer), **Praksis**, 11, 23-48.
- Harvey, D., (2008), **Umut Mekânları**, (Çev. Z. Gambetti), İstanbul: Metis.
- Heery, E.; Salmon, J. (2000), "The Insecurity Thesis", **The Insecure Workforce**, (Ed. Edmund Heery ve John Salmon), London: Routledge, s. 1-23.

- Herrman, P., van der Maesen, L.J.G., (2008), “Social Quality and Precarity: Approaching New Patterns of Societal (Dis-)Integration”, [http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10245/1/MPRA\\_paper\\_10245.pdf](http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10245/1/MPRA_paper_10245.pdf), (15.02.2011).
- Laçiner, Ö., (2007), “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, **Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 313-324.
- Lorey, I., (2011), “Governmental Precarization”, <http://eipcp.net/transversal/0811/lorey/en>, (10.10.2014)
- Koç, F., (2012), “Yeni Bir Sendikal Hareket Çağının Kapısında”, **Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göktepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s. 291- 327.
- Köse, A. H.,; Öncü, A., (1998), “Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Anadolu İmalat Sanayii: Zenginleşmenin mi Yoksa Yoksullaşmanın mı Eşiğindeyiz?”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 77, Ankara.
- Köse, A. H., ; Öncü, A., (2000), “İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayii”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 86, Ankara.
- Kutagobilik, T. (2009), “Türk İşvereni Ayağındaki Kıdem Tazminatı Prangasından Kurtarılmalıdır”, <http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Duyuru-Detay/634> (10.11.2014)
- Kutlu, D., (2012), “Türkiye İşgücü Piyasasında Güncel Gelişmeler ve Güvencesizleşme Örüntüleri”, **Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göktepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.61-116.
- Kümbetoğlu, B., (2005), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kwan Lee, C., Kofman, Y., (2013), “The Politics of Precarity: Views Beyond the United States”, **Work and Occupations**, C.39, S.4, s.388-408.

- Ludovici, M.S., Semanaza, R., (2012), **Precarious Work And High- Skilled Youth In Europe** (Edit.), Milano: European Commission.
- Marx, K., (1990), **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.
- Milkman, R., (2011), "Immigrant Workers, Precarious Work, and the US Labour", **Globalizations**, C.8, S.3, s.361-372.
- Murgia, A., (2013), "Representations Of Precarity In Italy. Collective And Individual Stories, Social Imaginaries And Subjectivities", **Journal of Cultural Economy**, C.7, S.1, s.48-63.
- Munck, R. (2003), **Emeğin Yeni Dünyası Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, (Çev. Mahmut Tekçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Munck, R., (2013), "The Precariat: a view from the South", **Third World Quarterly**, C.34, S.5, s.747-762.
- Mütevellioğlu, N., Işık S., (2009), "Türkiye'de Neoliberal Dönüşümün Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri", **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm** (Der. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.159-204.
- Neilson, B., Rossiter, N., (2005), "From Precarity to Precariousness and Back Again: Labour, Life and Unstable Networks", **The Fibreculture Journal**, S.5.
- Neilson, B., Rossiter, N., (2008), "Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception", **Theory, Culture & Society**, C.25, S.7-8, s.51-72.
- Oğuz, Ş., (2012), "Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proleterya mı, Prekarya Mı?", **Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göktepe), Ankara:Nota Bene Yayınları, s.229-250.
- Ollman, B., (2008), **Diyalektiğin Dansı -Marx'ın Yönteminde Adımlar-**, (Çev. Cenk Saraçoğlu), Ankara: Yordam Kitap.

- Onaran, Ö., (2004), “Emek Piyasasına Dayalı Yapısal Uyum: Katılık Miti”  
**Neoliberalizmin Tahribatı - 2000’li Yıllarda Türkiye -**, İstanbul: Metis Yayınları, 211-233.
- Öğütler, V. S., Çeğin, G., (2007), **Sosyo - Tarihsel Teorinin ‘Sınıf’la İmtihanı - İlişkisel Sosyolojik Perspektiften Yeni Bir Sınıf Kavrayışı Denemesi-**, İzmir: Duvar Yayınları.
- Öngen, T., (1994), **Prometheus’un Sönmeyen Ateşi – Günümüzde İşçi Sınıfı**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Özdemir-Yücesan. G., Özdemir, A. M., (2008), **Sermayenin Adaleti Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özsever, A., (2012), “Güvencesizliğe Karşı Birleşik Mücadele”,  
**Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göktepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.273-286.
- Özşuca, Ş. T., (2003), **Esneklik ve Güvenlik İkileminde Türkiye Emek Piyasası**, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Öztürk, B., (2014), **Atanamayanlar**, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.
- Özügürü, M. (2003a), “‘Küresel Fabrikanın’ Doğuşu ve Yükselişi”, **Petrol-İş Yıllığı 2000-2003**, İstanbul: Petrol-İş. s. 197-217.
- Özügürü, M., (2003b), “Marksizm ve İlkel Sermaye Birikimi”, **Marksizm Ve...**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 161-191.
- Özügürü, M., (2006), Nitel Araştırma Ders Notları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- Özügürü, M., (2008), **Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu- Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi**, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Özuğurlu, M., (2010), “TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, (Ed. Gökhan Bulut), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.45-62.
- Özuğurlu, M., (2012), “Emeğin Güvencesizleşmesi Penceresinden Türkiye Tarımı”, **Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göktepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.159-165.
- Özuğurlu, M., (2013), **Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı –Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler**, 3. Baskı, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Özveri, M., (2011), “Güvencesizliğin Hukuku: Esneklik”, **Prof. Dr. Sarper Süzek’e Armağan**, (Ed. Süleyman Başterzi), İstanbul: Beta Yayınları.
- Özveri, M., (2012), “Güvencesiz Çalışmanın Hukuki Dayanakları”, **Çalışma ve Toplum**, C.2, S.33, s.147-172.
- Özveri, M., (2014), “Türkiye’de Çalışma Yaşamına İlişkin Son Yasal Değişikliklerin Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çalışma ve Toplum**, C.2, S.41, s.135-154.
- Parlak, D., (2012), “Devleşen Ekonomide Küçülen İnsanlar: Çin’de Güvencesiz Çalışma”, **Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göktepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.199-225.
- Petrol-İş, (1991), **Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul: Petrol-İş.
- Petrol-İş, (1995), **Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul: Petrol-İş.
- Petrol-İş, (2000), **Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul: Petrol-İş.
- Pochic, S., Paugam, S., Selz, M., (2003), Job Security and Precarity in Europe. [http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/ebs/ebs\\_162\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_162_en.pdf), (22.04.2014).

- Robinson, P. (2000), “Insecurity and The Flexible Workforce”, **The Insecure Workforce**, (Ed. Edmund Heery ve John Salmon), London: Routledge, s. 25-38.
- Savul, G., (2008), **Güvencesiz İstihdam, Örgütsel Dönüşüm ve Çalışma Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.
- Savul, G., (2012), “Standart Dışının Standartlaşması: Güvencesiz İstihdam”, **Güvencesizleştirme Süreci, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özey Göktepe), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.117-142.
- Seymour, S., (2012), “We Are All Precarious: On the Concept of the ‘Precariat’ and its Misuses”, [http://www.newleftproject.org/index.php/site/print\\_article/we\\_are\\_all\\_precarious\\_on\\_the\\_concept\\_of\\_the\\_precariat\\_and\\_its\\_misuses](http://www.newleftproject.org/index.php/site/print_article/we_are_all_precarious_on_the_concept_of_the_precariat_and_its_misuses), (Son erişim tarihi: 21.11.2012).
- Sosyal-İş (2014) “Torba Yasada Taşeronla İlgili Düzenlemeler Ne Getiriyor?” **Sosyal-İş Gazete**, 2014/3, 8-9.
- Soyer, A., Aslanhan, B., Bilaloğlu, E., Kılıç, G., Öztürk, O., Yavuz, C. I., Zencir, M. (2007), **Sağlıkta Piyasacı Tahribatın Son Halkası AKP**, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Sönmez, M., (2010), “Asyalaşma, Güvencesizleşme ve Kamu Müdahalesi”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, (Ed. Gökhan Bulut), Ankara: Nota Bene Yayınları, s.173-187.
- Standing, G. (1999), **Global Labour Flexibility Seeking Distributive Justice**, London: Palgrave Macmillan.
- Standing, G., (2011), **The Precariat The New Dangerous Class**, London: Bloomsbury Academic.
- Süzek, S., (2012), **İş Hukuku**, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.

- T.C. Başbakanlık, (2005), **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 9, Sosyal Güvenlik Reformu: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Tan, N., (2008), “Sosyal Güvenlikte Yeni Dönem”, **Türk-İş**, 381, s. 58-59.
- Tari, M.; Vanni, I., (2005), On the Life and Deeds of San Precario, Patron Saint of Precarious Workers and Lives, <http://five.fibreculturejournal.org/fcj-023-on-the-life-and-deeds-of-san-precario-patron-saint-of-precarious-workers-and-lives/>
- TİSK, (1999), **Çalışma Hayatında Esneklik**, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- TİSK, (2009), “Kriz Döneminde Endüstri İlişkileri”, İşveren Özel Eki, C.47, S.4, Ankara: TİSK Yayınları.
- TİSK, (2011), **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu’nun Temel Görüş ve Önerileri**,[http://tisk.org.tr/tr/eyayinlar/tiskin\\_temel\\_gorus\\_ve\\_onerileri/pdf\\_tiskin\\_temel\\_gorus\\_ve\\_onerileri.pdf](http://tisk.org.tr/tr/eyayinlar/tiskin_temel_gorus_ve_onerileri/pdf_tiskin_temel_gorus_ve_onerileri.pdf) (09.11.2014)
- Tsianos, V., Papadapulos, D., (2006), “Precarity: A Savage Journey to the Heart of Embodied Capitalism”, <http://eipcp.net/transversal/1106/tsianospapadopoulos/en> . (13.4.2013)
- Tucker, D., (2002), **Precarious Non-Standard Employment: A Review of the Literature**, New Zeland: Labour Market Policy Group.
- Ünlütürk- Ulutaş, Ç., (2011), **Proleterleşme ve Profesyonelleşme Tartışmaları Işığında Türkiye’de Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü**, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Vosko, L. F., (2000), **Temporary Work: The Gendered Rise of a Precarious Employment Relationship**, Canada: University of Toronto Press Incorporated.

- Vosko, L., F., (2003), "Precarious Employment In Canada: Taking Stock, Taking Action", **Just Labour**, <http://www.justlabour.yorku.ca/volume3/pdfs/vosko.pdf>, (10.04.2014).
- Vosko, L.F., Zukewich, N., Cranford, C., (2003), "Precarious jobs: A new typology of employment", <http://www.amillionreasons.ca/Precariousjobs.pdf>, (05.04.2014).
- Vosko, L. F., (2006a), **Precarious Employment: Understanding Labour Market Insecurity in Canada** (Edit.L.F. Vosko), Québec: McGill-Queen's University Press.
- Vosko, L., F., (2006b), "Precarious Employment: Towards an Improved Understanding of Labour Market Insecurity", **Precarious Employment: Understanding Labour Market Insecurity in Canada** (Edit. L.F. Vosko), Québec: McGill-Queen's University Press, s.3-39
- Vosko, L., F., (2006c), "Precarious Employment: Towards an Improved Understanding of Labour Market Insecurity", **Precarious Employment: Understanding Labour Market Insecurity in Canada** (Edit. L.F. Vosko), Québec: McGill-Queens University Press, s. 379-389.
- Wilson, M., (2013), **Precarious Work: The Need for a New Policy Framework**, [http://www.whitlam.org/\\_data/assets/pdf\\_file/0015/430008/Perspectives\\_8\\_Margaret\\_Wilson.pdf](http://www.whitlam.org/_data/assets/pdf_file/0015/430008/Perspectives_8_Margaret_Wilson.pdf), (10.04.2014).
- Yıldırım, A., Şimşek, H (2013), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- "Çalışanın önceliği iş güvencesi", Hürriyet İK, 991, 5 Ekim 2014.
- <http://www.euromayday.org/about.php> (20.11.2014)
- <http://www.euromayday.ch> (20.11.2014)
- <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/precarius>

“Precarious, Precarization, Precariat?”, <http://thistuesday.org/node/93> (30.09.2012).

[http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007\\_12\\_01\\_archive.html](http://pokumepi.blogspot.com.tr/2007_12_01_archive.html) (5.08.2014)

<http://pokumepi.blogspot.ie/2007/12/gvencesizlik-ve-yeni-avrupal-kimlik.html>

[www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr) (5.08.2014)

## ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de işçi sınıfının güvencesizleşme deneyimini konu edinmektedir. İşçi sınıfı üyelerinin, Türkiye işgücü piyasası özelinde yer aldıkları farklı istihdam biçimlerinden hareket ederek, çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşamlarında güvencesizlik deneyimlerine odaklanılmıştır. Aslen üretim ilişkilerini temel alarak, yaşamın tüm alanına sirayet eden güvencesizlik deneyiminin, işçi sınıfı içerisinde bir homojenleşmeye mi, yoksa heterojenleşmeye mi neden olduğu çalışmanın sorunsalını oluşturur. Çalışmanın temel problemi, çalışma yaşamı ve yaşamın tümünde deneyimlenen güvencesizleşmenin ayrıştıran/parçalayan veya birleştiren/bütünleştiren etkilerinin neler olduğudur. Böylelikle “Türkiye’de işçi sınıfı güvencesizlik ekseninde toplumsal ilişkiyi nasıl kuruyor; nasıl bir toplumsal ilişkiye yöneliyor?” soruları ekseninde güvencesizlik, hem mikro ölçekte (işçiler tarafından) hem de makro ölçekte (toplumsal ilişkilere yönelim ve etkileyiş açısından) bir analize imkan vermiş olacaktır.

Çalışmada güvencesizliğin farklı boyut ve sonuçlarının özellikle işçi sınıfı üyelerinin bakış açısıyla ortaya çıkarılması için nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Yapılan alan araştırmasında işgücü piyasasında farklı istihdam biçimleri ile yer alan işçiler ve halihazırda işsizler ile derinlemesine mülakatlar yapılmış ve gözlemlerden faydalınmıştır. Ulusal ve uluslararası literatürde üzerinde ortaklaşılmiş bir güvencesizlik tanımı bulunmamakla beraber, konuyla ilgili alan araştırmaları da oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, literatürdeki bu eksikliklere katkı sağlayarak, sonraki çalışmalar için de yol açıcı olmayı amaçlamaktadır.

## **ABSTRACT**

This thesis problematizes the experience of precarity of working class in Turkey. This thesis focuses on the experience of precarity within the working and non-working life of working class members while also identifying different employment types that are specific to the Turkish labour market. Basically based upon to production relations, experience of precarity spreading the all parts of life causes a homogeneity or heterogeneity in working class constitutes the problem of this thesis. The main problem of this thesis is the separating or combining effects of precarity which is experienced in working life, and all aspects of life. Thus, precarization, will be allow an analyses both micro level (by workers) and macro level (in terms of tendency to social relations and effecting them) among “How does Turkish working class constitutes the social relation and tends towards to a social relation among precarization” questions. This thesis employs qualitative research methods to identify different dimensions and results of precarty, especially with the wiewpoint of working class members. In-depth interviews were conducted with workers from different categories of employment in labour market and unemployed. Not only there is not a common definition of precarity in national and international literature but also the number of field researchs are very limited. This thesis aims to lead up for the forthcoming researchs by contributing this deficiency of the literature.

**EKLER**

## **Ek 1: Görüşme Formu**

### **GÜVENCESİZLİK MÜLAKAT FORMU**

#### **DEMOGRAFİK YAPI**

- Kaç yaşındasınız?
- Medeni durumunuz nedir?
- Kaç çocuğunuz var?
- Eğitim durumunuz nedir?
- Nerelisiniz? (Göç varsa) aileniz/siz nereden göç ettiniz? Neden?
- Hanede kaç kişi yaşıyor?

#### **ÇALIŞMA ve ÇALIŞMA YAŞAMI**

##### **İşgücü piyasası deneyimi**

- İlk kez ne zaman ücret karşılığında çalışmaya başladığınız? Ne iş yapıyordunuz?
- İlk çalışma deneyiminizden bugüne, çalışma deneyimlerinizden bahsedermisiniz?
- İş ararken hangi kanalları kullanıyorsunuz? Çalıştığınız işleri nasıl bulmuştunuz?
- Daha önce çalıştığınız işlerde ne kadar sürelerle çalıştınız?
- Daha önceki deneyimlerinizde iş değiştirme nedenleriniz nelerdi? (Sıklıkla iş değiştirmişse) sıkça iş değiştirmek size nasıl hissettiriyor?
- Yeni bir işi seçerken nelere dikkat edersiniz?
- Yeni bir işe başlarken ücret, sigorta, mesai, izin süresi vb. başlıklarda pazarlık gerçekleşir mi? Hangi başlıklar üzerinde pazarlık yaparsınız?

- İşsiz kaldığınız dönemleri anlatır mısınız?
- Vasıf, beceri, meslek sahibi olduğunuz alan nedir?

#### **Şu anki çalışma/iş deneyimi**

- Şu anki istihdam koşullarınız tanımlar mısınız? (Sözleşme tipi, tam zamanlı-yarı zamanlı vs.)
- Ne kadar süredir bu işte çalışıyorsunuz?
- Çalıştığınız işyerinde kaç kişi istihdam ediliyor? Ana firma, taşeron firma, ya da fason firma mı?
- Günlük ortalama çalışma süreniz nedir?
- Ücretiniz düzenli ödeniyor mu? Fazla mesai ücreti, ücret dışı yol, yemek vb. ödemeler konusunda bilgi verir misiniz?
- İş sağlığı ve güvenliği açısından çalışma ortamınızı değerlendirir misiniz?
- İşten çıkarılmak isterseniz ne olur?
- İşsiz kalma endişeniz var mı?
- Çalıştığınız yerde belli dönemlerde işten çıkarmalar gerçekleşiyor mu/gerçekleşti mi? Öncelikli olarak kimler işten çıkartıldı/çıkarılır?
- Şu anki işinizde ilerleme imkanınız var mı? Ne olabilirsiniz?
- Ek bir işte çalışıyor musunuz?
- Nasıl bir işte çalışmak istersiniz?

#### **İşsizlik Deneyimi (İşsiz ise)**

- Neden işsizsiniz?
- Daha önce hiç işsiz kaldınız mı? Neden? Ne kadar sürdü?
- İşsiz kalmadan çalışılabileceğini düşünüyor musunuz? Biraz açıkla mısınız?

- Hiç işsizlik endişesi/korkusu olmadan çalıştığınız bir zaman/yer oldu mu?  
Koşullarını anlatır mısınız?
- İşsizler sendikası fikrine nasıl bakıyorsunuz?
- İş bulmak için hangi kanalları kullanıyorsunuz? Ne yapıyorsunuz?

#### **Güvence, güvenceli çalışma, güvencesizlik algısı**

- Güvenceli çalışmak nasıl bir şeydir?
- Hiç güvenceli çalışma deneyiminiz oldu mu?
- Çevrenizde kimlerin güvenceli çalıştığını düşünüyorsunuz?
- Kendinizi güvenceli/güvencesiz hissediyor musunuz?

#### **KIR- KENT VE KUŞAKLARARASILIK**

- Ebeveynlerinizin eğitim ve çalışma deneyimlerinden bahseder misiniz?
- Aileniz çalıştığınız iş ile ilgili ne düşünüyor?
- ( İşsiz ise ) Aileniz şu anki durumunu nasıl değerlendiriyor?
- Aileniz nasıl bir işte çalışmanızı ister?
- ( Göç var ise ) göç edilen yer ile bağlarınız sürüyor mu? Anlatır mısınız?

#### **ÇİFTE GÜVENCESİZLEŞME: GÜNDELİK YAŞAM / İŞ DIŞI YAŞAM**

##### **Hane içi emek kompozisyonu ve emek kullanma, güvence sağlama biçimleri**

- Hanede kaç kişi gelir getirici bir işte çalışıyor?
- Hanede çalışanların çalışma süreleri, sosyal güvence durumları konusunda bilgilendirir misiniz?
- Bakmakla yükümlü olduğunuz kimler var? Bunların bakımlarını nasıl karşılıyorsunuz?

- Sizce kazandığınız gelir asgari ihtiyaçlarınızı karşılamak için yeterli mi?
- Tasarruf için ilk kesintileri neyden yaparsınız?
- İzin günlerinizi nasıl geçirirsiniz?

### **Hanenin sosyal korumaya erişim, olanak ve kapasitesi**

- Sosyal güvence deyince ne anlıyorsunuz? Sosyal güvenceniz var mı?
- Sağlık güvencenizden bahseder misiniz? (Yeşil kart, SGK, özel sigorta vs.)
- Hastalandığınızda kamu mu özel sağlık kurumlarını mı tercih edersiniz?  
Neden?
- Haneye ücret dışı ayni/nakdi gelir girdisi var mı? Bahseder misiniz? (İşsizlik ödemesi, sosyal yardım vb. )
- Kamu dışında yardım aldığınız ağlar var mı? (Aile, akraba, hemşeri, vakıf vs.)

### **Gelecek**

- Önünüzü görebiliyor musunuz?
- Bugüne ya da ileriye yönelik asıl çekinceniz nedir? “Hayatımın derdi” dediğiniz bir şey var mı?
- İleriye yönelik planınız nedir?
- Hayaliniz nedir?

## Ek 2: Görüşmeci Tablosu

|   | İsmi   | Yaşı | Eğitimi                                  | Medeni Durum  | Hanede gelir getiren sayısı           | İşi                                                                | İstihdam biçimi                                                                                                                                           | Sendikal örgütlülük | Sosyal güvence              | Çalışma deneyimi                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---|--------|------|------------------------------------------|---------------|---------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|-----------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Sevil  | 25   | Lise                                     | Bekar         | 2 çalışan+ 1 emekli                   | Kırtasiyede fotokopici                                             | -Belirli süreli, tam zamanlı<br>-Küçük ölçekli işyerinde,(ihaleye verilen işte/taşeron) çalışıyor                                                         | Yok                 | Sigortalı                   | Kuaförde çıraklık, ucuzcu dükkanı, market, takı dükkanında çalışıyor. Coca Cola'da temizlikçilik yapıyor. Ayrımcılık ve kaldıramayacağı ağır iş yükleri nedeniyle işlerden ayrılıyor. 6 senedir Özel bir eğitim kurumunda, şahsın işlettiği fotokopide çalışıyor.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 2 | Kübra  | 42   | Üniversite mezunu, yüksek lisans yapıyor | Evli, 2 çocuk | 1 çalışan+ ek iş + emekli             | MEB'e bağlı Rehberlik Araştırma Merkezi'nde Proje Danışmanı        | -Kamu kurumunda çalışıyor (4a)                                                                                                                            | Yok                 | Sigortalı                   | Öğrenciyken dizi tercümesi, yüksek lisansta sigorta şirketinde getir-götür işleri, özel eğitim okulu ve dershanede rehber öğretmenlik, (kamuda) sınıf öğretmenliği, İngilizce öğretmenliği, rehber öğretmenlik, Rehberlik Araştırma Merkezi'nde proje danışmanlığı, öğretmen akademisi vakfında kısmi zamanlı öğretmenlik(ek iş )                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 3 | Gürsel | 49   | İlkokul                                  | Evli, 2 çocuk | 2 çalışan +sosyal yardım              | Oto yıkamacı                                                       | -Kayıt dışı çalışıyor.<br>-İşe borçlu başlıyor, çalıştığı yerde sabit ödemesi var, yıkadığı araba başına para alıyor.                                     | Yok                 | Sigortası yok, yeşil kartlı | Hayvan satma, çobanlık, bulaşıkçılık, komilik, garsonluk, EGO'da şahsın çay ocağında çaycılık, oto yıkama, tadilat ve ücret değişikliği nedeniyle farklı yerlerde oto yıkamacılık. Sigortalı ve maaşlı çalıştığı oto yıkamacılıktan anlaşmazlık nedeniyle çıkarılıyor. Benzinlikteki oto yıkama şahsa kiralanıyor, aynı işe parça başı ödemeli, sigortasız olarak giriyor.                                                                                                                                                                                                            |
| 4 | Atilla | 46   | İlkokul                                  | Evli, 2 çocuk | 2 çalışan +sosyal yardım              | Belediye Park ve Bahçeler Genel Müdürlüğü'nde bekçi (taşeron işçi) | -Belediyede taşeron olarak çalışıyor.<br><br>-Belirli süreli sözleşmeli, 6 aylık sözleşmeyle çalışıyor. Sezon dışında, işsiz kalınca ne iş bulsa yapıyor. | Yok                 | Sigortalı.                  | Simitçilik, ayakkabı boyacılığı, sanayide çıraklık, berber yanında çıraklık, GİMAT'ta elektrikçi yanında çıraklık, kuruyemişçide dağıtımçılık, camiide tuvalet temizlikçiliği, evleneceği zaman sigorta için MİTAŞ'a fabrika işçisi olarak giriyor. Fabrikanın% 50'si TEK'in. Taşeronlaşmaya gitmek için işten çıkarılıyorlar. Aynı yerde taşeronda da çalışıyor. Benzinlikte oto yıkamacılığı yapıyor. İş bulmak için AKP'ye üye olmuş. Belediye'de, Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nde taşeron olarak, bekçilik ve temizlikçilik yapıyor. Görüşmeden birkaç gün sonra işsiz kalacaktır. |
| 5 | Melek  | 38   | İlkokul                                  | Evli, 2 çocuk | 2 çalışan+ kayınpederi n emekli maaşı | Devlet üniversitesinde yemekhanede taşeron işçi                    | -Belirli süreli, tam zamanlı.<br>- Devlet kurumunda,                                                                                                      | Yok                 | Sigortalı                   | Bekâr iken günlük ırgatlık, devlet hastanesinde taşeron şirkette temizlikçi, hanenin yeniden üretimi için işten ayrılıyor. Devlet üniversitesinde yemekhanede                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |

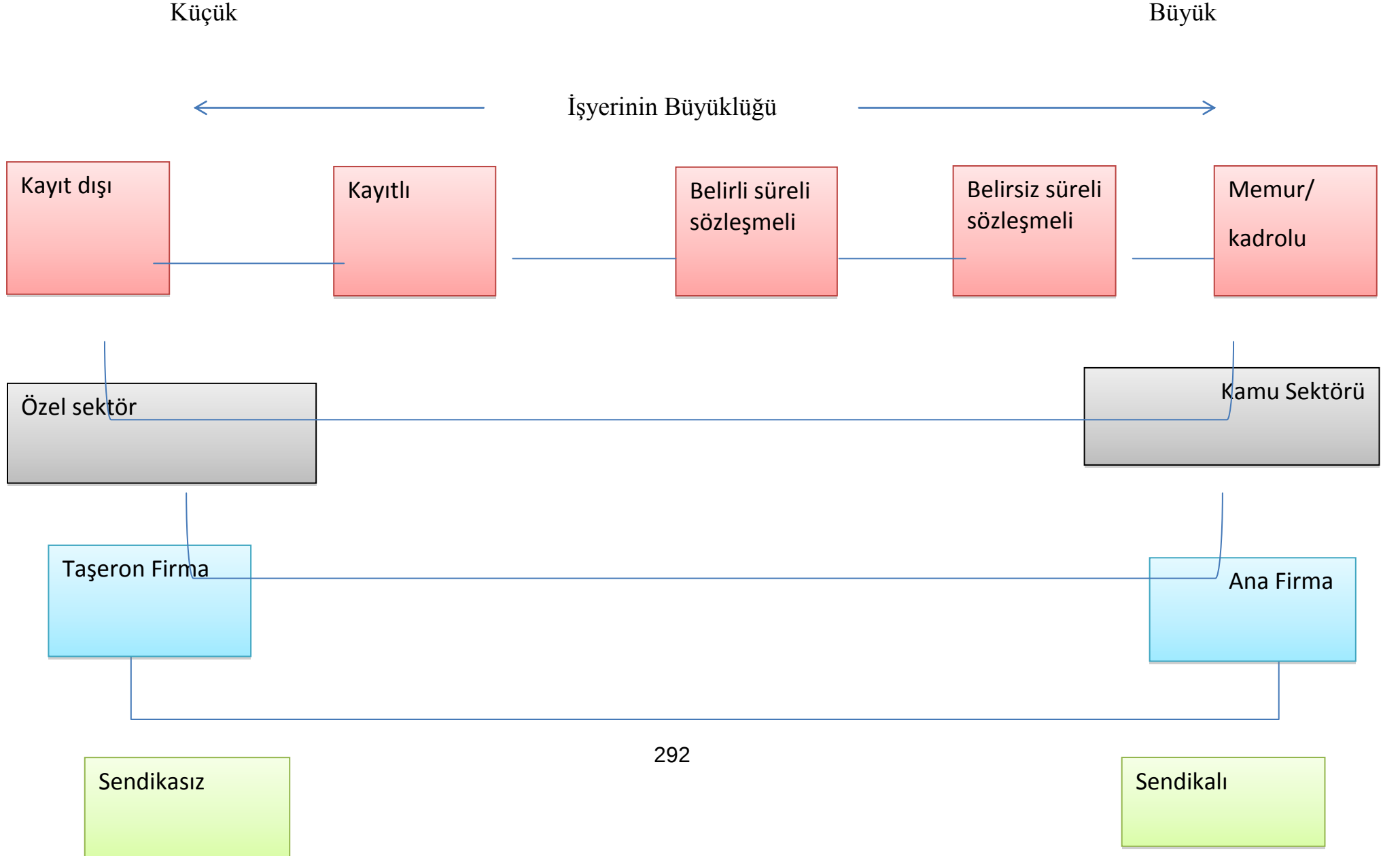
|   |       |    |                                |               |                          |                                                   |                                                                                                                                                                        |     |                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|---|-------|----|--------------------------------|---------------|--------------------------|---------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|--------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|   |       |    |                                |               |                          |                                                   | taşeron yemek şirketinde çalışıyor.<br>-Yaz döneminde 1 sene dolmadan ücretsiz, sigortasız zorunlu izne ayrılıyorlar. Ardından yeniden sözleşme yapılıyor.             |     |                                | taşeron işçi.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 6 | Ahu   |    | Lise                           | Evli, 1 çocuk | 2 çalışan                | Mağazada kasiyer                                  | -Belirsiz süreli, tam zamanlı<br>-Küçük ölçekli işyerinde çalışıyor.                                                                                                   | Yok | Sigortalı                      | Hastanede muhasebede stajerlik, markette satış danışmanı, kasiyer, müşteri hizmetleri, mağazada müşteri hizmetleri, başka mağazada kasiyerlik, uzun iş saatleri nedeniyle ayrılıyor, mağazada kasiyerlik yine uzun çalışma saatleri nedeniyle ayrılıyor, diğer bir mağazada satış danışmanı +kasiyerlik, en son bir mağazada kasiyer olarak çalışıyor. Daha önce çalıştığı mağazaların çoğu AVM içerisinde yer alıyor.                                                                                                                                                                                                                        |
| 7 | Pelin | 30 | İlkokul                        | Evli, 1 çocuk | 2 çalışan +sosyal yardım | Ev temizlik işçisi + Apartman görevlisi(ücretsiz) | -Ev temizlik işçisi. Kayıtdışı çalışıyor.<br><br>-Apartman görevlisi olarak ücret almıyor, dairede oturma karşılığında yapıyor. Ev temizlikliğine çağrıldıkça gidiyor. | Yok | Yok                            | İrgatlık, apartman görevlisi(ücretsiz), ev temizlik işçiliği, bir Ajansta (şirkette) çaycılık, temizlik, telefonlara bakma, yarı zamanlı olarak bankada temizlik şirketi elemanı, çaycılık, ev temizlik işçiliği, kuaförde cilt bakım uzmanı, Bir Bakanlıkta kuaförlük, Şu anda ev temizlik işçisi.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| 8 | Nazlı | 32 | Yüksek Lisans, Doktora yapıyor | Bekar         | 2 çalışan                | Bankacı                                           | -Kamu bankasında (4/D) çalışıyor.                                                                                                                                      | Yok | Sigortalı, özel sandığa mensup | İlk defa 2001 krizinde ailesi borçlanınca üniversitede okurken özel ders veriyor, sonra 1 sene dershanede çalışıyor. Banka sınavlarına giriyor. Özel bir şirkette 4 ay ihale dosyaları hazırlıyor. Tekstil firmasında yönetici asistanlığı, bilgi işlem departmanı gibi farklı departmanlarda çalışıyor. Geleceğini güvence altına almak için ailesi işi değiştirmesini istiyor. Hizmet sektöründe bir kamu kurumunda çalışmaya başlıyor. Servis görevlisi olarak işe başlayıp, nakit yönetiminde yetkili pozisyona kadar yükseliyor. Şubeden genel müdürlüğe geçiyor. Şu anda kurumun İstanbul'a taşınan kısmında 4/D ile istihdam ediliyor. |

|    |         |    |                        |               |                                                                                                     |                                                                                                          |                                                                                                   |                                                                                                                         |           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|----|---------|----|------------------------|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 9  | Hüseyin | 40 | İlkokul                | Bekar         | Yok                                                                                                 | İşsiz                                                                                                    | İşsiz                                                                                             | Yok                                                                                                                     | Yok       | Boyacılık, kıraathanede askıcılık, sanayide oto tamirciliği, berberde çırak, su tesisatçılığı, dişi teknisyeninin yanında yardımcı, lokantalarda komilik, aşçılık, garsonluk, En son teknede aşçılık yaparken turizm sezonu bittiği için çıkmış. 5-6 aydır işsiz. Şu anda arkadaşlarıyla kendi işini kurmaya çalışıyor. |
| 10 | Cihan   | 30 | Ortaokul               | Bekar-Nişanlı | 2 çalışan+1 emekli                                                                                  | İnternet sitesi editörlüğü+ 2 ek iş                                                                      | -Belirsiz süreli iş sözleşmesi, küçük ölçekli işyerinde çalışıyor.<br>-Ek iş olarak evden çalışma | Yok                                                                                                                     | Sigortalı | Pazarlamacılık, küçük bir firmada veri toplama ve veri girişi, telefon tamirciliği, tezgahçılık, mağaza müdürü, yazılım firmasında çalışıyor. Şu anda bir firmanın internet sitesinin editörlüğünü yapıyor. Marketlerin çekiliş kodlarını yazma vb. işleri de ek iş olarak yapıyor.                                     |
| 11 | Duygu   | 37 | Lise (üniversite terk) | Bekar         | Kendisi+ babasından ölüm aylığı                                                                     | Danışmanlık firmasında çalışıyor.                                                                        | Küçük ölçekli bir aile işletmesinde çalışıyor. Tam zamanlı, belirsiz süreli sözleşmeli            | Yok                                                                                                                     | Sigortalı | 14 sene bir kamu kurumunda taşeron işçi olarak çalıştıktan sonra, kurum taşeron şirketle çalışmayı sonlandırıyor. Bu nedenle işten çıkarılıyor. İki senelik işsizliğin ardından birkaç aydır bir aile işletmesinde çalışıyor.                                                                                           |
| 12 | Osman   | 34 | Lisans mezunu          | Bekar         | 2 çalışan                                                                                           | Dershane öğretmeni                                                                                       | Belirli süreli sözleşmeli olarak çalışıyor. Büyük ölçekli işyeri                                  | Yok. Sendika yönetiminde, örgütlenme süreci çalışmalarını yürütüyor. Ataması Yapılmayan Öğretmenler Platformu'nda aktif | Sigortalı | Lisede okurken köyde yevmiyeli çalışma, mevsimlik işçilik, teknik serviste elektrikçilik, üniversitede de sayfiye yerlerinde çalışmaya devam, garsonluk, turlarda, marınada çalışma gibi deneyimleri var. Mezuniyetten sonra ücretli öğretmenlik. Şu anda dershanede öğretmen.                                          |
| 13 | Gökhan  | 36 | Lisans mezunu          | Bekar         | Tek çalışan+ aile köyde yaptıkları üretimin bir kısmını burada nakde çeviriyor ama "başabaş" diyor. | İşsiz                                                                                                    | Yok                                                                                               | Yok                                                                                                                     |           | Çalıştığı gazetenin basılı olarak devam etmeme, internet yayını ile devam etme kararı sonrası işten çıkarılmış.                                                                                                                                                                                                         |
| 14 | Salih   | 34 | İlkokul mezunu         | Evli +2 çocuk | Tek çalışan + sosyal yardım                                                                         | Kargo şirketinde yüklemeci + ek iş yevmiyeli olarak taşımacılık yapıyor başka yerde, bayrak vs. satıyor. | Belirsiz süreli sözleşmeli, büyük ölçekli işyeri                                                  | Yok                                                                                                                     | Sigortalı | Lokantada, mobilyacıda çalışmış, seyyar satıcılık, kuryelik, uzun süre tekrar seyyar satıcılık, kargoda yüklemecilik.                                                                                                                                                                                                   |

|    |          |    |                                                                                |                 |                                             |                                                                                   |                                                       |                                                                                                             |           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|----|----------|----|--------------------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 15 | Nursel   | 40 |                                                                                | Bekar + 2 çocuk | Tek çalışan+engelli aylıkları+sosyal yardım | Ev temizlik işçisi                                                                | Kayıt dışı                                            | Yok                                                                                                         | Yok       | 5 yıldır ev temizlik işçiliği yapıyor.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| 16 | Birol    |    |                                                                                | Evli            | Tek çalışan                                 | Kargo şirketinde çalışıyor                                                        | Belirsiz süreli sözleşmeli                            | Yok                                                                                                         | Sigortalı | Kargo şirketinde çalışıyor.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| 17 | Tekin    | 23 | Lisans mezunu, yüksek lisans yapıyor                                           | Bekar           | Tek çalışan                                 | Devlet üniversitesinde araştırma görevlisi+ek iş olarak şantiyede şeflik yapıyor. | 50 /d Araştırma Görevlisi                             | Sendikalı                                                                                                   | Sigortalı | Lisansta iken çizim yapmış, projede asistanlık, şu anda 50 d kadrosu ile araştırma görevliliği yapıyor, ek olarak şantiyede şeflik (denetleme) yapıyor.                                                                                                                                                                                                        |
| 18 | Gonca    | 32 | Lisans mezunu, tezsiz yüksek lisans yapmış. 2. Lisans ve yüksek lisans yapıyor | Bekar           | 1 çalışan ve emekli                         | Kamuda ücretli öğretmenlik yapıyor                                                | Ücretli öğretmenlik yapıyor.                          | Yok. Ataması Yapılmayan Öğretmenler Platformunda                                                            | Sigortalı | Lisanstayken tattırım, tanıtım gibi satış işlerinde, CDcide kayıt yapıyor yevmiyeli olarak. 6 yıl dersane öğretmenliği, şu anda ücretli öğretmenlik yapıyor.                                                                                                                                                                                                   |
| 19 | Davuthan | 33 | Lisans mezunu, yüksek lisans yapıyor                                           | Bekar           | Tek çalışan                                 | Teknokentte proje bazlı çalışan bir firmada mühendis                              | Belirsiz süreli sözleşmeli, tam zamanlı çalışıyor     | Yok                                                                                                         | Sigortalı | İlkokulda su satarak başlamış. Yazları markette tezgahçılık, servis muavinliği, pazarda tezgahçılık, tezgahçı satıcılığı, üniversitede matematik dersleri vermiş. Mezuniyet sonrası çeviri yapmış, yevmiyeli olarak tiyatro oyunculuğu ve mühendis, örgütlenme sekreteri olarak çalışıyor. Şu anda teknokent içerisinde bir firmada mühendis olarak çalışıyor. |
| 20 | Özge     | 26 | Lisans mezunu, yüksek lisans yapıyor                                           | Bekar           | 2 çalışan                                   | Ürün bazlı çalışan bir firmada mühendis                                           | Belirsiz süreli sözleşmeli, tam zamanlı               | Yok                                                                                                         | Sigortalı | Proje bazlı olarak bir şirkette 4 ay çalışmış. Şu anda bilgisayar mühendisi olarak ürün bazlı çalışan bir şirkette çalışıyor.                                                                                                                                                                                                                                  |
| 21 | Gökalp   | 32 | Lisans mezunu                                                                  | Bekar           | Tek çalışan                                 | Büyük ölçekli bir firmada mühendis                                                | Büyük ölçekli bir firmada, belirsiz süreli sözleşmeli | Yok, Plaza Eylem Platformu üyesi                                                                            | Yok       | Üniversitede iken okulun gazetesi ve kütüphanesinde çalışmış. Çeviri yapmış. Kısa bir süre fabrikada depo işçiliği yapıyor okulu uzattığında. İki ayrı firmada mühendis olarak çalışmış. 2 aylık bir işsizliğin ardından Katar'da mühendis olarak çalışıyor. Döndüğünde 1 senelik işsizliğin ardından satınalma mühendisi olarak çalışıyor.                    |
| 22 | Doğukan  | 37 | Lisans mezunu –yüksek lisans terk.                                             | Evli            | 2 çalışan                                   | Bir yayınevinde yarı zamanlı olarak çalışıyor.                                    | Yarı zamanlı çalışıyor.                               | Yok. Umut-Sen içerisinde “güvencesizleri n” örgütlenme sürecinde yer alıyor iken o süreçte de şu anda aktif | Sigortalı | İlk kez okurken anketörlük yapmış. Kitapçıda çalışmış, sokakta kitap satıcılığı yapmış. Sonrasında dersane öğretmenliği yapmış. Bir süre hem dershanede öğretmenlik hem de yayınevinde soru hazırlama vb. iki işi birarada yaparken, bu sene işverenle anlaşmazlık yaşaması sonucunda, şu anda yalnızca yayınevinde                                            |

|    |        |    |                                                   |               |                                                                  |                                                                                          |                                           |                                     |                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                           |
|----|--------|----|---------------------------------------------------|---------------|------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|    |        |    |                                                   |               |                                                                  |                                                                                          |                                           | durumda değil.                      |                                                 | yarı zamanlı olarak çalışıyor.                                                                                                                                                                                                                            |
| 23 | Hakan  | 46 | Meslek Yüksekokulu mezunu- açık öğretim öğrencisi | Bekar+2 çocuk | 1 çalışan                                                        | 4/C statüsü ile kamuda istihdam ediliyor                                                 | Tam zamanlı çalışıyor.                    | Sendikali Sendika işyeri temsilcisi | Sigortalı                                       | Kamuda 4/D statüsü ile işçi olarak çalışırken, özelleştirme sonrası şu anda kamuda 4/C statüsünde çalışıyor.                                                                                                                                              |
| 24 | Ahmet  | 59 | İlkokul mezunu                                    | Evli+3 çocuk  | 1 çalışan +kira geliri                                           | Kamuda 4/D statüsü ile işçi                                                              | Tam zamanlı çalışıyor.                    | Sendikali                           | Sigortalı                                       | Baba yanında tarlada çalışma, aileye kalan parayla alınan arabayla yapılan çeşitli işler, akraba ile birlikte açılan eczanede kalfalık.                                                                                                                   |
| 25 | Tamer  | 30 | Lise Mezunu                                       | Bekar         | 2 çalışan                                                        | İşsiz                                                                                    | İşsiz                                     | Sendikali, sendika temsilcisi.      | yok                                             | Kendi tarlalarında işçilik, Hacettepe Hastanesi'nde taşeron bir firmada sedyeci, kargo elemanı, özel güvenlik firmasında taşeron, belediyelerde özel güvenlik elemanı, çeşitli günlük işler. Belediyede taşeron işçi olarak çalışırken işten çıkartılmış. |
| 26 | Hülya  | 39 | İlkokul Mezunu                                    | Evli+4 çocuk  | 2 çalışan                                                        | Tekstil üretim atölyesinde ortacılık                                                     | Fason işyerinde çalışıyor                 | Yok                                 | 3 senedir çalıştığı atölyede 2 aydır sigortalı  | Parça başı iş yapmış, şu anda fason bir işyerinde çalışıyor.                                                                                                                                                                                              |
| 27 | Türker | 39 | Açık Öğretim mezunu                               | Evli+2 çocuk  | 2 çalışan                                                        | Büyük ölçekli özel bir şirkette belirsiz süreli sözleşmeli olarak istihdam edilmektedir. | Özel sektörde, belirsiz süreli sözleşmeli | Sendikali                           | Sigortalı+ (...) Emekli ve Yardım Sandığı Vakfı | Yaz aylarında dedenin bakkalında çıraklık, değişik yerlerde garsonluktan sonra 14 sene kamuda 4/D statüsüyle çalışmış. Özelleştirme sonrası, özel sektörde işçi olarak çalışmaktadır.                                                                     |
| 28 | Güney  | 27 | Yüksek Lisans Mezunu                              | Bekar         | 2 çalışan (ev arkadaşıyla)+k urs öğretmenliğinden gelen ek gelir | 33/a Araştırma Görevlisi                                                                 | Kamuda, tam zamanlı çalışıyor.            | Yok                                 | Sigortalı                                       | Eğitim Danışmanlığı,                                                                                                                                                                                                                                      |

### Ek 3: Güvencesizleşme Çizelgesi



#### Ek 4: Güvencesizleşme Çizelgesi

